T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

BİR KAMU DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK MİLLİYETÇİ SÖYLEMİN TRT AVAZ'DA KULLANIMI

Yüksek Lisans Tezi

ALİ PARİM

İstanbul, 2020

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI
GAZETECİLİK BİLİM DALI

BİR KAMU DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK MİLLİYETÇİ SÖYLEMİN TRT AVAZ'DA KULLANIMI

Yüksek Lisans Tezi

ALİ PARİM

Danışman: DOÇ. DR. CEM ÇETİN

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Adı ve Soyadı	**:**	Ali Parim
Anabilim Dalı	**:**	Gazetecilik
Programı	**:**	Gazetecilik
Tez Danışmanı	**:**	Doç. Dr. Cem Çetin

Tezin Türü ve Tarihi	**:**	Yüksek Lisans Tezi – Haziran 2020
Anahtar Kelimeler	**:**	Kamu Diplomasisi, Milliyetçilik, Medya, TRT Avaz

ÖZET

Günümüzde devletlerin uluslararası alanda söz sahibi olabilmelerinin ve belirli çıkarlar elde edebilmelerinin yolu, sadece rakip ülkelerin yöneticilerini değil vatandaşlarını da ikna edebilmeleri ve kendi yanlarına çekebilmelerinden geçmektedir. Bunun için de devletler, çeşitli kamu diplomasisi faaliyetleri yürüterek uluslararası kamuoyunun zihninde olumlu bir imaj yaratmak istemektedirler. Kısa sürede çok geniş bir kitleye ulaşabilmek ve onları etkileyebilmek adına da kitle iletişim araçlarını bu sürece etkin bir şekilde dahil etmektedirler.

Nitekim bu çalışma da özellikle Orta Asya ve Kafkasya bölgesine yayın yapan TRT Avaz kanalının, Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki sosyo-kültürel, ekonomik ve politik ilişkileri geliştirebilmek, bu bölgede olumlu bir Türkiye algısı oluşturabilmek adına, nasıl bir yayın politikası benimsediği sorusu üzerine eğilmiştir. Çalışmanın sonucunda ise kanalın; ortak kültür, tarih, dil ve din gibi öğeler üzerinden Türk kimliğini öne çıkardığı ve yayınlarını milliyetçi bir söylem üzerine inşa ettiği görülmüştür.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	**:**	Ali Parim
Department	**:**	Journalism
Program	**:**	Journalism
Thesis Advisor	**:**	Assoc. Dr. Cem Çetin
Degree and Date of Thesis	**:**	Master's Degree – June, 2020
Keywords	**:**	Public Diplomacy, Nationalism, Media, TRT Avaz

ABSTRACT

Today, the way for states to have a say in the international arena and achieve certain interests is to persuade not only the rulers of the competing countries, but also their citizens and draw them to their side. For this reason, states want to create a positive image in the minds of the international public by conducting various public diplomacy activities. The states, are In order to reach and influence a very large audience in a short time, they are effectively incorporating mass media into this process.

In this study, especially of the channel TRT Avaz broadcasting to Central Asia In order to develop the socio-cultural, economic and political relations between Turkey and the target geography and to create a positive perception of Turkey in this region, he focused on the question of what kind of publishing policy he adopted. As a result of the study, it was seen that the channel brought forward Turkish identity through elements such as common culture, history, language and religion, and built its broadcasts on a nationalist discourse.

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
İÇİNDEKİLER ..... **iii**
TEŞEKKÜR ..... **vii**
TABLO LİSTESİ ..... **vii**
ŞEKİL LİSTESİ ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İDEOLOJİ, MİLLİYETÇİLİK VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ İDEOLOJİSİ

1.1. İdeoloji 7
1.2. Milliyetçilik 9
1.2.1. Millet Nedir? 10
1.2.2. Milliyetçilik Kuramları 12
1.2.2.1. İlkçi (Özcü) Yaklaşım 12
1.2.2.2. Modernist Yaklaşım 13
1.2.2.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım 17
1.2.3. Siyasi ve Kültürel Milliyetçilik 20
1.3. Türk Milliyetçiliği İdeolojisi 21
1.3.1. Osmanlı'da Türk Milliyetçiliğinin Doğuşunu Geciktiren Nedenler 22
1.3.2. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük 24
1.3.3. Batı'daki Türk Hayranlığı ve Türkoloji Çalışmaları 26
1.3.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülüğün Temelleri 29
1.3.4.1. Ziya Gökalp ve Türkçülük 32
1.3.5. Dış Türklerde Türkçülüğün Temelleri 38
1.3.5.1. Kazan ve Kırım'da Milli Uyanış ve Türkçülük 39
1.3.5.1.1. İsmail Gaspıralı ve Türkçülük 39

1.3.5.1.1.1. Tercüman Gazetesi 43
1.3.5.1.2. Yusuf Akçura ve Türkçülük 45
1.3.5.2. Azerbaycan'da Milli Uyanış ve Türkçülük 51
1.3.6. Türkçülük Fikrini Yaymak İçin Kurulan Dernek ve Yayınlar 56
1.3.6.1. Türk Derneği ve Türk Derneği Dergisi 56
1.3.6.2. Genç Kalemler Dergisi 58
1.3.6.3. Türk Yurdu Cemiyeti ve Dergisi 59
1.3.6.4. Türk Ocağı 60

İKİNCİ BÖLÜM

ALGI YÖNETİMİ, PROPAGANDA, KAMU DİPLOMASİSİ VE MEDYA

2.1. Algı ve Algı Yönetimi 63
2.1.1. Algı Kavramı 63
2.1.2. Algı Yönetimi 64
2.2. Propaganda 67
2.2.1. Propaganda Türleri 70
2.2.2. Propagandanın Tarihçesi 70
2.2.3. Uluslararası İlişkilerde Propaganda 74
2.3. Kamu Diplomasisi 75
2.3.1. Kamu Diplomasisi ve Propaganda 79
2.3.2. Uluslararası İlişkilerde Güç ve Yumuşak Güç 82
2.3.2.1. Yumuşak Gücün Kaynakları 84
2.3.2.1.1. Kültür 85
2.3.2.1.2. Siyasi Değerler 86
2.3.2.1.3. Hükümet Politikaları ve Dış Politika 87
2.3.3. Türkiye'de Kamu Diplomasisi 88
2.3.4. Kitle İletişim Araçları ve Kamu Diplomasisi 90

2.3.4.1. Yazılı Basın (Gazete-Dergi-Haber Ajansı) 93
2.3.4.2. Radyo..... 96
2.3.4.3. Sinema 97
2.3.4.4. Televizyon 98
2.3.4.5. İnternet ve Sosyal Medya 102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ, KAMU DİPLOMASİSİ VE TRT AVAZ

3.1. Osmanlı'dan Günümüze Orta Asya ve Kafkasya Algısı..... 106
3.2. Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Genel Görünümleri ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri 110
3.2.1. Azerbaycan..... 111
3.2.2. Kazakistan..... 112
3.2.3. Kırgızistan..... 112
3.2.4. Özbekistan..... 113
3.2.5. Türkmenistan 114
3.3. Trt ve Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Televizyon Yayınları 114
3.3.1. TRT AVRASYA Dönemi (1992-2001)..... 115
3.3.2. TRT TÜRK Dönemi (2001-2009) 115
3.3.3. TRT Avaz Dönemi (2009'dan Günümüze) 117
3.3.3.1. TRT Avaz'ın Kuruluşu..... 117
3.3.3.2. TRT Avaz'ın Yayın Coğrafyası, Temsilcilikleri, Dağıtım ve Geri Bildirimler 118
3.3.3.3. TRT Avaz Yayınları ve Özellikleri 120
3.3.3.3.1. Kültür/Tarih Program ve Belgeselleri 125
3.3.3.3.2. Haber Program ve Bültenleri 161
3.3.3.3.3. Dizi ve Filmler (Drama) 173

3.3.3.3.4. Çocuklara Yönelik İçerikler 188
3.3.3.3.5. Ekonomi/Bilim/Teknoloji Program ve Belgeselleri 194
3.3.3.3.6. Dini İçerikli Program ve Belgeseller 200
3.3.3.3.7. Sosyal İçerikli Program ve Belgeseller..... 205
3.3.3.3.8. Eğlence/Müzik Programları..... 216
3.3.3.4. TRT Avaz ve 'Dilde, Fikirde, İşte Birlik' 221
3.3.3.4.1. TRT Avaz ve 'Dilde Birlik'..... 223
3.3.3.4.2. TRT Avaz ve 'Fikirde Birlik' 224
3.3.3.4.3. TRT Avaz ve 'İşte Birlik' 225
3.3.3.5. TRT Avaz'ın Diğer Kuruluşlarla İlişkisi ve İş Birlikleri 226
SONUÇ 229
KAYNAKÇA..... 232

TEŞEKKÜR

Kamu Diplomasisi konusunu keşfetmemi sağlayan ve tez konumu belirleme aşamasından savunmaya kadar geçen süreçte her türlü katkı ve desteğini benden esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Cem Çetin hocama üzerimdeki emeği için sonsuz teşekkürü borç bilirim.

Aynı zamanda bu süreçte TRT Avaz kanalını daha yakından tanımamı sağlayan, sorularıma tüm samimiyetleriyle yanıtlar veren TRT Avaz Dış İlişkiler ve Kurumsal İletişim Sorumlusu Sayın Gökçen Oğan'a ve kanalın ilk koordinatörü Sayın Adnan Süer'e şükranlarımı sunarım.

Yine İnternethaber'de çalıştığım süreçte iş ve eğitim hayatımı beraber yürütebilmemde bana her türlü kolaylığı sunan genel yayın yönetmenim Hacer Alkan'a teşekkür ederim.

Son olarak bu süreçte maddi ve manevi destekleriyle daima yanımda olan, varlıklarıyla hayatımı anlamlı kılan anneme, babama ve dostlarım Tolgahan Tiktaş ile Mustafa Çokyaşar'a sonsuz teşekkürler…

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Cull'un Geleneksel Kamu Diplomasisi ile Yeni Kamu Diplomasisi Karşılaştırması 78
Tablo 2: TRT Avaz'ın Sosyal Medya Hesapları ve Takipçi Sayıları (Erişim Tarihi: 15.01.2020). 104
Tablo 3: Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye ile Ekonomik İlişkileri ve Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı (2018 yılı verileri) 111
Tablo 4: TRT Avaz'da Yayınlanan Programlarının Türleri ve Yayın Özellikleri..... 120
Tablo 5: Köklerin İzinde Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri 126
Tablo 6: Kültür Sanat Avaz Programının 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri Yayın Özellikleri 129
Tablo 7: Eski Topraklar Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 Tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri 133
Tablo 8: Evliya Çelebi Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri Yayın Özellikleri 151
Tablo 9: Medeniyet Kaşifleri Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri 154
Tablo 10: TRT Avaz'da Yayınlanan Dizilerin Yayın Özellikleri ve Çekildikleri Mekânlar 186
Tablo 11: Dünyaya Açılanlar Programının 6 Ocak-6 Şubat 2020 Tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri 195

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 1: Time Dergisine Kapak Olan Türk Liderleri 95
Şekil 2: Günümüzdeki Türk Devletlerini Gösteren Harita 110
Şekil 3: TRT Avaz'ın Günümüzdeki Logosu 117
Şekil 4: TRT Avaz'da Yayınlan Programların Ünitelerine Göre Dağılımı 124
Şekil 5: TRT Avaz'da Yayınlanan Programların Kategorilere Göre Dağılımı 125
Şekil 6: Köklerin İzinde Belgeselinin 14. Bölümünden Bir Görüntü 127
Şekil 7: Kültür Sanat Avaz Programının 36. Bölümünden Bir Görüntü 130
Şekil 8: Göçen Lezzetler Programının 2. Bölümünden Bir Görüntü 132
Şekil 9: Göçen Lezzetler Programının 2. Bölümünden Görüntüler 133
Şekil 10: Eski Topraklar Belgeselinin 23. Bölümünden Bir Görüntü 135
Şekil 11: İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler Programının 2. Bölümünden Bir Görüntü . 136
Şekil 12: 3. Kılıç Belgeselinin 1. Bölümünden Görüntüler 139
Şekil 13: Merhaba Programının 1. Bölümünden Görüntüler 140
Şekil 14: Türkler Belgeselinin Girişinden Görüntüler 146
Şekil 15: Yedi İklim Dört Bucak Programının 1. Bölümünden Görüntüler 142
Şekil 16: Ahal Teke Belgeselinden Görüntüler 143
Şekil 17: Yıllar Geçse de Belgeselinin 1. Bölümünden Görüntüler 144
Şekil 18: Yoldan Çık Belgeselinin Datça'nın Anlatıldığı 1. Bölümünden Görüntüler 148
Şekil 19: Asırlık Lezzetçiler Belgeselinin 4. Bölümünden Görüntüler 149
Şekil 20: Medeniyet Kaşifleri Belgeselinin 13. Bölümünden Görüntüler 156
Şekil 21: Pamir Buluşması Belgeselinden Bir Görüntü 160
Şekil 22: Avaz Haber Hava Durumu Bülteninden Bir Görüntü 163
Şekil 23: Haber Bültenlerinin Giriş Jeneriklerinden Bir Görüntü 163
Şekil 24: İdlib Haberinden Bir Görüntü 166
Şekil 25: Koronavirüs Haberinden Bir Görüntü 167
Şekil 26: Londra'daki Bıçaklı Saldırı Haberinden Bir Görüntü 168
Şekil 27: Filistin Haberinden Bir Görüntü 169
Şekil 28: Tevfik Allavi Haberinden Bir Görüntü 169
Şekil 29: Libya Haberinden Bir Görüntü 170
Şekil 30: Kazakistan'daki Diplomasi Trafiği Haberinden Bir Görüntü 171

Şekil 31: Ertuğrul Bey ve Alplerinin Hoca ve Yarenleriyle Karşılaştığı Sahne 177
Şekil 32: Ertuğrul Bey ile Türk Obalarını Temsil Eden Bey'in İstişare Ettiği Sahne.. 177
Şekil 33: Hüseyin'in Tehcir Edilen Ermeni Köylüleri Kurtarmaya Çalışırken Vurulduğu Sahne..... 183
Şekil 34: TRT Avaz'da Yayınlanan Çocuklara Yönelik İçerikler 189
Şekil 35: Canım Kardeşim Çizgi Filminin 'Bu Paralar Kimin?' Adlı 71. Bölümünden Bir Görüntü 190
Şekil 36: Biz İkimiz Çizgi Filminin 'Kız Kulesi' Adlı 3. Bölümünden Bir Görüntü .. 191
Şekil 37: Tozkoparan Dizisinde Mete'nin Türklerin Anadolu'ya Girişini Anlattığı Sahneden Bir Görüntü 192
Şekil 38: Tozkoparan Dizisinde Salih'in Çocuklara Uhud Savaşı'nı Anlattığı Sahneden Bir Görüntü 193
Şekil 39: Dünyaya Açılanlar Programının Giriş Anonslarının Yapıldığı Mekânları Gösteren Bir Görsel 195
Şekil 40: Dünyaya Açılanlar Programının 1.Bölümünde Azerbaycanlı Nermine Hanım ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü..... 196
Şekil 41: Dünyaya Açılanlar Programının 2. Bölümünde Azerbaycanlı Elhan Alaskerov ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü..... 197
Şekil 42: Dünyaya Açılanlar Programının 3. Bölümünde Azerbaycanlı Anar İsmailov ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü..... 197
Şekil 43: Dünyaya Açılanlar Programının 3. Bölümünde Azerbaycanlı Samir Ahmedov ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü..... 198
Şekil 44: Divan-ı Hikmet Sohbetleri Programının Giriş Jeneriğinden Bir Görüntü 201
Şekil 45: Rusya Müslümanları Belgeselinin Giriş Jeneriğinden Bir Görüntü 203
Şekil 46: Müslüman Gibi Yaşamak belgeselinden Görüntüler 204
Şekil 47: Vatanım Türkiye Belgeselinin Giriş Jeneriğinden Bir Görüntü 206
Şekil 48: Vatanım Türkiye Belgeselinden Görüntüler 207
Şekil 49: Vatanım Türkiye Belgeselinde Meryem Hakim İle Yapılan Röportajdan Bir Görüntü 208
Şekil 50: Sağlık Elçileri Belgeselinin 13. Bölümünden Bir Görüntü..... 214
Şekil 51: Sağlık Elçileri Belgeselinin 13. Bölümünden Bir Görüntü 2..... 215

Şekil 52: ‘Dilde, Fikirde, İşte Birlik’ Sloganı TRT Avaz’ın Jeneriğinde de Kullanılmaktadır 222

KISALTMALAR

AA	:	Anadolu Ajansı
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AFP	:	Agence France-Presse
AP	:	Associated Press
BBC	:	British Broadcating Corporation
BM	:	Birleşmiş Milletler
CNN	:	Cable News Network
DEAŞ	:	Devlet'ül Irak ve'ş Şam
DİA	:	Devletin İdeolojik Aygıtları
IŞİD	:	Irak Şam İslam Devleti
NBA	:	National Basketball Association
OWI	:	The Office of War Information
PTT	:	Posta Telefon Telgraf
SSCB	:	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	:	Türk Dil Kurumu
TİKA	:	Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
TRT	:	Türkiye Radyo Televizyon
TSR	:	Türkiye'nin Sesi Radyosu
TÜRKSOY	:	Türk Kültür ve Sanatları Ortak Yönetimi
TV	:	Televizyon
UMKE	:	Ulusal Medikal Kurtarma Ekibi
UNESCO	:	United Nations Educatoional, Scientific and Cultural Organization
USIA	:	Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Ajansı
USAGM	:	U.S. Agency for Global Media
Vb	:	Ve benzeri, ve bunun gibi, ve başkaları
VK	:	Vkontakte
Vs	:	Vesaire
VOA	:	Voice of America
YTB	:	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

GİRİŞ

Son iki yüzyıllık süreçte iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, dünya siyasetinde, ekonomik ve kültürel ilişkilerde de köklü dönüşümleri beraberinde getirmiştir. Tüm dünyada aynı anda vizyona giren sinema filmleri, ulus-devlet sınırlarını aşan radyo ve televizyon yayınları ve internet sayesinde artık neredeyse ülke sınırları işlevsiz hale gelmiştir. Günümüzün küresel dünyasında kitle iletişim araçları, doğal olarak devletlerin de uluslararası alandaki en önemli silahlarından bir tanesidir. Zira bir devletin dünyada söz sahibi olabilmesinin; ekonomik ve/veya politik hedeflerine ulaşabilmesinin yolu, artık kendisini uluslararası kamuoyuna en iyi şekilde anlatabilmesinden geçmektedir. Uluslararası alandaki algıyı yönetebilmek; insanların kalplerini ve zihinlerini fethedebilmek için de güçlü kitle iletişim araçlarına sahip olmak gerekir.

Devletlerin uluslararası çıkarları çerçevesinde hedef kamuoyunu ikna etmek ve onları etki altına alabilmek için yaptıkları çalışmalar, kamu diplomasisi faaliyeti olarak nitelendirilmektedir. Kitle iletişim araçları da kamu diplomasisinin en önemli sac ayaklarından bir tanesidir. Bir devlet, kamu diplomasisi faaliyetlerinde etkili bir şekilde kullandığı kitle iletişim araçları sayesinde hem uluslararası meselelerde kendisine güçlü kamuoyu oluşturabilmekte hem de kültürünü, yaşam tarzını, ideolojisini pazarlayarak insanlar için bir cazibe merkezi haline gelebilmektedir. Bu kitle iletişim araçları içerisinde de özellikle televizyon, önemli bir yer teşkil etmektedir. Zira mesele kalpleri ve zihinleri fethetmek olunca, sözlü mesajların yanında görsel mesajlar iletme yetisini de elinde bulunduran televizyonun, izleyicinin duygularına kolaylıkla hitap edebilmedeki gücü yadsınamaz bir gerçektir.

Özellikle son yıllarda bölgesel ve küresel ölçekte söz sahibi olma iddiası taşıyan Türkiye Cumhuriyeti de çeşitli kamu diplomasisi faaliyetleri yürütmekte ve bu noktada medyayı stratejik bir araç olarak kullanmaktadır. Örneğin 1990'lı yıllarla birlikte ulusalın yanı sıra uluslararası yayıncılık için de kolları sıvayan Türkiye'nin tek devlet televizyonu TRT, günümüzde artık hem bölgesel hem de küresel ölçekte yayın yapan çeşitli kanallara sahiptir. Bu kanallar hitap ettikleri kitlelerin etnik, dini, kültürel özelliklerini ve Türkiye'nin bölgedeki hedeflerini gözeterek çeşitli yayın stratejileri belirlemektedirler.

Böylelikle Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki duygusal zeminin, sosyo-kültürel, politik ve ekonomik ilişkilerin gelişmesine ve Türkiye'nin bölgedeki hedeflerinin gerçekleşmesine hizmet etmektedirler.

Örneğin TRT World, İngilizce yayınlarıyla Türkiye'nin küresel sesi olurken, TRT Arabi üzerinden Arap coğrafyasına, TRT Kürdi üzerinden de Kürtçenin hâkim olduğu coğrafyaya seslenilmektedir. TRT Avaz kanalı ise Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri başta olmak üzere, Çin'den Rusya'ya, İran'dan Moğolistan'a kadar Türk topluluklarının yaşadığı geniş bir coğrafyaya hitap etmektedir.

Bu çalışmanın evreni de TRT Avaz'dan meydana gelmekte; kanalın yayın politikası ve kanaldaki haber, dizi, program, belgesel vb. içerikler de çalışmanın örneklemini teşkil etmektedir. Çalışmanın amacı ise TRT Avaz kanalını kamu diplomasisi ve milliyetçilik bağlamında incelemektir. Öte yandan çalışmada sonucun net bir şekilde ortaya çıkması ve yorumlanabilmesi için yeterli olduğu kanaatiyle, bir aylık bir sınırlandırmaya gidilecek ve sadece 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında ekrana gelen içerikler incelenecektir.

Aynı zamanda daha önce TRT Avaz kanalı üzerine sadece bir tez çalışması yapıldığını burada belirtmek gerekir. Ancak Gülnara Mamanova tarafından 2013 yılında yapılan ve *Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İletişimin Önemi: (TRT Avaz Kazakça Yayınlar Örneği)* ismini taşıyan çalışmada TRT Avaz, kamu diplomasisi ve milliyetçilik bağlamında incelenmemiştir. Bu nedenle yaptığımız çalışma, TRT Avaz kanalını kamu diplomasisi ve milliyetçilik bağlamında kapsamlı bir şekilde inceleyen ilk tez çalışması niteliği taşımaktadır. Çalışmanın hipotezleri ise şu şekilde sıralanmaktadır;

Hipotez 1: TRT Avaz kanalı ortak dil, tarih, din, kültür vb. öğeleri öne çıkararak ve yaptığı yayınlarda milliyetçi söylemi hâkim kılarak, Türkiye ile hedef coğrafya arasında Türk kimliği üzerinden duygusal bir zemin inşa etmektedir.

Hipotez 2: TRT Avaz kanalı Türkiye'nin bölgesel ve küresel meselelerdeki tavrını, hedef coğrafyaya anlatmak ve böylelikle bu meselelerde kendisine güçlü bir kamuoyu oluşturmak istemektedir.

Hipotez 3: TRT Avaz kanalı yaptığı yayınlarla Türkiye ile hedef coğrafyadaki devletler arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesine, Türkiye'nin tarihi, kültürel ve doğal güzelliklerini görünür hale getirerek de dış turizm potansiyelinin gelişmesine hizmet etmektedir.

Tüm bu anlatılar çerçevesinde çalışmanın birinci bölümünde; ideoloji, milliyetçilik ideolojisi ve modern Türk milliyetçinin ilk dönemleri üzerinde durulmuştur. Milliyetçiliğin daha çok kültür boyutu esas alınmış ve Osmanlı'nın yanı sıra Dış Türklerde milliyetçiliğin ortaya çıkış süreçlerine de bakılmıştır. Aynı zamanda modern Türk milliyetçiliğinin ilk döneminin en önemli ideologlarından Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve İsmail Gaspıralı'nın, bu ideolojinin düşünsel temelinde oynadıkları roller ve yaptıkları katkılar ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise öncelikle algı, algı yönetimi, propaganda, kamu diplomasisi ve yumuşak güç kavramlarına bakılmıştır. Bu bölümde kamu diplomasisi daha çok bir algı yönetimi yöntemi olarak ele alınmış ve propaganda, propaganda türleri, propagandanın tarihçesi, uluslararası ilişkilerde propaganda gibi konulara değinildikten sonra, kamu diplomasi konusuna geçiş yapılmıştır. Ardından da kamu diplomasisi ile propagandanın benzerlikleri ve farklılıkları tartışılmıştır. Daha sonra ise yumuşak güç kavramı ve yumuşak gücün kaynağını teşkil eden kültür, siyasi değerler, hükümet politikaları ve dış politika konuları ele alınmıştır. Bölümün ilerleyen bölümlerinde ise Türkiye'de kamu diplomasi kavramının yerleşmesinde ve uygulamalarının gelişmesinde öncü rol üstlenmiş kurum ve aktörlere değinilmiştir. Son olarak da kamu diplomasisi-medya ilişkisi incelenmiş; gazete, dergi, haber ajansı, radyo, sinema, televizyon ve internet gibi kitle iletişim araçlarının kamu diplomasisindeki işlevleri irdelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise milliyetçiliğin rolü de göz önünde bulundurularak, Osmanlı'dan günümüze Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya algısı ele alınmıştır. Akabinde Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri'nin yani Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın genel görünümlerine ve bu ülkelerin Türkiye ile olan ilişkilerine bakılmıştır. Ardından Türkiye'nin TRT AVRASYA ve TRT Türk kanalları üzerinden hedef coğrafyaya yaptığı televizyon yayınlarına değinilerek, TRT Avaz'a geçiş yapılmıştır. TRT Avaz'ın kuruluş

süreci, bölgedeki temsilcilikleri, yayınların dağıtımı vs. gibi konular üzerinde durulduktan sonra da TRT Avaz kanalının 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasındaki yayınları; daha çok eleştirel söylem analizi yöntemi çerçevesinde incelenmiş, yer yer de göstergebilimsel çözümleme yönteminden faydalanılmıştır.

Eleştirel söylem çözümlemesi; güç, hakimiyet, hegemonya, sınıf farkı, cinsiyet, ırk, ideoloji, ayrımcılık, çıkar, kazanç, yeniden oluşturma, dönüştürme, gelenek, sosyal yapı ya da sosyal düzen gibi meselelere odaklanan ve araştırma alanı olarak bu meseleleri sistemli bir şekilde irdeleyen çözümleme yöntemidir. Güç ilişkileri, değerler, ideolojiler, kimlik tanımlamaları gibi olguların, kurgulanan söylemler yoluyla bireylere ve toplumsal düzene nasıl yansıdığı ve nasıl işlendiği ile ilgilenir (Dijk'ten akt. Çelik ve Ekşi, 2013, s. 113). Eleştirel söylem çözümlemesi denildiğinde akla ilk gelen isimlerden bir tanesi ise Van Dijk'tir. Haberi söylem olarak inceleyen ve haberdeki söylemleri toplumda var olan egemen söylemlerin bir ürünü olarak gören Dijk, (akt. Karaduman ve Batu, 2011, s. 366), haber söylemlerini öncelikle makro ve mikro yapılarına bölmektedir. Aynı zamanda makro yapıları; tematik ve şematik çözümleme olmak üzere iki başlık altında, mikro yapıları ise sentatik çözümleme, bölgesel uyum, sözcük seçimleri ve retorik çözümlemeleri olmak üzere dört başlık altında incelemektedir. Makro yapı altındaki tematik çözümlemede, haberin başlığına girişine, spotuna (spot yoksa haber metninin ilk paragrafına, haber tek paragraftan oluşuyorsa ise ilk cümleye) ve görsele dikkat edilmektedir. Şematik yapı ile ise ana olayın sunumu, sonuçlar, ardalan bilgisi, bağlam bilgisi, haber kaynakları ve olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlardan meydana gelmektedir. Mikro yapı altındaki sentatik çözümlemede ise cümle yapılarının aktif, pasif basit ya da karmaşık olmasına dikkat edilmektedir. Öte yandan bölgesel uyum; nedensel ilişki, işlevsel ilişki ve referansal ilişkiyi, haber retoriği ise fotoğraf, inandırıcı bilgiler ve görgü tanıklarının ifadelerini içermektedir (akt. Özer, 2011, s. 85).

Göstergebilimsel çözümleme ise iletişim çalışmalarında özellikle televizyonun yaygınlaşması ve böylelikle salt yazılı metinlerin yanında görüntünün de taşıdığı anlamların önem kazanmasıyla birlikte değeri artmış bir analiz yöntemidir (Tekinalp ve Uzun, 2019, s. 144). Bu bilimin en temel bileşenleri ise *gösterge, gösteren* ve *gösterilen*dir. Göstergebilimin en önemli temsilcilerinden İsviçreli dilbilimci Ferdinand

de Saussure, *göstergeyi;* anlamı olan fiziksel bir nesne olarak tarif etmekte ve *göstergenin*; *gösteren* ve *gösterilen*den meydana geldiğini söylemektedir. *Gösteren* ise kâğıt üzerindeki işaretler ve havadaki sesler gibi *göstergenin* algıladığımız imgesidir. *Gösterilen*le ise *gösterenin* göndermede bulunduğu zihinsel kavrama işaret edilmektedir (Fisk, 2015, s. 127). Başka bir ifadeyle *gösterilen*in (yani zihnimizde oluşan soyut bir kavramın veya imgenin) belli bir ses zinciriyle ifade edildiği somut şekline (yani sözcüğe) *gösteren* adı verilmektedir. Örneklendirmek gerekirse; kurt bir *göstergedir*. Bu sözcüğü duyduğumuzda zihnimizde canlanan hayvan ise *gösterilen*dir. K-u-r-t harflerinin yan yana gelmesiyle oluşan sözcük ise *gösteren*dir. Öte yandan *gösteren* ile *gösterilen* arasındaki ilişkinin kültürel düzeyde olduğunu da belirtmek gerekir. Yani k-u-r-t harflerinin yan yana gelmesiyle ortaya çıkan sözcük (*gösterilen*), her dilde ve kültürde aynı şeyi ifade etmemektedir. K-u-r-t harflerinin yan yana gelmesiyle ortaya çıkan *kurt* göstergesi, bir Türk ile bir İngiliz için aynı şeyi ifade etmemektedir. Yine İngiliz kurt sözcüğünü bilse dahi, belki kurdun Türk mitolojisindeki yerini bilmediği için bu göstergenin Türk için ne anlam ifade ettiğini tam olarak anlamayabilir.

Öte yandan göstergebilimsel çözümlemede üç temel gösterge yönteminden bahsedilmektedir. Bunlar; *görüntüsel gösterge (ikon), belirtsel gösterge (indeks)* ve *simge (ya da simgesel gösterge)*dir. Görüntüsel gösterge bazı yönlerden nesnesine benzemektedir. Yani onun gibi görünmekte ya da onun gibi ses çıkarmaktadır. Fotoğraflar buna en güzel örnektir. Belirtsel göstergede ise gösterge ile nesne arasında doğrudan bir bağlantı mevcuttur. Örneğin duman ile ateş arasındaki bağlantı gibi. Simge de ise gösterge ile nesne arasında herhangi bir ilişki söz konusu değildir. Simgenin iletişimde kullanılmasını sağlayan tek neden ise simgenin yerine geçtiği şeyi ifade etmesi konusunda insanların anlaşmış olmalarıdır. Bu konuda verilebilecek en güzel örneklerden bir tanesi ise sözcüklerdir (Fisk, 2015, s. 131).

Çalışmada öncelikle TRT Avaz'daki yayınlar türlerine göre; Kültür/Tarih, Haber, Drama, Çocuk, Ekonomi/Bilim/Teknoloji, Dini, Sosyal İçerikli ve Eğlence/Müzik olmak üzere toplam 8 kategoride sınıflandırılmıştır. Aynı zamanda bu kısımda, yayınların dili ve yayınların hangilerinin TRT Avaz'a özgü olduğuna, hangilerinin daha önce TRT'nin diğer kanallarında yayınlandığına da bakılmıştır. Ardından yayınların teker teker genel

formatları ele alınmış ve böylelikle çalışmada ortaya atılan hipotezlere uygun mesajlar taşıyıp taşımadıkları anlaşılmıştır. Aynı zamanda hipoteze uygun mesajlar taşıyan yayınların da bir kısmının 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında yayınlanan herhangi bir bölümü incelenerek, mesaj içeren söylemler ve görseller ortaya çıkarılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İDEOLOJİ, MİLLİYETÇİLİK VE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ İDEOLOJİSİ

1.1. İdeoloji

18. yüzyılın sonlarında ilk kez Fransız düşünür Andonie Desttut de Tracy'nin ortaya attığı ideoloji, geçen yüzyıllarda Napolyon, Karl Marx, Antonio Gramsci, Louis Althusser, Karl Mannheim gibi birçok politikacı ve düşünür tarafından olumlu, olumsuz veya nötr biçimlerde yeniden tanımlanarak ve dönüşerek günümüze kadar ulaşmış bir kavramdır[1]. De Tracy ilk ortaya attığında her ne kadar, *"herkese doğru düşünme imkânları sağlamak için kullanılacak fikir bilimi"* gibi olumlu bir anlam yüklemiş olsa da bu tanım, günümüzde insanların zihinlerindeki ideoloji çağrışımını tam olarak yansıtmamaktadır. Örneğin Şerif Mardin (2017, s. 15)'in de bahsettiği, 1974 yılında Türkiye'de bir grup üniversite öğrencisi üzerinde yapılan anket, ideolojiyi insanların ne kadar farklı algıladığını ve ideolojinin ne kadar farklı yönlerinin olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Anket sonucunda öğrencilerin bir bölümü ideolojiyi *"sistematik bir fikir yapısı ve anlatısı"* olarak tanımlarken, küçük bir grup ise *"gerçekleri olduğu gibi yansıtmayan bir fikir yapısı"* veya buna benzer tanımlamalar yapmışlardır. Görüldüğü gibi iki tanım aynı anlamı taşımamaktadır. Ancak ikisi de ideolojinin farklı yönlerine vurgu yapmaktadır.

Günlük hayatta politik, bilimsel, dini, felsefi vb. olaylar üzerine konuşurken sıkça başvurduğumuz ideoloji kavramının, sosyal bilimciler tarafından da mutabık kalınmış tek ve net bir tanımı olduğunu söylemek olanaksızdır. İngiliz edebiyat ve kültür teorileri uzmanı Terry Eagleton (2015, s. 17), bunun nedenini ideolojinin kullanışlı ama birbiriyle bağdaşmayan birçok anlamda ele alınmasıyla açıklamaktadır. Siyaset kuramı profesörü David Mclellan (2015, s. 1) ise bunu, ideolojinin en temel fikirlerin dayanaklarını ve

[1] İdeolojinin tarihsel süreçteki dönüşümü için bkz. Mıchael Freeden, **İdeoloji,** çev. Hakan Gür, Ankara, Dost Kitabevi, 2011; Hatice Birsen Hekimoğlu (Örs), İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler,** İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2018, s. 5-45.

geçerliliğini sorgulamasına bağlamaktadır. Mclellan bu nedenle ideolojinin, sosyal bilimlerin en kaygan kavramı olduğunu savunmaktadır.

Anlamı üzerinde her ne kadar mutabık kalınamasa da ideoloji üzerine yapılmış çeşitli tanımlamalara bakmak faydalı olacaktır. Örneğin İngiliz edebiyat ve kültür teorileri uzmanı Terry Eagleton (2015, s. 18), ideoloji kavramını ele alırken on altı tane tanım sıralamaktadır. Eagleton'ın verdiği örnekler içerisinde kavrama sosyolojik bir açıdan yaklaşılıp, *"toplumsal yaşamda anlam, gösterge ve değerlerin üretim süreci"* tanımlamasının yapıldığı görülürken, *"bir egemen siyasi iktidarı meşrulaştırmaya hizmet eden yanlış fikirler"* veya *"sistematik şekilde çarpıtılan iletişim"* gibi olumsuz tanımlamalar da yer almaktadır.

Serpil Sancar (2014, s. 8), ideolojinin toplumsal yaşamdaki düşünce, anlam ve sembolik temsillerin alanına işaret ettiğini söylemektedir. Ancak bu tür bir yaklaşımla ideoloji ile kültür arasındaki farkın göz ardı edileceğini ifade etmektedir. Sancar bu nedenle ideolojiyi, "*daha çok farklı toplumsal anlam ve değerlerin çatıştığı bir alanda oluşan toplumsal düşünce*" olarak görmektedir.

Hatice Birsen Hekimoğlu (2018, s. 10) ise ideolojiyi bir dünya görüşü olarak nitelendirmektedir. Yani ideolojilerin, insanların ve toplumların dünyayı daha net bir şekilde algılamalarını sağlayacak yol haritaları sunduğunu dile getirmektedir. Hekimoğlu'na göre ideolojiler, kendini ele vermeyen toplumsal veya siyasal gerçekliği anlaşılabilir kılarak, insanlara ve toplumlara izlenmesi gereken 'en iyi yol'un ne olduğunu anlatma işlevi görmektedirler.

İngiliz siyaset bilimci Andrew Heywwod (Heywood, 2018, s. 31) ise siyasi bir perspektifle yaklaşarak ideolojiyi *"niyeti var olan iktidar sistemini ister korumak ister değiştirmek ister yok etmek olsun, örgütlü siyasal eyleme zemin oluşturan az ve çok tutarlı fikirler kümesi"* şeklinde ifade etmekte ve ideolojilerin temelde şu özellikleri olduğunu öne sürmektedir; *"a; var olan düzene ilişkin genellikle de bir 'dünya görüşü' biçiminde açıklama sunarlar, b; arzu edilir gelecek tasarımı, bir 'iyi toplum' vizyonu ortaya koyarlar, c; siyasi değişimin nasıl gerçekleşeceğini ve gerçekleştirilmesi gerektiğini – (a)'dan (b)'ye nasıl geçileceğini izah ederler."*

1.2. Milliyetçilik

Andrew Heywood (2018, ss. 36–39), ideolojiyi olduğu gibi milliyetçiliği de siyasi açıdan ele alarak; liberalizm, muhafazakârlık, sosyalizm, anarşizm ve faşizmin olduğu klasik ideolojiler sınıfına yerleştirmektedir. Genel bir ifadeyle de milliyetçiliği, *"siyasi örgütlenmenin merkezi ilkesinin millet olduğuna inanmak"* şeklinde tarif etmektedir (2018, s. 201). İnci Özkan Kerestecioğlu (2018, s. 314) da siyasi bir perspektifle ve eleştirel bir gözle yaklaşarak milliyetçiliğin, *"iktidarı ele geçirmeye çalışan ve bunu milliyetçi iddialara dayanarak meşrulaştıran bir siyasal hareket ve ideoloji"* olduğunu söylemektedir. Kerestecioğlu'na göre milliyetçi iddialar, kendine özgü bir milletin var olduğu iddiasıyla hareket etmekte ve bu milletin çıkar ve değerlerini her şeyden üstün bir konuma yerleştirmektedir. Yine milletin siyasal egemenliğini kullanması, yani bağımsız olması gerektiğini ileri sürmektedirler. Böylelikle millet denilen topluluk sadakatin, bağlılığın ve meşruiyetin en önemli öznesi haline gelmektedir.

Ancak milliyetçilik çalışmalarının kurucularından bir tanesi olan Anthony D. Smith (2017, s. 118), milliyetçiliği sadece siyasi bir boyuta indirgememekte, milliyetçiliğin siyasi bir ideoloji ya da toplumsal hareket türü olduğu kadar, bir kültür ve kimlik biçimi olarak da görülebileceğini dile getirmektedir. Yine Smith (2017, s. 147), bir başka ifadesinde de milliyetçiliğin siyasi doktrin ve siyaset üslubu olmaktan çok bir kültür, ideoloji, dil, mitoloji, sembolizm ve bilinç biçimi olduğuna dikkat çekmekte ve 'millet'in de anlamı ve önceliği bu kültür biçimi tarafından önvarsayılan bir kimlik tipi olduğunu belirtmektedir.

Ergün Yıldırım (2011, ss. 21–24) ise milliyetçilikten önce kavim ve kavmiyetçilik kavramları üzerinde durmakta ve geleneksel toplumlarda yaygın topluluk biriminin belli bir ırk, dil ve soy etrafında örgütlenen kavimler olduğunu, bu kavimlerin bir söylem ve ideoloji haline getirilmesiyle de kavmiyetçiliğin ortaya çıktığını vurgulamaktadır. Yıldırım daha sonra modernliğin doğuşuyla birlikte kavmiyetçiliğin milliyetçiliğe evirildiğini ve milliyetçiliğin kavmiyetçiliğin modern bir ideolojisi olarak yorumlanabileceğini savunmaktadır. Yine Yıldırım benzer bir ifadeyle milliyetçiliği, *"bir bakıma modernliğin birikimiyle donanmış kavmiyetçilik"* olarak tanımlamaktadır.

Öte yandan milliyetçilik her ne kadar son iki yüz yıllık süreçte toplumsal hayatta ve dünya siyasetinde derin izler bırakmış olsa da bu alanda çok uzun süre herhangi bir akademik çalışmanın yapılmadığı görülmektedir. Bunun en temel nedeni ise dönemin düşünürlerinin milletleri doğal bir oluşum olarak görmeleri ve milliyetçiliği toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir parçası olarak kabul etmeleridir (Özkırımlı, 2017, s. 41). Yine yaşanan siyasi kaygılar da nesnel bir milliyetçilik değerlendirmesi yapmanın önüne geçmektedir (Özkırımlı, 2017, s. 29). Milliyetçilik üzerine ancak 1920'li yıllar itibariyle çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. 1980'lerden sonra ise Ernest Gellner, Benedict Anderson ve Antony Dougles Smith gibi isimler tarafından çeşitli kuramlar ortaya atılmıştır. Bu kuramlara geçmeden önce milliyetçiliğin milletlerden bağımsız düşünülemeyeceği göz önünde bulundurularak, millet kavramına değinmek faydalı olacaktır.

1.2.1. Millet Nedir?

Latince 'doğmuş' anlamındaki 'nasci' kelimesinden türeyen 'nation', insan soyu-ırk anlamını çağrıştırmaktadır. Ancak bu kelime, 18. yüzyıla kadar herhangi bir politik anlam taşımamıştır. 'Nasyonalizm' sözcüğü ise ilk kez 1789 yılında jakoben karşıtı Fransız papaz Agustin Barruel tarafından basılı bir metinde kullanılmıştır (Heywood, 2018, s. 201). Bizdeki 'millet' sözcüğünün kökeni ise Arapçadır ve Osmanlı devletinde millet, Arapçadaki gibi 'cemaat-topluluk' anlamında kullanılmıştır (Ortaylı'dan akt. Kerestecioğlu Özkan, 2018, s. 317). İmparatorluk içerisindeki gayrimüslim tebaa 'millet' olarak görülürken, Müslümanlar için ise 'ümmet' kavramı tercih edilmiştir. Ancak Balkanlar'daki milliyetçilik hareketleriyle birlikte Osmanlı'nın millet sistemi işlevini yitirince, bugünkü anlamına yakın bir anlam ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet döneminin ikinci on yılından itibaren de dini çağrışımlardan kurtulmak için 'millet' yerine 'ulus' kelimesi tercih edilmeye başlanmıştır (Kerestecioğlu Özkan, 2018, s. 317).

Kimilerine göre millet; din, dil, ırk gibi öğelerden meydana gelirken kimileri ise milletlerin oluşumunda bağlılık duygusu, beraber yaşama iradesi vb. değerlerin ön plana çıktığını savunmaktadır. Milliyetçilik çalışmalarının kurucularından olan Anthony D. Smith (2017, s. 70), milli kimliğin temelini; tarihi bir toprak ya da ülke, ortak mit ve tarihi

bellek, ortak kitlesel bir kamu kültürü, ortak ekonomi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan insan topluluğu gibi öğelerin oluşturduğunu dile getirmektedir.

Milleti tarif etmenin güç olduğunu ve topluluklara göre milleti ortaya çıkaran değerlerin farklılık gösterdiğini belirten Yusuf Akçura (2018a, ss. 16–17), en genel anlamıyla milleti, *"ırk ve dil birliğinden dolayı toplumsal vicdanında birlik meydana gelmiş bir insan topluluğu"* olarak görmektedir. Ancak buradaki ırk kavramını kanın saflığını ifade etmek için değil, köken anlamında ele almaktadır (Georgeon, 2017, s. 509). Ziya Gökalp (2012, ss. 27–28) de kanın saflığı anlamındaki ırkın sadece hayvanlar için önemli olduğunu söyleyerek, millet tanımlamasında özellikle kültürel öğeleri ön plana çıkarmaktadır. Gökalp'e göre millet, "*din, dil, ahlak ve bütün güzel sanatlar bakımından ortak olan, yani aynı eğitimi almış kişilerden oluşan bir topluluktur."* Gökalp (akt. Heyd Heyd, 2010, s. 72), aynı zamanda Durkheim ekolünden yola çıkarak toplumun tarihte aşiret, kavim, ümmet ve millet olmak üzere dört ana aşamadan geçtiğini savunmaktadır. Bu aşamalar içerisinde de gelişmişliğin zirvesi olarak milleti görmektedir.

İskender Öksüz (2018, ss. 121–123), milleti tarif ederken, "*soy birliği, dil birliği, kültür birliği, vatan birliği, tabiyet birliği (siyasi birlik), din birliği, ülkü birliği, tarih birliği ve menfaat birliği"*ne vurgu yapmaktadır. Öksüz'e göre bir milletten bahsedebilmek için bu müştereklerden en az birkaçına sahip olunmalıdır. Yine Öksüz'e göre bir millette, söz konusu müştereklerden ne kadar fazla olursa o milletin bağlayıcılığı da o kadar fazla olacaktır.

Öte yandan millet kelimesinin yerine ulus kelimesi de tercih edilmektedir. Örneğin Türk Dil Kurumu online sözlüğündeki millet tanımlamalarından bir tanesi, *"çoğunlukla aynı topraklar üzerinde yaşayan, aralarında dil, tarih, duygu, ülkü, gelenek ve görenek birliği olan insan topluluğu, ulus"* şeklindedir ("Türk Dil Kurumu Sözlükleri", 2020). Gellner (2018, s. 78) da ulus kelimesini tercih etmekte ve iki insanın aynı ulustan sayılması için, mutlaka aynı kültürü paylaşmaları ve birbirlerini aynı ulusun üyeleri olarak kabul etmeleri gerektiğini dile getirmektedir.

Yine ulus, günümüzdeki uluslararası terimde, belirli bir toprak parçası üzerinde içsel ve dışsal egemenlik hakkına sahip devlet olarak görülmektedir. Yani bu tanıma göre

bir topluluğun ulus olarak kabul edilebilmesi için bir toprak parçasına sahip olması, bu toprak parçası üzerinde kurumsal bir devlet yapısı oluşturması, aynı zamanda içsel ve dışsal egemenlik hakkına sahip olması gerekmektedir (Sönmezoğlu, 2014, s. 9).

Sonuç olarak millet üzerine yapılan tanımlamalara bakıldığında, bir ortak payda vurgusunun yapıldığı rahatlıkla görülmektedir. Bu ortak paydalar ise dil, kültür, din, tarih, toprak ve ırk gibi öğelerdir. Ancak bir milletin varlığından bahsedebilmek için söz konusu ortak paydaların mevcut olması tek başına yeterli değildir. Aynı zamanda bir mensubiyet bilincinin de oluşması gerekmektedir.

1.2.2. Milliyetçilik Kuramları

Millet kavramı üzerine tanımlamalar yapılırken özellikle milletlerin oluşum süreçlerine odaklanılmaktadır. Milliyetçilik üzerindeki kimi yaklaşımlarda milletler doğal bir oluşum olarak ele alınmakta, kimilerinde ise milletlerin sonradan icat edilmiş 'hayali topluluklar' olduğu savunulmaktadır. Genellikle ilkçi (özcü), modernist ve etno-sembolcü yaklaşımlar olarak üç başlık altında ele alınan milliyetçilik kuramlarına bakmak hem millet kavramının hem de milliyetçilik ideolojisinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.[2]

1.2.2.1. İlkçi (Özcü) Yaklaşım

Bir kuram olmaktan çok bir bakış açısı olarak ele alınan ilkçi yaklaşım, en genel ifadeyle milletleri eski çağlardan beri var olan doğal yapılar olarak görenleri nitelemek için kullanılmaktadır. İlkçiliğin İngilizcedeki karşılığı ise 'primordialism'dir. Primordialism, *"başlangıcından beri var olan"* ve *"ilk yaratılan ya da geliştirilen"* anlamlarını taşımaktadır (Özkırımlı, 2017, s. 80). İlkçi yaklaşıma dayalı milliyetçilik kuramları, birçok konuda birbirleriyle benzerlik gösterseler de ayrıldıkları temel noktalar vardır. Bu nedenle ilkçi kuramlar; doğalcı, biyolojik ve kültürel olmak üzere üç farklı bakış açısı göz önünde bulundurularak incelenmektedir.

[2] Milliyetçilik kuramları farklı sınıflandırmalarla da ele alınmaktadır. Bkz. Ergün Yıldırım, **Ergenekon Ötesi Türk Milliyetçiliği,** İstanbul, Hayykitap, 2011, s. 37-48.

İlkçi yaklaşımın en uç noktasında yer alan doğalcı bakış açısı, en çok milliyetçiler tarafından kabul görmektedir. Bu bakış açısını savunanlar, insanların etnik gruplara ayrılmasının doğal düzenin bir gereği olduğunu düşünmektedirler. Başka bir deyişle, kişiler nasıl ki bir aileye mensuplarsa aynı şekilde daha önceden belirlenmiş bir etnik topluluğa da mensupturlar (Özkırımlı, 2017, ss. 82–83). Ancak doğalcı bakış içerisinde yer almasına rağmen milletlerin organik olduğuna şüpheli yaklaşan bir grup da vardır. Anthony D. Smith, bu kesimi eskilciler olarak nitelendirmektedir. Eskilci yaklaşıma göre milletlere tarihin her döneminde rastlamak mümkündür. Bugünkü milletler, geçmişte ortak bir kültürü, dili ve toprağı paylaşan toplulukların bir devamıdır. Ancak milletlerin eski çağlara uzandığına inanmak, bu toplulukların doğal yani organik olduğunu göstermez (akt. Özkırımlı, 2017, ss. 83–85)

İlkçi yaklaşım içerisindeki biyolojik bakış açısını benimseyenler ise etnik bağlılıkları incelerken genetik özelliklere ve içgüdülere dikkat çekmektedirler. Bu görüşün savunucularına göre insanlar için en önemli güdülerden bir tanesi üremede başarıya ulaşmadır. Üreme eylemin başarılı olmasında ise 'hısım/akrabayla' 'yakınlarla' eşleşme büyük önem taşımaktadır. Bu yakınlığın belirlenmesi, kültürel benzerliklerden geçmektedir. Bir bireyin bir etnik gruba güçlü duygular beslemesinin altında da işte bu kan bağı ve akrabalık etkenleri yatmaktadır. Biyolojik bakış açısının en önemli savunucusu Van den Berghe'dir (Özkırımlı, 2017, ss. 87–88).

İlkçi yaklaşım içerisinde son olarak kültürel bakış açısı öne çıkmaktadır. Bu yaklaşım din, dil, ortak geçmiş gibi öğelerin ilk olma niteliği taşıdığını ve tarih öncesinde bile var olduğunu savunanları ifade etmektedir. Kültürel ilkçiliğin üç ana unsuru olduğu ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki aile ve millet gibi birincil bağlılıkların verili olduğu ve kökenlerinin belirlenemeyecek kadar eskiye dayandığıdır. İkincisi bir topluluğa duyulan bağlılık hissinin anlatılamaz ama zorlayıcı olduğudur. Üçüncüsü ise bağlılığın asla kişisel çıkarlarla açıklanamayacağı tamamen heyecan işi olduğudur (Özkırımlı, 2017, s. 89).

1.2.2.2. Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşım içerisinde yer alan kuramcılar, ilkçi yaklaşımın aksine milletlerin milliyetçiliği değil milliyetçiliğin milletleri yarattığını öne sürmektedirler.

Modernistlere göre milletler, feodalizmden sanayi kapitalizmine geçişle birlikte ortaya çıkmış 'hayali topluluklar'dır. Milletleri sanayileşme, kentleşme, merkezi devletlerin kurulması gibi modern süreçlerden bağımsız düşünmek imkânsızdır.

Ancak modernist kuramcıların sadece milletlerin yapaylığı konusunda hem fikir oldukları görülmektedir. Bunun dışında -özellikle milliyetçiliğin ortaya çıkmasını etkileyen faktörler incelenirken- modernistler arasında ciddi fikir ayrılıkları yaşanmaktadır. Kimi kuramcılar milliyetçiliğin çözümlenmesinde ekonomik etkenlere ağırlık verirken kimileri ise toplumsal-kültürel etkenleri öne çıkarmaktadır. Yine kuramlarında siyasi etkenlere ağırlık verenler de bulunmaktadır.

Marksist İskoç düşünür Tom Nairn, milliyetçiliğin ortaya çıkmasında ekonomik etkenlere dikkat çeken kuramcılardan bir tanesidir. Nairn (akt. Özkırımlı, 2017, ss. 106–110)'e göre milliyetçilik ideolojisinin arkasında kapitalist ekonominin 18. yüzyıldan bugüne kadar süregelen dengesiz gelişimi yatmaktadır. Avrupa Aydınlanmacı düşüncesi, her ne kadar Batı Avrupa'da başlayan modern kapitalist gelişme sürecinin tüm dünya ülkelerini dengeli bir şekilde kalkındıracağını ileri sürse de ortaya tam tersi bir sonuç çıkmıştır. Sanayileşmiş merkez ülkeler, giderek geri kalmış çevre ülkeler üzerinde üstünlük kurmaya başlamıştır. Ekonomik uçurumun kapatılamayacak bir hale geldiğini gören geri kalmış ülkelerin seçkinleri ise kontrolü kendi üstlerine almak için harekete geçmiş ve bunun en kısa yolunun milliyetçilik olduğunu görmüşlerdir. Yani kendi kimliğinin bilincine varmış bir topluluk yaratarak yabancıların doğrudan müdahalesinin önüne geçip fabrika, okul ve parlamento gibi yapıların yönetimini ele almayı planlamışlardır. Geri kalmış ülkelerde doğan milliyetçilik ideolojisi, ilerleyen süreçte de gelişmiş ülkeleri etkisi altına almış ve böylece tüm dünyaya yayılmıştır.

Bir başka modernist kuramcı Ernest Gellner ise milliyetçiliğin ortaya çıkmasının nedenlerini toplumsal-kültürel etkenlerde aramaktadır. Gellner (2018, s. 71)'a göre milliyetçilik "*siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını ön gören siyasal ilkedir.*" Yani her milletin bir devleti olması gerektiğini savunan fikirdir. Toplumları avcı-toplayıcı toplumlar, tarım toplumları ve sanayi dönemi toplumları olmak üzere üç evreye ayıran Çek asıllı sosyal bilimci (Gellner, 2018, ss. 75–76), milliyetçilik fikrinin sanayi toplumları ile birlikte ortaya çıktığını savunmaktadır. Çünkü Gellner'a göre; tarım öncesi

toplulukların küçüklüğü nedeniyle bu dönemde düzen dayatıcı bir kurum olan devlete ihtiyaç duyulmamaktadır. Devletin olmadığı yerde milliyetçilikten bahsetmek de imkânsızdır. Tarım toplumlarının çoğunda ise siyasi yapılar bulunmaktadır. Ancak bu toplumlardaki iktidar paylaşımı, kültüre ve statüye göre belirlenmekte ve kültürel türdeşleşmenin aksine kültürel farklılaşmanın savunulduğu görülmektedir. Çünkü toplumdaki tabakaların farklılaşmasıyla birlikte bu tabakalar arasındaki sürtüşmenin ve muğlaklaşmanın da azalacağı düşünülmektedir (2018, ss. 80–81). Diğer bir ifadeyle tarım toplumlarında kültür; askerler, bürokratlar ve din adamları gibi seçkinlerin, kendilerini alt sınıftaki köylü topluluklardan ayırmak için kullandığı bir araçtır. Ancak kültür ile siyaset arasındaki ilişki, sanayi toplumuna geçişle birlikte farklı bir boyut kazanmaktadır. Çünkü iş bölümünün arttığı, uzmanlaşmaya daha fazla ihtiyaç duyulduğu ve sınıflar arası geçişlerin kolaylaştığı modern dönemde, hiyerarşik yapının sorgulanmaması için bireyleri topluma sadakat göstermeye zorlayan bir yüksek kültüre ihtiyaç duyulmaktadır. Milliyetçilik ise daha önce toplumların büyük bir bölümüne hâkim olan folk kültürlerin yerine, örgün eğitimle elde edilen bu yüksek kültürü topluma empoze etmektedir (2018, s. 140).

İrlandalı siyaset bilimci ve tarihçi Benedict Anderson da ortaya koyduğu milliyetçilik kuramında Gellner gibi toplumsal-kültürel etkenlere vurgu yapmaktadır. Milliyetçiliği bir siyasi ideoloji olarak görmeyen Anderson (2017, s. 20), bu olgunun daha çok din, akrabalık gibi büyük kültürel sistemlerle ilişkilendirilerek incelenmesi gerektiğini savunmaktadır.

Anderson (2017, s. 20), milleti, "*hayal edilmiş siyasal topluluk"* olarak tanımlamaktadır. Çünkü ona göre; "*en küçük ulusun üyeleri bile diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplamlarının hayali yaşamaya devam edecektir."* Yine Anderson (2017, s. 21)'a göre bu topluluk hem egemen hem de sınırlı olarak hayal edilmektedir. Sınırlı olarak hayal edilmesinin nedeni en büyük milletin bile ötesinde başka milletlere mensup insanların yaşamasıdır. Egemen olmasının nedeni ise milletlerin, Aydınlanma felsefesi ve devrimlerin hiyerarşik hanedanlık mülklerinin geçerliliğini aşındırdığı bir dönemde ortaya çıkmasıdır.

Anderson (2017, s. 53), milletlerin ortaya çıkmasının altına dinsel cemaatler ile hanedanlıkların gerilemesinin ve zaman anlayışında yaşanan değişmelerin yattığını dile getirmektedir. Ancak yazara göre tüm bunların yanı sıra kapitalist yayıncılığın da millet olma bilincinin oluşmasında çok büyük bir payı vardır. Zira kapitalist yayıncılığın ilk dönemdeki pazarı, Avrupa'da sayıları oldukça az olan Latince bilen okurlardır. Ancak yaklaşık 150 yıllık süreçte bu pazarda bir doygunluk yaşanınca kapitalist yayıncılar, halk dillerine yönelmişlerdir. Böylelikle Latince giderek eski önemini kaybetmiş ve kapitalist yayıncılığın sabitlik kazandırdığı halk dilleri, millet fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Tarihçi-Yazar Eric J, Hobsbawm (2014, ss. 24–25) ise milliyetçiliği incelerken özellikle siyasi etkenleri göz önünde bulundurmaktadır. Milleti asli ve değişmez bir toplumsal birim olarak görmeyen Marksist düşünür, diğer modernist kuramcılar gibi milletlerin devletleri ve milliyetçiliği yaratmadığını, doğru olanın bunun tam tersi olduğunu savunmaktadır. Yani Hobsbawm'a göre milletler tarih kadar eski değildir ve kültürel saflık inancı bir mitten ibarettir.

Hobsbawm (akt. Özkırımlı, 2017, ss. 143–147), aynı zamanda milletler ve milliyetçilik araştırılırken 'icat edilmiş gelenekler'in incelenmesi gerektiği üzerinde durmaktadır. Çünkü ona göre icat edilmiş gelenekler, modern dünyada ortaya çıkmasına karşın geçmişle bağlantılar kurarak toplum içerisindeki birlik ve dayanışmayı sağlamaktadır. Bu geleneklerin en somut ve en yaygın olanı ise milli bilinçtir.

Diğer yandan Hobsbawm, millliyetçiliğin "*siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını ön gören siyasal ilke"* olduğu konusunda Gellner ile aynı fikirdedir. Ancak Gellner'ın milletlerin tepeden oluşturulduğu varsayımına karşı çıkmaktadır. Çünkü Hobsbawm (2014, ss. 24–25)'a göre sadece tepeden modernleşme perspektifi ile yapılan bir değerlendirme yetersizdir. Aşağıdan bir bakışla, yani sıradan insanların özlemleri, çıkarları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak da bir analiz yapılmalıdır.

1.2.2.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım

Etno-Sembolcü yaklaşım, en genel ifadeyle ilkçi yaklaşım ile modernist yaklaşım arasındaki 'orta yol' olarak görülmektedir. Bu yaklaşım içerisinde yer alan kuramcılar, milletlerin modern bir olgu olduğunu kabul etmekle birlikte bugünün milletlerinin oluşumunda modern dönem öncesindeki etnik toplulukların büyük bir rol oynadığını düşünmektedirler. Yani etnik geçmişi ve kültürü göz ardı ederek milletlerin ortaya çıkış sürecinin doğru bir şekilde analiz edilemeyeceğini öne sürmektedirler. Aynı zamanda etnik kimliklerin kalıcılığı üzerine vurgu yaparak; göç, istila, etnik grup arası evlilik gibi olaylara rağmen toplulukların özelliklerini korumayı başardıklarını iddia etmektedirler (Özkırımlı, 2017, ss. 203–204).

Etno-Sembolcü yaklaşımın en önemli kuramcılarından bir tanesi Anthony, D. Smith'dir. İlkçi ve modernist yaklaşımların aşırı ve analiz yeteneklerinin sınırlı olduğunu savunan Smith (2017, s. 42), milletlerin kim olduğunu anlamak için etnik kökenlere bakmak gerektiğini öne sürmektedir. Zira Smith'e göre bugünün milletlerinin büyük bir bölümü, geçmişteki etnik toplulukların devamıdır. Bu etnik toplulukların ise altı ana özelliği bulunmaktadır. Bunlar;

- *Kolektif bir özel ad,*
- *Ortak soy miti*
- *Paylaşılan tarihi anılar*
- *Ortak kültürü farklı kılan bir ya da daha fazla unsur*
- *Özel bir 'yurt'la bağ*
- *Nüfusun önemli kesimleri arasındaki dayanışma duygusudur.*

Ancak Smith (2017, ss. 42–67), etnik toplulukların özelliklerinin kültürel ve öznel olduğunun da altını çizmektedir. Yani bu özelliklere bakarak etnik toplulukların verili olduğu savına ulaşılamayacağını belirtmektedir. Böylece ilkçi yaklaşımı benimseyenlerden ayrılmaktadır. Aynı zamanda Smith'e göre etnik toplulukların biçimlenmesinde iki faktör rol oynamaktadır. Bunlar; birleşme ve bölünmedir. Yani etnik topluluklar; şehir devletlerinde olduğu gibi zamanla birbirleriyle kaynaşıp birleşebilirken, mezhep farklılıkları ya da siyasi nedenlerle bölünme yoluna da gidebilmektedirler. Ancak her ne olursa olsun etnik kimlikler, 'dini reform', 'kültürel ödünç alma', 'halk

katılımı' ve 'etnik seçilmişlik mitleri' gibi mekanizmalar yoluyla kendilerini güncelleyerek var olmaya devam etmektedirler.

Öte yandan Anthony Smith (2017, ss. 89–90), etnik toplulukların milletlere dönüşüm sürecini anlatırken 'yatay' ve 'dikey' olmak üzere iki farklı etni tipinden bahsetmektedir. Yatay etni tipi içerisinde; başta aristokratlar ve yüksek din adamları olmak üzere yüksek askeri görevliler ve zengin tüccarlar bulunmaktadır. Bu topluluğun 'yatay' olarak adlandırılmasının nedeni ise "*aynı anda hem toplumsal olarak üst tabakayla sınırlanmış hem de komşu yatay etnilerin üst basamaklarıyla sık sık yakın bağlar kurmak üzere coğrafi olarak yayılma eğiliminde olmaları"*dır. Dikey etni tipi içerisinde yer alan topluluklar ise daha halka ait olan topluluklardır. Ve bu topluluklar kültür yoluyla diğer toplumsal tabaka ve sınıfları birleştirme eğilimi göstermektedirler. Bunun sonucu olarak da daha yoğun ve dışlayıcı bir etnik bağlılık hissetmektedirler. Yani dikey etni tipi içerisine yer alan topluluklarda etniye kabul edilmek çok daha zordur.

Yine Smith (2017, ss. 92–102)'e göre yatay etniler, varlıklarını koruyabilmek için toplumun diğer tabakalarına ve uzak diyarlara kendi kültürlerini aşılamak zorundadırlar. Hititliler, Filistinliler ve Asyalılar, devletlerine kattıkları yabancılara kültürlerini benimsetemeyince kendi yüksek kültürlerini kaybetmişlerdir. Fakat İngiltere, Fransa, İsveç ve İspanya gibi batı devletlerindeki yatay etniler bunu başarmış ve alt sınıfları kendi bünyesine katabilmişlerdir. Yatay etnilerin başarılı olmasında ise bir dizi ekonomik ve kültürel devrim rol oynamıştır. Ekonomide yaşanan en önemli devrim, kapitalizmin doğuşu ve dünyaya yayılmasıdır. Kültürel alandaki en önemli devrim ise eğitimin kilise egemenliğinden çıkıp laikleşmesidir. Böylece üniversiteye gitme oranları artmış ve roman, oyun, seyahatname gibi kültürel ürünler yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu noktada en fazla görevi ise egemen sınıfa hizmet etmek için devşirilen aydınlar ve entelejensiya üstlenmiştir.

Dikey etnilerde ise bürokratik devletin aksine örgütlü dinler daha baskın bir rol oynamaktadır. Kutsal dini metinler, ayinler ve ruhbanlar, dikey etnilerin yaşam biçimini belirleyen ve devamlılığını sağlayan ana aygıtlardır. Ancak örgütlü dinler, etnik topluluktan millete geçiş sürecinde büyük bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Çünkü pek çok etnik grubu bir araya getirerek yerli bir siyasi millet yaratılmasını

engellemektedir. Bu nedenle din egemenliğinin ortadan kaldırılması gerekmektedir. Dikey etnileri dönüştürme görevini ise yine entelejensiya üstlenmektedir. Entelejensiyanın edilgen bir durumda olan toplumu harekete geçirmesi ve yeni tarihi kültür etrafında bir millet olmaya ikna etmesi gerekmektedir (Smith, 2017, ss. 102–106).

Diğer taraftan etnik toplulukların milletlere dönüşüm süreci incelenirken 'milletler nerede ve ne zaman ortaya çıkmıştır?' sorusu akıllara gelmektedir. Smith (Smith, 2017, ss. 118–119), bu soruya ilk olarak milliyetçilik kavramını ele alarak yanıt vermektedir. Ve bu noktada beş farklı milliyetçilik tanımı olduğunu söylemektedir. Bunlar;

- *Bütün olarak millet ve milli-devletlerin bütün bir kurulma ve kendini idame ettirme süreci,*
- *Bir millete ait olma bilinci ve milletlerin güvenliği ve refahıyla ilgili özlem ve hissiyata sahip olmak*
- *"Millet" ve rolüne ilişkin bir dil ve sembolizm*
- *Milletler ve milli irade hakkında bir kültürel doktrin ile milli emellerin ve milli iradenin gerçekleşmesine dair reçeteleri içeren bir ideoloji.*
- *Milletin amaçlarına ulaşacak ve milli iradeyi gerçekleştirecek bir toplumsal siyasi hareket.*

Anthony Smith (2017, s. 121) ardından milliyetçiliğin; bir milletin kimlik, özerklik ve birlik kazanmasında ve bunları sürdürmesinde oynadığı role dikkat çekerek, "*hal-i hazırda ya da potansiyel olarak bir 'millet'i kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket"* tanımını getirmektedir.

Yine Smith (2017, s. 121)'e göre milliyetçi ideolojinin dört temel önermesi vardır;

- *Dünya her biri kendi bireyselliği, tarihi ve kaderi olan milletlere bölünmüştür.*
- *Millet, bütün siyasi ve toplumsal gücün kaynağıdır ve millete bağlılık bütün öteki sadakate türlerinin üstündedir.*
- *Şayet özgür olmak ve kendilerini gerçekleştirmek istiyorlarsa insanların bir milletle özdeşleşmeleri zorunludur.*
- *Dünyada barış ve adalet hâkim olacaksa milletlerin özgür ve güvenlik içinde bulunmaları gerekir.*

Son olarak Smith (2017, s. 133-134), milliyetçiliği 'teritoryal' ve 'etnik' olmak üzere iki türe ayırmaktadır. Bu türleri de kendi içerisinde bağımsızlık öncesi ve

bağımsızlık sonrası hareketler şeklinde sınıflandırmaktadır. Teritoryal milliyetçilikler içerisindeki bağımsızlık öncesi hareketlerde, yabancı yönetimden kurtulma ve sömürgeden arındırılmış yeni bir devlet kurma anlayışı hakimdir. Bağımsızlık sonrası hareketlerde ise farklılıklar taşıyan topluluğu, bütünleştirici bir anlayışla yeni bir siyasi topluluk haline getirme amaçlanmaktadır. Etnik milliyetçilikler içerisindeki bağımsızlık öncesi hareketlerde bütünleştirici bir düşüncenin aksine ayrılıkçılık söz konusudur. Yani daha büyük bir siyasi birimden ayrılıp yeni bir 'etno-millet' kurulması hedeflenmektedir. Bağımsızlık sonrası hareketlerin gayesi ise varolan bir 'etno-millet'i, sınırları dışındaki kültürel ve etnik bakımdan benzer topluluklarla birleştirip daha büyük bir millete dönüştürmektir.

1.2.3. Siyasi ve Kültürel Milliyetçilik

Anthony Smith'in 'teritoryal' ve 'etnik' milliyetçilik ayrımının yanı sıra milliyetçilik üzerine yapılan çeşitli çalışmalarda, 'siyasi' ve 'kültürel' milliyetçilik sınıflandırmasına gidildiği de görülmektedir. Ve yine çeşitli çalışmalarda siyasi milliyetçiliğin; özellikle yurttaşlık anlayışını hâkim kılan, hümanizm, barış gibi değerleri daima ön planda tutan ve diğer milliyetçiliklere anlayışla yaklaşan Batı toplumlarına ait 'iyi milliyetçilik' olduğu ileri sürülmektedir. Siyasi milliyetçiliğin aksine 'kötü milliyetçilik' olan kültürel milliyetçilik ise etnik kökene, kültürel-tarihsel milli kimliğe ve dil birliğine önem veren, kendinden olmayan toplumları ötekileştirme eğilimi taşıyan, saldırgan olup savaşa ve vahşete açık bir milliyetçilik olarak tasvir edilmektedir. Bu tür bir milliyetçilik anlayışının ise genellikle doğu Avrupa ve Balkan ülkelerinde hâkim olduğu dile getirilmektedir (E. Gökalp, 2007, s. 285).

Ancak 'iyi milliyetçilik'-'kötü milliyetçilik' ayrımı, çeşitli eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Milliyetçiliği iyi-kötü veya ilerici-gerici olarak sınıflandırmanın doğru olmadığını söyleyen Nairn (akt. Özkırımlı, 2017, ss. 110–111), bir ülkenin milli mücadelesini haklı görüp başka bir milliyetçiliğin 'şovenizm' olarak nitelendirilemeyeceğini belirtmektedir. Yine Nairn, milliyetçiliği bir yüzü ileriye, diğer yüzü geriye bakan eski Roma Tanrısı Janus'un heykeline benzetmektedir. Nairn'e göre Janus'un heykeli gibi milliyetçiliğin de iki yüzü vardır ve insanoğlu modern çağın giriş

kapısı olan milliyetçilikten geçip ilerlemeye çalışırken diğer taraftan da umutsuzca geçmişe bakmaktadır.

Batı toplumlarına ait 'sivil-siyasal milliyetçilik' ile Doğu toplumlarına ait 'etnik-kültürel milliyetçilik' ayrımına bir eleştiri de Daniel Sabbagh'tan gelmektedir. Böyle bir ayrım yapmanın yanıltıcı olacağını söyleyen Sabbagh (akt. Sönmez, 2012, s. 121), iki türde de ulusal bir dili ve ortak kültürü yaymada devletin aynı rolü oynadığını savunmaktadır. Sabbagh'a göre sadece topluma kabul koşulları ele alınırken bu tür bir sınıflandırmaya gidilebilir.

Öte yandan siyasi ve kültürel milliyetçilik arasında farklılıklar olduğu ileri sürülse de milliyetçilik türlerinin kesin sınırlarla birbirinden ayrılamayacağını belirtmek gerekir. Zira her milliyetçilikte siyasi ve kültürel anlayış birbirinden beslenmektedir (E. Gökalp, 2007, s. 286). Ve her milliyetçilik, iyiliği de kötülüğü de aynı anda içinde barındırmaktadır.

1.3. Türk Milliyetçiliği İdeolojisi

Türk milliyetçiliği ideolojisini ele alırken özellikle Anthony Smith'in etnik topluluk, millet ve milliyetçilik üzerindeki analizlerini göz önünde bulundurmak faydalı olacaktır. Ancak Smith ve birçok milliyetçilik kuramcısının da belirttiği gibi milliyetçiliklerin doğuşu ve gelişim süreçleri toplumlara ve koşullara göre farklılıklar taşımaktadır. Bu nedenle diğer milliyetçilikler gibi Türk milliyetçiliği ideolojisinin de ortaya çıkışının ve gelişiminin özgün yanları bulunmaktadır.

Bir ideoloji olarak Türk milliyetçiliği, her ne kadar 19. yüzyıldan itibaren siyasi ve kültürel alanda kendisine yer bulmaya başlasa da Türklerin tarihi, bugün Orta Asya olarak bilinen Tanrı dağları ile Altay dağlarına kadar uzatılmaktadır. Ancak ilk bilinen çağlarda Türkler, boylar ve aşiretler halinde yaşadıkları ve her boy ve aşiretin ayrı bir adı olduğu için tek bir milletten bahsetmek olanaksızdır. O dönemde Türk adını, çeşitli Türk boylarından sadece birisi kullanmıştır. Türk kelimesinin ilk hali ise kuvvetli anlamına gelen 'Türük'tür (E. Güngör, 1995, ss. 11–13).

Milli kimliğin temel ölçütlerinden birisi olan dil, çeşitli boylar ve aşiretler halinde yaşayan Türklerin de tek bir millete evirilme sürecinde büyük bir rol oynamıştır. Ural-Altay dil ailesi içerisinde yer alan Türk dilinin geçmişinin en az 3 bin yıllık olduğu belirtilmektedir. O dönemlerdeki Türk boyları ve aşiretlerinin tek bir millet olduğunun anlaşılması, ortak dil sayesinde olmuştur. Daha önce çeşitli isimlerle anılan topluluklar, aynı dili konuştukları için M.S. 6. yüzyıldan itibaren giderek tek bir millet olarak kabul edilmeye başlanmıştır (E. Güngör, 1995, ss. 12–13).

Türk milliyetçiliğinin ilk olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş sürecinde, dönemin aydınları arasında yayıldığını söyleyen Nevzat Kösoğlu (Kösoğlu, 2013, s. 13), Türk kimliği ve kültürünün ise arının bal yapması gibi çok uzun bir tarihsel süreçte adı konulmadan inşa edildiğini belirtmektedir. Kösoğlu'na göre söz konusu kimlik, 19. yüzyılın sert esen rüzgarlarında yeniden uyanmıştır. Yusuf Akçura (2018a, s. 16) da benzer bir ifadeyle Türk kavim ve kabilelerinde milliyet fikrinin her dönem mevcut olduğunu savunmaktadır. Yine Akçura'ya göre bu fikrinin günümüzdeki olgunluk seviyesine erişmesi 19. yüzyılda Osmanlı aydınlarının Avrupa ile temaslarıyla birlikte olmuştur.

1.3.1. Osmanlı'da Türk Milliyetçiliğinin Doğuşunu Geciktiren Nedenler

Önceki bölümde de belirtildiği gibi Türklerde millet olma bilincine çok eski dönemlerde dahi rastlamak mümkündür. Ancak 19. yüzyıl itibariyle giderek Batı'yı etkisi altına alan milliyetçilik fikrinin, Türk tarih sahnesine nispeten daha geç çıktığı görülmektedir. Ali Engin Oba (1995, s. 31), bu gecikmenin Osmanlı İmparatorluğu'nun monarşik, dinsel, sınıfsal ve kültürel yapısından kaynaklandığını söylemektedir.

Oba'ya göre (1995, ss. 32–35) merkezi devlet kurma yolunda giden Osmanlı'da, saltanata rakip olabilecek Türk aileler, yönetimden birer birer uzaklaştırılmış, hatta rekabetin önünü kesebilmek için Türk ailelerinden kız alma usulüne bile son verilmiştir. Bunun sonucunda yönetim kademesi, giderek kozmopolit bir hal almış ve ana etnik yapıyla yabancılaşmaya başlamıştır. Ancak Türk nüfusunun kaynağı olan Anadolu, devlet için önemini yitirmemiştir. Rumeli'de çıkan isyanların bastırılması için Anadolu'daki Türklerden oluşan askerler kullanılmış, devşirilenler Türk-İslam

terbiyesini almaları için Anadolu'daki ailelere verilmiş ve fethedilen yeni yerlerin İslamlaşması için Anadolu'daki Türk köy halkı, padişahın emriyle o topraklara yerleştirilmiştir.

Yine Oba'ya göre (1995, ss. 35–41) devletin dinsel yapısı da milliyetçilik fikrinin gecikmesinde önemli bir rol oynamıştır. İmparatorlukta, etnik kimliklerin aksine dini kimlikler ön plana çıkarılmış ve millet sistemi; Müslümanlar ve Müslüman olmayanlar üzerine inşa edilmiştir. Ancak imparatorluk içerisindeki gayrimüslim kesim, dini yapı altında dahi etnik kimliğini korumayı başarmıştır. Türkler ise İslamiyet içerisinde eriyerek etnik kimliğini kaybetme noktasına gelmişlerdir. Zira Müslümanlar arasındaki kavim ve soy farkları, devlet yöneticileri tarafından hukuken tanınmamış, imparatorluk içerisindeki Türk, Arnavut, Arap vb. Müslüman topluluklar, etnik kimlikleri göz ardı edilerek sadece ümmet olarak görülmüştür (Karpat, 2011, s. 63).

Diğer taraftan Ali Engin Oba (1995, s. 46), imparatorluk içesinde 'saray' ve 'taşra' olmak üzere iki farklı kültürün yaşandığını ve sarayın taşra kültürünü hor görmesi nedeniyle Türk halkında ulus bilincini oluşturacak eserlerin ortaya çıkmadığını ileri sürmektedir. Yine Oba, sarayın, Arapça ve Farsça kelimelerin yoğunlukta olduğu bir dil kullandığına dikkat çekmekte, Türkçenin ise sadece halkın konuştuğu dışlanmış bir dil olduğunu söylemektedir.

Türkçülüğün kurucularından olan Ziya Gökalp (2012, s. 53) de Oba gibi, imparatorluktaki halk kültürünün yüksek kültür tarafından aşağılandığını dile getirmektedir. Ve Gökalp, *"Eski Osmanlı seçkinleri, köylülere 'eşek Türk!' diye hakaret ederlerdi. Anadolu şehirlileri de 'taşralı' deyimi ile alaya alınırdı. Halka genel olarak verilen ad, avam kelimesinden ibaretti"* diyerek Osmanlı seçkinlerin Türk kimliğine bakışını özetlemektedir. Türk kelimesi, Osmanlı'da 'kaba', 'cahil', 'anlayışsız' ve 'akılsız' gibi aşağılayıcı anlamlarda da kullanılmaktadır (Akçam, 2017, s. 55).

Taner Akçam (2017, s. 54) da Türk milliyetçiliğinin gecikmiş bir milliyetçilik olduğunu belirtmekte ve Oba'ya benzer bir şekilde İslami kimliğin bu konuda en önemli rolü üstlendiğini düşünmektedir. Akçam aynı zamanda devletin demografik yapısına da dikkat çekmektedir. Akçam'a göre Osmanlı yöneticileri, bünyesinde etnik ve dini

bakımdan farklı birçok topluluğu barındıran devletin ayakta kalabilmesi için, kendi ulusal kimliklerini bir kenara bırakarak daha kozmopolit ideolojileri benimsemişlerdir. Bu durum doğal olarak toplumun 'vatan' ve 'millet' gibi kavramlara bakışını da etkilemiştir. Osmanlılarda 'vatan' kelimesi, 19. yüzyıla kadar 'doğum yeri' ya da 'oturulan bölge' gibi çok dar bir anlamda kullanılmıştır.

1.3.2. Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük[3]

Milliyetçiliğin ne zaman ve nerede doğduğuna dair sosyal bilimciler tarafından birçok farklı düşünce ortaya atılsa da genel olarak kökenleri Fransız Devrimi'nde aranmaktadır (Kerestecioğlu Özkan, 2018, ss. 329–330). 1789'da Fransa kralı 16. Louis'ye karşı ayaklanan devrimciler, bu devrimi halk adına yaptıklarını ileri sürmüşler ve halkı da 'Fransız milleti' olarak görmüşlerdir. Aynı zamanda devrimle birlikte Fransa'daki mutlak monarşiye dayanan yönetim anlayışı da son bulmuş, bunun yerini 'milletin kendi kendinin efendisi olması gerektiği' inancı almıştır. Devrimden sonra yaşanan Napolyon savaşları ile birlikte, milliyetçilik fikri bütün Avrupa'yı etkisi altına alınca da çok uluslu imparatorlukların parçalanması kaçınılmaz olmuştur (Heywood, 2018, ss. 202–203).

Dönemin çok uluslu imparatorluklarından birisi olan Osmanlı'da milliyetçilik fikri, ilk olarak gayrimüslimler arasında yayılmaya başlamıştır. Fransız Devrimi'nin fikirleri ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ni yıkmak için giriştiği siyaset, Balkanlar'daki milliyetçiliğin fitilini ateşlemiş, nitekim imparatorluğa ilk başkaldırı Sırplardan gelmiştir. Ardından bunu Yunan isyanı takip etmiş ve Osmanlı, Avrupa'daki topraklarını birer birer kaybetmiştir. Büyük devletler karşısında giderek güç kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'nun yöneticileri ve aydınları ise devleti eski gücüne geri getirebilmek adına reformlar hayata geçirmeye çalışmış, parçalanmanın ve sömürgeleşmenin önüne geçebilmek için çeşitli arayışlar içerisine girmişlerdir (Ölçekçi, 2013, s. 81).

Çöküş sürecinde Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi dönemin bazı aydınları, din, dil, cinsiyet ve sosyal sınıf farkı gözetmeksizin toplulukların tümünü tek bir Osmanlı kimliği altında birleştirerek devletin kurtulabileceğini savunmuşlardır. Kökü Tanzimat ve Islahat

[3] Bu çalışmada 'Türkçülük' ile 'Türk milliyetçiliği' aynı anlamda kullanılacaktır.

Fermanı'nda bulunan bu fikir (Karpat, 2011, s. 64), aynı zamanda devletin resmi siyaseti haline gelmiştir. İkinci Mahmut'un, *"Ben tebaamdaki dinler farkını ancak cami, havra ve kiliselerine girdikleri zaman görmek isterim…"* sözü de bunun en önemli göstergelerinden bir tanesidir (Akçura, 2018b, s. 76).

Ancak Osmanlıcılık, imparatorluk içerisindeki farklı toplulukları tek bir millet haline getirmeyi başaramamış, gerçek anlamda bir birlik ve dayanışma sağlayamamıştır (Karpat, 2011, s. 71). Balkan Savaşlarının sonunda imparatorluk, o coğrafyadaki hakimiyetini ciddi oranda kaybedince de Osmanlıcılık fikrinin yerini giderek İslamcılık almaya başlamıştır. Sultan II. Abdülhamid de dahil olmak üzere dönemin birçok siyasetçisi ve düşünürü, önce Osmanlı içerisindeki Müslümanların, ardından soy farkı gözetilmeksizin bütün Müslümanların tek millet haline getirilmesi gerektiğine inanmışlardır. İmparatorluk içerisindeki gayrimüslimlerin kopuşunu hızlandırsa da böyle bir politikanın daha büyük bir kaynaşmaya zemin hazırlayacağını düşünmüşlerdir (Akçura, 2018b, s. 79).

Sultan Abdülhamit'in İslamcılık fikrini savunmasının temel sebeplerinden birisi de halifelik kozudur. Abdülhamit, 'İslam Birliği'ni sağlayarak İngiltere, Fransa ve Rusya gibi devletlerin imparatorluğun iç işlerine karışmasını engelleyebileceğini düşünmüş ve gerektiğinde bu devletlerde yaşayan Müslümanları cihada çağırabileceği mesajını dolaylı yoldan vermiştir. Hatta bu nedenle halifeliği, saltanattan daha önemli bir yerde konumlandırmıştır (Karpat, 2011, ss. 72–73). Ancak İslamcılık politikası da devletin çöküşünü engelleyememiştir. Osmanlı'nın giderek çaresiz kaldığını gören diğer Müslüman topluluklar, kurtuluşu kendi milliyetçiliklerini uyandırmakta bulmuşlardır (Bozbora'dan akt. Kösoğlu, 2017, s. 222).

Öte yandan her ne kadar Balkan Savaşları'nın ardından İslamcılık fikri kendisine güçlü bir yer edinse de milliyetçiliğin de etkisi giderek artmaya başlamıştır. Ancak İslamcılar, milliyetçilik fikrine sert bir şekilde karşı çıkmış, bunun bir ihanet olduğunu ileri sürmüşlerdir. Zira Türk milliyetçiliğinin diğer Müslüman topluluklardaki milliyetçilik fikirlerini de tetikleyeceğini düşünmüşlerdir. Fakat Türkçülük fikrinin önemli isimlerinden İsmail Gaspıralı, İslamcıların bu iddialarının gerçeği yansıtmadığını;

Kürt milliyetçiliğinin on beş yıl, Arap milliyetçiliğinin yirmi yıl, Arnavut milliyetçiliğinin ise otuz yıl önceden başladığını dile getirmiştir (Berkes, 2018, ss. 435–437).

1908 ayaklanmasıyla iktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde de bir müddet Osmanlıcılık ve İslamcılık siyaseti devam etmiştir (Karpat, 2011, s. 77). Ancak 1913'te Balkanlar'daki tüm toprak parçaları kaybedildikten sonra Türkçülüğe olan ilgi giderek artmıştır. Yine bu dönemde Ziya Gökalp ve Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçülüğün önemli savunucularının kadroya dahil olmasıyla birlikte cemiyet, Türkçü girişimleri daha fazla desteklemeye başlamıştır (Georgeon, 2006, s. 19). Hatta Gökalp'in *Türkleşmek, İslamlaşmak ve Muasırlaşmak* isimli makaleler dizisiyle Türkçülük fikrini önermesi, İttihat ve Terakki'nin Türkçülüğü bir siyasi ilke olarak kabul etmesine zemin hazırlamıştır. 1913 ilkbaharından itibaren de Türkçülük artık resmi bir akım halini almış ve İslamcılık fikrinin bütünleyicisi, Osmanlıcılık fikrinin ise kuvvetlendiricisi olmuştur (Oba, 1995, s. 120).

Türkçülüğe olan ilginin giderek artmasının bir diğer nedeni, Rumeli, Kırım, Kafkasya, gibi bölgelerden İmparatorluğa doğru gelen göç dalgalarıdır. 1783'te Rusya'nın ilhak ettiği Kırım'dan, ardından Volga-Ural bölgesinden imparatorluğa doğru ilk Müslüman Türk göçü başlamıştır. Yine Çerkezler ve Türkçe konuşan Nogaylar, Kafkaslardan gelerek imparatorluk topraklarına sığınmışlardır. Rumeli bölgesinden ise yaklaşık iki milyon göçmen gelmiş ve bu göçmenlerin çoğu Trakya bölgesine yerleştirilmiştir (Göçek, 2017, s. 66). İmparatorluğun demografik yapısının giderek değişmesi, Türk kimliğine olan hassasiyeti de arttırmış ve Türkçülüğün gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır.

1.3.3. Batı'daki Türk Hayranlığı ve Türkoloji Çalışmaları

Osmanlı aydınları arasında Türkçülük fikrinin yayılmasının arkasında yatan bir başka önemli gelişme ise Batı'daki Türk kültürüne olan ilgi ve Türklükle ilgili yapılan akademik çalışmalardır. Ziya Gökalp (Z. Gökalp, 2012, ss. 9–10), Avrupa'daki bu 'Türkseverlik'in Türklerin güzel sanatlardaki ve ahlaktaki yüksekliğinden kaynaklandığını söylemekte ve şunları dile getirmektedir;

Türkiye'de yapılan ipekli ve yün dokumalar, halılar, kilimler, çiniler, demirci ve marangoz işleri, ciltçilerin, yazı süslemecilerinin (tezhipçi) yaptıkları ciltler ve süslemeler, mangallar, şamdanlar vb. gibi Türk sanat eserleri çoktan Avrupa'daki sanatseverlerin ilgi ve dikkatini çekmişti. Bunlar, Türklerin eseri olan bu güzel şeyleri binlerce lira vererek toplarlar ve evlerinde bir Türk salonu ya da Türk odası meydana getirirlerdi. Bazıları ise bunları başka milletlerin güzel eserleri ile birlikte bibloları arasında sergilerlerdi.

Avrupalı ressamların Türk yaşayışına ait yaptıkları tablolarla, ozanların ve filozofların Türk ahlakını anlatma yolunda yazdıkları kitaplar da Turquerie (Türk hayranlığı) içine girerdi. Lamartine'nin, Auguste Comte'un Pierre Laffite'in, Ali Paşa'nın özel kâtibi olan Mismer'in, Pierre, Loti'nin, Farrere'nin Türklerle ilgili dostça yazıları bunlardandır. Avrupa'daki bu akım, tamamiyle Türkiye'deki Türklerin güzel sanatlardaki ve ahlaktaki yüksekliklerinin sonucudur.

Diğer taraftan 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupalı birçok araştırmacı, eski Türkler, Hunlar ve Moğollarla ilgili tarihi ve arkeolojik çalışmalar yapmaya başlamış ve Türklerin çok eski bir millet olduğunu, geniş coğrafyalarda devletler ve medeniyetler kurduğunu ortaya çıkarmışlardır (Z. Gökalp, 2012, s. 10). Böylece Türklerin 'barbar' bir kavim olduğu yönündeki algının gerçeği yansıtmadığını Batı biliminde tescillemişlerdir (Tanıl Bora, 2018, s. 196).

Gökalp (2012, s. 10)'e göre bu dönemde özellikle Fransız tarihçi Joseph de Guignes'nin Türkler, Moğollar ve Hunlar'ın geçmişine eğildiği çalışma *(Histoire generale des Huns, des Turcs, des Mongols, et autres Tartares occidentaux)* ile Arthur Lumley Davids'in Üçüncü Selim'e ithaf ettiği Türk dili grameri kitabı *(A Grammare of the Turkish)* Osmanlı aydınları üzerinde büyük izler bırakmıştır. Aynı zamanda Fransız oryantalist Leon Cahun'un 1896'de yayımlanan ve Necip Asım tarafından çevrilen *Asya'nın Genel Tarihine Giriş* isimli kitabı, Batı Türkolojisinin Osmanlıcadaki en bilinen eseri haline gelmiştir. Kitapta Türklerin, kökü çok eski dönemlere dayanan bir uygarlık olduğu ve İslamiyet'in kabulü ile birlikte göçebe Fatih geleneğinin unutulduğu anlatılmıştır. İttihatçıların ve Mustafa Kemal Atatürk'ün de faydalandığı bu kitap (Tanıl Bora, 2018, s. 197), Türkçülük fikrinin popülarize edilmesinde ve resmi bir ideoloji haline gelmesinde önemli bir rol üstlenmiştir (Oba, 1995, s. 124).

Türkoloji çalışmaları içerisinde bir diğer öne çıkan isim Sultan II. Abdülhamid'in yakın dostu Arminius Vambery'dir. Macar bilgin, Türkler, Moğollar, Macarlar ve Hunların akraba topluluklar olduğunu savunmuş (Kushner, 1998, s. 18) ve *Das Turkenvolk (Türk Halkı/Milleti)* isimli kitabıyla yayılmacı Turancılık fikrinin teorik temellerini oluşturmuştur. Bu kitabı Türkçeye çevrilmese de 1878 yılında kaleme aldığı, *Bir Sahte Dervişin Orta Asya'da Seyahati ismiyle* Osmanlıca yayımlanan kitabı, Vambery'in Osmanlı aydınları içerisinde ününün artmasını sağlamıştır (Tanıl Bora, 2018, s. 197).

Arminius Vambery aynı zamanda Macarların da en ünlü Türkoloğudur. 1870 tarihinde ilk kez Budapeşte Üniversitesi'nde bir disiplin haline getirilen ve kürsüsü kurulan Türkoloji bölümünün başına geçmiş ve bugün dahi bilim dünyası için önem taşıyan çalışmalar yapmıştır. *Uygur Dilinin Abideleri* isimli eserinde Yusuf Has Hacip'in kaleme aldığı *Kutadgu Bilig*[4]*'*i incelemiş, *Türk Irkının Etnolojisi* isimli eserinde ise Türk sınırları dışındaki Türk topluluklarına ışık tutmuştur (Oba, 1995, ss. 133–135).

Arminius Vambery'in dışında da yine Macarlar tarafından çok önemli Türkoloji çalışmaları yürütülmüştür. Slavlar ve Germenler arasında kalan Macarlar, yaptıkları çalışmalarla Atilla Hunları'nın soyundan geldiklerini öğrenmişlerdir. Bunun dışında 1910 yılında Macaristan'da *Turan Cemiyeti* kurulmuştur. Bu cemiyet bünyesinde de Turan halklarının tarihi, sanatı, edebiyatı vb. konuların ele alındığı ve Asya halklarının kalkınması için yardım çağrılarının yapıldığı *Turan* adlı bir dergi çıkarılmıştır (Oba, 1995, ss. 129–132).

Türkoloji çalışmalarına damga vuran bir diğer önemli gelişme ise Orhun Yazıtları'nın çözülmesidir. Alman asıllı Rus Türkolog Wilhelm L. Radloff ile Danimarkalı Vilhelm Thomsen'ın M.S. 8. yüzyıldan kalma bu yazıtları okuması, Türkçüler arasında büyük yankı uyandırmış ve bu olaydan sonra 'Türk' terimi, giderek siyasi bir anlam kazanmaya başlamıştır (Akın, 2002, s. 22). Aynı zamanda bu gelişme, Türklüğün ezeli devamlılığı fikrini de güçlendirmiştir (Tanıl Bora, 2018, s. 197).

[4]*Kutatgu Bilig,* Türk-İslam edebiyatının ilk eserlerinden birisidir. 11. yüzyılda Doğu Karahanlı hükümdarı Tabgaç Uluğ Buğra Kara Han'a atfen yazılmış ve takdim edilmiştir. Dili Türkçedir.

1.3.4. Osmanlı İmparatorluğu'nda Türkçülüğün Temelleri

Modern anlamda milliyetçilikten bahsederken üzerinde önemle durulması gereken kavramlardan bir tanesi dildir. Zira dil, *"bir ulusun kültürel, manevi, ilmi ve edebi yaşantısını ortaya koyan en önemli araçtır"* (Oba, 1995, s. 22). Osmanlı İmparatorluğu'nda da Tanzimat dönemiyle birlikte Osmanlıcanın sadeleştirilmesi ve Türkçeleştirilmesi adına çok önemli çalışmalar yapılmıştır. Böylelikle Türk milliyetçiliğinin kültürel ve entelektüel zemini de hazırlanmıştır. Bu dönemde özellikle İbrahim Şinasi ve Ziya Paşa'nın çalışmaları dikkat çekmiştir[5]. Dil ve edebiyatta çağdaşlaşmanın öncüsü kabul edilen Şinasi, halk sözlerinin edebi bir değer taşıdığını ispat etmek için Osmanlıcaya aykırı yazı denemelerinde bulunmuş ve Türkçenin sadeleştirilmesi adına çığır açan çalışmalar yapmıştır (Berkes, 2018, s. 262). Aynı zamanda gazetelerinde yazdığı makalelerle vatan ve millet kavramlarını, medeniyet, toplum ve dil sorunlarını irdeleyerek kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır (Oba, 1995, ss. 183–184). Dilde ve edebiyatta Türkçülüğü Şinasi'den daha belirgin olan Ziya Paşa ise ünlü *Şiir ve İnşa* makalesinde 'Osmanlı' ile 'Türk' kelimesini eş anlamlı kullanmış ve gerçek Türk şiirinin ağdalı bir Osmanlıca ile yazılanların aksine halk ağzında dolaşan şiir olduğunu savunmuştur (Akçura, 2018a, ss. 31–32).

Diğer taraftan Batı'daki Türkoloji çalışmalarının etkisi altında kalan Osmanlı aydınları, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren köklü bir Türk medeniyetin devamlılığı fikriyle çalışmalar yapmaya başlamışlardır (Tanıl Bora, 2018, s. 197). Dil ve tarih alanında ilk ilmi Türkçülüğü başlatan Ahmet Vefik Paşa (Oba, 1995, s. 189) bu anlamda Türk tarihini Hicretten 5 bin sene öncesine kadar götürmüştür (Tanıl Bora, 2018, s. 197). Yine *Lehçe-i Osmani* adlı eseri kaleme alarak ilk defa Türkçe kelimeleri Arapça ve Farsçadan ayırıp bir araya toplamıştır (Oba, 1995, s. 190). Aynı zamanda bu çalışmayla, "*Türkçenin genel ve büyük Türkçenin bir lehçesi olduğunu ve bundan başka Türk lehçelerinin de bulunduğunu, aralarında karşılaştırmalar yaparak ortaya koymuştur"* (Z. Gökalp, 2012, s. 11).

[5]Bu alanda öne çıkan bir başka isim ise Namık Kemal'dir. Ancak Namık Kemal'in Türk milliyetçiliğine katkısı tartışma konusudur. Detaylı bilgi için bkz. Ali Engin Oba, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu,** Ankara, İmge Kitabevi yayınları, 1995, s. 185-189.

Ziya Gökalp'in (2012, s.14) nitelendirmesiyle Türkçülüğün bir başka babası olan Süleyman Paşa ise, *Tarih-i Alem* isimli kitabıyla Osmanlı öncesi Türk tarihine ışık tutmuştur. Tarih kitaplarının çeviri yoluyla yazdırılamayacağını savunan Süleyman Paşa, kitabı yazma amacını şu sözlerle açıklamıştır (Z. Gökalp, 2012, ss. 12–13);

> *Askeri Okulların başına geçince bu okullara gerekli olan kitapların çevirisini uzmanlara bıraktım. Fakat sıra tarihe gelince, bunun çeviri yoluyla yazdırılamayacağını düşündüm. Avrupa'da yazılan bütün tarih kitapları ya dinimize ya da milliyetimize (Türklüğümüze) ait aslı olmayan suçlamalarla doludur. Bu kitaplardan hiç birisi çevirtilip de ülkemizde okutturulamaz. Bundan dolayı okullarımızda okunacak tarih kitaplarının yazılması işini ben üzerime aldım. Meydana getirdiğim bu kitapta gerçeğe aykırı hiçbir söze rastlanamayacağı gibi, dinimize ve milliyetimize ters düşecek hiçbir söze de rast gelmek imkânı yoktur.*

Süleyman Paşa'nın bir başka önemli çalışması ise *Sarf-ı Türki* isimli Türkçe dil bilgisi kitabıdır. Süleyman Paşa, Türkçe konusundaki düşüncelerini Recaizade Mahmut Ekrem'e yazdığı bir mektupta şöyle dile getirmektedir (Z. Gökalp, 2012, s. 13);

> *Osmanlı edebiyatı demek doğru değildir. Nasıl ki, dilimize Osmanlı dili ve milletimize Osmanlı milleti demek de yanıştır. Çünkü; Osmanlı deyimi yalnız devletimizin adıdır. Milletimizin adı ise yalnız 'Türk'tür. Bundan dolayı dilimiz Türk dilidir, edebiyatımız da Türk edebiyatıdır.*

Yine çalışmalarıyla dönemin öne çıkan isimlerinden birisi Polonya asıllı Mustafa Celaleddin Paşa'dır. Celaleddin Paşa, Sultan Abdüllaziz'e rapor halinde sunduğu *Les Turcs Anciens et Modernes (Eski ve Yeni Türkler*) isimli kitabında, Türklerin bugünkü Avrupa topluluklarıyla aynı ırka mensup olduğunu savunmakta ve bu ırka 'Türo-Ariyanizm' ismini vermektedir. Kitapta bir taraftan Batı medeniyetinin oluşmasında Türklerin de Avrupa toplulukları kadar önemli bir rol üstlendiği üzerinde durulmakta, diğer taraftan da devleti Avrupa medeniyetlerine yaklaştırmak için tavsiyeler yer almaktadır (Latka, 1987, s. 29).

Dönemin milliyetçi fikirlerinden etkilenen bir başka isim ise Ali Suavi'dir. Özellikle *Hive* adlı eseriyle Türkoloji çalışmaları içerisinde adından söz ettirmeyi başaran Suavi, Osmanlı'nın Rusya ve İngiltere'ye karşı direnen Orta Asya'daki Müslüman Türklere el uzatması gerektiğini savunmuştur (Oba, 1995, s. 194). Bunun dışında Osmanlıca diye bir dilin olmadığını, konuşulan dilin aslında Türk dili olduğunu ve bu

dilin tüm dillerin en mükemmeli olduğunu ileri sürmüştür. Yine Suavi'ye göre, *"Türkler sadece asker ve fatih bir ırk değil, aynı zamanda dünya medeniyetinde kuruculuk hizmeti gören bir ırktır. Tarihte birçok kavim Türk aslındandır"* (Ülken'den akt. Oba, 1995, s. 194). Ali Suavi gibi Osmanlı dilinin gerçekte Türk dili olduğunu savunan bir başka isim de aslen Arnavut olan Şemsettin Sami'dir. Sami, Türkçenin üç dilin birleşiminden meydana geldiğini ve bu dilin dünyada eşi benzeri bulunmadığını ileri sürmüştür. Aynı zamanda *Kamûs-i Türki* adlı zengin bir sözlük kaleme almış ve Türk dilini Doğu ve Batı Türkçesi olarak ikiye ayırmıştır. Sami'ye göre her iki Türkçe de aynıdır. Ancak Batı Osmanlı Türkçesi, daha zarif bir dildir (Oba, 1995, ss. 202–203). Yine *Kamus-i Âlâm* isimli ilk ansiklopedi olarak nitelendirilebilecek bir eseri bulunan Sami, Orhun yazıtları ve *Kutadgu Bilig* üzerine de çalışmalar yürütmüştür (Orkun, 1977, s. 55). Bu dönemde aynı zamanda Bursalı Tahir, Ahmet Mithat Efendi, Cemaleddin Efgani ve Ahmet Cevdet Paşa gibi isimlerin çalışmaları da fikri anlamda Türkçülüğün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

Türkçülük üzerine yapılan çalışmalar incelenirken Osmanlı basınının üstlendiği role de değinmek gerekir. Bu dönemde *İkdam, Sabah* ve *Tercüman-ı Hakikat* gibi gazetelerde Türklükle ilgili kültürel ve tarihsel konular sıklıkla tartışılmıştır (Oba, 1995, s. 200). Hatta 1893 yılına *'Türk gazetesidir'* başlığıyla çıkan *İkdam* gazetesinin kadrosunda Necip Asım, Emrullah Efendi ve Vedat Çelebi gibi isimler yer almış, bu isimler Türk kültürünün ana özelliklerini ortaya çıkarmaya çalışmışlardır (Mardin, 2008, s. 65). Aynı zamanda Batı'nın Türkleri kötülemek için ortaya attıkları iddialar, *Mizan* ve *Şura-yı Ümmet* dergileri ile *Osmanlı Gazetesi* tarafından çürütülmeye çalışılmıştır (Oba, 1995, s. 200).

Son olarak Osmanlı aydınlarının dış Türklerle ilgili edindiği bilgiler de Türkçülük fikrinin gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu anlamda en önemli çalışmalardan birisini Özbekler Tekkesi Şeyhi Buharalı Süleyman Efendi yapmıştır. Süleyman Efendi, *Lügat-ı Çağatayi ve Türki-yi Osmani* adlı eserleriyle Çağataycayı ve Doğu Türklerini tanıtmış ve Osmanlıcanın Çağatayca'dan türetilen bir dil olduğunu öne sürmüştür (Kushner, 1998, s. 21).

1.3.4.1. Ziya Gökalp ve Türkçülük

Osmanlı aydınları içerisinde Türkçülük denilince akla ilk gelen isimlerden birisi Ziya Gökalp[6]'tir. Yaptığı çalışmalarla Türkçülük fikrinin şekillenmesini sağlayan ve Türkçülüğün ideoloğu olarak kabul edilen Gökalp, 23 Mart 1876 tarihinde Diyarbakır'da dünyaya gelmiştir. İlk öğrenimini Diyarbakır Mercimekörtmesi Mahalle mektebinde tamamlamış, ardından aynı şehirdeki Askeri Rüştiyesi (1890) ve Askeri İdadisi'nde (1894) eğitim hayatına devam etmiştir (Turhan, 2013, s. 162). İdadilerdeki beş yıllık eğitimin yedi yıla çıkarılmasıyla birlikte de zaman kaybı yaşayacağını düşünerek dördüncü sınıftayken okuldan ayrılmıştır (Kösoğlu, 2013, s. 74). İdadideki bu dört yıllık serüven, aynı zamanda Gökalp'teki Türkçülük fikrinin de giderek arttığı dönemdir. Ahmet Vefik Paşa'nın *Lehçe-i Osmani* ve Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Alem* kitapları, bu dönemde Ziya Gökalp üzerinde derin izler bırakmıştır. Aynı yıl devletin içerisinde bulunduğu durum, ailesinin evlilik baskıları ve İstanbul'da eğitim alma isteğini gerçekleştirememesi gibi nedenler, Gökalp'i intihara sürüklemiş ancak başına sıktığı kurşun alın kemiğini geçmeyince bu girişim ölümle sonuçlanmamıştır (Kösoğlu, 2013, ss. 73–74).

1895 tarihinde İstanbul'a giden Ziya Gökalp, burada parasız yatılı sınavını kazandığı Mülkiye Baytar Okulu'na kaydolmuştur. Aynı zamanda 'vatanı kurtarmak' adına tıbbiyeliler tarafından kurulan gizli cemiyete de girmiştir (Kösoğlu, 2013, s. 77). Ancak okuldaki faaliyetleri ve okuduğu Fransızca kitapların zararlı sayılması nedeniyle tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir (Turhan, 2013, s. 162). Cezaevinden çıktıktan sonra okuldan uzaklaştırılan ve Diyarbakır'a sürgüne gönderilen Ziya Gökalp, burada amcasının kızıyla evlenmiş ve küçük memuriyetlerde görev yapmıştır. Bu dönemde eşine kalan mirasla geçimini sağlamış ve daha çok Batı felsefesi, psikoloji ve sosyoloji üzerine incelemeler yapmıştır (Heyd, 2010, ss. 39–40). Yine aynı dönemde Askeri Rüştiye'de Farsça öğretmenliği ve Ticaret Odası'nda fahri katiplik yapmış, *Diyarbakır* gazetesinde de ilk yazıları yayımlanmıştır (Kösoğlu, 2013, s. 81).

[6] Gökalp'in asıl ismi Mehmet Ziya'dır. Detaylı bilgi için bkz. Nevzat Kösoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp**, İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2013, s. 67.

23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte Diyarbakır'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir şubesini kurarak başına geçen Ziya Gökalp, burada meşrutiyet ve hürriyet üzerine konferanslar düzenlemiştir. 14 Aralık 1908'de de cemiyetin bölge müfettişliğine getirilmiştir. 18 Eylül 1909 tarihinde İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Selanik'teki kongresine katılmış ve oradan İstanbul'a geçerek Darülfünun'da ders vermeye başlamıştır. Ancak kazandığı parayla geçimini sağlayamayınca tekrar Diyarbakır'ın yolunu tutmuştur (Kösoğlu, 2013, ss. 83–84).

Temmuz 1910'da Diyarbakır Maarif Müfettişliğine atanan Ziya Gökalp, okumalarını da hız kesmeden devam ettirmiş, bu süreçte Emile Durkheim ve çeşitli Batılı filozofların eserleriyle ilgilenmiştir. 14 Aralık 1910'da da cemiyetin Merkez-i Umumi delegeliğine seçilerek Selanik'e gönderilmiştir. İttihat ve Terakki içerisinde giderek tanınmaya ve saygınlık kazanmaya başlayan Gökalp, daha sonra da cemiyetin Merkez-i Umumi üyeliğine getirilmiştir. Gökalp'in buradaki görevi ise gençlere İttihat ve Terakki'nin ideallerini anlatmak ve onları cemiyete bağlamaktır. Bu kapsamda hazırladığı program da Merkez-i Umumi'de çok beğenilmiştir (Kösoğlu, 2013, ss. 85–86). Ve bu yıllarla birlikte düşünce ve çalışmalarının merkezine tamamen Türkçülük fikrini yerleştirmiştir (Gürsoy ve Çarpıcıoğlu, 2006, s. 91).

1911 yılında Selanik Sultani Mektebi'nde sosyoloji dersleri vermeye başlayan Ziya Gökalp, diğer taraftan da Ömer Seyfettin ve Ali Canip gibi isimlerin sadeleştirilmiş Türkçe ile çıkardıkları *Genç Kalemler* dergisinde yazmaya başlamıştır. Gökalp'in dergide yayımlanan eserleri arasında o dönemde geniş yankı uyandıran *Turan* şiiri de yer almıştır. Öte yandan aynı yılın son aylarında İstanbul'a dönen Gökalp, Mart 1912'de de Ergani milletvekili seçilmiştir. Ancak Meclis-i Mebusan'da pek fazla siyasi faaliyette bulunmamıştır. Meclisteki çatışmalar siyasi mizacına uygun olmadığı için daha çok düşünür kimliğiyle ön plana çıkmıştır (Kösoğlu, 2013, ss. 87–92).

Halka Doğru, İslam Mecmuası, Milli Tetebbular Mecmuası, İçtimaiyat Mecmuası ve *Yeni Mecmua* gibi birçok önemli dergide yazıları yayımlanan Ziya Gökalp, etkin bir üyesi olduğu Türk Ocağı'nın yayın organı olan *Türk Yurdu'*nun da yayın kurulunda yer almıştır. Bu dergide aynı zamanda 1918 yılında *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adıyla kitaplaştırılan makale serisi yayımlanmıştır (Heyd, 2010, s. 45). Gökalp söz

konusu makale serisinde muasırlaşmanın millet ve ümmet olmakla çelişmediğini, aksine bu üç akımın birbirini tamamladığını savunmaktadır. Türk toplumunun üç akımı da benimsemesi gerektiğinin altını çizmekte ve *"Biz Türkler, çağımızın medeniyetinin akıl ve bilimiyle donanmış olarak, bir Türk-İslam Kültürü yaratmaya çalışmalıyız"* ifadeleriyle bu görüşünü özetlemektedir (Z. Gökalp, 2007, s. 35).

Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun Birinci Dünya Savaşı'ndaki yenilgisi, Ziya Gökalp'in bu zamana kadarki verimli çalışmalarının da sonu olmuştur. İstanbul'un işgal edilmesinin ardından kurulan Damat Ferit Paşa hükümeti, Gökalp ve cemiyetin diğer üyelerini Ermeni aleyhtarı kışkırtmalarla suçlayarak askeri mahkemede yargılamış ve 1919 yazında Malta'ya sürgüne göndermiştir (Heyd, 2010, s. 47). Yaklaşık iki yıl süren bu sürgün, TBMM Hükümetinin İngiliz Hükümetiyle yaptığı esir değişimi anlaşmasıyla son bulmuştur (Kösoğlu, 2013, s. 107). Ancak Gökalp, döndüğünde TBMM Hükümeti tarafından sıcak karşılanmamış ve Ankara'da herhangi bir görev alamamıştır. Bunun üzerine ailesiyle birlikte Diyarbakır'a gitmiş ve bir müddet yerel muallim mektebinde edebiyat ve psikoloji dersleri vermiştir. Aynı zamanda gazetecilik çalışmalarına da devam etmiş, Haziran 1922'de Küçük Mecmua adlı dergisini yayımlamaya başlamıştır. Millî Mücadele yanlısı bir politika benimseyen Küçük Mecmua, imkânsızlıklar içerisinde kısa sürede Türk edebiyatında adından söz ettirmeyi başarmıştır. Mart 1923'te derginin yayın hayatına son verilmiş ve bu süreçten sonra Gökalp'in yazıları, Yeni Mecmua, Cumhuriyet, Yeni Türkiye ve Hakimiyet-i Milliye gibi gazetelerde yayımlanmıştır (Heyd, 2010, ss. 48–49).

Bu dönemde Sağlık Bakanı Dr. Rıza Nur'un talimatıyla Diyarbakır'daki aşiretlerin kültürel ve etnik yapısı üzerine bir de rapor hazırlayan Ziya Gökalp, Telif ve Tercüme Heyeti başkanlığına atanmasıyla birlikte de Ankara'ya taşınmıştır. Heyetteki bu görevinin yanında gazetelerde yazılar yazmaya devam etmiş, aynı zamanda *Türk Töresi* ve *Türkçülüğün Esasları* adlı iki eserini yayımlamıştır. Tarihler 11 Ağustos 1923'ü gösterdiğinde de Diyarbakır mebusu olarak meclise girmiştir. 1924 yılından itibaren ise giderek sağlık sorunları yaşamaya başlamış ve 25 Ekim 1924 tarihinde hayatını kaybetmiştir (Kösoğlu, 2013, ss. 112–113). Yaklaşık 48 yıllık yaşamında *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak, Türk Töresi* ve *Türkçülüğün Esasları*'nın yanı sıra *Kızıl*

Elma, Altın Işık, Yeni Hayat, Doğru Yol gibi eserler de kaleme alan Gökalp'in *Türk Medeniyeti Tarihi* kitabının ilk cildi ise ölümünde sonra yayımlanabilmiştir (Heyd, 2010, ss. 49–50).

Hayatını *"Türk milletini yükseltmek"* olarak tanımladığı Türkçülük fikrine adayan Ziya Gökalp (2012, ss. 27–28), *"Türküm"* diyen herkesi Türk olarak kabul etmek gerektiğini dile getirmektedir. Zira milleti sadece etnisite üzerinden tarif etmenin hata olacağını düşünmektedir. Gökalp'e göre Osmanlı İmparatorluğu içerisinde yaşayan Arnavut veya Arap kökenli bir insan, eğer Türk eğitimi ile büyümüş ve Türk ülküsü için çalışmışsa diğer millettaşlardan ayırt edilmemelidir. Bununla beraber Rusya sınırları içerisindeki Türkler de farklı bir millet olarak düşünülmemelidir. Türkler her ne kadar geçmişte farklı kültürlerin ve mezheplerin etkisi altında kalmış olsalar da kavmiyet duygularını asla kaybetmemişlerdir (Z. Gökalp, 2007, s. 58).

Ziya Gökalp (2007, ss. 58–62) posta, telgraf ve basın gibi iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte Türklerin dil ve edebiyat yönünden birliktelik sağlamasının kolaylaştığını düşünmektedir. Ancak son dönemde bu birlikteliği engelleyecek üç tehdidin ortaya çıktığını öne sürmektedir. Bunlar; sosyalizm, ümitsizlik ve okul baskılarıdır. Gökalp'e göre milliyet fikrinin düşmanı olan sosyalizm, bölgesel edebiyatın gelişmesini desteklemektedir. Bölgesel şiveleri yazı diline döküp bunlardan bir edebiyat çıkarmak ise milli birliğin önünde ciddi bir engeldir. Bunun dışında Avrupa gazeteleri, Türklerin zayıf ve yaşamaya yeteneksiz olduğuna dair sürekli haberler yaparak Rusya Türklerini ümitsizliğe sürüklemeye çalışmışlardır. Türklerin yeteneklerinden ümit kesilince de buradaki Türkler, yapay bir medeniyet olan 'Tatar' ismiyle nitelendirilmiştir. Gökalp, genellikle Kıpçak Türkleri olan Rusya Türklerinin, kendileriyle hiçbir bağlantısı olmayan ve Türkleri aşağılamak ve bölmek için kullanılan bu ismi asla kabul etmemeleri gerektiğini dile getirmektedir. Ardından okul baskılarına dikkat çekerek Rus hükümetlerin, Türkler arasındaki eğitim ve öğretim birliğini bozmaya çalıştığını ifade etmektedir. Bunun için de yine her yöredeki yerel ağzı, öğretim dili yapmaya çalıştıklarını belirtmektedir. Ancak Gökalp'e göre söz konusu tehlikelerin farkına varan Kadı Rızaeddin ve Musa Begyif gibi Türkçüler, yazılarını genel Türkçe ile kaleme almaya devam etmişlerdir. Diğer taraftan İsmail Gaspıralı, *Tercüman* gazetesini *'dilde, işte ve*

fikirde birlik' ilkesiyle çıkarmayı sürdürmüş, Bakü'deki Şelale Dergisi de Osmanlı Türkçesiyle yayımlanmıştır.

Milliyetin temelini dilde bulan Ziya Gökalp (Kösoğlu, 2013, s. 168), Türk toplulukları arasında bir dil birliği sağlanması ve bu ortak dilin de İstanbul Türkçesi olması gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Gökalp'e göre tek Türk Hanlığı'nın ordu kenti ve Halifeliğin merkezi olan İstanbul, dünya Türklüğünün de kıblesi sayılabilir. İstanbul Türkçesi ise bu milli çekicilik ve kutsallığın dile geçmiş halidir. Aynı zamanda Türk lehçeleri içerisindeki en güzel, en işlenmiş, edebiyat ve ilim yönünden en zengin dildir (Z. Gökalp, 2007, ss. 61–62). Ancak Gökalp (2012, ss. 113–115), o dönemde İstanbul'da konuşulup yazılmayan İstanbul lehçesi ile yazılıp konuşulmayan Osmanlı dili arasında da bir ayrıma gitmekte ve milli dilin İstanbul lehçesi olması gerektiğini ifade etmektedir. Gökalp'e göre; Arapça, Acemce ve Türkçenin karışımı olan Osmanlı dili, yapay bir dildir ve bu gereksiz karışımdan ortaya çıkan dilin canlı bir duruma gelebilmesi imkânsızdır. Yapılması gereken ise İstanbul halkının (özellikle İstanbul hanımlarının) konuştuğu İstanbul lehçesini yazı dili yapmaktır.

Ziya Gökalp (2012, s. 121), dilde 'tasfiyeciler' olarak bilinen grubun, öz Türkçe olmayan kelimelerin dilden atılması, yerine de ya eski Türkçe kelimelerin diriltilerek getirilmesi ya da diğer Türk lehçelerinden kelimeler alınması görüşünü de reddetmektedir. Gökalp (2012, s. 23)'e göre dil, kendi kendine gelişen canlı bir organizmadır. Bu nedenle;

> *Türk halkının bildiği ve tanıdığı her kelime millidir. Bir kelimenin milli olması için Türkçe kökten gelmiş olması yeterli değildir. Çünkü Türk kökünden gelmiş olan 'gözgü', 'sayru', 'baskıç', 'ağu' gibi birçok kelime, canlı dilden çıkarak fosilleşmiş, onların yerine canlı olarak 'ayna', 'hasta', 'merdiven', 'zehir' gibi kelimeler girmiştir. Nasıl ki zooloji (hayvanlar) ve botanik (bitkiler) ilimlerinde fosillerin dirilmesine imkân yoksa dil fosillerinin de artık yeniden hayata dönmelerine imkân yoktur.*

Öte yandan Gökalp (2007, ss. 17–20), 'Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak' fikrinin dil için de geçerli olduğunu savunmaktadır. Gökalp'e göre, *"dilimizi anlam bakımından Çağdaşlaştırmak, terim yönünden İslamlaştırmak, dilbilgisi ve imla konularında ise Türkçeleştirmek lazımdır."* Yeni kavramların dışındaki yabancı kelimeler Türkçeden atılmalı, bilimsel terimler Arapça ve Acemce, diğer kelimeler ise öz Türkçe

olmalıdır. Bu durum Türk dünyası için de geçerlidir. Türkler arasındaki kelimeler gibi terimler de ortak olmalı, yani ortak bir edebiyat ve bilim dili kullanılmalıdır.

Dilin yanı sıra estetik, ahlak, hukuk, din, ekonomi, siyaset ve felsefe konularında da Türkçülerin izlemesi gereken yolu belirleyen Ziya Gökalp, 'Turan' meselesini de detaylı bir şekilde ele almaktadır. Gökalp (2012, ss. 29–34), bu noktada Türkçe konuşan ülkeleri 'Turan' olarak adlandırmakta ve Türkler arasında siyasi bir birliktelikten öte kültürel bir birliktelik sağlanması gerektiğini savunmaktadır. Ancak Gökalp'e göre uzak ülkü olan Turancılıktan önce yakın ülkü olan Oğuz birliği sağlanmalıdır. Zira Türkiye, Azerbaycan, İran ve Harzem ülkelerindeki Oğuz boyuna mensup olan Türklerin tek bir kültür etrafında birleşmesi çok daha kolaydır. Ardından Oğuzların, Tatarların, Kırgızların, Özbeklerin ve Yakutların dilde, edebiyatta ve kültürde birleştirilmesi olan Turancılık hedeflenmelidir. Gökalp her ne kadar Turancılığı gerçekleşmesi zor olan uzak bir ülkü olarak görse de bu fikrin Türkçüler için en büyük heyecan kaynağı olduğunu ifade etmektedir. Ve bir makalesinde 'Turan' şiirinden alıntı yaparak, *'Türk milletinin vatanı neresidir?'* sorusuna şu yanıtı vermektedir (Z. Gökalp, 2007, s. 63);

> *"Vatan ne Türkiye'dir Türk için ne Türkistan;*
> *Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan."*

Diğer taraftan Ziya Gökalp, milli kültür (hars) ve medeniyet konuları üzerinde de özellikle durmaktadır. Kültürü, *"bir milletin din, ahlak, hukuk, akıl, estetik, dil, ekonomi ve teknikle ilgili yaşayışlarının uyumlu bir bütünü"* olarak gören Gökalp (2012, s. 35), medeniyeti ise *"aynı gelişmişlik düzeyinde bulunan birçok milletin toplumsal hayatının ortak bir bütünü"* şeklinde tanımlamaktadır. Başka bir ifadeyle Gökalp'e göre kültür, sadece bir millete has özellikleri içerisinde barındırırken, medeniyet ise milletlerarası bir nitelik taşımaktadır. Gökalp, kültür ile medeniyet arasında bir başka ayrım daha yaparak kültürün duygulardan, medeniyetin ise bilgilerden meydana geldiğini savunmaktadır. Buradan yola çıkarak da inanç, ahlak ve estetiği kültür; teknoloji ve bilgiyi de medeniyet kapsamında ele almaktadır. Ve muasırlaşmanın çağın medeniyetinin akıl ve bilimiyle donanarak gerçekleşeceğini belirterek, çağdaş bir Türk-İslam kültürünün yaratılması gerektiğini ifade etmektedir (Z. Gökalp, 2007, ss. 29–35). Çağın medeniyeti olarak da Batı medeniyetini işaret etmekte, Türkçülerin Türk ve Müslüman kimliklerini korumak şartıyla Batı'ya yönelmesi gerektiğini dile getirmektedir (Z. Gökalp, 2012, ss. 49–50).

Son olarak Ziya Gökalp, Türkçülerin İslam karşısındaki tutumunun nasıl olması gerektiğini de çeşitli makalelerinde ele almaktadır. *"Bir millet, din kitaplarını okuyup anlayamazsa, dinin gerçek niteliklerinin öğrenemez"* diyen Gökalp (2012, ss. 117–118), din kitapları, hutbeler ve vaazların Türkçe olması gerektiğini savunmaktadır. Ancak Kuran-ı Kerim'i usulüne uygun bir şekilde ve güzel sesle okumak olan 'tilavet'i bunlardan ayrı tutmaktadır. Bunun dışında Gökalp (2007, s. 45), Türkçülerin hiçbir zaman İslamcılıkla çelişen bir duygu taşımayacağını, Türkçülük fikrinin aynı zamanda İslamcılık olduğunu vurgulamaktadır. Ancak Panislamizm fikrine karşı çıkmaktadır. Çünkü Gökalp'e göre tüm İslam ümmetini tek bir devlet altında birleştirmek sadece bir umuttur. Müslüman toplulukların öncelikli hedefi, bağımsızlıklarını sağlamak olmalıdır (Heyd, 2010, s. 115).

1.3.5. Dış Türklerde Türkçülüğün Temelleri

Türkçülük fikrinin olgunlaşma sürecinde Osmanlı aydınlarının yanı sıra, Rusya'da yaşayan Türk aydınlar da önemli bir rol üstlenmiştir. Özellikle Rus Çar'ı üçüncü Aleksandr'ın milliyetçi ve Panslavist politikaları, Rusya'daki Türkler tarafından tepkiyle karşılanmış; dönemin aydınları ve din adamları, ulusal benliklerini korumak adına Türkçülüğü hatta Pantürkizm'i benimseme yoluna gitmişlerdir (Kurat, 1990, s. 497). Aynı zamanda 1905 yılında Rusya'da yaşanan işçi-köylü ayaklanmaları ve askeri isyanlar, başta Kazan ve Azerbaycan Türkleri olmak üzere Türklerde bir milli şuur uyandırmış ve ekonomik faaliyetler neticesinde ortaya çıkan Türk burjuvazisi, bu milli şuurun gelişmesine katkı sağlamıştır. Diğer taraftan eğitim reformlarıyla birlikte okuma yazma oranı yükselmiş, buna bağlı olarak bilgi seviyesi giderek artmıştır. Yine 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Rus okullarında, İstanbul, Beyrut ve Mısır gibi illerde eğitim gören Türk aydınları, buralarda yeni fikir akımlarını yakından takip etme fırsatı bulmuş hem Rusya'daki hem de İslam alemindeki eğilimlerden etkilenmişlerdir (Kurat, 1990, ss. 413–414).

Rusya Türklerinde milli şuurunun oluşmasındaki bir diğer önemli etken de Osmanlı İmparatorluğu'ndaki İslami ve edebi alanda yapılan çalışmalardır. 16. yüzyıldan itibaren İslam dünyası, 19. yüzyıldan itibaren de Türk dünyası için adeta bir kültür merkezi haline gelen Osmanlı'da basılan eserler, dış Türklerde de büyük rağbet görmüştür. *Köroğlu,*

Letaif-i Hoca Nasreddin ve *Kerem ile Aslı* gibi halk hikâyeleri Azerbaycan'da, *Kırk Vezir, Esmaü'l-Hüsnâ, İsmi âzam duası, Yedi Gazevat, Seyid Battal Gazi, Tutinâme, Destan-ı Hâtem Tâi, Ebu Ali Sina, Letaif-i Hoca Nasreddin, Tarikat-ı Muhammediye tercümesi, Delâil-i Nübüvvet* ve *Marifetname* gibi İslami çalışmalar ise Kazan'da hem Osmanlı Türkçesine olan ilgiyi arttırmış hem de milli bilinci aşılamıştır (Ülken, 1992, ss. 212–213).

1.3.5.1. Kazan ve Kırım'da Milli Uyanış ve Türkçülük

Rus hakimiyeti altında yaşayan ve Tatar olarak da nitelendirilen Kazan Türklerinde milli şuurun oluşmasında din adamlarının payı büyüktür. Şahabettin Mercani, Abdülkayyum Nasiri, Hüzeyin Feyizhan, Otuz İmenli Abdürrahim, Abdünnasır Kursavi gibi isimler, bölgede Türklük bilincinin uyanmasına öncülük etmişlerdir (Kurat'tan akt. Oba, 1995, s. 146). Özellikle Mercani'nin tarihi konulardaki eserleri bu kapsamda ilk adımlardan birisi olmuş, Abdülkayyüm Nasiri'nin de ninni, atasözü, türkü, mâni, manzume ve tarih gibi geniş yelpazede yaptığı çalışmalar, halk kültürünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Orkun, 1977, s. 70).

Aynı zamanda 19. yüzyılın sonlarına doğru Kazan Türklerinin ticari alandaki başarıları, bir burjuva sınıfı meydana getirmiş ve bu sınıf, manevi gelişmelere de destek olmuştur. Yine 'Ceditçilik' hareketiyle birlikte eski medrese zihniyetinin aksine modern bir eğitim alma imkânı bulan Kazanlı Türk aydınları, milliyetçilik fikrinin olgunlaşmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir (Kurat'tan akt. Oba, 1995, s. 147).

1.3.5.1.1. İsmail Gaspıralı ve Türkçülük

Kazan ve Kırım Türkleri içerisinde Türkçülük fikrinin en önemli temsilcilerinden bir tanesi, 1851 yılında Kırım Avcıköy'de dünyaya gelen İsmail Gaspıralı'dır. Gaspıralı, sadece Rusya Türkleriyle de sınırlı kalmamış, bütün Türk dünyasında Türkçülüğe çok önemli katkılarda bulunmuştur (Orkun, 1977, s. 70). Gaspıralı lakabı ise, babasının doğduğu köy olan 'Gaspirinski'den gelmektedir. Çocukluğunu Türk kültürünün beşiği sayılan Bahçesaray'da geçiren Gaspıralı, eğitim hayatına sırasıyla Akmescit Erkek Gimnazyum, Varonej Askeri Liseli ve Moskova Askeri İdadisi'nde devam etmiştir (Turhan, 2013, s. 156). Moskova'da eğitim aldığı dönemde Rusların Türk karşıtlığı ve

Panslavist politikalarının etkisinde kalmış ve buna tepki olarak Türk milliyetçiğini benimsemeye başlamıştır. Hatta milli bilincinin giderek arttığı bu dönemde, Girit'te çıkan isyanı bastırmaya çalışan Osmanlı ordusuna katılmak için arkadaşıyla birlikte Moskova'dan kaçmıştır. Ancak pasaportları olmadığı gerekçesiyle Odesa'da İstanbul vapuruna binmeye çalışırlarken engellenip Bahçesaray'a geri gönderilmişlerdir (Kırımer, 1996, ss. 17–18). Bu olaydan sonra Moskova'daki eğitimini de yarıda bırakan Gaspıralı, bir süre Zencirli Medresesi'nde Rusça öğretmenliği yapmış ardından asıl hedefi olan İstanbul'da zabit ya da memur olabilmek için buradaki görevinden de ayrılmıştır. İstanbul'a gitmeden önce iyi derecede Fransızca bilmesi gerektiğini düşünen Gaspıralı, 1872 yılında önce Paris'e giderek hem Fransızca öğrenmiş hem de yarım kalan eğitimini tamamlamıştır (Akçura, 2018a, s. 96). 1874 yılına kadar kaldığı Fransa'da geçimini sağlayabilmek adına Türgenyev'in eserlerini ve makalelerini temize çekmiş, bu süreçte Rus yazarın da sevgisini kazanmıştır (Kırımer, 1996, s. 22).

Fransa'da geçirdiği iki yılın ardından İstanbul'a giden İsmail Gaspıralı, burada da aradığını bulamamış, zabit ya da memur olmak için gösterdiği tüm çabalar sonuçsuz kalmıştır. Zira Rus taraftarı olarak bilinen devrin sadrazamı Mahmut Nedim Paşa, Gaspırlı'nın talebini Rus elçisi Nikolay P. İgnatiev'e bildirince talep uzun süre sürüncemede kalmış ardından reddedilmiştir. Ancak Gaspıralı yazarlık için ilk adımını da İstanbul'da yaşadığı bu dönemde atmıştır. Burada kaleme aldığı yarı gerçek yarı hayali mektuplar, Moskova ve Petersburg'un çeşitli gazetelerinde yayımlanmıştır (Kırımer, 1996, s. 24).

1875 yılında tekrar Kırım'a dönen İsmail Gaspıralı, yaklaşık 3 yıl sonra Bahçesaray Belediye Reisliğine seçilmiştir. Görevi süresince yazarlığı da bırakmamış, 1881 yılında *Rusya Müslümanları* başlıklı makalelerini 'Genç Molla' müstear adıyla Akmescit'te çıkan *Tavdida* gazetesinde yayımlatmıştır (Turhan, 2013; 156-157). Aynı zamanda Gaspıralı ile akraba olan Yusuf Akçura[7] (2018a, s. 98), söz konusu makalelerin Gaspıralı'nın milliyetçi bir fikre sahip olduğunu açıkça ispat ettiğini söylemektedir. Zira bu makalelerde Gaspıralı, mensubu olduğu milleti sadece Kırımlılar olarak

[7] İsmail Gaspıralı, 1882 yılında Akçuralardan Zühre Hanım ile evlenmiştir. Bu vesileyle Zühre Hanımın akrabası olan Yusuf Akçura'yla da daha yakın bir ilişki kurmuştur (Hablemitoğlu, 2017; 24).

sınırlandırmamakta, bütün Türk kavimlerini kendi milleti olarak görmektedir. Öte yandan Gaspıralı, makalelerinde, *"Rusya'da yaşayan Müslümanları Ruslaştırarak tek bir Rus milleti meydana getirmek imkânı var mıdır?"* sorusunu sormakta ve Rus politikalarının Türkleri cahil bıraktığını savunmaktadır (Oba, 1995, s. 150). Bu nedenle Türk topluluklarının kendi okullarında ana dilleriyle eğitim alıp Avrupa'daki gelişmelerden haberdar olmaları gerektiğine dikkat çekmektedir. Aynı zamanda ana dilde kitap, gazete, dergi ve risaleler yayınlanıp milli edebiyatın gelişmesi gerektiğini de dile getirmektedir (Akçura'dan akt. Oba, 1995, ss. 150–151).

İsmail Gaspıralı her şeyden önce Türk dünyasında bir dil birliği sağlanması gerektiği üzerinde durmaktadır. Zira o dönemde Osmanlı'da 'Osmanlıcılık' ve 'İslamcılık' siyasetinin ön planda olduğu, Rusya Türklerinin ise Rus Çarlarının bilinçli politikalarıyla 'Kırgız', 'Kazak', 'Azeri', 'Tatar', 'Türkmen', 'Çuvaş', 'Özbek' 'Başkırt' gibi kavimlere ayrıldığı görülmektedir. Yine Rus misyonerleri, söz konusu kavimlerin lehçelerini işlemekte ve birbirlerinden kelime dahi almalarına müsaade etmeyerek dil birlikteliklerini zayıflatmaya çalışmaktadırlar. Aynı zamanda Rusça, Rusya Türkleri arasında giderek yaygınlaşmaktadır (Kırımer, 1996, ss. 41–45). İşte tüm bu tehlikelerin farkında olan Gaspıralı, kurtuluşun ortak bir edebi dille sağlanacağını düşünmektedir. Gaspıralı'ya göre bu ortak dil Osmanlı lehçesi olmalıdır. Ancak Osmanlı lehçesinin de sadeleştirilmesi ve saf Türkçe haline getirilmesi gerekmektedir. Gaspıralı, o dönemde Arapça ve Farsça gibi yabancı dillerin tesiri altında kalan Osmanlı lehçesinin durumunu şu sözlerle özetlemektedir (Turhan, 2013, s. 51);

> *...Fen ve bilim terimlerini Türkleştirmekten başka, genel olarak Osmanlı dilini Türkleştirmek lazımdır. Çünkü Türk dili, kırk milyonluk boyların dilidir. Yabancı lügatlerin kullanmasını bilgili olma ve hüner zannedip dillerini harap etmiş Osmanlılar, "kız çağına geldi" derler ama çağın; "vakit, zaman" olduğunu bilmezler. "Aslımız Türk'tür" derler Türkçeyi kaba bilip özlerine layık görmezler. Şöyle ki; merhum Süleyman Şah ve Gazi Ertuğrul dirilip gelselerdi İstanbul'da hiçbir vatandaşla anlaşamazlardı.*

İsmail Gaspıralı, Türk toplulukları arasında dil birliği sağlanmasının en temel yöntemlerinden birisinin eğitim olduğunu düşünmektedir. Bu nedenle okullarda ilk üç yıl mahalli şivelerin, dördüncü yıl ise ortak Türk dilinin öğretilmesi gerektiğini savunmaktadır (Akçura, 2018a, s. 105). Aynı zamanda Gaspıralı için eğitim, Rusya'nın

bilinçli politikalarla cahil bıraktığı Türk topluluklarının, Batı medeniyetine ayak uydurmalarını sağlayacak çok önemli bir araçtır. Bu nedenle yaşamı boyunca modern bir eğitim için mücadele etmiş ve *Usul-ü Cedit* okullarının kurulmasını ve yaygınlaşmasını sağlamıştır. İlk kez 1884 yılında Bahçesaray'da açılan *Usul-ü Cedit* okuluna on iki öğrenci kayıt yaptırmıştır. Gaspıralı, günde dört saatlik bir eğitimle bu öğrencilere kırk beş günün sonunda okuma-yazmayı öğretmiştir. Bu başarı, kısa sürede tüm Türk illerinde duyulmuş, nitekim 20. yüzyılın başlarında *Usul-ü Cedit* okullarının sayısı beş bini bulmuştur (Hablemitoğlu, 2017, ss. 93–104). Yusuf Akçura (2018a, s. 100), *Usul-ü Cedit* hareketinin başta sadece Batı tarzında bir eğitim ve öğretim modeli olarak görüldüğünü ancak giderek bir milletin bütün hayat tarzını kapsadığını söylemektedir.

İsmail Gaspıralı'nın milliyetçilik anlayışını, kendisine ilke edindiği *'dilde, fikirde ve işte birlik'* sloganı en açık şekilde özetlemektedir. Nitekim yaşamı boyunca yaptığı çalışmalarla da Rusyalı Türkçüler arasında 'Türk Birliği' fikrinin öncüsü olmuştur (Tanıl Bora, 2018, s. 199). Ancak Gaspıralı, bu birlikteliğin öncelikle dil ve kültür alanında oluşması gerektiğine işaret etmektedir. Zaten otoriter Çarlık Rusya'sında siyasi bir Türk milliyetçiliğinin savunulması imkânsızdır. Bu nedenle Gaspıralı'nın Türkçülüğü, 'kültür' sınırları içerisinde kalmıştır (Akın, 2002, s. 237).

İsmail Gaspıralı, Türk dünyasının yanı sıra İslam dünyasının gelişmesi adına da önemli çalışmalar yapmıştır. Müslümanların medeni, siyasi ve iktisadi alanda içinde bulunduğu kötü durum hakkında makaleler yazmış, *Usul-ü Cedit* okullarını Hindistan Müslümanlarına kadar götürmüştür (Kırımer, 1996, s. 130). Yine bu kapsamda 1907 yılında Kahire'de bir 'İslam Kongresi' düzenlemek için büyük çaba sarf etmiştir. Gaspıralı'nın tüm bu gayretleri, Türkçü olduğu kadar İslamcı bir fikre sahip olduğunu da açıkça göstermektedir (Turhan, 2013, s. 158). Cafer Seydahmet Kırımer (1996, s. 30) de Gaspıralı'nın Türkçülüğü ve İslamcılığının yan yana yürüdüğünü ve ikisinin birbirinin tamamlayıcısı olduğunu söylemektedir.

Son olarak 1905 İhtilalinin ardından Rusya Türklerinin haklarını aramak adına düzenlenen üç kongrede de önemli bir misyon üstlenen Gaspıralı, 11 Eylül 1914[8] yılında

[8] Hakan Kırımlı, *İsmail Bey Gaspıralı* adlı kitabında Gaspıralı'nın, 24 Eylül 1914'te vefat ettiğini yazmaktadır (2001, s.39).

hayatını kaybetmiştir. Geride ise *Tercüman gazetesi* ve *Usul-ü Cedit* okullarının yanı sıra *Avrupa Medeniyetine bi Nazar-Muvazene, Rusya Müslümanları, Türkistan Uleması, Mebadii Temeddünü İslamiyanı Rus, Akgül Destesi, Rusya'da Milli Türk Mekteplerinin Islahı ve Usulu'ü Setiyenin İntişarı, Arslan Kız, Kadınlar Ülkesi, Darülrahat Müslümanları* ve *Gündoğdu* gibi çok eserler bırakmıştır (Hablemitoğlu, 2017, ss. 113–119). Gaspıralı'nın cenazesi, kalabalık bir törenin ardından Mengligiray Han türbesi yakınlarında toprağa verilmiştir (Turhan, 2013, s. 158). Yusuf Akçura Türk Yılı'nda Gaspıralı'yı 'bütün Türkçülük hareketinin merkezi siması' ilan etmiştir (Akın, 2002, s. 238).

1.3.5.1.1.1. Tercüman Gazetesi

İsmail Gaspıralı'nın Türk dünyası için yaptığı en önemli işlerden bir tanesi *Tercüman* gazetesini yayın hayatına sokmasıdır. Belediye reisliği döneminde gazeteyi çıkarabilmek adına yaptığı girişimler, Rus hükümeti tarafından uzun süre reddedilse de dört yıllık bir mücadelenin ardından 10 Nisan 1883 tarihinde amacına ulaşarak gazetenin ilk nüshasını çıkarmıştır[9]. Gazete, ilk dönemlerinde hem Türkçe hem de Rusça yayınlanmıştır. Zira Rus hükümeti, Türkçe metinlerin aynı şekilde Rusçaya da tercüme edilmesi şartını koşarak Gaspıralı'ya gazete çıkarma iznini vermiştir[10]. Gazetenin Rusçadaki ismi ise *'Perevotcik'*tir (Turhan, 2013, s. 157). Bu arada Rusya'da yayımlanan ilk Türk gazetesi *Tercüman* değildir. Öncesinde Taşkent'te *Türkistan Gazetesi*, Bakü'de *Ekinci* gazetesi ve Tiflis'te *Ziya-i Kafkasi* gazetesi ile *Keşkül* dergisi çıkmıştır (Devlet, 1988, s. 27). Ancak *Tercüman* hem üstlendiği rol hem de yaygınlığı bakımından en önemli gazetedir (Turhan, 2013, s. 157).

Tercüman gazetesi, 1904 yılına kadar haftada iki, 1906'dan sonra haftada üç, 1912 yılından itibaren de günlük olarak yayımlanmıştır[11] (Devlet, 1988, s. 22). Gazetenin ilk yıllarında ciddi maddi sıkıntılar yaşamış, İsmail Gaspıralı bu süreçte eşinin ziynet eşyalarını ve annesinin kıymetli eşyalarını satmak zorunda kalmıştır (Turhan, 2013, s.

[9] Gaspıralı, *Tercüman* gazetesinden önce *Tonguç, Ay, Şafak, Güneş* ve *Yıldız* gibi süreli olmayan dergiler de çıkarmıştır (Akçura, 2018a, s. 101).
[10] Bu durum 1905 Rus İhtilaline kadar devam etmiştir. İhtilalin ardından artık metinleri Rusça tercümesiyle yayınlamaya gerek kalmamıştır (Devlet, 1988, s. 29).
[11] 1905 yılından ufak bir isim değişikliğine gitmiş ve *Tercüman-ı Ahval-i Zaman* olarak yayımlanmaya başlamıştır (Kalsın, 2014, s. 107).

157). Küçük boyda çıkan ve 4 sayfadan oluşan gazete, ilk dönemlerinde 320 kişi tarafından satın alınmıştır. 1885 tarihinde bini geçmiş (Kırımer, 1996, s. 74), ardından giderek Türk dünyasına yayılınca sürümü 20 bine kadar çıkmıştır (Hablemitoğlu, 2017, s. 84). Gazete; başta Kırım olmak üzere, Kafkasya, Sibirya, Kazan, Türkistan, Çin, İran, Mısır ve Osmanlı'da kendisine okuyucu bulmayı başarmıştır (Kırımer, 1996, s. 74).

Önceki bölümde de belirtildiği gibi Türk topluluklarının kaderinin dil birliğiyle değişeceğini savunan İsmail Gaspıralı, bu düşüncesini *Tercüman* gazetesinde en iyi şekilde uygulamıştır. Osmanlı lehçesi içerisindeki Arapça ve Farsça kelimeleri kullanmaktan uzak durmuş ve dili sadeleştirme yoluna gitmiştir (Devlet, 1988, s. 41). Nitekim *Tercüman* gazetesini Kırım'dan Türkistan'a, Kazan'dan Kafkasya'ya kadar tüm Türk toplulukları rahatlıkla okuyabilmiştir (Ağaoğlu'ndan akt. Hablemitoğlu, 2017, s. 85). *"Tercüman gazetesini Kuzey Türkleri anladığı kadar Doğu Türkleriyle Batı Türkleri de anlardı"* diyen Ziya Gökalp (2012, s. 14), Türk topluluklarının aynı dilde birleşebileceğinin en açık göstergesinin bu gazete olduğunu söylemektedir.

*Tercüman'*ın en önemli misyonu Türk milletine kendi dilinde bilgi vermek ve Avrupa'daki gelişmeleri aktarmaktır (Akçura, 2018a, s. 100). Böylelikle Türklerin modernleşmesi ve bilimdeki gelişmelerden haberdar edilmesi hedeflenmektedir. Gaspıralı bu doğrulta, gazetenin 1906 yılındaki baskılarında, *Kamus-i İlmiye ve Fenniye* adlı bir bilim sözlüğünü de yayınlamış ve Türklerin bilime ilgisini arttırmaya çalışmıştır (Devlet, 1988, s. 40). Gazetenin genel içeriğini ise Gaspıralı'nın makaleleri, Rusya'dan haberler, dünyadan haberler, seri makaleler, resmi bildiriler, seyrek de olsa fotoğraflar, Rus basını ve Türk basınından seçmeler, ilanlar ve kitap tanıtımları oluşturmuştur (Devlet, 1988, s. 29). Bunun dışında gazetede Ermeni meselesi ve kadın hakları gibi konular da ele alınmıştır. Cafer Seydahmet Kırımer (1996, s. 78)'in Gaspıralı ile ilgili yazdığı kitaptaki şu sözler, *Tercüman* gazetesinin içeriğini en iyi şekilde özetlemektedir;

> *Tercüman bütün Türk ve İslam dünyasında olup geçen vekayii hulasaya çalışır, medeni yolda atılan adımları ehemmiyetle kaydederdi. Bir küçük köyde Usul-ü Cedit mektebinin açılması, ehemmiyetsiz bir kasabada bir tiyatro oynanılması veya müsamere verilmesi, küçük bir kitabın neşri ve hatta bir talebenin liseyi ikmali bile 'Tercüman'da yazılırdı.*

Öte yandan İsmail Gaspıralı, Ruslarla Türklerin uzlaşması ve iş birliği yapması gerektiğini de savunmuştur. Bu konuyu *Tercüman'*daki çeşitli yazılarında da dile getirmiş, uzlaşmanın milli ve ticari alanda Rusyalı Müslümanların yararına olacağını ifade etmiştir. Fakat bu fikirler, dönemin bazı muhafazakârları tarafından tepkiyle karşılanmış, hatta Gaspıralı'nın 'dönme' olduğu bile iddia edilmiştir (Lazzerini'den akt. Devlet, 1988, s. 31). Ancak Gaspıralı aynı dönemde Rus misyonerlerin de hedefi haline gelmiştir. Türklerin uyanışa geçmesinin sorumlusu tutularak suçlanmış, daha da ileri gidilerek Türk ajanı olduğunu bile ileri sürülmüştür (Ortaylı'dan akt. Hablemitoğlu, 2017, ss. 87–88).

İsmail Gaspıralı, vefat edene kadar *Tercüman* gazetesini yönetmeye devam etmiştir. Ölümünün ardından da oğlu Rıfat Gaspıralı gazetenin başına geçmiş ve aynı çizgide yayın yapmayı sürdürmüştür. Bu süreçte gazetenin başyazarlığını ise Hasan Sabri Ayvazof üstlenmiştir (Kalsın, 2014, s. 111). 23 Şubat 1918 tarihinde kapanan *Tercüman,* Türk dünyasının en çok okunan gazetesi olmuş ve Rusya'daki Türklerin Türk kalmasında büyük bir rol üstlenmiştir (Hablemitoğlu, 2017, s. 89). Son olarak 2013 yılında UNESCO Türkiye Milli Komisyonu'nda gazetenin St. Petersburg'daki kütüphaneden tam sayılabilecek dijital kaydının alınması ve 'UNESCO Dünya Belleği'ne önerilmesi kararları alınmıştır. Ve gazetenin tüm kültürlere ve milletlere karşı barışçıl tutumunun UNESCO hedefleriyle örtüştüğü üzerinde durularak bütün iş ve etkinliklerde vurgulanması kararlaştırılmıştır (Kalsın, 2014, s. 112).

1.3.5.1.2. Yusuf Akçura ve Türkçülük

Yusuf Akçura hem Rusya Türklerinin hem Osmanlı İmparatorluğu'nun hem de yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin önde gelen Türkçü düşünürlerinden birisidir. 2 Aralık 1876 tarihinde Kazan'ın Simbir (Ulyanovsk) şehrinde dünyaya gelen Akçura, bölgenin en tanınmış ailelerinden birine mensuptur. Babası tekstil fabrikatörlerinden Hasan Efendi, annesi ise Yunusoğulları'ndan Bibi Kamer Banu Hanım'dır. Henüz iki yaşındayken babasını kaybeden Akçura, bu dönemde yaşadıkları maddi sıkıntılar nedeniyle annesiyle birlikte İstanbul'a taşınmak zorunda kalmıştır (Temir, 1987, ss. 9–11).

İlk öğrenimini sırasıyla Mahmut Paşa ve Kara Hafız ilk okullarında tamamlayan Yusuf Akçura, ardından Askeri Rüştiye'de eğitim hayatına devam etmiştir. Daha sonra Harbiye Mektebi'ne kaydolmuş, ikinci sınıftayken de Jön Türkler'in faaliyetlerine katıldığı gerekçesiyle pranga hapsine çarptırılmıştır. Kırk beş günlük bir cezanın ardından okula kaldığı yerden devam eden Akçura, yaklaşık birkaç ay sonra yeniden ceza alıp Divan-ı Harbe gönderilmiş ve askerlik mesleğinden uzaklaştırılmıştır. Cezası bununla da sınırlı kalmamış aynı zamanda Fizan'a sürgüne gönderilmiştir. Ancak Trablusgarp'a ulaştıklarında Trablusgarp vilayetinin yol için kasasında para bulunmadığından dolayı burada hapsedilmiştir. Bir müddet hapis yattıktan sonra da Jön Türkler'in Yıldız Sarayı ile yaptığı anlaşma neticesinde Trablusgarp'ta serbest yaşamasına izin verilmiş ve rütbesi geri iade edilmiştir (Akçura, 1978, ss. 16–17).

Trablusgarp'ta bir süre Erkan-ı Harbiye'de çalışan ve sancaklarda öğretmenlik yapan Yusuf Akçura, 1889 tarihinde arkadaşları Ahmet Ferit ve Zühtü ile birlikte önce Tunus'a kaçmış, oradan da yarım kalan eğitimini tamamlamak için Paris'e geçmiştir. Ardından hiç vakit kaybetmeden Serbest Siyasi İlimler Okulu *(Ecole Libre Des Sciences Politiques)*'na kaydolmuştur. 1903 tarihinde de *Osmanlı Saltanatı Kurumları Tarihi Üzerine Bir Tecrübe (Essai sur I'historie des institutions du Sultanat Ottoman)* başlıklı bir tez yazarak okulu üçüncülükle bitirmiştir (Akçura, 1978, ss. 17–18).

Yusuf Akçura bilinçli olarak Türkçülüğe ilk kez Harbiye Mektebi'nde eğitim aldığı dönemlerde başlamıştır. Vedat Çelebi Efendi, Necib Asım Bey ve Bursalı Tahir Bey'lerin Türkçülük ile ilgili makale ve broşürleri, İsmail Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesi, Akçura'nın bu yıllarda ilham aldığı en önemli eserlerdir. Yine öğrencilik dönemlerinde baba yurduna yaptığı seyahatler sırasında, İsmail Gaspıralı, Şehabettin Mercani, Alimcan Barudi, Kayyum Nasiri ve amcası İbrahim Akçura ile yaptığı görüşmeler de üzerinde derin izler bırakmıştır (Akçura'dan akt. Temir, 1987, s. 27). Ancak siyaset alanında milliyetçiliği ve Türkçülüğü, Paris'te eğitim aldığı yıllarda düşünmüştür. Bu dönemlerde, Osmanlı'nın ayakta kalabilmesi için tek çıkar yolun Türk milliyetçiliği olduğunu savunan Serafeddin Mağmumi ile yaptığı sohbetlerin etkisinde kalmış, aynı zamanda Jön Türklerle de devamlı ilişki içerisinde olmuştur. Hatta tezinde milliyet konusuna da özel bir önem vermiştir (Akçura, 1978, s. 18).

İstanbul'a dönmesi yasak olduğu için okulu bitirince Kazan'a giden Yusuf Akçura, burada ünlü makalesi *Üç Tarzı Siyaset'*i kaleme almıştır. 15 Mart 1904 yılında Kahire'de çıkan *Türk* gazetesinde yayımlanan bu makalede, Akçura sırasıyla;

- *Osmanlı Hükümeti'ne tabi muhtelif milletleri temsil etmek ve birleştirmekle bir 'Osmanlı Milleti' vücuda getirmek (Osmanlıcılık)*
- *Hilafet hakkının Osmanlı Devleti hükümdarında olmasından istifade ederek bütün İslamları bu hükümet idaresinde siyaseten birleştirmek (Panislamizm)*
- *Irk üzerine müstenid bir 'Türk siyasi milliyeti' oluşturmak (Pantürkizm)*

fikir akımlarını ele almakta ve bu fikir akımlarının hangisinin (veya hangilerinin) Osmanlı'ya yarar sağlayabileceği üzerinde durmaktadır. Akçura'ya göre; Osmanlıcılık fikri, devlet için faydalı olsa da bu fikri uygulanmanın imkânı yoktur. Zira tek bir millet haline gelmeyi ne Müslümanlar ve Türkler ne de gayrimüslimler kabul edecektir. Bunun yanı sıra dışarıdan engellemeler de olacaktır. Yine Panislamizm fikrinin de uygulanabilirliği kısıtlıdır. Çünkü bir taraftan İslam devletleri üzerinde Hristiyan devletlerinin nüfuzu hala devam etmekte, diğer taraftan bir-iki örnek dışında Hristiyan devletler içerisinde Müslüman topluluklar da yer almaktadır. İslam birliği fikrinin yaygınlaşması, bu devletlerin menfaatlerine aykırı olacağı için ciddi engeller çıkaracaklardır. Pantürkizm fikri ise Panislamizm fikrine göre daha kolay uygulanabilir. Zira Türklerin tek bir millet haline gelmesi, Rusya dışında hiçbir Hristiyan devleti rahatsız etmeyecektir. Hatta Hristiyan devletler, Rusya'ya zarar vereceği için bu fikri destekleyeceklerdir. Aynı zamanda bu yönde bir politikayla Türkler, ırki ve dini bakımdan daha fazla kenetlenecektir. Bu süreçte Müslüman olup Türkleşmeyen topluluklar kaybedilse de Türk olmadığı halde birçok Müslüman unsur da giderek Türkleşecektir (Akçura, 2018b, ss. 75–98).

Yusuf Akçura (2018b, ss. 96–97), söz konusu makalede Pantürkizm ile Panislamizm arasında kesin bir tercih yapmasa da özellikle Pantürkizm üzerinde durmaktadır. Aynı zamanda Hristiyanlık örneği üzerinden İslamiyet'in milliyetçiliğe karşı çıkmaması, hatta buna hizmet etmesi gerektiğini savunmaktadır. Çünkü Akçura'ya göre giderek toplum içerisindeki siyasi kuvvetlerini kaybeden dinlerin yerini artık ırklar almaktadır. Yine Yusuf Akçura'ya göre *"dilleri, ırkları, adetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıt'asının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın doğu tarafına*

yayılmış bulunan Türklerin birleşmesi;" diğer büyük milletler arasında varlığını koruyabilmek adına güçlü bir siyasi milliyet oluşturması anlamına gelmektedir. Akçura bu noktada Türk toplulukları içerisinde, en güçlü, en medeni ve ilerlemiş olan Osmanlı Devleti'nin de önemli bir rol üstleneceğini belirtmektedir. Görüldüğü gibi Akçura'nın Türkçülük fikri, Osmanlı Devleti'nin yanı sıra bütün Türk dünyasını kapsamaktadır. *Üç Tarzı Siyaset'*in Pantürkizm'in manifestosu olarak kabul edildiğine dikkat çeken François Georgeon (2017, ss. 508–509), da Rusya Türklerinin birlik sağlama gayretleriyle, Osmanlı aydınlarının devleti koruma çabalarının bu makale sayesinde bir sentez haline getirildiğini dile getirmektedir.

Yusuf Akçura'yı siyasi milliyetçiliğin yanı sıra kültürel milliyetçilik de önemli ölçüde etkilemiştir. Dil, tarih ve kültür alanlarıyla sınırlı olan bu milliyetçiliği 'biraz şuurlu Türkçülük' olarak nitelendiren Akçura, Paris'te kaleme aldığı tezinin önsözünde Osmanlı kurumlarının, Türk-İslam geleneklerinden oluşan çifte mirasın ürünü olduğunu kanıtlamaya çalışmaktadır. Aynı zamanda tarihin çeşitli dönemlerinde Çin, Pers, Bizans ve Arap etkisinde kalan ve çeşitli dinleri benimseyen Türklerin, yalnız ahlaki özelliklerini değil, adet ve kanunlarının da bir kısmını korumayı başardıklarını ileri sürmektedir (Georgeon, 2017, s. 507). Akçura'nın dil meselesine yaklaşımı ise İsmail Gaspıralı ile aynı doğrultudadır. Gaspıralı'nın *Tercüman* gazetesinde kullandığı sadeleştirilmiş Osmanlı lehçesini uygun bulan Akçura (Temir, 1987, s. 66), ortak dil ile ilgili düşüncelerini şu sözlerle dile getirmektedir; *"Müşterek bir şive kabul edilecekse, bütün Arapça, Farsça kelimeler atılmalı ve Osmanlı Türklerince alışılmış olsun veya olmasın bütün Türk lehçelerinden kökler alınmalıdır."* Öte yandan Türklerin çok köklü bir tarihe sahip olduğuna işaret eden Akçura, Türk tarihinin de Türkçü bir bakış açısıyla yeniden yazılması gerektiğini vurgulamaktadır (Akçura, 1978, ss. 25–26).

Üç Tarzı Siyaset isimli makalesinde de görüldüğü üzere milliyetçiliği dinden daha üst bir noktaya yerleştiren Yusuf Akçura, Türk milliyetçiliği fikri ortaya çıkana kadar Türklerin İslam'a hizmet ettiğini, bundan sonra ise hizmet etme sırasının İslam'a geldiğini savunmaktadır. Bu nedenle İslam'ın millileştirilmesi ve Arapçanın din üzerindeki etkisinin kırılması gerektiğine işaret etmektedir. Martin Luther'e de derin bir

hayranlık duyan Akçura, Kuran'ın da Türkçeye çevrilmesi gerektiğine inanmaktadır (Georgeon, 2017, s. 510).

Batılılaşma konusu üzerinde de özellikle duran Yusuf Akçura (2018a, ss. 17–18), modern anlamdaki milliyet fikrinin Batı ile temaslar sonucunda Türkler arasında geliştiğini dile getirmektedir. Aynı zamanda Batılılaşmanın pratik bir zorunluluk olduğunu düşünmekte ve Batı'dan sadece tekniğin ödünç alınması gerektiği fikrine de karşı çıkmaktadır. *"Avrupalılardan demiryolu köprüsü ve havada uçma makinesi yapmayı öğrenelim ama Avrupalıca düşünmek usulünü zinhar talim etmeyelim, mezhebine bir türlü aklım ermiyor"* diyen Akçura, uygarlığın bir bütün olduğuna vurgu yaparak, maddi ve manevi yönlerini ayırmaya çalışmanın gereksiz olduğunu ifade etmektedir (Georgeon, 2017, ss. 511–512).

Türkçü düşünürler içerisinde Osmanlı İmparatorluğu'ndaki gayrimüslimler ile Rusya'daki Müslüman Türklerin milletleşme eğilimleri arasındaki paralelliği ilk fark eden kişi olan Yusuf Akçura (Berkes, 1976, s. 197), babası olarak nitelendirildiği Pantürkizm fikrinin gerçekleşmeyeceğini de çok erken bir tarihte kestirmiştir. Bu nedenle Rus Bolşevik devriminin ardından bu fikri bir kenara bırakarak daha sınırlı amaçlar için uğraşmıştır. Örneğin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin etnik ve kültürel türdeşliği konusuna eğilmiş ve Türk kültürünün güçlendirilip yaygınlaştırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda 1919 tarihinde Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansta Türkçülüğü, demokratik ve emperyalist olmak üzere iki sınıfa ayırmış ve Pantürkizm'in emperyalist bir düşünce olduğunu ileri sürerek kendisinin daima demokratik Türkçülüğü savunduğunu dile getirmiştir. 1920'li yıllarda yazdığı yazılarda da Rusya'daki Türklerden hemen hiç bahsetmemiştir (Georgeon, 2017, ss. 512–514).

Yusuf Akçura bundan sonraki dönemde özellikle iktisadi kalkınmanın önemine vurgu yapan yazılar kaleme almış ve milli çıkarları korumak adına bir Türk burjuvazisi oluşturulması gerektiğine dikkat çekmiştir. Zira Akçura'ya göre burjuvazi sınıfının gerçekleştireceği iktisadi kalkınma, hem Türkiye'nin ve Tük milliyetçiliğin gelişmesine zemin hazırlayacak hem de Türk devletinin kurulmasındaki tayin edici öğe olacaktır (Georgeon, 2017, ss. 512–513). Nitekim 1924 yılında yayımlanan *Cihad-ı Ekber'e Dair*

(Büyük Savaş Üzerine) başlıklı makalesinde de bağımsızlığın ve gelişmenin yolunun ekonomiden geçtiğini şu sözlerle ifade etmektedir (akt. Temir, 1987, ss. 66–67);

> *…Bu pişdar muharebesinden sonradır ki, asıl cihad-ı ekberin büyük meydan muharebesi başlayacaktır. Bu meydan muharebesi ne top ve ne tüfekle ne de Lozan'da olduğu gibi, söz ve kalemle edilmeyecek; bu büyük meydan muharebesinin silahı orak, tırpan, mala, pergâr, örs, çekiç, mancalık, tezgâh, buhar ve makinadır. Bu büyük meydan muharebesi, ziraat, sınaat ve ticaret sahasında vukua gelecektir. İşte Türk milleti, asıl bu iktisad meydan muharebesini kazandığı zamandır ki isbat-ı rüşt edecek, hür, müstakil, müreffeh milletler arasına girecektir.*

Niyazi Berkes (1976, s. 203), 'sınıf' kavramının dönemin Osmanlı aydınları arasında henüz konuşulmadığına dikkat çekerek, 'unutulan adam' olarak nitelendirdiği Akçura'nın diğerlerine kıyasla çok daha ileri ve Batı kafalı olduğunu belirtmektedir.

Kazan'da kaldığı süre boyunca çeşitli siyasi ve kültürel faaliyetlerde bulunan Yusuf Akçura, Rusya Türklerinin milli, dini ve idari taleplerini Rus hükümetine bildirmek amacıyla görevlendirilen dört komisyon üyesinden de birisi olmuştur. Yine 1905 yılında gerçekleştirilen 'Birinci Rusya Kongresi'nde önemli bir rol üstlenmiş ve kongrenin ardından kurulan 'Müslüman İttifakı' partisinin merkez üyeliğine ve umumi kâtipliğine seçilmiştir. Birinci ve ikinci Duma[12] seçimlerinden başarıyla çıkan bu parti sayesinde, Kazan, Kafkasya, Kırım, Türkistan ve Kazak ülkelerinden birçok Türk milletvekili, Duma'ya girebilmiştir. Akçura, bunların yanı sıra 'Medrese-i Muhammediye'de tarih, coğrafya ve Osmanlı-Türk edebiyatı üzerine dersler vermiş ve *Kazan Muhbiri* isimli bir de gazete çıkarmıştır (Temir, 1987, ss. 34–38).

Osmanlı imparatorluğunda II. Meşrutiyet ilan edilince ülkeye dönmek için önünde hiçbir engel kalmayan Yusuf Akçura, 1908 yılında İstanbul'a gelmiş, 1913 yılında da Mehmet Emin, Ahmet Hikmet, Ahmed Ağaoğlu, Ali Hüseyinzade ve Dr. Akil Muhtar beylerle birlikte Türk Yurdu Cemiyeti'ni kurmuştur. Aynı zamanda derneğin yayın organı olan *Türk Yurdu* dergisinin bir müddet imtiyazlığını ve müdürlüğünü üstlenmiştir. Türkleri birbirleriyle kaynaştırma ve Türk dünyasındaki gelişmeleri okuyuculara aktarma amacı taşıyan derginin dilinin sade olmasına da dikkat edilmiştir. Öte yandan Akçura,

[12] Duma, 1905-1907 yıllarında Çarlık Rusya'sında etkin olan yasama meclisidir.

Mehmet Emin, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Ferit ve Fuad Sabit beylerle birlikte, 1912 yılında faaliyete başlayan 'Türk Ocağı'nın da kurucu heyet üyesi olmuştur. Türk Ocağı'nın amacı ise; "*İslam kavimlerinin başlıca mühimmi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve itilasiyle Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmaktır"* (Temir, 1987, ss. 40–44).

Yusuf Akçura, milli mücadele yıllarında da etkin rol oynamış, eşi Selma Hanım ve Şair Mehmet Emin ile birlikte Anadolu'ya geçerek harekete katılmıştır. II. Meşrutiyet döneminde bağımsız kalıp İttihat ve Terakki'ye girmediği için de bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk tarafından sıcak karşılanmıştır. Mücadelenin ardından da Cumhuriyet Halk Fırkası'ndan İstanbul milletvekili seçilmiştir. Aynı zamanda 1925 yılında Ankara'da açılan Hukuk Mektebi'nde Tarih dersleri vermiş, yaklaşık dokuz yıl sonra da İstanbul Üniversitesi'nde Yakınçağ Siyasi Tarih Profesörü olmuştur. Son olarak 1931 yılında Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin (ismi sonradan Türk Tarihi Kurumu olmuştur) kuruluşuna katılmış, bir yıl sonra da başkanlığına atanmıştır. Yine Atatürk'ün uygun görmesiyle 1932'de ilk Türk Tarih Kongresi'ne başkanlık etmiştir (Temir, 1987, ss. 63–65). Tarihler 11 Mart 1935'i gösterdiğinde de geçirdiği kalp krizi sonucu hayatını kaybetmiştir.

François Georgeon (2017, s. 514), Yusuf Akçura'nın Türkçü düşünürler arasında özgün bir yanının olmadığını söylemektedir. Georgeon'a göre Akçura, toplumsal veya siyasi teorilerle uğraşmak yerine 19. yüzyılın fikir cephaneliğinden kendi tasarısına uygun düşecek fikirleri çekip almış ve bunları Türkçülüğe uyarlamaya çalışmıştır. Bu nedenle Akçura'yı Türkçülüğün teorisyeni yerine stratejisini çizen kişi olarak görmek gerekir.

1.3.5.2. Azerbaycan'da Milli Uyanış ve Türkçülük

Çarlık Rusya'sının 1801 yılında Doğu Gürcistan ile birleşmesi Azerbaycan'ın işgalinin önünü açmış, tarihler 1828'i gösterdiğinde ise Azerbaycan toprakları tamamen ele geçirilmiştir. Rus işgali altında ezilen Azerbaycan Türkleri arasındaki milli uyanış hareketleri de bu dönemlerde ortaya çıkmıştır. 1890 tarihinde Rus hükümetinin ağır vergilerini ödeyemeyen Nebi adlı bir Türk köylüsünün başkaldırısı ile başlayan 'Kaçak

Hareketi', her ne kadar İran ve Rusya tarafından bastırılsa da Türklerin meşhur isyanı olarak tarihe geçmiştir (Gömeç, 2018, s. 24). Türkler arasındaki bu milli uyanış, kültürel alanda da giderek etkisini göstermeye başlamış; Rusya'nın daha önce Fars kültürü etkisi altında kalan Azerbaycan'ı İran'dan uzaklaştırmak için uyguladığı politikalar, mahalli Türk kültürünün gelişmesine vesile olmuştur. Bu dönemde özellikle Mirza Ahundzade Feth-Ali'nin Azerbaycan lehçesiyle kaleme aldığı eserler, üslup ve dil bakımından kendisinden sonra gelen yazarlara yol göstermiştir. Feth-Ali, yerel halkın kolaylıkla anlayabileceği şekilde sade bir dille yazdığı yazılarında; reformlar, kadın hakları ve Arap harflerinin yerine Latin harflerinin kullanılması gibi konulara dikkat çekmiştir (Hostler, 1976, s. 57). Yazılarının yanı sıra Azerbaycan lehçesiyle kaleme aldığı ilk Türk tiyatro oyunlarını da sahnelemiştir. Bu oyunların, Osmanlı'daki ilk özgün tiyatro oyunu olan Namık Kemal'in *Vatan Yahut Silistre'*sinden daha önce kaleme alındığını belirten Akçura (2018a, ss. 59–60), Feth-Ali'nin özellikle bu yönde Türkçülüğe çok önemli hizmetlerde bulunduğunu dile getirmektedir. Diğer taraftan Hasan Melikzade Zerdabi de 1875 yılında Azerbaycan lehçesiyle haftalık olarak çıkarmaya başladığı *Ekinci* gazetesiyle milli uyanışın öncülerinden birisi olmuştur. Zerdabi gazetede, zirai ve iktisadi meselelerin yanı sıra ortak Türkçenin oluşması, ana dilde eğitim veren okulların açılması gibi konulara değinmiştir. Ancak bu serüven fazla uzun sürmemiş, gazete yaklaşık iki yıl sonra Rus hükümeti tarafından kapatılmıştır (Akçura, 2018a, ss. 88–89).

Öte yandan 1905 yılında Rusya'nın Japonya ile girdiği savaştan mağlup çıkması da Türkler için bir fırsata dönüşmüş, oluşan otorite boşluğunda liberal ve Türkçü fikirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde Mehmet Emin Resulzade ve Ahmet Ağaoğlu gibi Türkçülerin de içerisinde yer aldığı çeşitli siyasi partiler kurulmuş ve bu partiler vasıtasıyla Rusya'ya karşı milli menfaatler savunulmaya çalışılmıştır. Ancak 1907'de tekrar güç kazanmaya başlayan Çarlık rejimi, sert tedbirler alarak bu teşkilatlanmaların önüne geçmiştir. Parti üyelerinin bir kısmı tutuklanırken bir kısmı da yurt dışına kaçmak zorunda kalmıştır. Tarihler 1913'ü gösterdiğinde ise Romanov hanedanının tahta çıkışının 300. yılı vesilesiyle genel af çıkmış, bu aftan yararlanan Türkçüler, Azerbaycan'a geri dönmeye başlamışlardır (Gömeç, 2018, ss. 26–27).

Hakkında yakalama kararı çıkarılması üzerine önce İran'a, ardından da Osmanlı'ya kaçan Mehmet Emin Resulzade, buralarda da Türkçülük faaliyetlerine devam etmiştir. Osmanlı'da kaldığı dönemde Türk Ocakları'nın çalışmalarında yer almış, aynı zamanda *Türk Yurdu* gibi dergilerde Türkçü fikirlerle yazılar yazmıştır. Affın ardından da Azerbaycan'a dönerek 1911 yılında Kasımzade Abbas ve Taki Nakioğlu'nun girişimiyle kurulan 'Müsavvat Partisi'nin başına geçmiştir. Siyasi faaliyetlerinin yanı sıra kültürel faaliyetlerine de hız kesmeden devam eden Resulzade, *Açık Söz* adlı bir de gazete çıkarmaya başlamış ve Osmanlı'da kaldığı dönemde etkilendiği Ziya Gökalp'in Türkçülük fikirlerini bu gazete yoluyla halka ulaştırmıştır. *'Günlük Türk Gazetesi'* ibaresiyle çıkan *Açık Söz* (Gömeç, 2018, ss. 26–27), bu zamana kadar Rusların Türkler için ısrarla kullandığı 'Tatar' kelimesi yerine de ilk kez 'Türk' kelimesini kullanmıştır (Resulzade'den akt. Hostler, 1976, s. 58).

Mehmet Emin Resulzade yönetimindeki *Müsavvat Partisi*, 1917'de Bakü'de toplanan Müslümanlar Kongresinde *Türk Ademi Merkeziyet Partisi* ile birleşmiş ve partinin ilk kurultayında genel başkanlığa tekrar Resulzade seçilmiştir. Kongrede aynı zamanda Azerbaycan'ın bağımsızlığının ilk adımları da atılmıştır. Tarihler 28 Mayıs 1918'i gösterdiğinde de yine Resulzade yönetimindeki Azerbaycan Milli Şurası tarafından, Kuzey Azerbaycan'ın bağımsızlığı ilan edilmiştir. Türkçülük fikri üzerine inşa edilen bu devletin idare merkezi ise Gence olmuştur. Ardından işgal altındaki Bakü'nün kurtarılması için harekete geçilmiştir. Bu noktada Azerbaycan hükümetinin Osmanlı Devleti'nden istediği yardım da geri çevrilmemiş, Enver Paşa'nın görevlendirdiği Nuri Paşa ve Mürsel Paşa'nın komutasında, Kafkas İslam Ordusu kurularak Bakü kuşatılmıştır. 15 Eylül 1918'de ise 400 subay ve 10 bin Mehmetçikten oluşan bu ordu sayesinde kuşatma başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Ermenilerin desteklediği Bolşeviklerle yaşanan bu çarpışmalar sırasında 30 subay ve bin er de şehit düşmüştür. Ancak Kafkas İslam Ordusu'nun Bakü'deki kalıcılığı pek uzun sürmemiştir. 30 Ekim 1918'de Osmanlı'nın imzaladığı Mondros Mütarekesi'nde alınan karar nedeniyle ordu, Bakü'yü boşaltmak zorunda kalmıştır (Gömeç, 2018, ss. 31–33).

Azerbaycan hükümeti, bu süreçten sonra her ne kadar Mugan ve Lenkeran'ı geri almış ve Karabağ'da Ermenilere karşı bir zafer kazanmış olsa da tarihler 27 Nisan 1920'yi

gösterdiğinde Kızıl Ordu tarafından tekrar işgal edilmiştir (Gömeç, 2018, ss. 34–35). 28 Nisan'da da Gürcistan ve Ermenistan'la birleştirilerek Federatif Trans-Kafkasya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne üye edilmiştir. 5 Aralık 1936'ya kadar devam eden Federal Sovyet Cumhuriyetleri, bu tarihten sonra dağılmış ve üç ülke ayrı ayrı SSCB'nin üyesi olmuştur (Hostler, 1976, ss. 64–65). Nitekim bu durum, 1991 yılında SSCB'nin dağılışına kadar devam etmiştir.

Azerbaycan'da kültürel alandaki milli uyanış, özellikle gündelik gazetelerin yayımlanmaya başlamasıyla daha da belirginleşmiştir. Bu noktada en önemli rollerden birini ise Ahmet Ağaoğlu üstlenmişlerdir. 1869 yılında Azerbaycan'ın Şuşa şehrinde dünyaya gelen Ahmet Ağaoğlu, Azerbaycan Türkleri içerisinde eğitim almak için Avrupa'ya giden ilk gençtir. Yaklaşık 6 yıl Paris'te kalmış ve burada Hukuk Fakültesi ile College de France'tan mezun olmuştur. 1884'te de tekrar Kafkasya'ya dönerek *Kasbi, Hayat ve İrşat* gibi gazetelerin yayımlanmasında rol oynamıştır. Bunların yanı sıra Azerbaycan Türklerinin en önemli meselelerinden olan Şii-Sünni düşmanlığı ile mücadele etmiş ve İslam'ın güncellenmesi gibi konularda yazılar kaleme almıştır. Öte yandan İsmail Gaspıralı gibi düşüncelerinin hayata geçmesi için yazılarının yanı sıra fiili çalışmalarda da bulunmuştur. Örneğin Kafkasya'da şehir şehir dolaşarak eğitim ve öğretimi yaygınlaştırmak adına çeşitli cemiyetlerin kurulmasını sağlamıştır. Aynı zamanda Fedai adında izli bir cemiyet kurarak Ermenilerin Türklere uyguladığı eziyetlerin önüne geçmeye çalışmıştır (Akçura, 2018a, ss. 215–236). 1908 yılında ise Rusya'da yeniden sıkı bir idare gelince İstanbul'a kaçmak zorunda kalmıştır. Ancak İstanbul'da da faaliyetlerine hız kesmeden devam etmiştir. Darülfünun'da profesörlük yapmış, İttihat ve Terakki Partisi'nde görev almış ve milletvekili seçilmiştir. Aynı zamanda Türk Ocakları'nın ve *Türk Yurdu* dergisinin kurucularından birisi olmuştur. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte de Serbest Fırka çatısı altında faaliyetler yürütmüştür (Oba, 1995, s. 161).

Azerbaycan'da Türkçülük fikrinin en önemli temsilcilerinden bir tanesi de Hüseyin-zade Ali Bey'dir. Hatta Yusuf Akçura (2018a, s. 206), Ali Bey'in Azerbaycan Türkleri arasında kültürel ve siyasi Türkçülüğü yayan ilk isim olduğunu söylemektedir. 1864 yılında Bakü'nün Salyan kasabasında dünyaya gelen Ali Bey, sırasıyla Tiflis

Müslüman Mektebi, Tiflis Rus Jimnazı ve Petersburg Ulum-ı Tabbiye Fakültesi'nde eğitim almış, ardından Türkiye'ye gelip Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriyye'ye kaydolmuştur. Buradan mezun olduktan sonra da Osmanlı-Yunan savaşında Yüzbaşı rütbesiyle görev almıştır. Ancak Ali Bey'in İstanbul serüveni fazla uzun sürmemiş, bir süre sonra tekrar Azerbaycan'a dönmüştür. Burada Azerbaycan'ın ilk Türkçe gazetesi olan *Hayat*'ın yayımlanmasında Ahmet Ağaoğlu, Zeynel Abidin Takiyev ve Ali Merdan Topçubaşıyev ile birlikte önemli bir rol üstlenmiştir (Akçura, 2018a, ss. 207–210).

Hüseyin-zade Ali Bey'in Hayat gazetesindeki makalelerinin en önemlileri arasında *'Türkler kimdir ve kimlerden ibarettir?', 'Bize hangi ilimler lazımdır' ve 'Yazımız, dilimiz, birinci yılımız'* başlıklarıyla kaleme aldıkları yer almaktadır. *'Bize hangi ilimler lazımdır'* adlı makalesiyle, 'Türkleşmek, İslamlaşmak ve Avrupalılaşmak' gerektiğini savunan Ali Bey'in Ziya Gökalp'e ilham verdiği de görülmektedir (Akçura, 2018a, ss. 210–211). Öte yandan Ali Bey, ısrarla savunmamış olsa da Turancılık anlayışıyla da ön plana çıkmaktadır (Akçura, 2018a, s. 207).

Hayat gazetesi kapandıktan sonra Zeynel Abidin Takiyev'in mali desteğiyle *Füyüzat* adında bir dergi çıkarmaya başlayan Hüseyin-zade Ali Bey, burada da Türkçü anlayışla yazılar kaleme almaya devam etmiştir. Dil üzerine yazdığı bir makalesinde de bütün Türklerin edebi dilinin Osmanlı Türkçesi olması gerektiğini savunmuştur. Ve yazılarını temiz bir Osmanlı Türkçesi ile kaleme almıştır. Aynı zamanda Ahmet Ağaoğlu gibi Azerbaycan'ın asırlardır devam eden Şii-Sünni anlaşmazlığının son bulması için büyük çaba sarf etmiştir (Akçura, 2018a, ss. 211–212).

Son olarak Azerbaycan'da milli uyanışın sembol isimlerinden birisi de Ahmed Cevad Ahundaze'dir. Günümüzde özellikle *'Çırpınırdı Karadeniz'* adlı şiiriyle bilinen Ahmed Cevad, aynı zamanda Azerbaycan'ın milli marşını da kaleme alan şairdir. Afina Memmedli (2010, s. 59), Azerbaycanlı şairler arasında Türkçülük fikrini en çok Ahmed Cevad'ın benimsediğini söylemektedir. Memmedli, Cevad'ın sadece Türk dünyasını sevmekle de yetinmediğini, aynı zamanda Türkçülük fikrini Azerbaycan, Kafkasya, Balkanlar ve Anadolu'da yaymaya çalıştığını ve Türk dünyasının birliği için cephelerde savaştığını ifade etmektedir. Nitekim Cevad'ın Balkan savaşları sırasında

Azerbaycan'dan Türk ordusuna yardım için gelenler arasında yer alması da milliyetçi bir anlayışla hareket ettiğini en açık şekilde göstermektedir.

1.3.6. Türkçülük Fikrini Yaymak İçin Kurulan Dernek ve Yayınlar

Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamı, Türkçülük fikrinin de kurumsallaşmasına zemin hazırlamış ve 20. yüzyıl itibariyle çeşitli Türkçü derneklerle, bu derneklere bağlı yayın organları ortaya çıkmıştır (Akçura, 2018, s.242). Bu örgütlenmelerin önderliğini ise özellikle Rusya'dan gelen Türk aydınları üstlenmiştir.

1.3.6.1. Türk Derneği ve Türk Derneği Dergisi

İmparatorluk içerisinde Türkçülük fikri üzerine inşa edilen ilk cemiyet, Türk Derneği'dir. Kasım 1908'de Yusuf Akçura'nın teklifiyle Necip Asım Bey ve Vedat Çelebi tarafından kurulan dernek, siyasi bir amaç gütmeden sadece kültürel alanda örgütlü faaliyetler yürütmeyi hedeflemiştir. Derneğin ilk toplantısı, Mekteb-i Mülkiye Müdürü Celal Bey'in odasında yapılmış, 25 Aralık 1908'de de nizamnamesi basılmıştır. Nizamnamenin ikinci maddesinde derneğin amacı şu sözlerle açıklanmaktadır (Akçura, 2018a, ss. 242–243).

> *Cemiyetin maksadı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve haldeki asar, ef'al, ahval ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin antik çağ eserlerini, tarihini, lisanlarını, avam ve havass edebiyatını, etnografya ve etnologiyasını, sosyal durumlarını ve bugünkü medeni durumlarını, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp dağıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim lisanını olabilecek surette geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlasına ona göre tedkik etmektir.*

Yusuf Akçura (2018a, s. 243) derneğin kurucu üyelerinin; Ahmet Mithat, Emrullah Efendi, Veled Çelebi, Necib Asım, Korkmazoğlu Celal, Yusuf Akçura, Akyiğitoğlu Musa, Fuad Raif (Köseraif), Rıza Tevfik (Bölükbaşı), Ferit Bey, Bursalı Tahir, Agop Boyacıyan ve Arif Bey olduğunu söylemektedir. Derneğin sonraki üyelerinden Rus Türkolog Vlademir Aleksandroviç Gordlevskiy (akt. Üstel, 2004, ss. 16–17), ise Mehmed Celal, Ahmet Hikmet ve Ispartalı Hakkı Bey'i de dahil ederek kurucu üyelerin toplam 16 kişiden oluştuğunu ifade etmektedir. Bunların yanı sıra İsmail Gaspıralı, Hüseyin Cahid

Bey, Yusuf Beyzade Nasib Bey, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin-zade Ali Bey, Köprülü-zade Fuat Bey, Şair Mehmet Emin Bey ve Doktor Fuat Bey de derneğe ilk üye olan isimlerdendir (Akçura, 2018a, s. 245).

İlk olarak İstanbul'da faaliyetlerine başlayan Türk Derneği, ardından Rusçuk, İzmir ve Kastamonu'da da şubelerini açmıştır. Derneğin imparatorluk sınırları dışındaki tek şubesi ise Edebiyat-ı Osmaniyye Cemiyeti adı altında Macaristan'ı başkenti Budapeşte'de kurulmuştur (Üstel, 2004, s. 20). Bununla birlikte dernek, fikirlerini yaymak amacıyla gazete, kitap ve risaleler çıkarmayı ve dersler vermeyi de hedeflemiştir. Bu kapsamda ilk olarak Necip Asım Bey'in *'Türklerin Pek Eski Yazısı'* ile Bursalı Tahir Bey'in *'Türkleri Ulum ve Fününa Hizmetleri'* isimli risaleleri yayımlanmış, daha sonra da *Türk Derneği* dergisi çıkarılmaya başlanmıştır. Derginin ilk başta aylık olarak basılması planlanmışsa da düzensiz bir şekilde sadece yedi sayı çıkarılabilmiştir (Akçura, 2018a, s. 245). Öte yandan derginin ilk sayısında 14 maddelik *Türk Derneği Beyannamesi* de yayımlanmıştır. Beyannamenin beşinci ve altıncı maddelerinde yer alan şu ifadeler ise derneğin her ne kadar siyaseten Osmanlıcı bir anlayışa sadık kalsa da özellikle dil konusunda Türkçü bir perspektifle hareket ettiğini açıkça göstermektedir (Oba, 1995, ss. 208–209).

> *Osmanlı Türkçesinin yabancılar arasında kullanılmasının teşviki için gereği yapılacak ve Osmanlı Türkçesinin Balkanlarda, Avusturya'da, Rusya'da, İran'da, Afrika'da, Asya ve Çin'deki Türklere öğretilmesine, Azerbaycan, Afganistan, Kaşgar, Buhara ve Hive lisanlarının Osmanlı Türkçesine yakınlaştırılmasına gayret edilecek, bu şekilde Osmanlıların ticaret ve endüstride avantaj sağlamalarına çalışılacaktır.*

Türk Derneği her ne kadar nizamnamesinde, beyannamesinde ve dergideki yayınlarıyla kültürel amaçla kurulduğunu iddia etse de gerek dilde Türkçülüğü amaç edinmesi gerekse üyeleri arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarının bulunması, siyasi hedeflerinin olduğu izlenimini yaratmıştır (Üstel, 2004, s. 22). Bir süre sonra da Miralay Raif ve Necip Asım Bey'lerin birliklerinin başına geçmesi, Yusuf Akçura'nın İstanbul'dan ayrılması ve Vedat Çelebi Efendi'nin Konya Büyük Çelebiliğine atanması nedeniyle de derneğin çalışmaları son bulmuştur (Akçura, 2018a, s. 246). Akçura (2018a, s. 248)'ya göre derneğin faaliyetleri kısa sürmüş olsa da attığı tohum çorak bir toprağa denk gelmemiştir.

1.3.6.2. Genç Kalemler Dergisi

Türkçülük fikrinin oluşmasında ve gelişmesinde önemli rol oynayan dergilerden bir tanesi de Selanik'te çıkan Genç Kalemler'dir. İlk dönemde Hüsnü ve Hamit adında iki genç tarafından *Hüsn ve Şiir* ismiyle yayımlanan dergi, sekizinci sayısından sonra Genç Kalemler olarak çıkarılmıştır. Derginin gerçek anlamda adından söz ettirmesi ise Ali Canip Yöntem ve Ömer Seyfettin'in kadroya katılmasıyla olmuştur (Oba, 1995, ss. 210–212). Bundan sonraki süreçte dergi, dilde sadeleşmeyi amaç edinmiş ve o dönemde Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez-i Umumi Üyesi olarak görev yapan Ziya Gökalp'in de katılmasıyla tam bir Türkçü anlayışla yoluna devam etmiştir. Gökalp'in dergide yayımlanan ilk eseri ise ünlü *Turan* şiiridir (Orkun, 1977, ss. 79–80).

Öte yandan Ziya Gökalp'in Selanik'te görevli olduğu dönemde birçok aydın ve öncü genci bir araya toplaması yaptığı en önemli işlerden bir tanesi olmuştur. Bu noktada Ömer Seyfettin'in ordudan ayrılıp Selanik'e gelmesini de Gökalp sağlamıştır. Yine dergi, İttihat ve Terakki'nin maddi yardımları sayesinde büyük boy halinde çıkarılabilmiştir (Oba, 1995, s. 212). 29 Mart 1911'de başlayan yeni yayım döneminin ilk baskısındaki Ömer Seyfettin'in kaleme aldığı ve imzasız bir şekilde yayımlanan makaleyle de 'Yeni Lisan' hareketi başlatılmıştır. Toplam on altı başlıktan oluşan manifesto niteliğindeki makalede Ömer Seyfettin, Türk edebiyatını 'Şarka doğru' ve 'Garba doğru' şeklinde iki döneme ayırmış ve İran ve Fransız edebiyatının taklit edilmesini eleştirerek milli edebiyatın inşa edilmesi gerektiğini savunmuştur. 'Milli edebiyat' kavramı da ilk kez Ömer Seyfettin'in bu makalesinde yer almıştır (Sayzek, 2012, ss. 121–122). Bunun dışında Arapça ve Farsça kelimelerin dilden atılması, konuşma dilinin ise İstanbul Türkçesi olması gibi tezler savunulmuştur.

Tanzimat dönemiyle birlikte gelişen dil milliyetçiliğinin devamı niteliğini taşıyan Genç Kalemler dergisi ve Yeni Lisan Hareketi, tutarlı bir şekilde yolunda ilerlemiş ve karşılığında olumlu sonuçlar almıştır (Oba, 1995, s. 213). Nisan 1911'den Ekim 1912'ye kadar süren yirmi yedi sayılık yayım serüveninin getirdiği ilkler, 'milli edebiyat' çığırının oluşmasına öncülük etmiştir (Sayzek, 2012, s. 118).

1.3.6.3. Türk Yurdu Cemiyeti ve Dergisi

31 Ağustos 1911'de İstanbul'da kurulan Türk Yurdu Cemiyeti, Türkçülüğün kurumsallaşma evresinde önemli misyon üstlenen derneklerden bir tanesidir (Üstel, 2004, s. 42). Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin-zade Ali, Ahmet Hikmet Müftüoğlu ve Doktor Akil Muhtar Bey tarafından kurulan cemiyetin amacı, nizamnamesinde şu sözlerle ifade edilmiştir: *"Türk çocuklarına mahsus bir pansiyon açacak ve Türklerin zekâ ve irfanca seviyelerinin yükselmesine irade ve teşebbüs sahibi olmalarına hizmet etmek üzere gazete çıkaracaktır."* Daha sonra da aynı isimle cemiyetin dergisi yayım hayatına başlamış, ilk nüsha 30 Kasım 1911'de Yusuf Akçura'nın imtiyazı ve müdürlüğünde basılmıştır (Akçura, 2018a, ss. 246–247). İlk sayıda *'Maksat ve Meslek'* başlığı altında yer alan bölümde ise derginin politikası, *"Türklüğe hizmet etmek, Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız işte budur. Maksada erişmek için hangi yollarda yürüyeceğimizi mecmuamızın münderecatı göstereceğinden mesleğimizin teşhirini fazla bulmuyoruz. Tanrı yardımcımız olsun"* sözleriyle duyurulmuştur (Oba, 1995, s. 231). Ancak cemiyet, Türk Ocağı'nın fiilen kurulma aşamasında ortaya çıktığı için fazla uzun ömürlü olamamış, Türk Ocağı faaliyetlerine başlayınca da tüm üyeleri oraya geçmiştir. *Türk Yurdu* dergisi ise bundan sonraki süreçte Türk Ocağı'nın yayın organı olarak yoluna devam etmiştir (Üstel, 2004, ss. 42–43). Derginin yayın ilkeleri ise şu şekilde belirlenmiştir (Gümüşoğlu, 2017, s. 270);

- *Türk ırkının mümkün olduğu kadar çoğunluğu tarafından okunup anlaşılacak ve yararlanılacak tarzda yazılacaktır. Bundan dolayı; dili sade olacaktır, kavmin çoğunluğuna faydalı konular seçilecektir, zor konular bile kolay ifade edilmeye çalışılacaktır.*
- *Bütün Türkler tarafından kabul edilecek bir ideal yaratılacaktır.*
- *Türklerin tanışmalarına, iktisat ve ahlakça yükselmelerine ve fenni bilgilerce zenginleşmelerine hizmet eden konular en çok yer alacak, siyaset bundan sonra gelecektir.*
- *Türk dünyasının her yanında sevinç ve keder de dahil olmak üzere her türlü olay ve düşünce akımı, edebiyat bütün millete duyurulacaktır.*
- *Osmanlı İmparatorluğu içinde hiçbir siyasi partiye taraftarlık etmeyecek, ancak Türklerin siyasi ve iktisadi çıkarları savunulacaktır. Türklerin çıkarını savunurken, değişik unsurlar arasında anlaşmazlıklar doğmasından kaçınılmaya çalışılacaktır.*

- *Osmanlı Türkleri arasında Türk milli ruhunun gelişmesine ve kuvvetlenmesine, idealsizlikten doğan tembellik ve kötümserliğin kaldırılmasına çok çalışacak ve çoğunlukla hiçbir şeye dayalı olmaksızın ortaya çıkan mübalağalı Batı korkusundan da bu milleti kurtarmaya elinden geldiği kadar uğraşacaktır.*
- *Devletlerarası siyasette esas fikri, Türk dünyasının çıkarlarını savunmaktır.*

İlk yıllarında Edhem Nejat, İsmail Gaspıralı, Abdullah Cevdet, Halide Edip, Ahbülhak Hamid ve Tekin Alp gibi birçok aydının yazılar yazdığı dergide (Gümüşoğlu, 2017, s. 269), sosyalist düşünceleriyle ön plana çıkan Parvus Efendi de Avrupa emperyalizmi, Osmanlı'nın mali yapısının perişanlığı meseleleri üzerinde kalem oynatarak iktisadi milliyetçilik yönünde etkide bulunmuştur (Oba, 1995, s. 236). Dergi içerisinde önemli rol oynayan bir diğer isim olan Ziya Gökalp ise, *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak* adlı makalesini yayımlayarak Türkçülük fikrini sistemleştirmeye çalışmıştır (Oba, 1995, s. 230). Öte yandan yayın ilkelerinden de anlaşılacağı üzere, dilde sadelik üzerinde özellikle durulmuş ve sadece Osmanlı Türklüğüyle sınırlı kalmayıp dış Türkleri de içerisine alan bir milli bilinç yaratılması için çaba sarf edilmiştir.

Nitekim *'Tüklerin faidesine çalışır'* serlevhasıyla çıkan *Türk Yurdu* dergisi, başta Rusya olmak üzere Türklerin yoğun yaşadığı bölgelerde büyük ilgi görmüş, ilk sayısı dört kez, ikinci sayısı üç kez, üçüncü, dördüncü ve beşinci sayıları ise ikişer kez basılmıştır (Üstel, 2004, s. 43). 1911-1918 yılları arasında 161 sayısı yayımlanan dergi, yazarları Kurtuluş Savaşı'na ve yeni ülkenin kuruluşuna katılığı için 1918-1924 yılları arasında ise çıkarılmamıştır. 1924 yılında tekrar yayımlanmaya başlamış, 1928-1929 yılları arasında da hem eski hem de yeni yazıyla çıkarılmıştır. Ardından 1931 yılında Türk Ocakları'nın kapatılmasıyla tekrar ara verilmiş, 1942'den sonra yayımlanmaya kaldığı yerden devam etmiştir (Gümüşoğlu, 2017, s. 269).

1.3.6.4. Türk Ocağı

Kendisinden önce kurulan Türk Derneği ve Türk Yurdu Cemiyeti'ne nazaran daha geniş bir kitleye hitap etmeyi başaran Türk Ocağı, Türkçülük fikrinin kurumsallaşmasında bir eşik olarak kabul edilmektedir (Tanıl Bora, 2018, s. 206). Resmi

olarak 12 Mart 1328 (25 Mart 1912) tarihinde açılan ocağın fikri temeli ise 1911[13] yılına dayanmaktadır. Bir grup Askeri Tıbbiye Mektebi öğrencisi, 11 Mayıs 1911 tarihinde dönemin bazı aydınlarına bildiri niteliğinde bir mektup göndermiş ve olumlu yanıt aldıkları aydınlarla yaptıkları toplantılar neticesinde Türk Ocağı'nı hayata geçirmişlerdir (Akçura, 2018a, ss. 250–253). Ocağın idare heyetinde ise Mehmet Emin Yurdakul, Yusuf Akçura, Ahmet Ağaoğlu, Ahmet Ferit Tek, Doktor Fuat Sabit, Mehmet Ali Tevfik Yükselen ve Emin Bülent Serdaroğlu yer almıştır (Üstel, 2004, s. 53). Mehmet Emin Yurdakul'un geçici başkanlığında çalışmalarına başlayan Türk Ocağı (Akçura, 2018a, s. 254) ardından bir süre Ahmet Ferit Tek yönetimiyle yoluna devam etmiştir. Tek'ten sonra da başkanlığa Hamdullah Suphi getirilmiştir. İkinci başkanlık görevini ise Yusuf Akçura üstlenmiştir (Üstel, 2004, ss. 57–58). Hamdullah Suphi'nin başkanlığıyla birlikte ocağın faaliyetlerinde de bir artış görülmüş ve maddi sıkıntılar giderilmiştir (Üstel, 2004, s. 61). Bundan sonraki süreçte derneğin şube ve üyesi giderek artmış, tarihler 1918'i gösterdiğinde Ocak sayısı 35'e kadar çıkmıştır (Sarınay, 1994, s. 134).

1912 tarihli ilk nizamnamesinin ikinci maddesinde de belirtildiği üzere Türk Ocağı, *"akvam-ı İslamiye'nin bir rükn-ü mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışmak"* amacıyla kurulmuştur (Sarınay, 1994, s. 137). Ocağın bu amacını gerçekleştirmek için izleyeceği yol ise üçüncü maddede şu sözlerle ifade edilmiştir (Sarınay, 1994, ss. 137–138);

> *Cemiyet maksadını elde etmek için Türk Ocağı adlı kulüpler açarak dersler, konferanslar, müsamereler tertip, kitap ve risaleler neşredecek mektepler açmağa çalışacaktır. Milli Serveti korumak ve çoğaltmak için her türlü meslek ve sanat erbabıyla görüşerek iktisadi ve zirai teşvik ve irşadlarda bulunacak ve bu gibi müesseselerin doğup yaşamasına elinden geldiği kadar yardım edecektir.*

Siyasetten uzak kalmaya çalışan Türk Ocakları, özellikle kültürel ve sosyal alanlarda faaliyetler yürütmeyi hedeflemiştir (Sarınay, 1994, s. 139). Nitekim bu doğrultuda konferanslar, tiyatrolar, piyesler, sergiler ve film gösterileri düzenleyerek milli bilinci arttırılmaya çalışmışlardır. Yine Darülfünun hocaları tarafından Türk, İslam ve Osmanlı'nın edebiyatı, hukuku ve güzel sanatlarına ilişkin dersler verilmiştir (Üstel,

[13] Ocağın kuruluş çalışmalarında görev alan Hüseyin Enver Sarp (akt. Üstel, 2004, s.52), ise bu fikrin 1908 yılında yapılan gizli toplantılarda ortaya çıktığını söylemektedir. Ancak genel kabul 1911'dir.

2004, ss. 84–88). Ancak her şeyin politize oluğu bir dönemde kurulmuş olması, siyaseti göz ardı etmesinin önünde büyük bir engel teşkil etmiştir. Özellikle İttihat ve Terakki Cemiyeti, Türkçülüğü benimsemeye başladığı dönemde, maddi yardımlarda bulunarak Ocağı etkisi altına almaya çalışmıştır. Hatta 1918 kongresinde Ziya Gökalp'i Ocağa başkan seçtirip doğrudan bağlantı kurmak istemişlerdir. Ancak bu girişim istedikleri gibi sonuçlanmamış, Gökalp seçimi kaybetmiştir (Sarınay, 1994, ss. 140–142). Birinci dünya savaşı yıllarında ise faaliyetleri ciddi oranda aksayan Türk Ocağı, Cumhuriyetin ilanından hemen önceki dönemde tekrar örgütlenmeye başlamış ve 1923 yılında 43 şubeye ulaşmıştır (Üstel, 2017, s. 264).

İKİNCİ BÖLÜM

ALGI YÖNETİMİ, PROPAGANDA, KAMU DİPLOMASİSİ VE MEDYA

2.1. Algı ve Algı Yönetimi

2.1.1. Algı Kavramı

En genel ifadeyle kişinin çevresinde olup bitenleri anlamlandırma süreci olan algı, Türk Dil Kurumu online sözlüğünde, *"Bir şeye dikkati yönelterek o şeyin bilincine varma, idrak"* şeklinde tanımlanmaktadır. Dilimize Arapçadan giren ve algı ile eş anlamlı olarak kullanılan idrak kelimesi ise *"akıl erdirme"* anlamını taşımaktadır ("Türk Dil Kurumu Sözlükleri", 2020). Yakup Halil Bulut (2017, s. 22) da söz konusu iki kavram arasındaki benzerliğe dikkat çekerek, algının, *"insanın akıl erdirmesi"* olduğunu savunmaktadır. Bulut, bir diğer tanımamasında ise *"bilgilerimiz, duygularımız, zihinsel dünyamız, geçmiş yaşantımız ve ilgi alanlarımızın izlenimlerimizi şekillendirme süreci"* ifadelerini kullanmaktadır.

Metin İnceoğlu (2011, s. 85), bir insanın herhangi bir yönde eyleme geçebilmesi için, amaçlanan yöndeki alternatifin varlığını bilmesi ve bu alternatif bilgiyi algılaması gerektiğini söylemektedir. Yani herhangi bir ürünün tüketicisi, herhangi bir görüş ya da ideolojinin savunucusu olabilmenin yolu; öncelikle o ürün, görüş ya da ideoloji hakkında iletilen verileri algılamaktan geçmektedir.

Mehmet Sezai Türk (2014, s. 14) ise algının bir başka tanımının, *"nesne ve olaylara karşı organizmanın yaptığı anlamlı, sistemli ve toptan bir tepki"* olduğuna dikkat çekmektedir. Bu tanımdan da yola çıkarak, algıların duyuların işlevleri sonucunda ortaya çıktığını ve kişilerin eski ya da yeni bilgilerine göre şekil aldığını ifade etmektedir. Yani Türk'e göre, bir kişin dış çevreden gelen uyarıları algılayabilmesi için, uyarıların kişi tarafından daha önceden biliniyor olması gerekir. Türk (2014, s. 15) aynı zamanda algı sürecinde 'duyu', 'duyum', ve 'imaj' gibi kavramların algıyla karıştırıldığını da dile getirerek bu kavramlar arasındaki farklılıklara şu sözlerle açıklama getirmektedir;

> *Dış çevreden gelen uyarıcıların duyu organlarımız üzerinde bıraktığı etiği 'duyu' diye tarif ederken, oluşan bu etkinin zihnimizde oluşturduğu şekle*

verilen anlam için 'algı' diyoruz. Duyu organlarımızın uyarılması sonucunda ortaya çıkan nörofizyolojik sürece 'duyum', insanının bilişsel süreçleri kullanmadan, hissederek olayların bilincine varmasına 'sezgi' diyoruz. Algı, anlamak ile de aynı anlama gelmez. İnsan hiç tanımadığı bir nesneyle karşılaştığında onu algılar ancak onu anlaması için bilgiye ve bilişsel süreçleri kullanmaya ihtiyacı vardır. Algı ile imaj çoğu zaman birbiriyle karıştırılır. Algıların alımlama sürecine 'algılama', algılama sürecinin sonucunda insan zihninde oluşan zihinsel ya da bilişsel resme 'imaj' denir.

Diğer taraftan algılamayı sadece duyu organlarımız vasıtasıyla gerçekleştirdiğimiz fizyolojik bir süreç olarak da değerlendirmememiz gerekir. Zira Oğuzhan Başıbüyük (2014, s. 40)'ün de ifade ettiği gibi;

...Sosyal yaşamda bireylerin aynı dış etkenler karşısında farklı mesajlar aldığı ve farklı tepkiler verdiği görülmektedir. Hatta bazen aynı bireyin mesajı aynı dış etken karşısında farklı zamanlarda farklı algılama veya algılamama davranışı göstermesi, bireylerin algılamasında sadece fizyolojik özelliklerin etkili olmadığı, bu özelliklerin yanı sıra sosyal ve psikolojik bir kısım etkenlerin de algılama sürecinde etkili olduğunu göstermektedir.

Anlaşılacağı üzere algılama sürecinde, fizyolojik faktörlerin yanı sıra, bireyin ilgi ve ihtiyaçları, geleceğe ilişkin beklentileri, toplum içerisindeki statüsü, geçmiş tecrübeleri, mensubu olduğu toplumun gelenek, görenek ve inançları gibi birçok psikolojik ve sosyal faktör etkili olmaktadır. Benzer bir şekilde Stupak (akt, Erol ve Ozan, 2014, s. 185) da algılama sürecinin deneysel ve entelektüel olmak üzere iki kategoride gerçekleştiğini savunmaktadır. Deneysel algılama, beş duyu organı aracılığıyla gerçekleşmekte ve maddi dünyaya ait ve ölçülebilir verileri kapsamaktadır. Entelektüel algılama ise duyu organlarının yetersiz kaldığı noktalarda, bir şey hakkındaki deneyimlerin, bilgilerin ve duyguların oluşturduğu sembollere dayanmaktadır.

2.1.2. Algı Yönetimi

Algı yönetimi insanın algılama sürecinde vereceği tepkilerin, istenilen yönde gelişmesini sağlamak amacıyla yapılan faaliyetlerin tamamını içermekte ve bu tür faaliyetlerinin çok eski dönemlerde dahi yürütüldüğü bilinmektedir. Zira tarih boyunca insanlar, toplumlar ve milletler arasında yaşanan mücadelelerde, toprak, zenginlik ve köle ele geçirmek ne kadar önemliyse gasp edilen toprakları ve zenginliği korumak, kölelerin

ayaklanmasının önüne geçmek de bir o kadar önemlidir. Bunun yolu ise kalpleri ve zihinleri kazanmaktan geçmektedir (Özdağ, 2018, s. 20).

Algı yönetiminin kavram olarak literatüre girmesi ise, ABD Savunma Bakanlığı içerisindeki birimlerce kullanılmasıyla birliktedir. ABD'nin siyasi kararlarının iç ve dış kamuoyunda benimsenmesi için kullanılan bir yöntem olarak ortaya atılan kavram, ABD Savunma Bakanlığı tarafından şöyle tarif edilmektedir (akt. Saydam, 2005, ss. 70–71).

> *Algılama yönetimi, yabancıların her seviyedeki istihbarat birimleri ve liderleri de dahil olmak üzere, bu ülkelerdeki geniş kitleleri (ABD) hedefleri doğrultusunda tavır almaları ve resmi adımlar atmalarını sağlamak amacıyla, seçilmiş bilgi akışını ve somut belgeleri yönlendirerek ya da reddiyesini oluşturarak, kitlelerin hislerini, güdülenmelerini, düşünce sistemlerini etki altına almaya çalışmak için yürütülen eylemlerin tamamıdır. Algı yönetimi, çeşitli yolları kullanarak, gerçekleri yansıtma, operasyon güvenliği sağlama, gerçeği gizleme ve çarpıtma, psikolojik operasyonlarını yönetme gibi unsurların bileşkesinden oluşur.*

Ümit Özdağ (2018, ss. 13–20) algı yönetiminin en genel anlamda, *"hedef insan veya toplumu, hedef alanın istediği şekilde düşünmeye ikna etmek için etkilemesi"* olduğunu söylemektedir. Özdağ'ın bir başka tanımlaması ise, *"bir insanın veya bir grup insanın gerçekliği olduğu gibi değil de nasıl algılanması isteniyor ise öyle algılaması için birey/grubun algı kapasitesine yönelik şekillendirilmiş bilgi aktarımı"* şeklindedir. Yine Özdağ'a göre algı yönetimi, çok daha kapsamlı bir bilimsel faaliyet alanı olarak görülmeli; sadece reklamcılık, imaj çalışması ya da siyasal propaganda şeklinde de düşünülmemelidir. Burada amaçlanan, *"insanların en güçlü organları olan beyinlerine nüfuz ederek onların dış dünyayı 'istenilen şekilde' algılamalarını sağlamak ve böylece yargılamalarının da istenilen yönde şekillenmesini sağlamaktır."*

Algılama yönetimi konusunda henüz bir fikir birliğine varılamadığını söyleyen Ali Saydam (2005, ss. 90–91), kimilerinin algılama yönetimini, *"hedef kitleleri kendi çıkarları doğrultusunda 'kandırmak' ve onları kendi hedefleri doğrultusunda 'kullanacakları' birer unsur haline getirmek amaçlı bir iletişim disiplini"* olarak gördüğünü kimilerinin ise *"bir ürün hizmet veya fikri satın alma konusunda birinci aşama olan 'ikna etme' yolunda kullanılması gereken 'olmazsa olmaz' tekniklerin bütünü"*

şeklinde ele aldığını ifade etmektedir. Kendisi ise algılama yönetiminin, *"iletişimin beyni, atar damarı, uzuvları; yani her şeyi"* olduğunu söylemektedir.

Yakup Halil Bulut (2017, ss. 25–26) ise algı yönetimin psikolojik bir yönlendirme süreci olduğunu belirterek, kavramın en basit ifadeyle *"etki ve ikna yoluyla algılamanın belirlendiği bir süreç"* şeklinde tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda algı yönetiminin kişisel ve kurumsal olmak üzere iki temel boyutunun olduğunu da söylemektedir. Bulut'a göre bireyin, çevremizdekilerin kendisiyle ilgili algılarını hedeflemesi ve olumlu bir hale getirmeye çalışması, algı yönetiminin kişisel boyutuna; bir kurumun, hedeflediği kişilerin kafasındaki algısını olumlu bir forma kavuşturmaya çalışması ise kurumsal boyutuna işaret etmektedir. Yine Bulut bilgilendirme sürecinin tesadüflere bırakılamayacak kadar önemli bir süreç olduğuna da dikkat çekerek, bu sürecin belirlenen hedefe uygun bir şekilde yönetilmesi gerektiğinin altını çizmektedir.

Algı yönetimini, *"en genel anlamda hedef kitleye/kamuoyuna verilecek mesajların belirlenen amaçlar doğrultusunda üretilmesi, yeniden üretilmesi ve yönetilmesi"* şeklinde tarif eden Oğuzhan Başıbüyük (2014, ss. 47–48), ardından algı yönetimi çalışmalarındaki aşamalara dikkat çekmektedir. Başıbüyük'e göre ilk aşama, stratejik bir hedef belirlemektir. Zira daha sonra yapılacak tüm çalışmalar, bu hedefe hizmet edeceği için ilk aşama oldukça önemlidir. İkinci aşama; hedef kitlenin bireysel, sosyal, kültürel, psikolojik tarihsel vb. özelliklerini tespit etmek ve bu özellikleri göz önünde bulundurarak taktikler geliştirmektir. Bu noktada hedeflenen bireyin ya da grupların, farklı olaylar karşısında farklı tepkiler vereceği de göz ardı edilmemeli; hedef kitlenin hassasiyetlerine, referans kaynaklarına ve diğer özelliklerine özellikle dikkat edilmelidir. Üçüncü aşama ise hedefe ulaşabilmek için hedef kitlenin en etkili şekilde nasıl yönlendirileceğini ve bu süreçte hangi araç ve taktiklerin kullanılması gerektiğini belirlemektir. Hedef kitlelerin bilgi alma alışkanlıkları; televizyon, internet, gazete, sosyal medya gibi bilgi kaynakları ve bu bilgi kaynaklarının kullanılma sıklıkları, önem verdiği kişi kurum ve kuruluşlar tespit edilmeli ve bunların söz konusu kitle üzerindeki gücü analiz edilmelidir. Aynı zamanda yürütülen algı çalışmasına ilişkin geri bildirim mekanizmaları da oluşturulmalı ve bu mekanizmalar sayesinde mesajın hedef kitle tarafından nasıl algılandığı, algının

oluşmasına engel teşkil edebilecek unsurların olup olmadığı ve çalışmada değişikliklere ihtiyaç duyulup duyulmadığı vb. faktörler öğrenilmelidir.

Anlaşılacağı üzere gerek ekonomik gerekse siyasi hedefler doğrultusunda bireyi ya da toplumu etkileyebilmenin, yurt içi ya da yurt dışında kamuoyu oluşturabilmenin yolu, algı yönetiminden geçmektedir. Algıyı yönetebilmek için de tarihsel süreç içerisinde çeşitli yöntemlere başvurulduğu görülmektedir. Ümit Özdağ (2018, s. 3) da 'propaganda', 'psikolojik savaş/harekât', 'örtülü operasyon', 'kamu diplomasisi' ve 'enformasyon savaşı' gibi siyaset ve uluslararası ilişkiler alanlarında sıkça kullanılan kavramların, algı yönetimi amacıyla yapılan eylemlere işaret ettiğini belirterek, "*algı yönetimi amaç; propaganda, psikolojik savaş/harekat, örtülü operasyon, kamu diplomasisi ve enformasyon savaşı ise araçtır"* şeklinde bir açıklama getirmektedir. Başka bir ifadeyle Özdağ, algı yönetimini diğer kavramların bir üst kümesi olarak değerlendirmekte ve söz konusu kavramların bir algı yönetimi aracı ve yöntemi olduğunu ifade etmektedir.

2.2. Propaganda

Algı yönetiminin en önemli araçlarından bir tanesi olan propagandanın etimolojik kökeni, Latince *"yeni fidanlar elde etmek üzere toprağı ekmek"* anlamına gelen 'propagare' sözcüğüne dayanmaktadır. Kelimenin anlamı da toprağa fidan ekilmesine benzer bir şekilde, insanların veya kitlelerin beynine bir fikrin ya da ideolojinin ekilmesini çağrıştırmaktadır (Bulut, 2017, s. 39). 1600'lü yıllarda Roma Katolik Kilisesi'nin faaliyetleriyle birlikte sosyolojik anlamda ele alınmaya başlanan propagandanın, günümüzde ise pek çok farklı veya benzer tanımına rastlanılmaktadır. Örneğin Oxford Sözlüğü'nde, *"bir fikre veya harekete taraftar kazandırmak amacıyla düzenlenen programların bütünü"* olarak tarif edilmekte (akt. Brown, 2012, s. 9), Türk Dil Kurumu online sözlüğünde ise *"Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı, vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca"* şeklinde ifade edilmektedir ("Türk Dil Kurumu Sözlükleri", 2020).

Amerikalı siyaset bilimci ve iletişim teorisyeni Harold Dwight Lasswell, 1927 yılında yayımladığı *Propaganda Technique in the World War* adlı eseriyle, propagandanın tanımı üzerine ilk kapsamlı çalışmayı yapan isimdir. Yaptığı ilk

tanımlamada propagandanın, *"anlamlı semboller, ya da… öyküler, söylentiler, haberler, resimler ve toplumsal iletişimin diğer biçimleriyle düşüncelerin denetimini ifade ettiğini"* söyleyen Lasswell, birkaç yıl sonra ise yeni bir tanımlama daha yaparak propagandanın, *"geniş anlamda sunumların yönlendirmesiyle insan eylemini etkileme tekniği"* olduğunu dile getirmektedir. Lasswell'e göre bu sunumlar, sözlü, yazılı, resimsel ya da müziksel şekillerde olabilmektedir (akt. Bektaş, 2002, s. 20). Diğer taraftan Lasswell, 1948 yılında kaleme aldığı bir makalesinde de iletişim eylemini tanımlayabilmek için, *"Kim, ne diyor, hangi kanalı kullanıyor, kime, ne gibi etki oluşturuyor"* şeklindeki beş soruya cevap aranması gerektiğini söylemektedir. Pek çok araştırmacıya göre bu formül, siyasi propaganda sürecini çözümlerken de geçerlidir (McQuail ve Windahl, 1993, ss. 15–17).

Fransız yazar Jean-Marie Domenach (1995, ss. 17–18), propaganda kelimesinin 18. yüzyıl itibariyle genel dile girdiğini, ancak 20. yüzyıla kadar hep kilise dilinin sınırları içerisinde kaldığını ifade etmektedir. Ardından günümüzde yapılan propaganda tanımlarının, geçmişteki dinsel anlamından çok uzak olduğunu belirterek, şu iki tanımı örnek göstermektedir;

> *Propaganda, toplumun görüş ve davranışlarını, kişilerin belirli bir görüşü, belirli bir davranışı benimsemelerini sağlayacak biçimde etkileme girişimidir'. Şöyle de söylenebilir: Propaganda, kitleye yönelik bir dildir; radyo, basın, sinema yoluyla kitleye ulaştırılan sözler ya da daha başka simgeler kullanılır. Propagandacının ereği, propagandanın kapsamına alınan, birer propaganda konusu olan noktalarda kitlelerin tutumunu etkilemektir.*

Arsev Bektaş (2000, ss. 152–153) propagandanın, *"kamuoyunu etkilemek için gerçek, yarı geçek ya da yalan bilgiler yaymada simgeler aracılığıyla bireylerin, grupların inançlarını, tutumlarını ya da eylemlerini etkileme yönünde sistemli gayretlerin tümüne verilen isim"* şeklinde tanımlanabileceğini ifade etmektedir. Aynı zamanda Lasswell'in de işaret ettiği gibi, propagandanın bir teknik olduğunu dile getirmekte ve bu nedenle ahlaki yönünün olamayacağını öne sürmektedir. Bektaş'a göre propagandayı tek başına 'iyi' ya da 'kötü' olarak değerlendirmek yersizdir. Ancak amacına ulaşılıp ulaşmamasına göre değerlendirilebilir.

Nevzat Tarhan (2019, s. 34) propagandanın, *"bir topluluğun düşüncelerini, duygularını, davranışlarını, tavır ve hareketlerini etki altında tutmak ve onları*

değiştirmek amacıyla yayınlanan bilgi, belge, doktrin ve görüşler" olduğunu dile getirmektedir. Aysel Aziz (2019, s. 16) ise propagandanın, *"mesajların otoriter bir biçem (üslup) ile tek taraflı ve yoğun olarak hedef kitleye aktarılması"* şeklinde tanımlanabileceğini ifade etmekte ve ardından propagandanın özelliklerine şu sözlerle değinmektedir;

> *Propaganda kavramında verilen mesajların tartışılması, yorumlanması değil, olduğu gibi verildiği biçim ve içerikte kabul edilmesi, onaylanması ve buna bağlı olarak da tutum ve davranışların değiştirilmesi beklenir. Burada iletişimden çok tek taraflı, mesaj gönderilmesi yani 'iletim' söz konusudur. İletilerin (mesajların) içeriğini tartışma olanağı yoktur. Propagandada süre kısadır; verilmek istenen tüm mesajlar bu kısa süre içerisinde verilerek sonuca ulaşılmak istenir. Ancak burada, yönetim biçimleri demokratik olmayan ülkelerde propagandanın siyasal iletişim olarak çok uzun süreli olduğu durumlar da vardır.*

Yeni Zelandalı siyasi bilimler profesörü Terence H. Qualter (akt, İnceoğlu, 1985, s. 66) propagandanın, *"bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, denetim altına almak veya değiştirmek için, iletişim araçlarından yararlanarak bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerin, kendi amaçlarına uygun tepkiler olacağını umarak gerçekleştirdikleri bilinçli bir girişim"* olduğunu söylemektedir. İnceoğlu (1985, s. 66) ise Qualter'ın tanımlamasındaki 'bilinçli bir girişim' ifadesi üzerinde özellikle durarak, propagandayı propaganda olmayan unsurlardan bu ifadenin ayırdığını dile getirmektedir. İnceoğlu'na göre, herhangi bir edimi propaganda olarak kabul edebilmek için söz konusu edimin, *"tutumlar üzerinde kontrol kurarak belirli eylemlere yol açmayı bilinçli olarak hedef almış bir kampanyanın içeriğinde yer alması gerekir."*

Propagandanın varlığından bahsedebilmek için karşıt görüşlerin ve alternatiflerin olması gerektiğini ifade eden İskoç psikiyatrist James Alexander Campbell Brown (2012, s. 11) ise belirli bir zaman ve mekânda herkes tarafından kabul gören inanç veya fikirlerin propaganda sayılmayacağını söylemektedir. Ancak Brown'a göre bazı durumlarda yerini başkasının alması planlanmadan da bir davranış tarzının son bulması için propaganda kullanılabilmektedir. Sigara aleyhindeki kampanyalar ve Hindularda ölen kocanın arkasından karısının da yakılmasının önüne geçebilmek için yürütülen çalışmalar, bu duruma örnek teşkil etmektedir.

Yukarıdaki tanımlamalar göz önünde bulundurulduğunda propagandanın, karşıt görüşlerin olduğu belirli bir zaman veya mekânda; söz, yazı, sembol, resim vb. yollarla bir fikrin, ideolojinin bilinçli bir şekilde hedeflenen kişi ya da kitlelere yayılması faaliyeti olduğu görülmektedir. Ancak tarihsel süreç içerisindeki uygulamalarla birlikte, propagandanın anlamında önemli değişikler yaşandığı da bilinmektedir. Etimolojik kökeni her ne kadar 'yaymak', 'ekmek' gibi anlamalara karşılık gelse de günümüzde bu terime 'gerçeği saklamak ya da çarpıtmak', 'kandırmak', 'yalan söylemek' gibi kötü anlamlar da yüklenmektedir. Ya da *"birtakım güçlerin; ferdin veya kitlenin psikolojisi üzerinde karanlık maksatlarla, bazı menfaatler elde etmek için yaptığı çalışmalar"* şeklinde tanımlanabilmekte, yerine 'beyin yıkama' deyimi kullanılabilmektedir (Brown, 2012, ss. 9–10). Bu nedenle çeşitli araştırmacılar, yaptıkları çalışmalarla propagandayı kötü çağrışımlardan arındırıp, yeniden düşüncelerin yayılması, ikna ve etkileme faaliyeti olarak tanımlama gayreti içerisine girmektedirler (Bektaş, 2002, s. 20).

2.2.1. Propaganda Türleri

Propaganda, genellikle kaynağının güvenilirliği ve bilinebilirliği göz önünde bulundurularak, 'beyaz, siyah ve gri' olmak üzere üç farklı türde ele alınmaktadır. Beyaz propagandada kaynak şeffaftır ve hedef kitleye iletilen mesajın doğru olması özellikle önem taşımaktadır. Zira mesajın doğruluğundan duyulan en ufak şüphe, propagandanın işlevsiz kalmasına neden olacak ve hedef kitle farklı bir kaynak arayacaktır. Beyaz propagandanın zıttı olan siyah propagandada ise kaynak gizlidir ve yalanlara, iftiralara ve sahte delillere başvurulmaktadır. Beyaz ile siyah propaganda arasında yer alan gri propagandada ise kaynak bazen gizli tutulurken bazen de açıkça ortaya konulmaktadır. Bu propaganda türünde gerçekler ve yalanlar iç içe geçmekte ve rivayet, abartma ve dedikodulara sıkça başvurulmaktadır (Bektaş, 2002, ss. 35–38).

2.2.2. Propagandanın Tarihçesi

Tarihin çok eski dönemlerinde dahi propaganda olarak nitelendirilebilecek faaliyetlere rastlamak mümkündür. Örneğin Ünsal Oskay (1995, s. 8)'a göre, Atina'da ve Roma'da özgür bireylerin giyim kuşamı, temizlik ve sağlık konusundaki hassasiyetleri, şiir ve felsefe ile ilgilenmeleri; hem seçkin bir konumda olduklarına kendilerinin

inanmalarını sağlayan, hem de kölelerin gözündeki ayrıcalıklı konumlarını meşrulaştıran ritüellerdir. Bunun dışında Roma'da, Galya'ya ya da İllirya'ya isyan bastırmaya giden lejyonların, törenlerle uğurlanması ve dönüşte zafer alayları ile karşılanması da birer propaganda örneğidir.

Ancak propaganda kelimesinin kökeni, Avrupa'da; ruhani ve kilise birlikteliğinin çatladığı, Roma Katolik Kilisesi'nin kuzey ülkeleri üzerindeki kontrolünü kaybettiği Reform'a kadar götürülebilmektedir. Protestanlık ile anti-Reform güçleri arasındaki mücadeleler sırasında, Katolik olmayan ülkeler üzerindeki kontrolünü koruma ve güçlendirme sorunuyla karşı karşıya kalan Roma Katolik Kilisesi, kardinallerden oluşan bir komisyon kurarak, Katolik inancını yaymaya ve kilise işlerini düzene koymaya çalışmıştır. Ardından 1622 yılında, (1618-1648) Otuz Yıl Savaşları döneminde Papa XV. Gregory, bu komisyonu yeniden düzenleyerek, *Sacra Congregatio de Propaganda Fide (İnancın Yayılması İçin Kutsal Topluluk)* adıyla kalıcı hale getirmiştir. Komisyon, 1627 yılında ise misyonlarını hayata geçirecek genç papazları eğitmek üzere kurulan *Propaganda Okulu (Collegium Urbanum)* biçimini almıştır (Welch, 2019, ss. 16–17).

Anlaşılacağı üzere ilk kez papalık tarafından bir grup dini dogmanın yayılması sürecinde kullanılan propaganda kavramı, siyaset alanına ise Fransız İhtilali ile birlikte girmiştir. İlk siyasi nutuklar, ihtilal döneminde kurulan kulüp ve gizli cemiyetlerde söylenmiş, ilk propaganda görevlileri yine bu dönemde sahneye çıkmıştır (Domenach, 1961, s. 22)(Domenach, 1961, s. 22). Ancak 20. yüzyıla gelindiğinde propaganda, geçen yüzyıllara göre çok daha fazla önem kazanmış, kitleleri yönlendirmek ve yönetmek için çağdaş propaganda tekniklerine bu yüzyılda yoğun bir şekilde başvurulmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda propaganda, ilk defa savaşın organize silahı olarak ve neredeyse bilimsel bir tarzda kullanılmıştır. Ulusların bir bütün halinde mücadele ettiği bu savaşta, doğal olarak sivillerin devlet işlerine ilgi gösterme ve katılma düzeyi de artmış ve moralin önemli bir askeri faktör olduğu kabul görmüştür. Bunun üzerine propaganda, giderek kamuoyu üzerindeki kontrolün başlıca aracı ve ulusal cephanelikteki temel silah olarak görülmeye başlanmıştır (Welch, 2019, s. 18). Örneğin bu dönemde Almanya'nın görüşleri doğrultusunda basını yönlendirmek amacıyla, Alman hükümeti tarafından bir propaganda ajansı kurulmuştur. İngiltere'de de benzer bir şekilde 1914 yılında Savaş

Propaganda Bürosu kurulmuş, bu büronun başlıca amacı ise Amerika'nın İngiltere'nin yanında savaşa girmesini sağlamak olmuştur. 1916 yılında büronun ismi Enformasyon Dairesi olarak değiştirilmiş, 1918'de ise bu faaliyetleri yeni kurulan Enformasyon Bakanlığı üstlenmiştir. Savaş sırasında bakanlık tarafından çok sayıda kitap ve 1160 adet broşür yayımlanmıştır. Bu kitap ve broşürlerde ise başta Amerikan kamuoyu olmak üzere tüm dünyada, İngiltere'nin her konuda haklı, düşman ülkelerin ise her konuda haksız olduğu inancını yaygınlaştırmaya hizmet eden içerikler yer almıştır (Öymen, 2017, s. 333).

İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşı sırasındaki en büyük düşmanı Almanya olduğu için, Enformasyon Bakanlığı'nın bu dönemdeki yayınlarında, özellikle Almanlar hakkında birçoğu asılsız veya abartılı olan iddia ve yorumlara yer verilmiştir. Almanların 'Cani Hunlar' olduğu ileri sürülmüş, Alman İmparatoru II. Wilhem'den 'muhteri ve mecnun bir canavar' diye söz edilmiştir. Yine Alman askerlerinin savaş sırasında Belçika'da çocukları süngüleyerek öldürdükleri, bebeklerin kollarını kestikleri, Belçika halkını açlığa mahkûm ettikleri gibi iddialar dile getirilmiştir (Öymen, 2017, ss. 333–334).

Propaganda, barış zamanında da önemini korumuş ve bu dönemde Sovyetler Birliği ile Nazi Almanya'sı, geniş ve sistemli bir şekilde propagandayı kullanan devletler olarak öne çıkmışlardır (Gönlübol, 2014, s. 135). Örneğin 1917 yılında Rusya'da iktidara gelen Lenin önderliğindeki Bolşevikler, komünist devlet düzeni hayata geçirebilmek için, kitlesel siyasal eğitimi de kapsayan geniş bir propaganda mekanizması oluşturmuşlardır. Söz konusu komünist devletin yaratılmasında, basını, eğitim kurumlarını, sanatı ve hatta bilimi dahi bir propaganda aracı olarak kullanmışlardır. Yine 'İktidar Sovyetlere', 'Toprak ve Barış', 'Ekmek, Barış ve Özgürlük' gibi olabildiğince açık, kısa ve etkileyici bir biçimde ürettikleri sloganlar, orak-çekiç gibi sembollerle kitleleri etki altına almaya çalışmışlardır (Bektaş, 2002, ss. 139–143). Nazi Almanya'sında ise Hitler ile Goebbels, propagandayı çok başarılı bir şekilde kullanarak, sadece Alman kamuoyunu değil, Avrupa'daki bazı ulusları da etkilemeyi başarmışlardır. Öyle ki Goebbels ve Lenin'in bu alandaki başarıları, iletişim uzmanlarını bu iki ismin tüm zamanların en büyük iki propaganda dehası olduğu konusunda hemfikir kılmıştır (Çankaya, 2019, s. 25).

Diğer taraftan Komünizm ve Nazizm gibi siyasi akımların elinde giderek gelişen propaganda teknikleri, çeşitli devletler tarafından da kaygıyla karşılanmıştır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri, propagandanın kendileri için de bir tehdit unsuru olacağını düşünerek, 1937 yılında Propaganda Analiz Enstitüsü'nü kurmuştur. Enstitü, özellikle yükselen Hitler figürü ve Nazi propagandasının ABD'deki olası etkileriyle ilgilenmiştir Bununla beraber propagandayı konu alan önemli kitaplar da kaleme alınmıştır. Bunlardan en ünlüsü ise Amerikalı Siyaset Bilimci Harold D. Laswell'in Birinci Dünya Savaşı'nda propagandanın kullanımı üzerine yazdığı *Dünya Savaşı'nda Propaganda Tekniği* adlı kitaptır (Bektaş, 2000, ss. 147–148).

Propaganda, İkinci Dünya Savaşı'nda da etkin olarak kullanılmış, radyo ve filmler aracılığıyla Birinci Dünya Savaşı'na oranla çok daha geniş kitlelere ulaşmak mümkün olmuştur. Özellikle radyonun ülke sınırlarını aşabilme niteliği, bu araçtan korunabilmeyi de neredeyse imkânsız kılmıştır. Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı, önceki savaşların aksine faşizm, demokrasi ve sosyalizm gibi ideolojilerin mücadelesine de sahne olmuştur. Liderler, kendi ideolojilerinin üstünlüğüne ve sistemlerinin en iyi yönetim biçimi olduğuna kitleleri ikna etmek için propagandaya çok daha fazla ihtiyaç duymuşlardır (Bektaş, 2002, s. 163).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte de propaganda, özellikle kapitalizm ile komünizm arasındaki ideolojik savaşta yoğun bir şekilde kullanılmıştır. ABD önderliğindeki Batı Bloku ülkeleri ile Sovyetler Birliği önderliğindeki Doğu Bloku ülkeleri; karşı bloku yıpratmak, kendi içerisindeki muhalifleri yatıştırmak ve kendi ideolojilerinin daha ahlaki olduğunu kanıtlamak için, Birleşmiş Milletler'den en basit konferansa kadar her türlü platformu değerlendirmeye çalışmışlardır. Yine 1950-1953 yılları arasında yaşanan Kore Savaşı'nda, 1954- 1975 yılları arasında yaşanan Vietnam Savaşı'nda ve 1990-1991 yılları arasında yaşanan Körfez Savaşı'nda propaganda, savaşan ülkelerin en önemli araçlarından bir tanesi olmuştur (Bektaş, 2002, ss. 173–185).

Özetle 1600'lü yıllarda Katolik Kilisesi'nin faaliyetleri sonucunda bir terim olarak hayatımıza giren propaganda, ilerleyen yüz yıllarda daha da önem kazanmış ve Birinci Dünya Savaşı'yla birlikte, savaşın en önemli silahlarından birisi halini almıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve savaş sırasında da kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte,

Lenin, Hitler ve Goebbels gibi isimlerin elinde daha da etkin bir şekilde kullanılmıştır. Soğuk Savaş ve sonrasındaki süreçte de faal olarak kullanılan propaganda, günümüzde hala siyasal veya ticari amaçlar için kitleleri etki altına alma ve yönlendirme aracı olarak önemini korumaktadır.

2.2.3. Uluslararası İlişkilerde Propaganda

Tarihsel süreç içerisinde oynadığı role bakıldığında, devletlerin uluslararası alanda hedeflerine ulaşabilmeleri amacıyla başvurdukları en önemli silahlardan bir tanesinin propaganda olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Birinci Dünya Savaşı ve sonrasındaki dönemde, ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerle birlikte, propagandanın etkinliğinin daha da arttığına şahit olunmaktadır. Devletler propaganda sayesinde, diğer devletlerin vatandaşlarını, o ülkelerde yaşayan etnik ve dini grupları, sosyo-ekonomik açıdan kendini dışlanmış hisseden toplulukları etki altına almaya çalışmaktadırlar. Bu yolla da rakip ülke üzerinde baskı kurmayı ve gerektiğinde dış politikada pazarlık konusu haline getirerek bazı çıkarlar elde etmeyi arzulamaktadırlar (Arı, 2004, s. 345).

Mehmet Gönlübol (2014, s. 133), sıradan insanların siyasal olaylarla ilgilenmeye başlaması ve değişik uluslardan kişi ve gruplar arasında temasların artması sonucu, diplomasi ile dış politikanın sadece belli bir kesimin ilgilendiği konular olmaktan çıktığını, böylelikle dış politikanın psikolojik ve kamuoyu ile ilgili boyutlarının da giderek önem kazandığını ifade etmektedir. Gönlübol'a göre; *"hükümetlerin bilinçli ve maksatlı olarak diplomatları ve propagandacıları aracılığıyla yabancı halkların tutumunu veya davranışlarını etkileme çabasına girişmeleri, uluslararası ilişkilerin yeni gelişen yönlerinden birini oluşturmaktadır."*

Yine Gönlübol (2014, s. 133), Morgenthau'nun dış politikanın amacını açıklamak için sarf ettiği, *"rakibin fikirlerini değiştirerek kendi çıkarlarının gerçekleşmesini sağlamak"* sözünden yola çıkarak, 'kafaların kazanılması' için yapılan mücadelede propagandanın önemli bir yer tuttuğunu savunmaktadır. Ve bu noktada propagandayı diplomasiye benzer bir şekilde, *"çıkarların manipüle edilmesi ya da savaş*

durumlarındaki gibi zor kullanılmasını gerektirmeden, insan kafasının doğrundan yönlendirilmeye çalışılması" olarak tanımlamaktadır.

Anlaşılacağı üzere uluslararası ilişkilerde propaganda, devletler tarafından dış kamuoyundaki algıyı yönetebilmek ve bu yöntemle ulusal çıkarları hayata geçirebilmek amacıyla sık bir şekilde kullanılmaktadır. Özellikle de dış politikada saldırgan, yayılmacı ve ihtilalci tutum takınan devletler, tahrike ve propagandaya daha fazla ihtiyaç duymaktadırlar. Bunun dışında uluslararası sistemi diledikleri şekilde dizayn etmek, uluslararası alanda prestij kazanmak, dış ticaretini arttırmak ya da turist çekmek isteyen devletler de propagandadan büyük ölçüde faydalanmaktadırlar (Gönlübol, 2014, s. 139). Ancak kimi araştırmacılara göre günümüzde bu kavrama yüklenen olumsuz anlamlar nedeniyle, devletlerin dış politikadaki eylemleri artık 'kamu diplomasisi' kavramıyla açıklanmaktadır. Kimi araştırmacılar tarafından ise kamu diplomasisi ile propaganda arasında yöntem farklılıkları olduğu öne sürülerek, iki kavramın aynı olmadığı vurgulanmaktadır. İlerleyen bölümlerde propaganda ile kamu diplomasisinin aynı şeyi ifade edip etmediği konusu daha detaylı bir şekilde ele alınacaktır.

2.3. Kamu Diplomasisi

Adından da anlaşılacağı üzere 'diplomasi' kavramından türetilen kamu diplomasisi, dünyanın giderek küresel bir hale gelmesiyle birlikte, diplomaside yaşanan köklü değişimlerin bir ürünü olarak görülmektedir. Günümüzde özellikle iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde daha şeffaf hal alan diplomasi, artık sadece diplomatların kapalı kapılar ardında yürüttükleri uluslararası görüşmeler olarak nitelendirilmemektedir. Alınacak kararlarda kamuoyunun duygu ve düşünceleri de daima gözetilmekte, diplomaside kullanılan metotların başarı sağlamasının yolu, kamuoyunun desteğini almaktan geçmektedir. Nitekim bu noktada hem iç hem de dış kamuoyunun desteğini kazanmak, kalpleri ve gönülleri fethetmek adına algıyı yönetebilmek kritik bir önem arz etmektedir.

Uluslararası ilişkiler sürecinde algı yönetimi için kullanılan en önemli yöntem olan kamu diplomasisi (Başıbüyük, 2014, s. 47), genel bir ifadeyle bir devletin kendi politik çıkarları doğrultusunda, başka bir devletin halkını ve aydınlarını etkileme girişimidir. Bir

başka tarifiyle ise bir hükümetin kendi kurum ve kültürünü, ulusunun düşünce ve ideallerini, ulusal hedef ve güncel politikalarını yabancı uluslara anlatmak amacıyla yürüttüğü iletişim sürecidir (Tunch'tan akt, Akçadağ, 2010, s. 1). Kavramı literatüre kazandıran kişi ise Amerikalı emekli diplomat ve *Tufts Üniversitesi Fletcher School of Law and Diplomacy*'nin Dekanı Edmund Gullion'dır. Gullion, bu kavramı ilk kez 1965 yılında uluslararası bilgi ve kültürel ilişkiler sürecini tanımlarken kullanmıştır (Cull, 2009, s. 17). Gullion'a göre kamu diplomasisi (akt. Bostancı, 2012, s. 38);

> *...halkların tutumunun, dış politikanın oluşumu ve yürütülmesine yaptığı etki ile ilişkilidir ve uluslararası ilişkilerin geleneksel diplomasi dışındaki alanlarını kapsamaktadır; hükümetler tarafından yabancı ülkelerde kamuoyu sağlanması, özel kuruluşların diğer ülkelerinkilerle etkileşimde bulunması, dış ilişkilerin aktarımı ve bunun politika üzerindeki etkisi, diplomatlar ve yabancı meslektaşları arasında iletişim sağlanması ve kültürler arası iletişim süreci gibi…*

Kamu diplomasisi kavramı, ilerleyen süreçlerde de benzer veya farklı pek çok şekilde ele alınmıştır. Örneğin Murat Saraçlı (2014, s. 273), bir algı yönetimi unsuru olduğuna dikkat çektiği kamu diplomasisinin, devletlerin yurt içinde ve yurt dışında izledikleri politikalara ve savundukları değerlere yönelik kamuoyu oluşturmak için başvurdukları en önemli araç olduğunu söylemektedir. Yine Saraçlı'ya göre bu kavramla devletlerin, belirledikleri amaçlar doğrultusunda hedef kitle ya da kitleleri etki altına almaları ve bu amaçlara gönüllü destek ve katılımlar sağlamaları ifade edilmektedir.

Emrah Aydemir (2016, s. 106) ise kamu diplomasisinin, *"doğru stratejilerin ve uygulamaların devreye girdiği, ihtiyaca yönelik temel mesajların kullanıldığı, ülkelerle ilgili hikâyelerin aktarıldığı, devlet dışı aktörlerin ve kamuoylarının sürece dahil edildiği ve stratejik iletişimden yararlanılarak zihin altı vurgusunun söz konusu olduğu çok boyutlu bir paradigma"* olduğunu söylemektedir.

Meltem Bostancı (2012, s. 39) kamu diplomasisi sürecinde, hükümetlerden ziyade kamuoyunu etkileyebilen devlet dışı aktör ve kuruluşların daha çok öne çıktığını savunmakta ve ardından kamu diplomasisinin, *"bir ülkenin başka ülkelerdeki imajını iyileştirmek amacıyla kültürel alışverişlerin ön planda olduğu faaliyetler bütünü"* şeklinde düşünülebileceğini ifade etmektedir. Bostancı'nın tarifinden de anlaşılacağı

üzere, bir ülkenin dış kamuoyunun zihninde bıraktığı resim olan imajının şekillenmesinde kamu diplomasisi etkin bir rol üstlenmektedir.

Meltem Ünal Erzen (2014, s. 60) ise kamu diplomasisinin ülkelerin, dış politikadaki söylem ve eylemlerine katkısının yanında, ülkeler arasındaki ticari ve akademik ilişkilerin, diğer ülkelerin halkları ile girişilen sosyal ilişkilerin yürütülmesinde de etkili olduğunu dile getirmektedir. Ardından da kamu diplomasisi faaliyetleri yürütülürken; halkla ilişkiler, algı, imaj ve marka yönetimi tekniklerinden faydalanılarak başarıya ulaşıldığını söylemektedir. Ancak bu tekniklere başvurulduğu için kamu diplomasisinin sadece halkla ilişkiler ya da imaj çalışması olarak görülmemesi gerektiğini de ifade etmektedir. Erzen'e göre kamu diplomasisi;

> *başka ülkelerin halkları üzerinde, klasik diplomatik yöntemlerin yanında; olumlu algı yaratılması ve ülke çıkarları doğrultusunda yönetilmesi amacıyla girişilen, uzun dönemli fayda sağlayan ve farklı yollardan marka/imaj yönetimi, algı yönetimi, halkla ilişkiler, uluslararası ilişkiler, diplomasi gibi alanlarda ilerleyen bir çok çalışmanın, bir bütün halinde istenilen sonucu vermesini sağlayan süreçtir.*

Öte yandan kamu diplomasi ele alınırken, çeşitli araştırmacılar tarafından 'geleneksel' ve 'yeni' kamu diplomasisi şeklinde bir ayrıma da gidilmektedir. Bu ayrımla da tarihsel süreçte kamu diplomasisinin uygulamasında yaşanan dönüşümlere dikkat çekilmektedir. Örneğin İngiliz kamu diplomasisi profesörü Nicholas J. Cull (2009, ss. 12–13)'a yeni kamu diplomasisinin özellikleri şu şekildedir;

- Uluslararası aktörler, giderek gelenekselin dışına çıkmakta ve bu sahada daha çok sivil toplum kuruluşları aktif rol oynamaktadır.
- Dünya kamuoyuyla iletişim kurabilmek için aktörlerin kullandığı mekanizmalar, gerçek zamanlı ve küresel teknolojilerle taşınmakta ve bu alanda özellikle internet öne çıkmaktadır.
- Söz konusu yeni teknolojiler, yerli ve uluslararası haber çevreleri arasında önceden var olan sert çizgileri belirsizleştirmektedir.
- Eski tarz propagandanın yerine kamu diplomasisi, bir tarafta pazarlamadan gelen özellikle mekân markalaşması ve milli markalaşma, diğer tarafta ise ağ iletişimi teorisinden gelişen konseptlerden gittikçe artan bir seviyede yararlanmaktadır.

- Böylece itibar ve uluslararası imajın dili olarak kamu diplomasisinin yeni terminolojisi ‘yumuşak güç’ ve ‘markalaşma’ olmaktadır.
- Belki de en önemlisi; Soğuk Savaş döneminde iletişimi kolaylaştırıcı rol oynayan ‘aktörden bireye’ doğru olan iletişimin yerini, yeni kamu diplomasisinde ‘bireyden bireye’ iletişim şekli almaktadır.
- Son olarak yeni kamu diplomasisinde, yukarıdan aşağıya iletişim şeklinden uzaklaşılarak, ‘ilişki kurmak’ amacı güdülmektedir.

Tablo 1: Cull’un Geleneksel Kamu Diplomasisi ile Yeni Kamu Diplomasisi Karşılaştırması

Baskın Özellikler	**Eski Kamu Diplomasisi**	**Yeni Kamu Diplomasisi**
Uluslararası aktörün kimliği	Devlet	Devlet ve Devlet Dışı
Teknik ortam	Kısa dalga radyasyonu, Yazılı sabit hatlı telefonlar	Uydu, İnternet, Gerçek zamanlı haberler, Mobil telefonlar
Medya ortamı	Yurtiçi ve uluslararası haber çevreleri arasında net çizgi	Yurtiçi ve uluslararası haber çevrelerinin belirsizleşmesi
Yaklaşım kaynağı	Politik savunuculuk ve propaganda teorisi	Kurumsal markalaşma ve ağ teorisi
Terminoloji	“Uluslararası imaj”, “İtibar”	“Yumuşak güç”, “Milli markalaşma”
Rolün yapısı	Yukarıdan aşağıya, aktörden yabancı ülke halklarına	Yatay, aktör tarafından kolaylaştırılmış
Rolün niteliği	Hedeflenen mesajlaşma	İlişki inşa etme
Genel amaç	Uluslararası çevrenin yönetimi	Uluslararası çevrenin yönetimi

Kaynak: (Cull, 2009, s. 14).

Cull’un geleneksel kamu diplomasisi ile yeni kamu diplomasisi arasındaki farkları ele aldığı Tablo 1’e bakıldığında; yeni kamu diplomasisi ile birlikte, uluslararası sahada devletin hâkim olduğu aktörlerin yerini daha çok devlet dışı organizasyonların aldığı görülmektedir. Bununla birlikte geleneksel kamu diplomasi faaliyeti yürütülürken kullanılan radyo ve yazılı basınının aksine, yeni kamu diplomasisinde; uydu, internet, gerçek zamanlı haberler ve mobil telefonlar ön plana çıkmaktadır. Yine eski kamu diplomasisinde uluslararası haber çevreleri arasında net bir ayrım varken, yeni kamu diplomasisinde bu net ayrım belirsizleşmekte ve politik tarafgirlik ile propaganda

teorisinin yerini, kurumsal markalaşma ile ağ teorisi almaktadır. Söz konusu iki yöntem arasındaki en önemli farklardan birisi de kullandıkları terminolojilerdir. Eski kamu diplomasisi, uluslararası imaj ve itibar terminolojisine yönelirken, yeni kamu diplomasisinde yumuşak güç ve ülke markalaşması önem kazanmaktadır. Son olarak eski kamu diplomasisi yönteminde iletişim, aktörden yabancı ülke halkına doğruyken, yeni kamu diplomasisi yatay gerçekleşmekte ve ilişki inşa etme üzerine kurgulanmaktadır (Aydemir, 2016, ss. 102–103).

Anlaşılacağı üzere yeni dünya düzeninde devletlerin uluslararası alandaki ekonomik ya da politik hedeflerine ulaşabilmelerinin yolu, dış kamuoyu üzerinde olumlu bir algı oluşturabilmeleri ve oluşturdukları bu algıyı en iyi şekilde yönetmekten geçmektedir. İletişim ve ulaşım teknolojilerinin bu denli geliştiği günümüzde de algı yönetimini, sadece hükümetlerin aktif olduğu bir süreç olarak değerlendirmemek gerekir. Zira bu noktada hükümet dışı kişi ya da kuruluşların da etkin rol aldığı; diplomatik ilişkilerin yanı sıra ticari, akademik ve kültürel ilişkilerin de önem taşıdığı yadsınamaz bir gerçektir. Kamu diplomasisi kavramıyla da temelde bir devletin, uluslararası alandaki hedeflerine ulaşabilmesi için, bir takım hükümet dışı organizasyonların da desteğiyle yürüttüğü algı yönetimi faaliyetleri ifade edilmektedir.

2.3.1. Kamu Diplomasisi ve Propaganda

Kamu diplomasisi ile propagandanın aynı şey olup olmadığı konusunda, tam anlamıyla bir görüş birliğine varıldığını söylemek mümkün değildir. Zira kimi araştırmacılar, propagandanın özellikle 20. yüzyıldaki uygulamaları nedeniyle, kitleler üzerinde olumsuz çağrışımlar yaptığını ve bu nedenle yerine kamu diplomasisi kavramının kullanıldığını öne sürerken, kimileri ise propaganda ile kamu diplomasisinin uygulamalarında farklılıklar olduğunu söyleyerek, iki kavramın aynı anlamı taşıdığını varsaymanın hatalı olacağını iddia etmektedirler.

Gregory (akt. Yılmaz, 2014, s. 71), propaganda kelimesinin kötü şöhreti nedeniyle, Amerikan hükümetinin 1970'lerde uluslararası alandaki bilgi, kültürel ilişkiler ve yayın faaliyetlerini tanımlamak için kamu diplomasisi kavramını kullandığını ifade etmektedir. Cull (2009, s. 17) ise bu kavramın ABD tarafından hemen sahiplenilmesinin üç temel

nedeni olduğunu dile getirmektedir. Cull'a göre bunlardan ilki, Amerikan hükümetinin, faaliyetlerini propaganda ve psikolojik savaş şeklinde tanımlamayarak, kendi uygulamalarının SSCB'nin uygulamalarından farklı olduğunu daha iyi vurgulayabileceğini düşünmesidir. İkincisi, 1953 tarihinde kurulan ve 1999 yılına kadar faaliyetlerini sürdüren *Amerika Birleşik Devletleri Enformasyon Ajansı*'nın (USIA) görevleri içerisine, 'diplomasi' gibi son derece saygın bir kavramı dahil etmenin olumlu karşılanmasıdır. Üçüncüsü ise kamu diplomasisi ile birlikte uluslararası kamuoyuna yönelik tek bir kavram ortaya çıkmış, böylelikle bu alanda gerçekleşecek görevlerin merkezileşmesinin yolu açılmıştır.

Öte yandan Cull (2009, s. 23), söz konusu iki kavram arasında bir fark olup olmadığı sorusuna yanıt aranırken, öncelikle propaganda ile neyin kastedildiğini açıklamak gerektiğini dile getirmektedir. Cull'a göre; öldürmenin cinayet olarak adlandırılması gibi enformasyonun da propaganda olarak adlandırıldığı bir bağlamda bakıldığında, gayriahlaki bir amaca hizmet ettiği zaman kamu diplomasisinin bir propaganda olduğu düşünülebilir. Diğer taraftan propaganda kitlesel bir ikna aracı olarak nötr bir yaklaşımla ele alındığında, yine bu iki kavram örtüşmektedir. Fakat bu örtüşme, fazla değildir. Zira kamu diplomasisinin hedeflediği iki yönlülük, propagandada nadiren görülmektedir.

Mehmet Gönlübol (2014, ss. 136–137), propagandanın hedef kitlesinde başlıca dört gurubun olduğu söylemektedir. Bunlardan ilki propagandayı yapan ülkenin kendi halkıdır. Burada bireylerin dikkatlerini belli yönlere çekmek, onları bilinçlendirmek ve belli öğretileri aşılamak amaçlanmaktadır. İkinci grup ise dost devletlerin halklarıdır. Bu yolla ise halkların (dolayısıyla devletlerin) dostluklarının devam ettirilmesi hedeflenmektedir. Üçüncü olarak tarafız devletlerin halklarına yönelik propaganda yürütülmekte ve böylelikle bu devletlerin halklarının rızasını kazanmak için çalışılmaktadır. Son grup ise propaganda yapan devlete, düşmanca bir tutum takınan devletlerin halklarıdır. Buradaki kasıt ise söz konusu halkların kendi hükümetlerine karşı desteğini zayıflatmak, hatta daha da ileri giderek hükümet ile halk arasındaki bağlılığı koparmaktır. Gaye Aslı Sancar (2012, s. 133) ise son üç grubun kamu diplomasisi için de birer hedef kitle olduğunu söylemektedir. Sancar'a göre kamu diplomasisiyle de

propaganda gibi, başka devletlerin halklarının rızalarını kazanmak ve kamu diplomasisi yürüten devlete dostluk besleyen bireyler yaratıp, politikalarına savunucu sağlamak amaçlanmaktadır.

Diğer taraftan Sancar (2012, ss. 23–27)'a göre; tarih boyunca propaganda hem iç hem de dış kamuoyu üzerinde etki oluşturmanın en önemli araçlarından bir tanesi olmuştur. Ancak tek yönlü bir iletişim modelinin benimsenmesi, mesajların geri bildirimlerden yoksun olması ve kaynağın politikalarını hayata geçirirken benimsediği katı tutum, propagandanın giderek toplumda olumsuz bir çağrışım yapmasına yol açmıştır. Propaganda tarihsel süreç içerisinde beyin yıkama, yönlendirme ve korku yayma amacıyla kullanılan bir araç olarak görülmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda da yerini, 'karşılıklı anlayış' ve 'iki yönlü iletişim' gibi olgularla zenginleştirilen halkla ilişkiler ve kamu diplomasisi almıştır.

Şüphecilerin kamu diplomasisini basit bir propaganda şeklinde görerek yanılgı içerisine düştüklerini öne süren Joseph Samuel Nye (2005, s. 107) ise basit propagandanın güvenilirlikten yoksun olduğunu söylemektedir. Bu nedenle Nye'e göre propaganda, kamu diplomasisi olarak kullanıldığında ters tepmektedir. Aynı zamanda kamu diplomasisini sadece halkla ilişkiler olarak da değerlendirmemek gerekir. Bilgiyi iletmek ve olumlu mesajı pazarlamak her ne kadar kamu diplomasisinin bir parçası olsa da bunun yanında kamu diplomasisiyle devlet politikaları için uygun ortam hazırlamak için uzun vadeli ilişkiler kurmak da hedeflenmektedir.

Murat Saraçlı (2014, s. 273) da propaganda ile kamu diplomasisinin aynı anlamı taşıdığını varsaymanın hatalı olacağını ifade ederek, kamu diplomasinin amacının propaganda gibi bilgiyi çarpıtmak ve heba etmek olmadığını öne sürmektedir. Yine Saraçlı, kamu diplomasisi, propagandadan farklı olarak tek boyutlu bir süreçte yürütülmediğini dile getirmektedir. Saraçlı'ya göre; *"kamu diplomasisinde bilgi, hedefe empoze edilmez, hedeften de bilgiye katılım beklenir. Kamu diplomasisinde hedef kamuoyu pasif bir durumda değildir, bilgiyi sorgulama, geliştirme ve hatta değiştirme şansına sahiptir."*

Sonuç olarak yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere; kamu diplomasisinin propagandaya göre çok daha 'ahlaki' olduğu, karşılıklı anlayışı ve çift yönlü bir iletişimi önemsediği ve uygulamalarında hedeflenen kitlelerin edilgen bir konuma yerleştirilmediği gibi özellikleri üzerinden, birçok araştırmacı bu iki kavramın farklı olduğunu iddia etmektedir. Ancak temelde kamu diplomasisiyle de propagandayla da uluslararası alandaki hedeflere ve çıkarlara ulaşmak için bir algı yönetimi gerçekleştirildiği görülmektedir. Diğer bir ifadeyle yöntemlerinde çeşitli farklılıklar görülse de kamu diplomasisi de propaganda da aynı amaca hizmet etmektedir.

2.3.2. Uluslararası İlişkilerde Güç ve Yumuşak Güç

Sosyal bilimlerdeki pek çok kavram gibi, 'güç' kavramı da farklı bağlamlarda ele alınmakta ve farklı tanımlamaları yapılmaktadır. Uluslararası ilişkiler çerçevesinde bakıldığında ise birçok çağdaş yazar, bir devletin sahip olduğu fiziksel unsurlardan bahsederken güç kavramına başvurulmaktadır. Buradan da yola çıkılarak, ulusal güce ve bu gücü meydana getiren öğelere dikkat çekilmektedir. Ancak kimi araştırmacılara göre, fiziksel unsurlardan ziyade, gücün kullanılabilen ve diğer ülkeler üzerinde etki oluşturabilen yönü önemlidir. Yani kullanılamayan ve diğer ülkeler üzerinde herhangi bir etki yaratmayan unsurları güç olarak değerlendirmek yersizdir (Arı, 2004, ss. 120–121).

Uluslararası ilişkiler bağlamında güç, en genel ifadeyle *"bir devletin istediği sonuçları elde etmek ve bu sonuçlara ulaşmak için gerekirse başka devletin/devletlerin davranışlarını değiştirme yeteneğidir."* Yine benzer bir tanımla, *"bir devletin başka bir devlete karşı uyguladığı ve normal şartlarda o devletin yapmak istemeyeceği bir şeyi yapmasını sağladığı 'etki'dir."* (Tezkan, 2005, s. 137). Etki ise bir devletin ötekilerine bir şey yaptırması, başka bir devletçe bir şeyin yapılmasını önlemesi ya da bir şeyin yapılmasını veya yapılmamasını devam ettirmesi şeklinde tanımlanabilmektedir (Gönlübol, 2014, s. 95).

Mehmet Gönlübol (2014, s. 95) da gücün ilk öğesinin 'etki' olduğunu söylemektedir. Gönlübol'a göre güç, bir devletin başka devletlerin davranışlarını kontrol edebilme iktidarını ve kapasitesini ifade etmektedir. Davranışları kontrol etmenin yolu

ise davranışları ‘etkileme’den geçmektedir. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerde gücün en önemli rolü, öteki devletlerin tutum ve davranışlarını etkilemektir.

Anlaşılacağı üzere güç, bir devletin uluslararası alandaki hedeflerine ulaşabilmesi için büyük bir önem arz etmektedir. Ancak gücün kullanımı da çeşitlilik göstermektedir. Uluslararası ilişkilerde güç, uygulamalarına göre; sert ve yumuşak güç gibi farklı kategorilerde ele alınmaktadır. Kandırmalara (havuç) veya tehditlere (sopa) dayanan sert güç (Nye, 2005, s. 14), bir devletin askeri veya ekonomik güç kullanarak, karşı taraftakilerin tutumlarında değişiklik yaratmayı hedeflemesidir (Tezkan, 2005, s. 141). Başka bir ifadeyle bir devletin, uluslararası alandaki hedeflerini cezalandırma, ödüllendirme veya zor kullanma gibi yöntemlerle hayata geçirmesidir.

Yumuşak güç ise gücün sadece zorlama yöntemlerden ibaret olmadığı görüşünün hâkim olmasıyla birlikte, uluslararası ilişkiler literatüründe sıkça kullanılmaya başlanan bir terimdir. Bu terimi ilk kez kullanan Joseph S. Nye[14] (2005, ss. 14–15)’e göre, bir devletin somut tehdit veya para kullanmadan da dünya siyasetinde istediğini elde etmesi mümkündür. Askeri güç tehdidi veya ekonomik yaptırımın dışında, dünya siyasetinde gündem oluşturmak ve devletleri kendi yanına çekmek de önemlidir. Yine Nye’e göre yumuşak güç, zorlama yerine iş birliği sağlayarak başkalarının tercihlerini şekillendirme becerisidir. Bu yolda başvurulan araç ise baskı ya da para değil, *“ortak değerlere çekme ve bu değerlere ulaşmaya katkıda bulunmanın doğruluğu”*dur. Aynı zamanda yumuşak güç, sert güç gibi hedef ülke ya da ülkelere uygulanan veya uygulanma tehdidinde bulunulan etken bir güç de değildir. Aksine edilgen bir güçtür. Yani hedeflenen ülke ya da ülkeler, kendiliğinden bu gücün cazibesine kapılır ve davranış biçimlerini değiştirmeye hazır hale getirirler (Tezkan, 2005, s. 141).

Diğer taraftan yumuşak güç ile nüfuzu da birbirine karıştırmamak gerekir. Zira nüfuz, tehdit ve paranın sert gücüne de dayanabilir. Yumuşak güç ise sadece ikna etmekten ya da insanları sözlerle değiştirme becerisinden ibaret değildir. Aynı zamanda

[14] ABD Savunma Eski Bakan Yardımcısı Joseph S. Nye, yumuşak güç kavramını ilk kez 1990 yılında New York’ta yayımladığı *Bound To Lead: The Changing Nature Of American Power* adlı eserinde geliştirmiştir (Nye, 2005, s. 7).

rıza ile kendine çekme becerisidir. Davranışsal açıdan yumuşak güç, çekici güçtür ve kaynakları da bu çekiciliği oluşturan değerlerdir (Nye, 2005, s. 15).

20. yüzyılın başına kadar yumuşak gücü en iyi kullanan devlet olan İngiltere, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yerini ABD'ye bırakmıştır. Soğuk Savaş'tan sonra rakipsiz güç olan ABD ise, günümüzde konumunu koruyabilmek için bir taraftan sert gücüne çekinmeden başvururken, diğer taraftan da yumuşak gücünü en iyi şekilde kullanmaya çalışmaktadır (Tezkan, 2005, s. 142).

Öte yandan yumuşak güç, bir ülkeyi cazibe merkezi haline getirebildiği gibi tam tersi sonuçlar da doğurabilmektedir. Örneğin gelişmesini henüz tamamlayamayan ya da sosyal katmanları arasında kapatılması imkânsız gelir farklılıkları olan ülkelerde yaşayan bazı insanlar, üstün değerlere ve refah seviyesine sahip olan ülkelere düşmanca bir tutum takınabilmektedirler. Bu insanlar, geri kalmışlıklarının ve ülkelerindeki yönetim bozukluklarının sebebini yumuşak gücün sahibi devletlerde görebilmektedirler. Başka bir ifadeyle gelişmiş ülkelerin refah seviyelerinin, kendi ülkelerinin sömürülmesi sayesinde arttığına inanabilmektedirler (Tezkan, 2005, s. 142).

Son olarak kimi araştırmacılara göre yumuşak güç, kamu diplomasisiyle aynı şeyi ifade ederken, kimi araştırmacılar ise kamu diplomasisinin yumuşak gücün bir unsuru olarak ele alınması gerektiğini söylemektedir (Bostancı, 2012, s. 53). Cull (2009, s. 15) ise yumuşak güç ile kamu diplomasisinin aynı anlamı ifade etmediğini belirterek kamu diplomasisini, yumuşak gücün dağıtma mekanizması olarak görmek gerektiğini dile getirmektedir. Cull'a göre sert güç ile ordu arasındaki ilişkiyle, yumuşak güç ile kamu diplomasisi arasındaki ilişki aynıdır. Kuzey Kore'de olduğu gibi bir devletin kamu diplomasisine sahip olduğu halde yumuşak gücü olmayabilir. Ya da İrlanda örneğinde olduğu gibi bir devlet, yumuşak gücü olmasına rağmen minimal düzeyde kamu diplomasisine sahip olabilir.

2.3.2.1. Yumuşak Gücün Kaynakları

Joseph Nye (2005, s. 20) bir ülkenin yumuşak gücünün üç ana kaynağa dayandığını söylemektedir. Bunlardan ilki (başkalarına çekici geldiği yerlerde) kültürdür. İkincisi

(yurt içinde ve yurt dışında onlara uygun yaşandığında) siyasi değerlerdir. Üçüncüsü ise (meşru ve ahlaki olarak otoriter görüldüğünde) dış politikadır.

2.3.2.1.1. Kültür

Nye (2005, s. 20) kültürü, *"bir toplum için anlamı olan değerlerin ve uygulamaların bütünü"* şeklinde tarif etmekte ve içerisinde ne kadar evrensel değerler barındırırsa, politikaları ne kadar başkalarının da paylaştığı değerler ve çıkarlara hizmet ederse, o kadar çekici olacağını dile getirmektedir. Böylelikle istenilen sonuçların elde edilme olasılığının da bir o kadar artacağını öne sürmektedir. Ancak her ne kadar yumuşak gücün en önemli kaynaklarından birisi olsa da kültürü yumuşak güce eş değer görmenin yanlış olacağını ifade etmektedir. Bu düşüncesinden de yola çıkarak tarihçi Niall Ferguson'un, *"kültürel ve ticari mallar gibi geleneksel olamayan güç"* tanımlamasıyla yumuşak gücü basite indirgediğini söylemektedir.

Nye (2005, ss. 20–21), benzer bir şekilde bir ülkeyle bütünleşmiş markaların dünya üzerinde yaygınlaşmasının, o ülkeye yumuşak güç anlamında tek başına kazanç sağlamayacağını da dile getirmektedir. Nye'e göre kola ya da BigMac gibi ürünlerin İslam ülkelerinde tüketilmesi, bu ülkelerin ABD'yi seveceği anlamına gelmemektedir. Nasıl ki kültür ile yumuşak gücü eş değer görmek yanlışsa, aynı şekilde yumuşak gücü ülkelerin popüler kültürün simgesi olmuş ürünlere indirgemek de hatalı bir yaklaşım olacaktır. Ancak popüler kültür ürünlerinin yumuşak güç oluşturmada önemli bir araç olduğu da inkâr edilmemelidir. Uygun koşullarda değerlendirildiğinde, popüler kültür ürünleri de yumuşak güç oluşturmaya katkı sağlayacaktır.

Yumuşak gücün kaynağı olan kültür, kişisel temaslar, ticaret veya ziyaret gibi yollarla dünyaya yayılmaktadır. Örneğin Amerikan üniversitelerinde eğitim alıp ülkelerine dönen yabancı öğrenciler ya da Silikon Vadisi'nde başarılı olduktan sonra ülkelerine dönen Asyalı girişimciler, buralarda edindikleri Amerikan fikir ve değerlerini kendi toplumlarının seçkin sınıfına ulaştırmaktadırlar (Nye, 2005, s. 21).

Popüler kültür içerinde yer alan spor faaliyetleri de yumuşak gücün etkisini arttırmaktadır. Zira iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle birlikte, takipçi sayısı her geçen gün artan spor faaliyetleri, günümüzde geniş kitlelere ulaşabilmenin en kolay ve yaygın

yolları arasında yer almaktadır (Sancak, 2016, s. 94). Bunun en güzel örneği, ABD'deki NBA maçlarıdır. Bu maçlar, 42 dilde ve 212 ülkedeki 750 milyon evde yayınlamaktadır (Nye, 2005, s. 52). Bunun dışında uluslararası spor organizasyonları da izlemeye gidenlerin ev sahibi ülkeler ve bu ülkelerin kültürleri hakkında fikir sahibi olmasını sağlamaktadır. Böylelikle etkilenmek istenen başka ülkelerin halkları ile doğrudan ilişki kurulabilmektedir (Erzen Ünal, 2014, ss. 125–126). Yine dünya çapında başarı elde eden sporcular veya spor takımları da mensubu oldukları ülkelerin tanıtılması ve uluslararası kamuoyunda sempati toplaması noktasında önemli rol üstlenmektedirler (Boniface'den akt. Çetin, 2015, s. 50). Örneğin Ermeni nüfusunun yoğun olarak yaşadığı Fransa'da, *Lens* takımını satın alan Azerbaycanlı İş insanı Hafız Mammadov, bu yolla ülkede olumlu bir Azerbaycan imajının oluşmasına da hizmet etmiştir (Çetin, 2015, s. 20).

2.3.2.1.2. Siyasi Değerler

Nye (2005, s. 23), bir diğer yumuşak güç kaynağı olan siyasi değerleri, daha çok demokrasi ve insan hakları çerçevesinde ele alarak, bir hükümetin yurt içinde (örneğin demokrasi), uluslararası kuruluşlarda (diğerleriyle birlikte çalışan) ve dış politikada (barış ve insan haklarının gelişmesine yardımcı olan) savunduğu değerlerin, başkalarının tercihlerini etkilemede önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Ancak bunların sadece söylem düzeyinde kalmasının bir anlam ifade etmeyeceğinin, eyleme geçirildiği zaman bir cazibe yaratacağının da altını çizmektedir (Nye, 2005, s. 59).

Nye (2005, ss. 63–64), aynı zamanda söylem ile eylem arasındaki tutarsızlıkların, ülkelerin uluslararası alandaki imajını zedeleyeceğini de öne sürmektedir. Örneğin 11 Eylül'den sonra ABD'nin göç konusundaki tutumu sertleşmiş ve yeni vize prosedürleri yabancı öğrencileri tedirgin etmiştir. Yine Müslümanlara karşı hoşgörüdeki azalma, Arap dünyasının yanı sıra Pakistan ve Endonezya gibi ülkelerde de ABD'nin imajını zedelemiştir. Nitekim ABD'nin terörizm konusunda kendi değerlerine ters düşen bu tavrı, yumuşak gücüne ciddi ölçüde zarar vermiştir.

Nye (2005, ss. 60–61), her ne kadar dürüstçe uygulansa da söz konusu değerlerin kimilerine çekici geleceği gibi, kimilerini iteceğini de belirtmektedir. Nye'e göre bazı insanlar için bireycilik ve özgürlük, hayranlık uyandıran değerler olsa da aynı değerler

kimi kökten dincilerde tersine bir etki yaratabilmektedir. Nitekim 2002 yılında yapılan bir araştırma, bu düşüncenin doğruluğunu kanıtlar niteliktedir. Bu araştırmaya göre Afrikalıların üçte ikisi, ABD'nin demokrasi konusundaki fikirlerini beğenirken, Müslüman ülkelerde ise bu oran, sadece üçte bir düzeyindedir.

2.3.2.1.3. Hükümet Politikaları ve Dış Politika

Dünya'daki siyasal sistem, dinamik bir yapıya sahiptir. Geçmişte tek bir devletin, karşısında denge oluşturulamayacak kadar büyük bir güce sahip olduğu dönemler yaşanmıştır. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın ardından iki kutuplu bir dünya ortaya çıkmıştır. 1950'lerden sonra ise giderek çok kutuplu bir sistem hâkim olmaya başlamıştır. Bir tarafta Çin büyük bir güç kazanırken diğer tarafta ise bağlantısız ülkelerin sahneye çıkmasıyla birlikte, 'Üçüncü Dünya' oluşmuştur. Buna bağlı olarak da ikili kutuplaşmadan uzaklaşılmış, 'Soğuk Savaş'ın yerini daha çok 'Yumuşama' siyaseti almıştır. Böylelikle bloklar içi dayanışmanın aksine, ekonomik ve kültürel alanda bloklar arası ilişkiler yoğunlaşmıştır. Uluslararası alanda yaşanan gerginliklerin çözümü de daha çok barışçı yollarda aranmaya başlanmıştır (Kışlalı, 2018, ss. 269–270).

Yumuşama siyasetinin etkinliğini koruduğu günümüzde, hükümetlerin politikaları ve dış politikanın, önemli bir güç kaynağı olduğu anlaşılmaktadır. Nye de yumuşak gücün bir diğer kaynağı olarak hükümet politikaları ve dış politika üzerinde durmaktadır. Hükümet politikaları ve dış politikanın ülkelerin yumuşak gücü üzerindeki önemini de ABD üzerinden verdiği örneklerle açıklamaktadır. Örneğin Nye (2005, s. 22)'e göre, 1950'lerdeki ırk ayrımı, Amerika'nın Afrika ülkeleri üzerindeki yumuşak gücünü azaltmıştır. Ölüm cezasının uygulanması ve silah kontrolü yasalarının yetersizliği de günümüzde ABD'nin Avrupa'daki yumuşak gücünü azaltmaktadır. Diğer taraftan Jimmy Carter'ın insan hakları politikaları, Reagan ve Clinton hükümetin demokrasiyi geliştirmek adına ortaya koyduğu çabalar, dış politikada yumuşak gücün etkisini gösteren örnekler arasında yer almaktadır.

Nye (2005, s. 22), dış politikanın yumuşak güç üzerindeki etkisinin uzun ya da kısa vadeli olabileceğini de belirtmektedir. Bu görüşünü ise 1990'ların başında ABD'nin Arjantin'deki popülerliğinin Carter'ın 1970'lerdeki politikalarının sonucu olduğunu öne

sürerek örneklendirmektedir. Nye'e göre Carter'ın attığı adımlar, Arjantin hükümetinin BM'de ve Balkanlar'daki Amerikan politikalarını desteklemesini sağlamıştır. Ancak Arjantin ekonomisini çöküşten kurtaramadığı on yılda, durum tersine dönmüş ve ABD'nin Arjantin'deki yumuşak gücü gözle görülür bir biçimde azalmıştır.

Son olarak hükümet politikaları ve dış politikada üslubun çok önemli bir yer tuttuğunu dile getiren Nye (2005, ss. 70–71), tevazudan uzaklaşılmış, kibirli, kayıtsız veya ulusal çıkarlar konusunda dar görüşlü bir yaklaşım üzerine inşa edilen politikaların, yumuşak gücü baltalayacağını ifade etmektedir. Bu görüşünü desteklemek için de 2003 yılında BBC tarafından 11 ülkede yapılan bir kamuoyu araştırmasını örnek göstermektedir. Araştırmaya katılan insanların birçoğu, ABD'yi dünya barışı açısından Kuzey Kore'den daha çok tehlike arz eden kibirli bir süper güç olarak gördüğünü söylemiştir. Nitekim ABD'nin öne çıkan bu kibirli imajı, yumuşak gücünü önemli ölçüde zayıflatmış, ABD yanlısı İngilizlerin bile bu kibirli tavırdan rahatsız olduğu gözlenmiştir.

2.3.3. Türkiye'de Kamu Diplomasisi

Nye'nın yumuşak güç ekseninde ele almasıyla birlikte popülerliği giderek artan kamu diplomasisi, Türkiye'de 1990'ların sonlarında kullanılmaya başlanmıştır. Ancak ilk dönemlerde çeşitli ulusal gazetelerde ve Dışişleri Bakanlığı Enformasyon Dairesi Başkanlığı'nın internet sitesinde yer alsa da kavramın içeriği hakkında net açıklama yapılmamıştır. Yine kavramın Türkçe karşılığı ve kapsamı konusunda da bir uzlaşı sağlanamamış, kimi zaman halkla ilişkiler ile aynı anlamda kullanılmıştır (Bağce, 2011, s. 63). 2009 yılında ise Dışişleri Bakanlığı'nın internet sitesi üzerinden sosyal medya araçları kullanılarak kamu diplomasisi faaliyetleri yürütüleceği duyurulmuştur. Tarihler 30 Ocak 2010'u gösterdiğinde de 27478 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur. Yayımlanan genelgede kurumun amacı, *"kamu diplomasisi alanında yürütülecek çalışmalar ile stratejik iletişim ve tanıtım faaliyetleri konusunda kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında iş birliği ve koordinasyonu sağlamak"* şeklinde açıklanmıştır (Yağmurlu, 2007, s. 26).

Türkiye'de kamu diplomasisi uygulamaları, siyasal bilgilendirme ve kültürel iletişim olmak üzere iki boyutta ele alınmaktadır. Siyasal bilgilendirme çalışmaları, daha

çok kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yürütülmektedir. Basın bültenleri, basın açıklamaları, siyasi liderlerin konuşmaları, kamu kurum ve kuruluşlarının yayınladığı kitap, makale, broşür vb. bilgilendirici çalışmalar bu uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Kültürel çalışmalarda ise yine kamu kurum ve kuruluşları etkinliğini korusa da özel sektör ve sivil toplum kuruluşlarının da aktif bir rol üstlendiği görülmektedir. Akademik değişim programları, festivaller, Türkçe eğitim merkezleri, Türk kültür merkezleri, olimpiyat oyunları, uluslararası Türk okulları, üniversiteler arası iş birliği programları ve dil okulları ise kültürel çalışmalara örnek olarak gösterilebilmektedir (Bostancı, 2012, ss. 68–69).

Türkiye'de genellikle Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu (TRT), Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), Yurtdışı Türkler ve Akrabalar Topluluğu Başkanlığı (YTB), Yunus Emre Enstitüsü, Anadolu Ajansı (AA) gibi kuruluşlar, kamu diplomasisi faaliyetlerinin uygulayıcısı olan devlet kurumlarıdır. Daha önce Başbakanlık çatısı altında faaliyetlerini yürüten Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün görevini ise Başkanlık sistemine geçişle birlikte artık Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı üstlenmektedir. Diğer taraftan yine daha önce Başbakanlık bünyesinde olan TİKA ve Yurtdışı Türkler ve Akrabalar Topluluğu Başkanlığı da artık Kültür ve Turizm Bakanlığı çatısı altında faaliyetlerini yürütmektedir.

Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin uygulayıcıları arasında, sivil toplum kuruluşları ve hükümet harici organizasyonlar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu kuruluş ve organizasyonlar, ulusal politikaların yansıtılmasından kültürel seviyede mesajların aktarılmasına kadar birçok alanda kilit rol oynamaktadır (Aydemir, 2016, s. 356). Örneğin Türkiye'nin en köklü sivil toplum kuruluşlarından bir tanesi olan Türk Kızılay, uluslararası alanda yaptığı yardımlarla, Türkiye'nin kamu diplomasisine olumlu anlamda büyük katkılar sunmaktadır. Bununla birlikte değişim programları ve burslar da Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinin bir diğer ayağını oluşturmaktadır. Burs ve programlar sayesinde hem Türk toplumunun değer ve düşüncelerinin dış kamuoyunda hızlı bir şekilde öğrenilmesi, hem de bireyler arasındaki karşılıklı anlayışın arttırılması sağlanmaktadır (Aydemir, 2016, s. 365).

2.3.4. Kitle İletişim Araçları ve Kamu Diplomasisi

İletişim sözcüğü, Latince 'communis'ten türetilmiş 'communication' kavramına karşılık gelmektedir. 'Commune', 'de communis', 'communicare' gibi sözcüler ise; ortaklık, birliktelik, toplumsallaşmış olmak, ortak katılım gibi anlamlar içermektedir (İnceoğlu, 2011, s. 199). Ünsal Oskay (2015, s. 23) da Latince'deki anlamlarına dikkat çekerek, iletişimi şu şekilde tarif etmektedir;

> *Birbirlerine ortamlarındaki nesneler, olaylar, olgularla ilgili değişmeleri haber veren, bunlara ilişkin bilgilerini birbirine aktaran; aynı olgular, nesneler, sorunlar karşısında benzer yaşam deneyimlerinden kaynaklanan, benzer duygular taşıyıp bunları birbirine ifade eden insanların oluşturduğu topluluk ya da toplum yaşamı içinde gerçekleştirilen tutum, yargı, düşünce ve duygu bildirişimlerine iletişim diyoruz.*

Metin İnceoğlu (2011, ss. 199–200) da benzer bir şekilde klasik yaklaşımın iletişimi, insanların türsel özelliği olan toplumsallığının bir yansıması olarak gördüğünü dile getirmektedir. Bu çerçeveden bakıldığında iletişim, *"birey ile birey –ya da bireyler-arasında yapılan anlam(lar) yüklü simgeler gönderimi, alımı, işlenimi, yeniden gönderimi, yeniden alım ve yeniden işlenimi süreci"* şeklinde tarif edilmekte ve temelindeki toplumsallaşmaya dikkat çekilmektedir. Ancak İnceoğlu iletişim konusunda eleştirel yaklaşımların da olduğunu ve bu yaklaşımların, iletişimin daha çok etkileme, yönlendirme veya değiştirme gibi özellikleri üzerinde durduklarını da belirtmektedir. İnceoğlu'na göre eleştirel yaklaşımlar;

> *vericinin mesajı hangi koşullarda kodladığı, alıcıların bu kodları nasıl çözümlediği, göndericinin iletişim aracını ne amaçla ve nasıl kullandığı, kitle iletişim araçlarının nasıl bir siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel ortamda kurumsallaştırıldığı üzerinde önemle durur, Bu bakış açısında iletişimin ideolojik yanı vurgulanırken, onun basit bir "anlam yüklü simgeler gönderimi…" olmadığı da belirtilir. İletişim bu anlamda, mesaj kaynağının, kendisine hedef olarak seçtiği kitlenin, grubun, bireyin davranışlarını istediği yönde etkileme, yönlendirme veya değiştirme edimidir.*

Kitle iletişimi ise mesajların medya da denilen gazete, radyo, televizyon, sinema, internet vb. araçlar üzerinden hedef kitleye iletilmesi eylemidir. Bir başka tanımda ise bu kavram, "*kurumlar ve uzman grupların teknolojik aygıtları kullanarak sembolik içerikleri külliyatlı, heterojen ve geniş bir alana dağılmış izleyici-okuyucu-dinleyicilere yaymak*

üzere kullandıkları teknikler…" şeklinde tarif edilmektedir (Janowitz'ten akt. McQuail ve Windahl, 1993, s. 6).

Kitle iletişim araçları giderek karmaşık bir hale gelen dünyada, insanların çevresini algılaması sürecinde büyük bir rol üstlenmektedir. Zira bu araçlar, insanların doğrudan algılarına seslenebilmekte, böylelikle tutum ve davranışlarını değiştirebilmektedir (Bulut, 2017, s. 145). Kitle iletişim araçlarının ortaya çıkması ve yaygınlaşması ise 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Bu araçların insanların algıları üzerindeki güçlü etkilerinin farkına varılması ve buna yönelik bilimsel çalışmaların yaygınlaşması da yine dönemlerdedir.

Kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki etkilerine yönelik geliştirilen ilk model ve yaklaşımlar, daha çok siyaset bilimiyle ilişkilidir. Araştırmacılar, bu dönemlerde radyo ya da basın gibi araçlarla yürütülen propaganda faaliyetlerinin, insanları etkileme potansiyeliyle ilgilenmişlerdir (Yaylagül, 2014, s. 24). Örneğin Birinci Dünya Savaşı sırasında propagandanın gücünden etkilenilerek sihirli mermi kuramı geliştirilmiştir. 'Hipotermik iğne kuramı', 'iletim kuramı', ya da 'şırınga modeli' olarak da bilinen bu kuramla, kitle iletişim araçlarının güçlü, anında ve doğrudan etkileri olduğu iddia edilmiştir (Tekinalp ve Uzun, 2019, ss. 119–120). Başka bir ifadeyle bu kuram, elitlerin iletişim araçları üzerinden gönderdikleri mesajların, kitleler üzerinde derinin altına enjeksiyon yapan bir şırınga ya da sihirli bir mermi gibi doğrudan ve anında etki yaptığı düşünülerek geliştirilmiştir (Yaylagül, 2014, s. 55).

Kitle iletişim araçlarının etkileri üzerine geliştirilen bir diğer önemli kuram ise ekme kuramıdır. Amerikalı iletişim uzmanı George Gerbner tarafından ortaya atılan bu kuram; televizyonun insanlar üzerinde uzun dönemli, azar azar, derece derece, dolaylı fakat zamanla birikerek bir etki yarattığı görüşü üzerine inşa edilmiştir. Ekme kuramına göre; fazla televizyon izleyen insanlar, daha az izleyenlere kıyasla televizyonda yaratılan ve sunulan dünyanın çok daha fazla etkisi altındadırlar. Yalnız yaşayan ya da televizyonu yoğun olarak yalnız seyreden insanlar da başkalarıyla birlikte yaşayanlara kıyasla televizyonun ekme yönündeki etkisine daha fazla açıktırlar. Yine az hayat tecrübesi olan çocuk ve gençler, televizyona çok daha fazla bağımlıdırlar. Endüstriyel kapitalist düzenin kültürel silahı olan televizyon ise; geleneksel inanç ve davranışları değiştirmenin, tehdit

etmenin ya da zayıflatmanın aksine, bu inanç ve davranışları güçlendirmek ve istikrarlı bir hale getirmek amacıyla kullanılmaktadır (Yaylagül, 2014, ss. 74–75).

Diğer taraftan kitle iletişim araçlarının en önemli işlevlerinden bir tanesi de gündem belirlemedir. Gündem belirleme kuramı ise temelde kitle iletişim araçlarının olaylara verdiği önem derecesinin, insanların da o olaylara vereceği önem derecesini belirlediği ve böylelikle kamuoyunda bir etki yaratıldığı fikri üzerinden hareket etmektedir. Kuramın özellikle Malcom McCombs ve Donald Shaw'ın yaptığı bir çalışmayla öne çıktığı bilinmektedir. 1976 yılında yaptıkları çalışmada ABD'deki Watergate olayını (politik rüşvet olayı) örnek alan McCombs ve Shaw; olayı açığa çıkarmada yeni hiçbir şey olmamasına rağmen, basının konuyu teşhir etmesi ve televizyonda gösterilen Birleşik Devletler senato oturumları sayesinde Watergate olayının yılın konusu haline geldiğini ispat etmişlerdir (McQuail ve Windahl, 1993, ss. 91–93).

Öte yandan iletişimin endüstrileşmesi, uluslararası yönü, siyasal ekonomisi, sosyolojisi, kültürel incelemeler ve yeni teknolojilerin toplum üzerindeki etkileri gibi konular üzerinden, kitle iletişim çalışmalarında eleştirel yaklaşımlar öne çıkmaya başlamıştır. Yine Marksizm'in de etkileriyle, kitle iletişim araçlarının kültürel ve ideolojik aygıtlar olduğu yönünde kuramlar ortaya atılmıştır (Yaylagül, 2014, ss. 91–93). Örneğin Marksist düşünür Louis Althusser (2017, ss. 50–52), *Baskıcı Devlet Aygıtları* ve *Devletin İdeolojik Aygıtları* (DİA) kavramlarını ortaya atmış; ideolojik aygıtlardan bir tanesinin de basın, radyo, televizyon vb. gibi kitle iletişim araçlarından oluşan *Haberleşme DİA'sı* olduğunu vurgulamıştır. Ve egemen güçlerin ellerinde bulundurdukları bu ideolojik aygıtlarla, şiddet yerine ideolojiyi kullanarak, yönetilenleri etki altında tuttuklarını savunmuştur.

Nitekim bu gibi işlevleri göz önünde bulundurulduğunda, giderek belirgin bir hale gelen günümüz enformasyon çağında da küresel düzeyde söz sahibi olmak isteyen ülkelerin; kendi aleyhlerindeki yanlış kalıpların dünya kamuoyuna yerleşmesinin önüne geçebilmeleri, temel çıkarlarını savunabilmeleri ve ulusal kimliklerini oluşturabilmeleri için kitle iletişim araçlarını başarılı bir şekilde kullanmaları gerektiği açıkça görülmektedir. Zira bir devletin dünya ile iletişim kanalı olarak daha çok yabancı medya kuruluşlarına bağımlı olması; ulusal kimliğini dünyaya tanıtmasını ve dünya devletleri

arasında saygın bir yer edinebilmesini imkânsız bir hale getirmektedir (Malek'ten akt. Öymen, 2017, ss. 319–320). Uluslararası alanda güçlü medya kuruluşlarına sahip olan devletler ise bu avantajlarını kullanarak dış politikadaki hedeflerini çok daha kolay bir şekilde hayata geçirebilmektedirler. Örneğin medya sayesinde, hassas bir müzakere sürecinde karşı tarafı sıkıştırabilmekte ve o ülkenin halkını kendi hükümetinin politikaları aleyhine etkileyebilmektedirler (Öymen, 2017, s. 320).

Sonuç olarak ülkelerin uluslararası alandaki ekonomik ya da politik hedeflerine ulaşabilmeleri için yürüttükleri kamu diplomasisi faaliyetlerinde de kitle iletişim araçlarına büyük bir sorumluluk düşmektedir. Zira ülkelerin kendilerini diğerlerinden farklı kılmasının veya rakiplerinin bir adım önüne geçmesinin her geçen gün daha da önem kazandığı günümüzde (Bostancı, 2012, s. 131), kültürün, siyasi değerlerin ya da dış politikadaki düşüncelerin geniş kitlelere aktarılmasının en kolay ve en etkili yolu, kitle iletişim araçlarını başarılı bir şekilde kullanmaktan geçmektedir. Kamu diplomasisinde en çok başvurulan kitle iletişim araçlarının ise gazete, dergi, radyo, sinema, televizyon ve internet olduğu söylenebilir. Bunların dışında her gün binlerce haberi dünyanın dört bir yanına servis eden uluslararası haber ajansları da kamu diplomasisi uygulamalarında kritik bir önemdedir.

2.3.4.1. Yazılı Basın (Gazete-Dergi-Haber Ajansı)

17. yüzyılın başından beri aramızda olan ve 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren giderek kitleselleşmeye başlayan gazeteler (Tokgöz, 2015, s. 31), gündem belirleme, kamuoyu oluşturma ve manipüle etme gücüyle günümüzün hala en önemli kitle iletişim araçlarındandır. Dünya nüfusunun okuma-yazma bilen büyük bir çoğunluğu, günde en az bir gazete okumakta ya da gazetelere internet siteleri üzerinden ulaşmaktadır (Erzen Ünal, 2014, s. 147). Doğal olarak geniş kitlelere kolaylıkla ulaşabilmesi ve kamuoyu üzerindeki güçlü etkileri göz önünde bulundurulduğunda, gazeteler kamu diplomasisi faaliyetlerinin en önemli unsurlarından bir tanesini oluşturmaktadır.

Nitekim günümüzde ülkelerinin kamu diplomasisi faaliyetlerine katkı sunmak amacıyla, yabancı dillerde yayımlanan gazete örneklerine pek sık olmasa da rastlanılmaktadır. Örneğin Turkuvaz Medya Grubu çatısı altında 2014 yılında yayın

hayatına başlayan *Daily Sabah* gazetesi; günümüzde İngilizce, Arapça, Rusça ve Almanca olmak üzere 4 dilde çıkarılarak, Türkiye'nin gündemini uluslararası alana taşımaktadır. Yine Albayrak Medya Grubu tarafından; Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Arapça, İngilizce ve Soranice olmak üzere 5 dilde hazırlanıp 10 ülkeye dağıtılan *Yeni Şafak Üniversite Gazetesi* ile de Türkiye'ye yurt dışından gelen öğrenci sayısı arttırılmaya çalışılmaktadır (Alioğlu, 2019).

Diğer taraftan dünya çapında saygınlık kazanmış ve fikir basınının bir parçası olan *New York Times, Washington Post, Wall Street Journal, Los Angeles Times, The Guardian, Financial Times, Le Monde, Die Zeit* gibi gazetelere verilen demeçler, bu gazetelerde yayımlanan haber veya makaleler de kamu diplomasisi açısından kritik bir önem taşımaktadır. Bu nedenle ülkelerinin uluslararası alandaki politikalarının meşruluğuna yabancı kamuoyunu ikna etmek ve onlardan destek almak isteyen devlet temsilcileri, bu tür gazetelere demeçler vererek veya bu gazetelerde makalelerini yayımlatarak, kamu diplomasisi çalışması yapmaktadırlar. Örneğin Türkiye'nin Suriye'nin kuzeydoğusuna yönelik yürüttüğü Barış Pınarı Harekâtı sırasında, Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu *New York Times* gazetesi için bir makale kaleme almıştır. Çavuşoğlu *'Neden Türkiye mücadeleyi Suriye'ye Taşıdı?'* başlıklı makalesinde; özellikle Amerikan basınında sık sık dile getirilen Türkiye'nin Kürtlere saldırdığı, IŞİD'e karşı mücadeleyi zayıflattığı, ABD'nin müttefikleri karşısında güvenilirliğine zarar verdiği yönündeki iddiaların gerçek olmadığını ve Türkiye sınırında bir terör koridoru kurulmak istendiğini, ulusal güvenlik açısından da bu harekatın şart olduğunu anlatmıştır ("Sayın Bakanımızın The New York Times gazetesinde yayımlanan 'Neden Türkiye mücadeleyi Suriye'ye taşıdı?' başlıklı makalesi, 11 Ekim 2019 / T.C. Dışişleri Bakanlığı", 2019). Böylelikle dış kamuoyunda Türkiye'ye karşı yaratılan olumsuz algıyı yıkmaya çalışmıştır.

Öte yandan 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren varlık gösteren[15] ve gazete, radyo, televizyon vb. kitle iletişim araçlarına haber sağlayan uluslararası haber ajansları da kamu diplomasisi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Zira dünyadaki haber dağıtım

[15] Dünyadaki ilk haber ajansı, Macar asıllı bir Fransız olan Charles Havas tarafından 1835 yılında kurulan 'Havas'tır. Detaylı bilgi için bkz. Oya Tokgöz, **Temel Gazetecilik, Ankara**, İmge Kitabevi Yayınları, 2015, s. 209.

sistemine egemen olan *Reuters, AP (Associated Press)* ve *AFP (Agence France Presse)* gibi ajanslar, her ne kadar dünyadaki haber ihtiyacını karşılıyor gibi görünseler de dolaylı yoldan kendi ülkelerinin ekonomik, kültürel, sosyal ve siyasal değerlerini dünyaya aktarmaktadırlar. Böylelikle gelişme yolundaki ülkelerin, dünyada olup biten olayları gelişmiş ülkelerin bakış açısıyla ele almalarını ve giderek o ülkeler gibi düşünmelerini sağlamaktadırlar (Girgin, 2014, s. 83).

Son olarak gazeteler ve uluslararası haber ajansları gibi, dergiler de kamu diplomasisi aracı olarak kullanılmaktadır. Örneğin *Time, Newsweek, Le Point* gibi dergilerde yayımlanan haber, röportaj ya da makaleler küresel çapta yankı uyandırmaktadır. Bu nedenle bir ülke liderlerinin bu tür dergilerde röportajının, olumlu bir haberinin yayımlanması ya da fotoğrafının dergi kapağında yer alması, kamu diplomasisi açısından büyük önem taşımaktadır.

Şekil 1: Time Dergisine Kapak Olan Türk Liderleri

Kaynak: ("Erdoğan Time Dergisine Kapak Oldu", 2011)**.**

Örneğin daha önce Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü ve Adnan Menderes'i de kapak fotoğrafı yapan Amerika'da haftalık yayımlanan *Time* dergisi, 28 Kasım 2011 tarihli sayısında dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın fotoğrafını kapak yapmıştır. Aynı zamanda dergide, Erdoğan'ın ülkesini bölgesel lider haline getirdiği ve Orta Doğu ülkelerinde 'en karizmatik lider' olarak görüldüğü gibi ifadeler yer almıştır. *Time'*ın bu yayını, o dönemde hem Erdoğan'ın hem de Türkiye Cumhuriyeti'nin dünya kamuoyundaki imajına olumlu bir katkı sunmuştur.

2.3.4.2. Radyo

Profesyonel anlamda ilk kez 1920 yılında kullanılan radyonun[16] (Kars, 2013, s. 65), devletlerin uluslararası çıkarları doğrultusunda kullanılması da neredeyse icadı kadar eskidir. Örneğin 1929 yılında kurulduğunda 4 dilde yayın yapan Sovyetler Birliği'ne ait *Moskova Radyosu*, tarihler 1933'ü gösterdiğinde bu sayıyı 11'e çıkararak, komünist devrimin dünyaya anlatılması ve yaygınlaştırılması görevini üstlenmiştir (Rawnsley'den akt. Kuruoğlu, 2006, s. 12). Yine 1922 yılında İngiliz devleti tarafından kurulan *BBC* de, yaklaşık on yıl sonra bütün önemli Avrupa dillerinin yanı sıra Arapça yayınlar da gerçekleştirmiştir (Nye, 2005, s. 102). 1940 yılında gelindiğinde ise yayın coğrafyasına 23 yeni dil daha eklemiş ve günde 78 haber bülteni yayınlayacak duruma gelmiştir. Nitekim İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde *BBC*, 43 değişik dildeki yayınlarıyla dünyanın önde gelen uluslararası yayıncısı unvanını elde etmiştir (Bektaş, 2002, s. 109). Medya ve iletişimle ilgili pek çok çalışmada dünyanın en tarafsız kuruluşlardan birisi olarak anılan *BBC* (Kuruoğlu, 2006, s. 33), günümüzde de küresel anlamda kazandığı bu saygınlıkla, İngiltere'nin en önemli kamu diplomasisi araçlarından bir tanesidir. Öte yandan birçok dilde yayınlar yapmaya devam *BBC Radyo*, 27 Mayıs 2011 tarihinde parçası olduğu *BBC Dünya Servisi'*nin bütçe kesintileri doğrultusunda Türkçe yayınlarına son vermiştir ("Radyo Yayınlarımız - BBC News Türkçe", 2011).

Kamu diplomasisi denildiğinde akla gelen bir diğer önemli örnek ise *Amerika'nın Sesi (Voice of Amerika/VOA)* radyosudur. 1942 yılının başlarında Amerika'nın II. Dünya Savaşı yıllarındaki politikalarını dış kamuoyuna anlatmak amacıyla kurulan *Savaş Enformasyon Ofisi (The Office of War Information/OWI)*'ne bağlı olarak çalışan *VOA* (Erzen Ünal, 2014, s. 62), 1943 yılında 36 vericiyle, 46 dilde 50 saat süren yayınlar gerçekleştirmiştir (Bektaş, 2002, s. 109). 1948 yılında *OWI* kapatılınca da Dışişleri Bakanlığı çatısı altında devletin denizaşırı ülkelere sesini duyuran resmi yayın organı olarak faaliyetlerine devam etmiştir (Erzen Ünal, 2014, s. 62). Soğuk Savaş döneminde Amerika'nın Rusya ve Doğu Bloku ülkeleriyle olan mücadelelerinde de yaptığı yayınlarla daima öne çıkan *VOA* (Kuruoğlu, 2006, ss. 29–30), günümüzde internet üzerinden de

[16] Radyo vericisinden ilk profesyonel radyo yayını, 1920 yılında ABD'nin Pittsburg kentinde, Westinghouse fabrikası radyosu olan K.D.K.A isimli istasyondan yapılmıştır (Kars, 2013, s. 65).

yayınlarını sürdürmektedir. *Amerika Küresel Medya Ajansı (U.S. Agency for Global Media/USAGM)*'ye bağlı olarak çalışan kuruluş, 45'i aşkın dilde yayınlar gerçekleştirmekte ve ABD'nin en büyük uluslararası multimedya haber kuruluşu kabul edilmektedir ("VOA- Biz Kimiz?", y.y.).

Nitekim radyo, dünyanın neredeyse her yerine dinlenebilmesi, yazılı basına kıyasla okuma-yazma bilmeyen ve az kültürlü kitlelere de hitap edebilmesi gibi özelliklere sahip olmasından dolayı, icadından beri devletlerin uluslararası alandaki çıkarlarına hizmet etmiştir. Günümüzde de yine devletlerin kamu diplomasisi uygulamalarında başvurdukları en önemli kitle iletişim araçlarından bir tanesidir. Radyo yayınları üzerinden devletler; ideolojilerini, politikalarını ve dillerini, hedef ülkelerin halklarına kolaylıkla aktarılabilmekte ve dış politikadaki amaçlarını hayata geçirmek için algı oluşturabilmektedirler (Aydemir, 2016, s. 185).

Türkiye de günümüzde radyoyu kamu diplomasisi faaliyetleri doğrultusunda aktif bir şekilde kullanmaktadır. Örneğin TRT bünyesindeki *'Türkiye'nin Sesi Radyosu' (TSR),* çeşitli iç ve dış konularda Türkiye'nin görüşlerini yansıtan ve ülkenin tanıtımına katkı sağlayan program ve içerikleri, 34 dilde 24 saatlik yayınlarla dinleyicilere ulaştırmaktadır ("TRT - Radyo Tanıtım", y.y.).

2.3.4.3. Sinema

Sinema, bir ülkenin kültürünü, sanatını, ideolojisini ve/veya yaşam biçimini dış kamuoyuna tanıtırken kullanabileceği en etkili kitle iletişim araçlarından bir tanesidir. Zira teknolojinin de getirdiği imkânlarla birlikte sinema filmleri, dünyanın hemen her köşesindeki izleyiciye kolaylıkla ulaşabilmekte; duygulara ve bilinçaltına seslenerek mesajları fark ettirmeden hedef kitleye empoze edebilmektedir (G. A. Sancar, 2012, s. 212).

Joseph Nye (2005, ss. 54–55) sinema filmlerinin kitleler üzerindeki etkisini Soğuk Savaş döneminde Batı filmlerin oynadığı rolle örneklendirmektedir. O dönemde Batı'nın apolitik filmlerinin dahi Sovyet seyircisi üzerinde ciddi etkiler yarattığını dile getiren Nye, bu filmler sayesinde Sovyet halkının Batı'daki insanların uzun yiyecek

kuyruklarında beklemek zorunda olmadıklarını, apartman dairelerinde ortaklaşa yaşamadıklarını ve kendilerine ait arabalarının olduğu gördüğünü, böylelikle Sovyet medyasının yaydığı olumsuz görüşlerin çürütüldüğünü ifade etmektedir.

Sinemanın kamu diplomasisi aracı olarak kullanılmasının en önemli örneklerinden biri tanesi, hiç kuşkusuz Hollywood filmleridir. Amerika'nın ciddi yatırımları neticesinde Hollywood, dünya çapında tanınmış ve güçlenmiş ve tüm dünyayı sinema alanında kuşatır hale gelmiştir (Schiller'den akt. N. Güngör, 2016, s. 164). Hollywood filmleri sayesinde Amerika, bir fırsatlar ülkesi olarak gösterilmekte; Amerikan yaşam tarzı, kültürü ve tüm dünyaya empoze edilmektedir (Boniface'den akt. Çetin, 2015, s. 50). Meltem Ünal Erzen (2014, ss. 136–137) Hollywood filmlerinin; teknolojik gelişmişliğin ürünü olan fantastik, macera, korku ve animasyon filmler ile izleyiciyi büyülediğini ve ABD'nin dünya ülkeleri arasında temsil ettiği gelişmişliği ve modern hayatı yansıttığını söylemektedir. Öte yandan Hollywood filmlerinin, gerçekleşmiş askeri operasyonlar veya tarihi olayları işlerken ABD politikalarının savunucusu olduğu yönünde eleştiriler de aldığını dile getiren Erzen, yine de ABD kültürünü tanıtması ve ABD'ye karşı bir hayranlık uyandırması bakımından Hollywood sinemasının önemli bir kamu diplomasisi aracı olduğunu söylemektedir.

Hollywood'un yanı sıra Avrupa sineması, Bollywood ve Çin Sineması da sinemanın kamu diplomasisi aracı olarak kullanılmasındaki önemli örneklerdendir. Avrupa sineması diğer ülkelerin sinemalarına kıyasla daha sanatsal bulunurken, Bollywood Hindistan'ın gelişmekte olan kültürünün, Çin sineması ise filmlerin çekildiği mekânlar ve oyuncuların geleneksel kostümleri gibi sembollerle Çin kültürünün dünyaya yayılmasına hizmet etmektedir (Erzen Ünal, 2014, ss. 136–137).

2.3.4.4. Televizyon

1950'lerden sonra dünya genelinde giderek yaygınlaşmaya başlayan televizyon, günümüzde gazete, radyo ve dergilerden çok daha etkin bir kitle iletişim aracı olarak kabul edilmektedir (Tokgöz, 2015, s. 441). İnsanların dünyada olup bitenler hakkındaki fikirleri, siyasi gelişmeler karşısındaki tutum ve davranışları televizyon üzerinden verilen mesajlarla şekillendirilebilmekte, yine belirli ürünlerin satılmasında etkin bir rol oynayan

televizyonlar üzerinden, insanların yaşam biçimleri dizayn edilebilmektedir (Özsoy, 1998, s. 371). Özellikle uydu ve internet teknolojilerinde yaşanan gelişmeler sayesinde de televizyonun kitleler üzerindeki etkileri artık sadece ulusal değil, aynı zamanda uluslararası niteliktedir.

Kitle iletişim araçlarının gelişmesiyle birlikte dünyanın küresel bir köye dönüştüğünü ifade eden Marshal McLuhan (akt. Yaylagül, 2014, s. 70)i bu araçlar içerisinde özellikle televizyonun gücüne dikkat çekmektedir. McLuhan'a göre köylerde herkesin her şeyden haberdar olabilmesi ve herkesi tanıyabilmesi gibi, televizyonlar da dünyanın hemen her yerindeki olaylardan kitleleri anında haberdar edebilmektedir. Küresel ölçekli bu gücü göz önünde bulundurulduğunda da televizyon, doğal olarak ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetlerinde faydalanacağı en önemli kitle iletişim araçlarından birisidir. Ülkeler, televizyonlar sayesinde siyasi, kültürel, dini vb. değerlerini uluslararası kamuoyuna empoze edebilmekte veya dünya üzerindeki olumsuz algılarını giderip, pozitif bir imaj yaratabilmektedirler.

Televizyon haber verme, bilgilendirme ve eğitme gibi işlevlerinin yanı sıra, eğlendirici içeriklerle de insanların duygularına kolaylıkla hitap edebilmektedir. Bu noktada özellikle televizyon dizilerinin çok güçlü etkilerinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Dolayısıyla televizyon dizileri de yeri geldiğinde ülkelerin kamu diplomasisi faaliyetlerinde etkin bir rol üstlenebilmektedir. Bir ülke, gerek uluslararası yayın yapan televizyon kanalında yer verdiği, gerekse yurtdışına ihraç ettiği dizilerle; dilini, kültürünü, estetik anlayışını ve yaşam tarzını pazarlayabilmekte ve bir cazibe merkezi haline gelebilmektedir. Bu konudaki en önemli örneklerden bir tanesi ise hiç şüphesiz Türk dizileridir.

Türkiye'nin yumuşak gücünün en önemli unsurlarından birisinin dizi ve sinema sektörü olduğuna dikkat çeken Cumhurbaşkanı İletişim Başkanı Prof. Dr. Fahrettin Altun, Türk dizilerinin 156 ülkeden yaklaşık 500 milyon seyirciye ulaştığını ve Türk dizi sektörünün 350 milyon dolarlık ihracat hacmiyle Amerika'dan sonra ikinci sıraya yerleştiğini söylemektedir. Türk dizilerinin yayınlandıkları ülkelerde günlük tüketim alışkanlığına dönüştüğünü de ifade eden Altun, dünyanın çeşitli ülkelerinden dizilerin çekildiği yerleri görmek ve Türk kültürünü yerinde tecrübe etmek isteyen çok sayıda

turistin Türkiye'ye geldiğini ve böylelikle zihinlerinde olumlu bir Türkiye algısının oluştuğunu dile getirmektedir. Altun aynı zamanda Türk tasarımları, tekstil ürünleri, mobilyalar, Türk mutfağı, Türk gıda ürünleri ve Türk menşeili teknoloji ürünlerinin de bu diziler aracılığıyla tanıtıldığının ve böylelikle Güney Amerika'dan Japonya'ya kadar Türk markalarının yeni pazarlara açıldığının altını çizmektedir ("Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizileri Çalıştayı düzenlendi | Türkiye Cumhuriyeti | İletişim Başkanlığı", 2019).

Ancak Türk dizilerine olan yoğun ilgilinin ticari kaygılarla hareket eden dizi sektörünün bir başarısı olduğu ve bu dizilerin Türkiye'nin politikasına herhangi bir katkı sağlamadığı yönünde fikirler de dile getirilmektedir. Örneğin Emrah Aydemir (2018, ss. 168–169), dizilerde herhangi bir strateji geliştirmeden, mesajların plansız olarak izleyiciye sunulduğuna işaret etmekte ve genel anlamda Türk dizilerinde *sınıf* ve *statüye, ekonomik eşitsizliğe* vurgu yapan mesajların ağırlıkta olduğunu, bu dizilerde *demokrasi, insan hakları, eşitlik, özgürlük* gibi temaların işlenmediğini belirterek, söz konusu dizilerin Türk dış politikası için hiçbir anlam ifade etmediğini söylemektedir. Yine Aydemir, bu dizilerle izleyicinin zihninde bir hayranlık uyandırılsa da bu hayranlığın dizinin karakterlerine mi yoksa Türkiye'ye mi olduğunun da belirsizlik taşıdığını dile getirmekte ancak Türk dizilerinin uluslararası alanda bu kadar rağbet görmesinin nispeten ülke turizmine katkı sağlayacağını ifade etmektedir.

Günümüzde uluslararası televizyon yayıncılığı denilince akla ilk gelen kuruluşlardan bir tanesi hiç şüphesiz *CNN'*dir. Ted Turner tarafından 1 Haziran 1980 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'nin Atlanta eyaletinde kurulan *CNN*, yayın hayatına başladıktan kısa bir süre sonra dünyanın önde gelen haber kaynaklarından bir tanesi olmuştur. 24 saat haber yayınlayarak dünyada bir ilke imza atan kanal, ilk dönemlerinde sadece ABD dahilindeki kablo sisteminin abonelerine yönelik yaptığı yayınlarını, uydu yayıncılığındaki gelişmeler sayesinde ilerleyen dönemlerde uluslararası alana taşımıştır. Günümüzde ise Kuzey ve Güney Kutupları, Grönland ve Sibirya'nın bazı bölümleri dışındaki her yer, *CNN'*in yayın coğrafyasındadır (Bektaş, 2002, ss. 116–117). 93 ülkeye 24 saat aralıksız sinyal yollayan kanal, 16 uluslararası bürosu ve birçok ulusal

haber ajansı ile olan ilişkileriyle, dünyada adı en çok geçen televizyon kuruluşlarındandır (İnceoğlu Giritli, 2010, s. 131).

CNN asıl çıkışını ise Birinci Körfez Savaşı başladığında Irak'tan tüm dünyaya yaptığı canlı yayınlarla sağlamıştır. Zira savaşın ilerleyen aşamalarında bombalar nedeniyle hiçbir televizyon kanalının ekibi yayın yapamazken, *CNN* ekibi canlı yayınlarını sürdürmüş ve dış dünya ile Bağdat arasındaki tek bağlantı olarak kalmıştır. Diğer taraftan kanal, bu dönemde tarafsız olduğu algısını yaratmaya çalışsa da yayınlarda belirli bir yönlendirmenin varlığı hep tartışılmıştır. Örneğin İsrail'e füze saldırısı haberi, ölen olmaması rağmen ajite edilerek verilirken, dünyanın bir başka yerinde birçok kişinin yaşamını yitirdiği olay, sıradan görüntüler kullanılarak izleyiciye sunulmuştur (Bektaş, 2002, s. 117).

Körfez Savaşı'nın tüm dünyada *CNN'*in canlı yayınlarıyla, yani *CNN'*in gözüyle izlenmesi, aynı zamanda 'CNN etkisi' kavramını ortaya çıkmıştır. Bu kavram üzerinden de medyada yer alan haberlerle oluşturulan kamuoyunun, hükümetlerin politikalarını yönlendirebilme işlevi tartışılmıştır. Kamu diplomasisi sürecinde medyanın 'CNN etkisi'ne dikkat çeken Gilboa (2008, s. 63), 'CNN etkisi'nin medyanın uluslararası çıkarları saptaması ve yöneticilerin politika oluşturmasını gasp etmesi olduğunu savunmaktadır.

Kamu diplomasisi bağlamında *CNN* gibi öne çıkan bir diğer uluslararası medya kuruluşu ise *BBC*'dir. *BBC Dünya Servisi*, İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve British Council ile birlikte İngiltere'nin kamu diplomasisi faaliyetlerini yürüten başlıca üç kurumdan bir tanesi olarak gösterilmektedir. Dışişleri diplomatik iletişimin, British Council kültürel iletişimin, BBC ise medya iletişiminin sağlanmasıyla görevlidir (Fisher'den akt. Erzen Ünal, 2014, s. 85). *BBC* bünyesinde 24 saat İngilizce yayınlar yapan uluslararası haber ve bilgi televizyon kanalı *BBC World News,* 200'den fazla ülke ve bölgede izlenebilmektedir ("Global news services - About the BBC", y.y.).

TV5 MONDE kanalı ise Fransız kamu diplomasisinin en önemli kitle iletişim araçlarından bir tanesidir. 5 adet kamu televizyonunun bir araya gelmesiyle kurulduğu için *TV5* adıyla yayın hayatına başlayan kanal, 2006 yılından itibaren *TV5 MONDE*

olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Bu televizyon kuruluşu*; TV5 MONDE FBS (Fransa, Belçika, İsviçre), TV5 Europe (Avrupa, Kuzey Afrika), TV5 MONDE Afrique (Afrika), TV5 MONDE Orient (Ortadoğu, Yakındoğu, Kuzey Afrika), TV5 MONDE Amerique Latine (Güney Amerika), TV5 MONDE Asie (Asya, Avusturalya), TV5 MONDE Etats-Unis (ABD)* olmak üzere toplam 7 farklı kanalla yayınlar gerçekleştirmektedir (Demirkıran, 2008, ss. 207–208). Özellikle eski Fransız kolonilerini ve Afrika ülkelerini hedef alan kanal, bir taraftan Fransa'nın bu topraklarla eski bağlantılarının devam ettirmesine katkı sunarken diğer taraftan ise Fransızcanın dünyaya tanıtılmasına hizmet etmektedir. (Ertekin, 2012, s. 331). Yine kanal, Fransa, İsviçre, Kanada, Quebec ve Wallonia-Brüksel tarafından finanse edilmektedir ("TV5 MONDE-SUNUM", y.y.).

Türkiye de kamu diplomasisi uygulamaları çerçevesinde uluslararası televizyon yayıncılığına önem veren ülkelerden bir tanesidir. Günümüzde 14 adet televizyon kanalı bulunan *TRT,* ulusal kanallarının yanı sıra küresel ve bölgesel ölçekli kanallarıyla da faaliyetlerini yürütmektedir. Örneğin *TRT World* üzerinden tüm dünyaya İngilizce haber yayınları yapılırken, Nisan 2010 tarihinde yayın hayatına kazandırılan *TRT Arabi* ile de 22 Arap ülkesi ve Arapça konuşan vatandaşların, Türkiye ile ilişkilerinin güçlendirilmesi hedeflenmektedir. Türkiye'nin kamu diplomasisi bağlamındaki bir diğer önemli televizyon kanalı ise Kürtçe yayınlar yapan *TRT Kürdi'*dir. Ocak 2009 tarihinde kurulan ve her yaştan seyirciye hitap eden kanal hem Türkiye'nin birlik ve bütünlüğüne hem de uluslararası alandaki ve bölge ülkeleriyle ilişkilerine olumlu katkılar sağlamak amacıyla faaliyetlerini yürütmektedir. Yine dünyaya ağırlıklı olarak Türkçe yayınlar yapan *TRT Türk* kanalı da haber, kültür ve sanat programlarıyla özellikle yurtdışında yaşayan vatandaş ve soydaşlara hitap etmektedir ("TRT - Tanıtım Televizyon", y.y.). Son olarak bu çalışmada inceleyeceğimiz *TRT Avaz* kanalı ise, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki kamu diplomasisi faaliyetlerinde önemli bir rol üstlenmektedir.

2.3.4.5. İnternet ve Sosyal Medya

En genel ifadeyle*, "mevcut bilgisayarları çeşitli ağlarla birbirine bağlayıp, bu bilgisayarlar arasında bilginin depolanmasını ve paylaşılmasını sağlayan elektronik bir dil ve kurallar bütünü"* olan internet, Web 2.0 teknolojisiyle birlikte daha da yoğun kullanılır hale gelmiş ve kitleler, bilginin tüketicisi olmanın yanında bilgi üretme

imkânını da elde etmişlerdir (Yüksel, 2017, ss. 247–249). Yine internetle birlikte kitleler, içerikleri seçme ve denetleme olanağına erişmiş ve geleneksel tek yönlü iletişimin aksine etkileşimli (interactive) iletişim gündeme gelmiştir (Tokgöz, 2015, s. 105). Dolayısıyla kullanıcıların ürettikleri içerikleri kolaylıkla paylaşabildiği veya üretilen içeriklere doğrudan ulaşıp bu içerikler hakkında görüş bildirebildiği bir ortam yaratan internet, günümüzün en önemli kitle iletişim araçlarından birisidir.

İnternetin en önemli avantajlarından bir tanesi, üretilen içerikleri dünyanın dört bir yanına anında ve ucuz bir maliyetle ulaştırabilmesidir. Bu özellik doğal olarak interneti, kamu diplomasisinin de en önemli araçlarından birisi haline getirmektedir. Özellikle 2000'li yılların başıyla birlikte hayatımıza giren ve artık gündelik yaşamın vazgeçilmez bir unsuru haline gelen *Youtube, Facebook, Twitter, Instagram* gibi Web 2.0 tekniğine dayalı sosyal paylaşım siteleri aracılığıyla insanlar, dünyanın öbür ucunda dahi gerçekleşen bir olaydan anında haberdar olabilmektedir. Böylelikle internet sayesinde uluslararası alanda yaşanan siyasi, ekonomik, askeri, bilimsel ve kültürel gelişmeler, toplumlara hızla nüfuz edebilmekte; herhangi bir konu hakkında çok kısa sürede kamuoyu oluşabilmektedir (Erzen Ünal, 2014, s. 142). Ayrıca sosyal paylaşım sitelerinin sunduğunu çift yönlü iletişim imkânı sayesinde hedef kitlenin ihtiyaç ve beklentileri kolaylıkla analiz edilebilmekte; bu ihtiyaç ve beklentiler çerçevesinde şekillenen kamu diplomasisi uygulamalarında da çok daha fazla başarı elde edilebilmektedir.

Sosyal paylaşım siteleri günümüzde birçok devletin uluslararası ilişkiler sürecinde aktif bir şekilde kullandığı en önemli araçlardan birisidir. Örneğin ABD dış politikası için sosyal medya; Çin Rusya, İran, Küba, Peru, Venezuela ve Vietnam gibi devletlerin halklarına, temel Amerikan değerlerini aşılayabilme imkânını sunan bir araç anlamına gelmektedir. Baskıcı rejimler için büyük bir tehdit unsuru olan sosyal medya, ABD için haber, duyuru, kampanya ve çeşitli etkinliklerini dış kamuoyuna duyurabildiği bir kamu diplomasisi uygulaması niteliğindedir (Aydemir, 2016, ss. 317–318).

Türkiye de kamu diplomasisi uygulamalarında sosyal medyayı aktif kullanan devletlerdendir. Günümüzde Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerini yürüten Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve TİKA gibi kurum ve kuruluşların özellikle *Twitter* hesapları, bu kapsamda profesyonel bir şekilde

yönetilmektedir. Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı Türkçenin yanı sıra Rusça ve İngilizce, Dışişleri Bakanlığı Türkçenin yanı sıra İngilizce, Fransızca ve Rusça, TİKA ise Türkçenin yanı sıra İngilizce, Fransızca, Arapça ve Almanca *Twitter* hesaplarıyla; haber, duyuru, etkinlik vb. içerikleri birçok dilde takipçilerine iletmektedir.

Diğer taraftan Türkiye'nin en önemli kamu diplomasisi araçlarından bir tanesi olan TRT de bu kapsamda internetin ve sosyal medyanın gücünden faydalanmaktadır. Örneğin TRT Avaz, hem internet sitesini aktif olarak kullanmakta, hem de *Twitter, Facebook, Instagram, Youtube, Pinterest* ve *VK (Vkontakte)* gibi sosyal medya mecralarından kitlelere ulaşmaktadır.

Tablo 2: TRT Avaz'ın Sosyal Medya Hesapları ve Takipçi Sayıları (Erişim Tarihi: 15.01.2020).

TRT Avaz'ın Sosyal Medya Hesapları		**Takipçi Sayıları**
1.	TRT Avaz - @trtavaz (Twitter)	72.372
2.	TRT Owaz Türkmençe - @trtavazturkmen (Twitter)	1.906
3.	TRT Avaz O'zbekcha - @trtavazozbekce (Twitter)	1.789
4.	TRT АВАЗ КЫРГЫЗ - @trtavazkirgizca (Twitter)	1.308
5.	ТРТ Әуез Қазақша - @trtavazkazakca (Twitter)	1.021
6.	TRT Avaz русское вещание - @trtavazrusca (Twitter)	145
7.	TRT Avaz - @trtavaz (Facebook)	918.860
8.	TRT Owaz Türkmençe (Facebook)	389
9.	TRT Avaz O'zbekcha (Facebook)	812
10.	TRT АВАЗ КЫРГЫЗ (Facebook)	514
11.	ТРТ Әуез Қазақша (Facebook)	358
12.	TRT Avaz русское вещание (Facebook)	727
13.	trtavaz (Instagram)	60.200
14.	TRT Avaz (Youtube)	361.000
15.	TRT Avaz (Pinterest)	2.545
16.	TRT Avaz русское вещание (VK)	761

TRT Avaz'ın Türkiye Türkçesi'nin yanı sıra Kazakça, Kırgızca, Türkmence, Özbekçe ve Rusça içerikler hazırladığı *Twitter* ve *Facebook* hesapları bulunmaktadır.

Instagram, Youtube ve *Pinterest*'te ise sadece Türkiye Türkçesi ile içerikler sunulmaktadır. Ayrıca Rusya'da en çok kullanılan sosyal medya sitelerinin başında gelen *VK*'da da kanala ait Rusça içeriklerin paylaşıldığı bir hesap bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ, KAMU DİPLOMASİSİ VE TRT AVAZ

3.2. Osmanlı'dan Günümüze Orta Asya ve Kafkasya Algısı

Çalışmanın birinci bölümde de detaylı bir şekilde anlatıldığı gibi Türk kimliği, Osmanlı Devleti'nde gerek hanedanlığın saltanata rakip olabilecek Türk aileleri yönetimden uzaklaştırmak istemesi, gerekse devletin çok uluslu ve dinsel yapısı gibi faktörler nedeniyle uzun bir süre geri plana atılmıştır. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında itibaren yoğunlaşan Türkoloji çalışmalarıyla birlikte, bu kimlik yeniden keşfedilmeye başlanmış ve dönemin aydınları arasında Türklerin tarihinin sadece Osmanlı tarihinden ibaret olmadığı, Osmanlı'nın aslında köklü bir Türk medeniyetinin devamı olduğu tezi giderek ağırlık kazanmıştır. Yine Fransız İhtilali'nin etkisiyle birlikte ilk olarak gayrimüslimler arasında yayılan milliyetçilik, her ne kadar yönetim ve aydınlar tarafından uzun bir süre benimsenmese de Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetinin devletin çöküşünü engelleyememesi nedeniyle, giderek Osmanlı aydınları ve yöneticileri arasında da kendisine güçlü bir taraftar bulmayı başarmıştır. Bu dönemde özellikle Ziya Gökalp ve Rusya'dan gelen İsmail Gaspıralı, Yusuf Akçura, Mehmet Emin Resulzade, Ahmet Ağaoğlu, Hüseyin-zade Ali Bey gibi isimler, Türkçülük fikrini siyasi ve kültürel alanda yaptıkları çalışmalarla işlemeye başlamışlardır.

1908 ayaklanmasıyla iktidara gelen ve bir müddet Osmanlıcılık ve İslamcılık siyasetini devam ettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti de Balkan Savaşları'nın ardından devletin kozmopolit yapısını kaybetmesi üzerine Türkçülük fikrini benimsemiş ve bu fikir artık devletin resmî ideolojisi haline gelmiştir. Tüm bu gelişmeler doğal olarak Osmanlı'nın Orta Asya ve Kafkasya'da yaşayan Türk topluluklarına yönelik algısını da etnik, kültürel, dilsel ve İslamiyet öncesine dayanan tarihsel bağlar çerçevesinde yeniden şekillendirmiştir. Nitekim Pantürkizm, 1908-1918 yılları arasında iktidardaki İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin dış politikasının temel unsuru haline getirilmiştir. Hatta 1918 yılında Osmanlı Devleti'nin fiilen sona ermesiyle bu politika da resmi olarak sona erse de yansımaları 1919-1921'de bağımsız bir Azerbaycan devletinin kurulması ve İttihat

Terakki liderlerinden Enver Paşa'nın Orta Asya'da Basmacı Ayaklanması'nı yönetirken hayatını kaybetmesi gibi olaylarla devam etmiştir (Karpat, 2014, ss. 131–132).

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devleti ise hem Sovyetler Birliği ile yapılan anlaşmalar, hem de Batı'yla yeniden uzlaşma çabaları nedeniyle, dış politikada irredentist bir anlayışıyla hareket etmeyi tehlikeli görmüş; bu nedenle uzun bir süre dış Türklerle ilgilenmemiştir (Özdoğan, 2017, s. 398). Örneğin TBMM Hükümeti ile Sovyetler Birliği Arasında 16 Mart 1912'de imzalanan Dostluk ve Kardeşlik Antlaşmasının 8. Maddesinde iki devletin, *"...toprakları üzerinde karşı Taraf ülkesinin ya da ona bağlı topraklarından birinin Hükûmeti rolünü üstlenmek savında bulunan örgüt ve grupların kurulmasını ya da yerleşmesini ve öteki ülkeye karşı savaşın amacında olan grupların yerleşmesini hiçbir zaman..."* kabul etmeyeceği ilan edilmiştir. Böylelikle Türkiye, Pantürkist girişimleri desteklemeyeceği, Sovyetler de Türkiye topraklarında komünizm ideolojini yayma girişiminde bulunmayacağı sözünü vermiştir (Oran, 2010, s. 366).

Anlaşılacağı üzere Osmanlı'nın son döneminde benimsenen Pantürkist dış politika, Ankara hükümetinin kısa ve orta vadeli hedefleri arasına girememiştir. Ancak Cumhuriyetin onuncu yıl kutlamaları gecesinde, Mustafa Kemal Atatürk'ün Sovyetler Birliği çatısı altında yaşayan Türklerle ilgili kurduğu şu cümleler, Kemalist rejimin Orta Asya ve Kafkasya'daki uzun vadeli hedefleri hakkında önemli ipuçları vermektedir (Buran, 2016, ss. 228–229; Özdağ, 2017, ss. 174–175);

> *Bugün, Sovyetler Birliği dostumuzdur, komşumuzdur, müttefikimizdir. Bu dostluğa ihtiyacımız vardır; fakat, yarın ne olacağını kimse bugünden kestiremez; tıpkı Osmanlı gibi, tıpkı Avusturya-Macaristan gibi parçalanabilir, ufalanabilir; bugün elinde sımsıkı tuttuğu milletler avuçlarından kaçabilirler. Dünya yeni bir dengeye ulaşabilir. İşte o zaman, Türkiye ne yapacağını bilmelidir. Bizim, bu dostumuzun idaresinde, dili bir, özü bir kardeşlerimiz vardır. Onlara sahip çıkmaya hazır olmalıyız. Hazır olmak, yalnız o günü susup beklemek değildir; hazırlanmak lazımdır. Milletler buna nasıl hazırlanır; manevî köprülerini sağlam tutarak. Dil bir köprüdür, inanç bir köprüdür. Köklerimize inmeli ve olayların böldüğü tarihimizin içinde bütünleşmeliyiz. Onların, yani dış Türklerin bize yaklaşmasını bekleyemeyiz. Bizim onlara yaklaşmamız gereklidir.*

Türkiye Cumhuriyeti devleti, 1923'ten 1991'e kadar geçen süreçte, diğer Türk topluluklarıyla arasındaki kültürel, tarihsel, dini ve etnik bağlarını resmi olarak inkâr

etmiş (Karpat, 2014, s. 184); Sovyetler Birliği'ni tedirgin etmemeye gayret göstermiştir. 1991'de Sovyetler dağılana kadar, ülke içerisinde Pantürkizm fikri, sadece çeşitli sınırlı grupların elinde kalmış ve hiçbir hükümet bu konuya ilgi göstermemiştir (Oran, 2010, s. 366).

Tarihler Aralık 1991'i gösterdiğinde ise Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik dış politikada yepyeni bir safhaya girilmiştir. Sovyetleri Birliği'nin dağılması ve beş yeni bağımsız Türk Cumhuriyetinin kurulması, dış Türklerle sıcak ilişkiler kurmanın önündeki ideolojik ve siyasi engelleri yok etmiştir. Türkiye, yeni Cumhuriyetleri ilk tanıyan devletlerden bir tanesi olmuş, bu devletlerin başkentlerinde diplomatik misyonlar kurmuş, yine bu devletlerin Birleşmiş Milletler ve çeşitli Avrupalı kuruluşlara üye olmaları için birtakım çalışmalar yürütmüştür (Karpat, 2014, s. 180). Diğer taraftan bu dönemde devlet yöneticileri tarafından *'Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Kadar Türk Dünyası'* ve *'21. Asır Türk Çağı Olacak'* gibi çeşitli söylemler de geliştirilmiştir[17] (Gömeç, 2018, s. X). Hatta bazı milliyetçi gruplar, bu devletlerin, en başarılı modernleşme deneyimini yaşayan Türkiye'yi, 'ağabey' olarak görmeleri gerektiği görüşünü benimsemişlerdir. Ancak 'ağabey'lik misyonu, yeni Türk Cumhuriyetleri tarafından alenen reddedilmiştir (Karpat, 2014, s. 181). Örneğin 1992 yılında Antalya'da düzenlenen bir uluslararası toplantıda, Türkiye'den milliyetçi düşünceye sahip bir katılımcının, yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerine, Türkiye'yi 'büyük ağabey' olarak kabul etmeleri ve onun liderliğinde hareket etmeleri gerektiğini söylemiştir. Ancak Azerbaycan da dahil birkaç katılımcı anında bu söyleme karşı çıkarak, 'ağabeylik' adıyla da olsa artık hiçbir tahakküm girişimini kabul etmeyeceklerini dile getirmişlerdir (Karpat, 2014, s. 199).

Öte yandan Türkiye, yeni Türk Cumhuriyetleriyle kültürel ve ticari ilişkileri geliştirmek ve bu devletlerin kalkınmalarına yardımcı olmak adına da önemli adımlar atmaya başlamıştır. Örneğin başta Türk Cumhuriyetleri olmak üzere Türkiye'nin yakın coğrafyadaki devletlerle iş birliğini geliştirmek amacıyla, 1992 yılında Dışişleri

[17] Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya açılma politikası, başta Amerika olmak üzere Batılı devletler ve Rusya tarafından da desteklemiştir. Zira SSCB'den boşalan yerin İran destekli siyasi İslam'ın doldurulmasından çekinilmiş; Batı yanlısı Müslüman fakat laik ve demokratik bir yapıyı temsil eden Türkiye'nin bu coğrafya ağırlık kazanmasının Barı ve Rusya için daha uygun olacağını düşünülmüştür. Detaylı bilgi için bkz. Baskın Oran, **Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar,** İstanbul, İletişim Yayınları, 2010, s.383.

Bakanlığı'na bağlı olarak TİKA kurulmuştur ("TİKA - Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı", y.y.). 1993 yılında ise *"Türk halklarının gönül birlikteliğini ve kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek nesillere aktarmak ve dünyaya tanıtmak için"* Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan Kültür Bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla, TÜRKSOY kurulmuştur ("TÜRKSOY Hakkında", y.y.). Yine bağımsız Türk Cumhuriyetleriyle eğitim alanında da ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmış; 1993 yılında Kazakistan'da Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, 1995 yılında ise Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi açılmıştır. Aynı zamanda bu devletlerden öğrenciler getirilerek, Türkiye'deki çeşitli üniversitelere kaydedilmiştir. Diğer taraftan yeni Türk Cumhuriyetlerinin Sovyetler Birliği döneminde kullanmaya başladıkları Kiril Alfabesi'nin kaldırılması ve yerine Latin Alfabesi'nin getirilmesi için de çalışmalar yapılmıştır. Türkiye ile yeni kurulan Türk Cumhuriyetlerinin ortak alfabe kullanması kararı, Rusya cephesinde ise tedirginlik yaratmış; bu gelişmenin Pantürkist literatürün de gelişmesine öncülük edeceğinden korkulmuştur (Karpat, 2014, s. 195).

Son olarak günümüzde Türkiye'nin resmi tarihi, Türklerin 'ata yurdu'nun Orta Asya olduğu ve buradan Anadolu'ya göçen Oğuz boylarının; Büyük Selçuklu, Anadolu Selçuklu ve sonrasında Osmanlı İmparatorluğunu kurduğu tezi üzerine inşa edilmektedir. Arkeolojik kalıntılar ve yazılı kaynaklar da bugünkü Türkiye Türkleri ile Orta Asya ve Kafkasya'daki topluluklar arasında kültürel bağlar olduğuna işaret etmektedir. Yine Türkiye ile Orta Asya'daki topluluklar arasında kimlik düzeyinde bağlantı kuran önermeler; devletin resmi makamları, Türk siyasi elitleri, akademik çevreler ve medya tarafından genel kabul görmektedir. Nitekim Türkiye'deki karar alıcı ve siyasi elitlerin bölgeyi algılamalarının temelini de bu tez ve önermeler belirlemektedir (Çaman, 2013, ss. 179–181). Örneğin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 15 Ekim 2019 tarihinde Bakü'de düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi[18] (Türk Konseyi) 7. Zirvesindeki, *"Türkmenistan'ın İştirakiyle de, 6 devlet tek millet olmayı arzu ediyoruz"* söylemiyle yaptığı 'millet' vurgusu, devlet yöneticilerinin günümüzde de

[18] Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi), 2009 yılında Türk dili konuşan ülkeler arasında kapsamlı işbirliğini teşvik etmek amacıyla uluslararası bir örgüt olarak kurulmuştur. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye`nin kurucu üye olduğu konseye, 2019 yılında da Özbekistan katılmıştır. Macaristan ise konseyin gözlemci üyesidir.

Anadolu, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerini aynı kökene mensup devletler şeklinde algıladığını açık bir şekilde göstermektedir ("Türk Konseyi Zirvesi'nde Yaptıkları Konuşma", 2019)

3.3. Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Genel Görünümleri ve Türkiye ile Ekonomik İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Türkiye, bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleriyle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi için de çalışmalara başlamıştır. Bu dönemde enerji, sanayi, bankacılık, teknoloji vb. alanlarda henüz yeterli bir gelişme gösteremeyen cumhuriyetler, Türkiye ile iş birliği yapmışlardır. Yine Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında 'Ticaret ve Ekonomi İşbirliği, Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması, Çifte Vergilendirmeyi Önleme Anlaşmaları' imzalanmıştır (Gömeç, 2018, ss. XXII–XXIII).

Şekil 2: Günümüzdeki Türk Devletlerini Gösteren Harita

Günümüzde de Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleriyle ekonomik ilişkiler, Türkiye için önemini korumaktadır. Örneğin Türkiye 2018 yılında Orta Asya'daki bölge ülkeleriyle ticaret hacmini 6 milyar dolar seviyesine çıkarmış, Türkiye mahreçli şirketlerin bölgedeki yatırımları, toplamda 15 milyar dolara yaklaşmıştır. Yine Türk müteahhitlik firmalarının bölgede gerçekleştirdikleri projelerin tutarı 86 milyar doları aşmıştır. Bölgede günümüzde 4 binin üzerinde Türk firması bulunmaktadır ("Orta

Asya Ülkeleri İle İlişkiler / T.C. Dışişleri Bakanlığı", y.y.). Diğer taraftan Türkiye, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinden; petrol, doğalgaz, kuru baklagiller, ipek, pamuk vb. ürünler ithal ederken; başlıca ihraç kalemlerini ise otomotiv aksamları, tekstil ürünleri ilaç vb. ürünler oluşturmaktadır. Aynı zamanda Türkiye, her yıl Orta Asya ve Kafkasya'dan gelen binlerce turisti ağırlamaktadır.

Tablo 3: Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinin Türkiye ile Ekonomik İlişkileri ve Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı (2018 yılı verileri)

Ülke	Nüfusu	Türkiye'nin İhracat Tutarı (Dolar)	Türkiye'nin İthalat Tutarı (Dolar)	Türkiye'ye Gelen Ziyaretçi Sayısı
Azerbaycan	9. 923.000	1.580.000.00	1.820.000.000	858.506
Kazakistan	18.100.000	695.295	2.181.678	426.916
Kırgızistan	6.300.000	377.000.000	47.000.000	114.926
Özbekistan	32.000.000	952.000.000	796.000.00	241.235
Türkmenistan	5.600.000	467.208.000	260.995.000	252.911

8.2.1. Azerbaycan

30 Ağustos 1991'de bağımsızlığını ilan eden Azerbaycan, günümüzde 86.600 km²lik yüzölçümüne sahip, 9 milyon 923 bin nüfuslu bir Güney Kafkasya ülkesidir. Ülke nüfusunun %91,6'sını Azerbaycan Türkleri oluştururken, %8,4'lük kısımda ise Lezgiler (%2), Ruslar (%1,3), Ermeniler (%1,3) Talışlar (%1,3), Avarlar (%0,6), Türkiye Türkleri (%0,4), Tatarlar (%0,3), Tatlar (%0,3), Ukraynalar (%0,3), Sahurlar (%0,1), Gürcüler (%0,1), Kürtler (%0,1), Yahudiler (%0,1) ve diğer etnik kökenden vatandaşlar (%0,1) yer almaktadır. Başkenti Bakü olan ülkenin günümüzdeki Devlet Başkanı ise İlham Aliyev'dir ("Azerbaycan Ülke Künyesi", y.y.). Diğer taraftan Azerbaycan'ın resmi dili Azerbaycan Türkçesidir.

Azerbaycan'ın temel ihracat kalemleri; ham petrol ve türevleri, gıda ürünleri, alüminyum ve tekstildir. İthalat kalemleri ise; makine ve ekipmanları, otomotiv, tütün mamülleri, tahıl makine ve aksamıdır. Türkiye Azerbaycan'dan petrol/doğalgaz, plastik ürünleri, işlenmemiş alüminyum ve organik kimyasal maddeler ithal ederken; demir/çelik inşaat ve aksamı, temizlik malzemeleri, radyo/televizyon yayını için verici cihazlar vb.

ürünler de ihraç etmektedir. 2018 yılında Türkiye Azerbaycan'a toplam 1,58 milyar dolarlık ihracat gerçekleştirirken, aynı yılki ithalat tutarı ise 1,82 milyar dolar seviyesindedir ("Azerbaycan'ın Ekonomisi", y.y.). Diğer taraftan 2018 yılında Azerbaycan'dan Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı; 858 bin 506'dır ("2018 yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri", y.y.).

8.2.2. Kazakistan

16 Aralık 1991'de bağımsızlığını açıklayan ve 18,1 milyon nüfusa sahip olan Kazakistan, yüz ölçümü bakımından (2.724.900 km²) Türk Cumhuriyetleri içerisindeki en büyük ülkedir. Ülkenin %63'ü Kazak, %24'ü Rus, %2,1'i Ukraynalı, %1,4'ü Uygur, %1,4'ü Uygur, %1,3'ü Tatar, %1,1'i Alman, %7,1'i ise diğer etnik kökenlere mensup topluluklardır. Başkenti Nur-Sultan olan Kazakistan'ın, günümüzdeki Cumhurbaşkanı ise Kasım-Jomart Tokayev'dir. Kazakistan'da en çok konuşulan diller ise Kazakça ve Rusçadır ("Kazakistan Ülke Künyesi", y.y.).

Türkiye 2018 yılında Kazakistan'a 695 bin 295 dolarlık bir ihracat gerçekleştirmiştir. Kazakistan'ın aynı yıl içerisindeki ihracat tutarı ise 2 milyon 181 bin 678 dolar seviyesindedir. Öte yandan Türkiye'nin ihraç ettiği başlıca ürünler; mücevherci eşyası ve aksamı, dokunmuş halılar ve dokumaya elverişli maddelerden diğer yer kaplamaları, izole edilmiş teller, kablolar ve diğer elektrik iletkenler (tek tek kaplanmış liflerden oluşan fiber optik kablolar), tekstil ürünleri, otomotiv aksamları vb.dir. Kazakistan'ın ihraç ürünlerini ise rafine edilmiş bakır ve bakır alaşımları (ham), petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, işlenmemiş çinko, işlenmemiş alüminyum, kuru baklagiller, buğday vb. oluşturmaktadır ("Türkiye-Kazakistan Dış Ticaret Değerleri", 2019). Son olarak 2018 yılında Kazakistan'dan Türkiye'ye 426 bin 916 ziyaretçi gelmiştir ("2018 yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri", y.y.).

8.2.3. Kırgızistan

31 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Kırgızistan, 199.951 km²lik bir yüzölçümüne sahiptir. 6,3 milyonluk nüfusa sahip olan devletin; %73'ünü Kırgızlar, %15'ini Özbekler, %15'ini Ruslar, %6'sını ise diğer etnik kökene mensup topluluklar oluşturmaktadır. Kırgızistan'ın başkenti Bişkek, günümüzdeki Devlet Başkanı ise

Sooronbay Ceenbekov'dur. Ülkede en çok konuşulan diller ise Kırgızca ve Rusçadır ("Kırgısiztan Ülke Künyesi", y.y.).

Kırgızistan'ın günümüzde Türkiye'ye ihraç ettiği ilk üç ürün; altın, pamuk ve kuru baklagillerdir. Türkiye'den ithalatının en önemli üç kalemini ise mücevher eşyası, tekstil ürünleri ve karayolu taşıtları için aksamlar oluşturmaktadır. 2018 yılında Türkiye ile 377 milyon dolarlık ihracat, 47 milyon dolarlık da ithalat gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin Kırgızistan'daki yatırımları Merkez Bankası verileri göre 304 milyon dolar seviyesindedir. Kırgısitan'ın Türkiye'deki yatırımları ise yaklaşık 24 milyon dolar seviyesindedir ("Kırgızistan'ın Ekonomisi", y.y.). Diğer taraftan Kırgızistan'dan Türkiye'ye 2018 yılında 114 bin 926 Kırgız vatandaşı ziyarete gelmiştir ("2018 yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri", y.y.).

8.2.4. Özbekistan

1 Eylül 1991 yılında bağımsızlığına kavuşan Özbekistan'ın yüzölçümü ise 447.400 km²dir. 2017 yılı tahminlerine göre 32 milyon civarında bir nüfusa sahip olan ülkenin (Gömeç, 2018; 270), %84'ünü Özbekler, %5'ini Tacikler, %5'ini Kazaklar, %2,5'ini Ruslar, %2,5'ini ise Karakalpaklar oluşturmaktadır ("Özbekistan Ülke Künyesi", y.y.). Başkenti Taşkent olan devletin günümüzdeki devlet başkanı ise Şevket Mirziyoyev'dir. Ülkedeki resmi dil ise Özbekçedir. Diğer taraftan Özbekistan sınırları içerisinde bir de Kara Kalpak Özerk Cumhuriyeti bulunmaktadır. Bu bölgenin nüfusu ise 2005 yılı itibariyle 1,2 milyon kadardır (Gömeç, 2018, s. 270).

Ticaret Bakanlığı'nın verilerine göre 2018 yılında Türkiye'ye 796 milyon dolarlık ihracat yapan Özbekistan'ın başlıca ihracat ürünleri; bakır, bakır alaşımları ve bakır ürünleri, levhalar, pamuk ipliği, işlenmemiş çinko, petrol yağları, gübre, konserve, altın, işlenmemiş kurşun ve ipek olmuştur. Türkiye ise Özbekistan'a 952 milyon dolarlık ihracat yapmış ve temizlik maddeleri, ilaç, römork, plastik ürünleri ve gıda işleme makinaları satmıştır. Yine Özbekistan'da 2018 yılında Türkiye sermayeli 364 şirket kurulmuş, böylelikle Türkiye sermayeli toplam şirket sayısı 1100 civarına ulaşmıştır. Bankacılık, ilaç, inşaat, otomotiv, ayakkabıcılık, turizm ve gıda sektörlerinde yapılan toplam 1 milyar dolarlık Türkiye mahreçli yatırımlar, Özbekistan'ın ihracatına 300

milyon dolar katkı sağlamış, ayrıca yaklaşık 50 bin kişiye istihdam yaratılmıştır. Diğer taraftan Türkiye'den müteahhitlik şirketlerinin günümüze kadar Özbekistan'da üstlendikleri işlerin toplam tutarı 2,7 milyar dolar civarındadır ("Özbekistan'ın Ekonomisi", y.y.). Son olarak Özbekistan'dan 2018 yılında Türkiye'ye gelen ziyaretçi sayısı ise 241 bin 235'tir ("2018 yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri", y.y.).

8.2.5. Türkmenistan

27 Ekim 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan, 488.100 km²lik yüzölçümüne ve 5,6 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Ülkenin etnik yapısının %85'ini Türkmenler, %5'ini Özbekler, %4'ünü Ruslar, %6'sını ise diğer unsurlar oluşturmaktadır. Başkenti Aşkabat olan ülkenin, günümüzdeki devlet başkanı ise Gurbangulu Berimuhamedov'dur. Ülkenin resmi dili Türkmence olup, en çok konuşulan dillerden bir tanesi ise Rusçadır ("Türkmenistan Ülke Künyesi", y.y.).

Türkmenistan'ın Türkiye'den ithal ettiği başlıca ürünler; işlenmiş metal, beyaz eşya, elektronik ürünleri, gıda, tekstil sanayi ürünleri, işlenmiş gıda ürünleri, inşaat malzemeleri, ulaştırma araçları ve ilaçlardır. 2018 yılında 467,208 milyon dolarlık, 2019'un ilk 7 ayında ise 359,106 milyon dolarlık bir ithalat gerçekleştirmiştir. Türkiye'ye ihraç ettiği başlıca ürünler ise; pamuk/tekstil ürünleri, enerji, kimya ve tarım ürünleridir. 2018 yılında toplamda 260,995 milyon dolarlık, 2019'un ilk 7 ayında ise 273,775 milyon dolarlık bir ihracat gerçekleştirmiştir ("Türkmenistan'ın Ekonomisi", y.y.). Yine Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın verilerine göre 2018 yılında Türkmenistan'dan Türkiye'ye 252 bin 911 turist gelmiştir ("2018 yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri", y.y.).

8.3. Trt ve Türk Cumhuriyetlerine Yönelik Televizyon Yayınları

Sovyetler Birliği'nin dağıldığı ve yeni Türk Cumhuriyetlerinin kurulduğu yıllar, aynı zamanda TRT'nin[19] de uluslararası yayıncılık girişimlerine başladığı döneme denk gelmiştir. 1990 yılına kadar Türkiye'de televizyon yayıncılığı yapan tek kuruluş olan TRT, uluslararası alandaki ilk televizyon yayınını ise TV-5 kanalıyla gerçekleştirmiştir.

[19] 1 Mayıs 1964 tarihinde devlet adına radyo ve televizyon yayınları yapmak amacıyla kurulan TRT, ilk deneme yayını, 31 Ocak 1968'de Ankara'daki Mithatpaşa Stüdyosu'nda yapmıştır. İlk dönemlerde haftada 3 gün, üçer saat olarak yapılan deneme yayınları, 1 yıl sonra ise haftada 4 güne çıkarılmıştır. 1974'e gelindiğinde ise artık haftanın her günü yayınlar yapılmaya başlanmıştır ("Tarihçe", y.y.).

28 Şubat 1990 tarihinde kurulan ve hedef kitlesini Avrupa'da yaşayan Türk işçileri olarak belirleyen kanal, daha sonra TRT-INT adıyla faaliyetlerine devam etmiştir (Tongut ve Yavuz, 2014, ss. 137–138). Ancak bu dönemlerde bağımsız Türk Cumhuriyetlerine yönelik de yayın yapma girişimlerine başlanmış ve bu nedenle kanalın adı TRT-INT AVRASYA olarak değiştirilmiştir. Böylelikle hem Avrupa'ya hem de Orta Asya ve Kafkasya'ya TRT-INT AVRASYA üzerinden yayınlar gerçekleştirilmiştir. Öte yandan 1993 yılında bir değişikliğe daha gidilerek, TRT-INT ve TRT AVRASYA olmak üzere iki farklı kanal şeklinde yola devam edilmiştir.

8.3.1. TRT AVRASYA Dönemi (1992-2001)

19 Şubat 1992 tarihinde dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in imzasıyla Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, TRT ve PTT'ye; Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan devletlerinin birbirilerini daha yakınan tanımalarını sağlamak ve her alanda işbirliğini arttırmaya teşvik etmek amacıyla haberleşme imkânlarının genişletilmesi ve televizyon yayınlarının bir an önce başlatılması talimatını vermiştir (akt. Akarcalı, 2003, ss. 227–228). Bu talimat üzerine 27 Nisan 1992 tarihinde TRT AVRASYA'nın ilk deneme yayınları başlatılmıştır. 1993 yılında resmi olarak yayın hayatına başlayan kanal, söz konusu devletlerin ortak tarihini, kültürünü ve sanatını ön plana çıkaran yayınlar yapmış; aynı zamanda günlük olaylar, müzik, eğlence, magazin, din, eğitim ve kültür yayınlarına da yer vermiştir. Diğer taraftan kanalda sadece TRT'nin ürettiği özel programlar veya arşiv programları değil, bu devletlerden temin edilen televizyon programları ve sinema filmleri de yayınlanmıştır. Aynı zamanda bu program ve filmleri Türkiye Türkçesi alt yazısıyla izleyiciye sunmak için de çalışmalar yapılmıştır (Akarcalı, 2003, ss. 228–229).

8.3.2. TRT TÜRK Dönemi (2001-2009)

2001 yılına gelindiğinde TRT AVRASYA ismi değiştirilerek, Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerine yönelik yayınlar, TRT TÜRK adı altında yapılmaya başlanmıştır. Tongut ve Yavuz (2014, s. 140)'a göre bu sadece bir isim değişikliği değil, aynı zamanda yeni bir imaj ve yayın politikasıyla hedef coğrafyada etkinliğin arttırılması adına atılan bir adımdır.

Diğer taraftan TRT'nin 2003 yılı Genel Yayın Planında kanalın amacı ve özellikleri şu şekilde açıklanmıştır (akt. Tongut ve Yavuz, 2014, s. 140);

- *TRT-TÜRK (AVRASYA) yayınının amacı, Kafkasya ve Orta Asya'ya yönelik programlarıyla Türkiye'nin ve Türk devletlerinin çeşitli alanlardaki imkânlarının, Türk insanının çok yönlü olarak tanıtılmasını sağlamak, Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetleri arasında dil ve düşünce birliği yaratmak, dayanışma ve birliktelik duygusunu artırmak, kültürel ve ticari ilişkilerin geliştirilmesine yardımcı olmaktır.*

- *TRT-TÜRK yayını; eğitim, kültür, drama, eğlence, müzik programları ile haberlerden oluşur. Reklâmlara da yer verilebilir. Bu yayında gerektiğinde yayın alanı içindeki ülkelerin dillerinde de reklamlara yer verilebilir.*

- *TRT-TÜRK yayını; yurt dışında uydu aracılığıyla Orta Asya'da soydaşlarımızın bulunduğu bütün ülkelere ulaştırılır.*

- *TRT-TÜRK yayını Türkiye Türkçesi ile sürdürülür. Programları, özelliği ve hedef kitlesi dikkate alınarak, gerektiğinde yabancı dilde ve Türkçenin değişik lehçelerinde veya bu dillerde alt yazılı olarak yayınlanabilir.*

- *TRT-TÜRK'ün yayın merkezi Ankara televizyonudur.*

İlk maddeden de anlaşılacağı üzere isim değişikliğine rağmen kanalın misyonunda herhangi bir değişiklik olmamıştır. TRT Avrasya'yla olduğu gibi TRT TÜRK kanalıyla da temelde Türk Cumhuriyetleri ile kültürel ve ticari ilişkileri arttırmak amacıyla kamu diplomasisi faaliyeti yürütülmeye çalışılmıştır. Yine anlaşılacağı üzere yayınlanacak programlarla, milli kimliğin temel ölçütlerinden olan 'dil ve düşünce birliği'nin sağlanması da amaçlanmıştır.

Yaklaşık sekiz yıl Türk Cumhuriyetlerine yönelik yayınlar yapan TRT TÜRK, 21 Mart 2009 tarihinde, frekanslarını yeni kurulan TRT Avaz'a devrederek TRT-INT ile birleşmiştir. 8 Mayıs 2009'da da yeniden açılarak 'uluslararası Türkçe haber ve kültür kanalı' kimliğiyle yayınlarına devam etmiştir (*TRT 2008 Faaliyet Raporu,* 2008, s. 7).

8.3.3. TRT Avaz Dönemi (2009'dan Günümüze)

8.3.3.1. TRT Avaz'ın Kuruluşu

TRT Avaz, 21 Mart 2009'da[20] dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün, *"TRT Avaz, avaz avaz bütün Türk dünyasına seslenecek"* anonsuyla faaliyete geçmiştir ("Cumhurbaşkanı Gül, 'TRT Avaz, Avaz Avaz Bütün Türk Dünyasına Seslenecek'", 2009). Gül aynı zamanda galada yaptığı konuşmada, kanalın üstlendiği misyona şu sözlerle dikkat çekmiştir ("TRT Avaz'ın Galasında Yaptıkları Konuşma", 2009);

> *...27 ülkeye, Avrasya başta olma üzere Orta Asya, Balkanlar, Ortadoğu, bütün aklımıza gelen Türk unsurunun olduğu, ortak kültürümüzün, ortak değerlerimizin olduğu, birbirimize çok yakın hissettiğimiz, bütün büyük bir toplulukla bizi buluşturacak. O bakımdan Avaz, ses, bütün bu bahsettiğim geniş bir coğrafyada, en az 250 milyon kişinin bildiği bir kelimeyi kendisine isim seçmiş. İnanıyorum ki, çok büyük bir takdir toplayacaktır. Bu aynı zamanda bütün geniş bir coğrafyayı, birbirine hislerle, duygularla bağlı olan bu coğrafyayı, çok daha birbirine bağlayacak, ortak dili çok daha geçerli hale getirecek ve hepimizin, birbirimizle iletişimini, birbirimizle haberleşmesini, kolaylaştıracak. Bunun uzun vadeli çok büyük bir hizmet olduğu inancındayım.*

Şekil 3: TRT Avaz'ın Günümüzdeki Logosu

Avaz kelimesi Farsça kökenli olup, *'yüksek ses, nara'* anlamlarına gelmektedir ("Türk Dil Kurumu Sözlükleri", 2020). TRT Avaz Dış İlişkiler ve Kurumsal İletişim Sorumlusu Gökçen Oğan (Kişisel Görüşme: 02.05.2019), kanalın ismi belirlenmeden önce yayın yapılacak ülkelerinin büyükelçilikleri ile yapılan toplantılarda çeşitli isimler üzerinde durulduğunu, ancak son sözü dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ile Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın söylediğini dile getirmektedir. Kanalın ilk

[20] Kanalın açılış tarihinin 21 Mart olarak belirlenmesi de tesadüf değildir. Zira 21 Mart aynı zamanda Türk kültür ve mitolojisinde önemli bir yer tutan Nevruz Bayramı'nın kutlandığı tarihtir.

koordinatörü Adnan Süer (Kişisel Görüşme: 05.05.2019) ise isim belirleme sürecinde yaşananları şöyle ifade etmektedir;

> *Biz o zaman 'Yıldız', 'Avaz', 'Köprü' gibi aşağı yukarı 15-20 tane isim bulduk. Ardından o ülkelerin Türkiye'deki büyükelçilerini toplantıya çağırdık. Hatta ortak dil olmamamıza rağmen Tacikleri de çağırdık. Yine Tatarlardan bildiklerimizi çağırdık ve 'ne yapalım' diye sorduk. Dediler ki, 'yıldız' yazarsanız bir çoğumuz anlamayacak.' Kimisi 'cıldız', kimisi 'ulduz', kimisi ise 'jıldız' diyor. Ama 'avaz' hepimizin kullandığı bir kelime: ses. Bizim ortak sesimiz olacak. TRT Avaz: TRT'nin sesi. Yani o bölgenin dili. Türkmen 'avaz' der. Özbek 'avaz' der. Azerbaycan Türkleri 'avaz' der. Hatta avaz ile ilgili atasözleri filan da vardır.*

8.3.3.2. TRT Avaz'ın Yayın Coğrafyası, Temsilcilikleri, Dağıtım ve Geri Bildirimler

TRT Avaz ilk kurulduğu dönemde Balkanlar'dan Uzakdoğu'ya, Ortadoğu'dan Kafkaslara kadar uzanan geniş bir coğrafyada yayın yapmayı amaçlamıştır (*TRT 2009 Faaliyet Raporu*, 2009, s. 39). Ancak 2017 sonu itibariyle Balkanlar,[21] yayın coğrafyasından çıkarılmıştır. Kanalın şu andaki yayın coğrafyası ise Uzak Asya'dan başlamakta ve Moldova Gagavuz Yeri Özerk Bölgesi'ne kadar uzanmaktadır. Aynı zamanda kanal hedef coğrafyasını; merkez ülkeler ve periferide kalan çevre ülkeler olmak üzere de ikiye ayırmaktadır. Merkez ülkeler; Kazakistan, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Azerbaycan'dır. Bu ülkelerin dışındaki diğer ülkeler ise periferide kalan çevre ülkeler sınıfındadır. Öte yandan etnik farklılığa rağmen Tacikistan da periferi ülkeler sınıfında yer almaktadır. Zira kanal, Tacikistan'ı da Türk kültür dairesi içerisinde konumlandırmaktadır (Oğan, kişisel görüşme; 02.07.2020).

Diğer taraftan TRT Avaz'ın Kırgızistan hariç Kazakistan Astana'da, Özbekistan Taşkent'te, Azerbaycan Bakü'de ve Türkmenistan Aşkabat'ta temsilcilikleri bulunmaktadır. Bu temsilcilikler, çeşitli diplomatik meselelerden haber akışı ve gündemin takibine kadar birçok alanda aktif olarak kullanılmaktadır. Temsilciliğin ihtiyacına göre de ya Türkiye'den bölgeye personel gönderilmekte ya da yerel personeller çalıştırılmaktadır. Yine kanal, bölgedeki televizyon kanallarıyla da iş birliği yapmaktadır.

[21] Balkanlar ve Avrupa'da yaşayan vatandaşlar ve soydaşlar, günümüzde TRT TÜRK'ün yayın coğrafyası içerisinde yer almaktadır.

Örneğin Kazakistan'da *Khabar* televizyonu, Kırgızistan'da *KTRK* ve *ELTR* televizyonları, Türkmenistan devlet televizyonu, Özbekistan devlet televizyonu ve *Azerbaycan İçtimai TV* gibi kuruluşlarla yıllık olarak yenilenen protokoller bulunmakta ve bu kanallarla program ve haber değişimleri ya da özel günlerde ortak yayınlar yapılmaktadır (Gökçen Oğan, kişisel görüşme; 02.05. 2019).

Faaliyete geçtiği ilk dönemlerde dağıtım konusunda çeşitli sorunlar yaşayan TRT Avaz, son yıllarda ise bu sorunları önemli oranda ortadan kaldırmıştır. Kanal günümüzde hedef kitleye hem kablo hem de uydu yayınları üzerinden kolaylıkla ulaşmaktadır. Öte yandan TRT Avaz hem ulusal hem de uluslararası olmak üzere iki farklı yayın yapmaktadır. Şifresiz olarak yapılan ulusal yayın, Türkiye'deki vatandaşları hedef almaktadır. Uluslararası yayın ise şifreli olarak yapılmaktadır. Bunun temel nedeni ise TRT'nin diğer kanalları için üretilen içeriklerin bu kanallar üzerinden izlenmesini sağlamaktır (Gökçen Oğan, kişisel görüşme; 02.05.2019).

TRT Avaz en büyük sorunu ise geri bildirim konusunda yaşamaktadır. Zira uluslararası bir kuruluş olduğu için, yayın yaptığı ülkelerin reyting sistemlerine dahil olamamaktadır. Bu nedenle küçük gruplar oluşturularak ya da Ahmet Yesevi ve Manas üniversitelerinden destek alınarak, sahada araştırma yapabilme seçeneği üzerinde bir çalışma yapılmaktadır. Şu anda kanalın en önemli geri bildirim kaynaklarından bir tanesi sosyal medyadır. Gökçen Oğan (kişisel görüşme; 02.05.2019), sosyal medyadaki izleyici tepkilerinin izlenilirliği gösterme açısından önemli olduğunu savunmaktadır. Oğan bazı kanalların reklam üzerinden veri aldığına ancak TRT Avaz reklamsız bir kanal olduğu için bu buradan da herhangi bir geri bildirim alamadıklarına dikkat çekerek şu ifadeleri kullanmaktadır;

> *Kendi ölçme sistemimizi kendimiz oluşturmaya çalışıyoruz şu anda. Bazı kanallar reklam üzerinden bu veriyi alırlar. Ama TRT AVAZ reklamsız bir kanal. Çünkü reklam yayınladığınız zaman ülkelerdeki dağıtım platformlarına giremiyorsunuz. Yani Coca Cola reklamı veremezsiniz. Ya da Walt Disney içeren bir reklam veremezsiniz. Zaten coğrafi kısıtlamaları var. O yüzden kendimizi ölçmekte sıkıntı yaşıyoruz. Ama biz kamu yayıncısı olarak çıtayı belli bir yere koymak zorundayız. 2019-2020 içerisinde de geri dönüş alacağız. Temel amacımız şu; Orta Asya'da her hanede izlenebilir olalım ve iyi içerikler üretelim. İyi içeriklerle gittiğiniz zaman zaten izleyici sizi alıyor.*

8.3.3.3. TRT Avaz Yayınları ve Özellikleri

24 saat kesintisiz yayın yapan TRT Avaz, Türkiye saatiyle[22] her gün 03:58'de ekrana gelen İstiklal Marşıyla yeni yayın gününe başlamakta ve çeşitli tarih, kültür, eğlence, haber, ekonomi, bilim/teknoloji ve çocuk programlarını, dini ve sosyal içerikli programları, dizileri, sinema filmlerini ve yine çeşitli özel içerikleri izleyiciyle buluşturmaktadır.

TRT Avaz'ın uluslararası yayın yaptığı kanalında 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında toplamda 107 farklı içerik yayınlanmıştır. Söz konusu içerikler bu çalışmada türlerine göre; 'Kültür/Tarih', 'Haber', 'Drama', 'Çocuk', 'Ekonomi/Bilim/Teknoloji', 'Dini', 'Sosyal İçerikli' ve 'Eğlence/Müzik' olmak üzere toplam 8 farklı kategoriye ayrılmıştır. Kültür/Tarih kategorisinde; tarih, kültür ve gezi programları ve belgeselleri, Haber kategorisinde; haber bültenleri ve haber programları, Drama kategorisinde; sinema filmleri, televizyon film ve dizileri, Çocuk kategorisinde; çizgi filmler ve yine çocuklara yönelik içerikler, Eğlence/Müzik kategorisinde; müzik ve eğlence içerikli programlar, Ekonomi/Bilim/Teknoloji kategorisinde; ekonomiye, bilime ve teknolojiye ilişkin program ve belgeseller, Dini kategorisinde; dini içerikli program ve belgeseller, Sosyal İçerikli kategorisinde; sağlık programları, toplumsal meselelerin ele alındığı program ve belgeseller vb. türler yer almıştır. Son olarak bayramlar, kurtuluş günleri, yaslar, kutlamalar vb. özel günlerde yapılan yayınlar ise kültür/tarih kategorisi altında ele alınmıştır.

Tablo 4: TRT Avaz'da Yayınlanan Programlarının Türleri ve Yayın Özellikleri

Programın Adı	Süresi*	Programın Dili	Programın Türü	Programın Ünitesi
Köklerin İzinde	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Kültür Sanat Avaz	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Göçen Lezzetler	45	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Eski Topraklar	20	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Miras	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz

[22] TRT Avaz, Türkiye ile Azerbaycan ile arasındaki saat farkını 1, Özbekistan ve Türkmenistan ile arasındaki saat farkını 2, Kazakistan ve Kırgızistan ile arasındaki saat farkını 3 kabul ederek, Türkiye ile Rusya arasında ise saat farkı saat farkı gözetmeyerek yayınlar yapmaktadır.

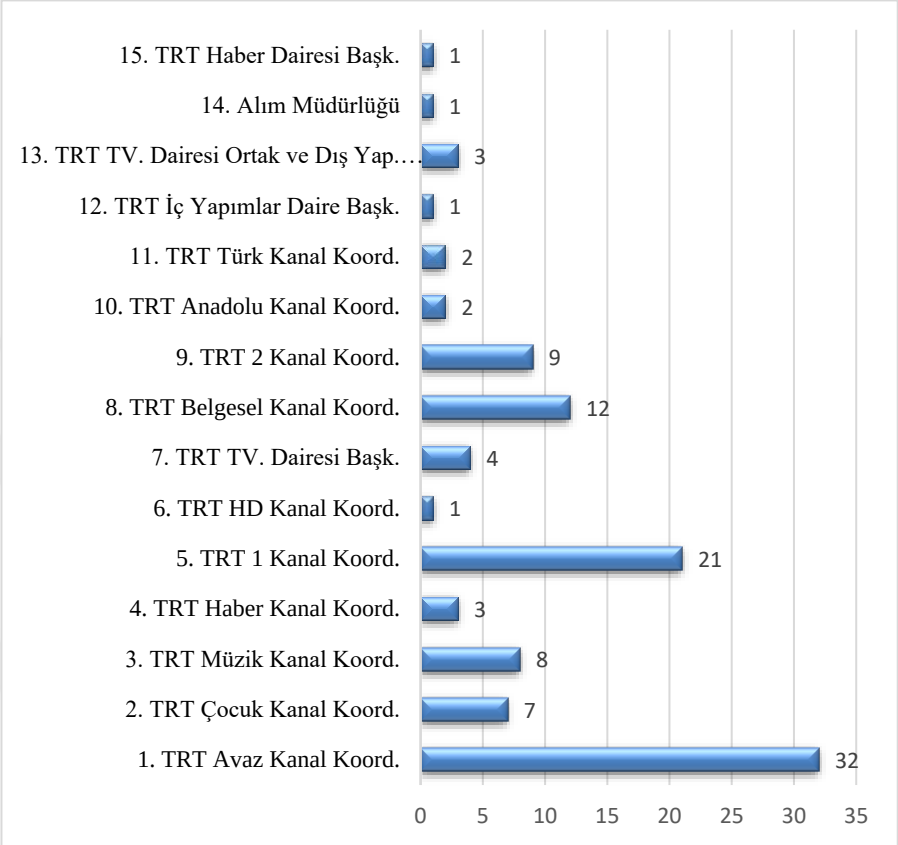
Sürgünün Sessiz Tanıkları Ahıska Türkleri	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Kuşaktan Kuşağa	10	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
3. Kılıç	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Merhaba	15	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Avrasya Seyir Defteri	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Miras Coğrafyalar	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Dunganlar	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Yedi İklim Dört Bucak	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Ahal Teke	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Yıllar Geçse de	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
16.Konya Mistik Müzik Festivali	60	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Avaz
Türkler	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT TV. Dairesi
Yesi'den Avrupa'ya Taşınan Köz	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT TV. Dairesi
Yoldan Çık	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Haber
Asırlık Lezzetçiler	15	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Haber
Doğadaki İnsan	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Haber
3'Te 3 Tarih	60	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT 1
Büyük Ustalar	15	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT 1
Evliya Çelebi	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT 2
Nakkaşın Fırçası	105	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT 2
Murat Boncuk'la Atölye	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT 2
Eskici	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT 2
Tiyatro Dünyası	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT 2
Sarayın Lezzetleri	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT 2
Medeniyet Kaşifleri	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT Belgesel
İz	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT Belgesel
Doğu'nun Kayıp Silüetleri	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT Belgesel
Ailenin Yeni Üyesi	60	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Belgesel
Bir Türk Filmcinin Dünya Yolculuğu	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Kültür/Tarih	TRT Belgesel
Kadim Tıbbın Sırları	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Belgesel
Pamir Buluşması	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT İç Yapımlar
Semtler ve Suretler	30	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT HD
Mavi Yeşil	15	Türkçe	Kültür/Tarih	TRT Türk
Avrasya Gündemi	60	Türkçe	Haber	TRT Avaz
Avaz Haber	30	Türkçe	Haber	TRT Avaz

Kazakistan Haber	5	Kazakça	Haber	TRT Avaz
Kırgızca Haber	5	Kırgızca	Haber	TRT Avaz
Özbekçe Haber	5	Özbekçe	Haber	TRT Avaz
Türkmence Haber	5	Türkmence	Haber	TRT Avaz
Azerbaycan Haber	5	Azerbaycan Türkçesi	Haber	TRT Avaz
Rusça Haber	5	Rusça	Haber	TRT Avaz
Haber	20	Türkçe	Haber	TRT Avaz
Benim Adım Melek	160	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
Yalaza	135	Türkçe	Drama	TRT 1
Vuslat	160	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
Diriliş ‘Ertuğrul’	150	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
Yunus Emre ‘Aşkın Yolculuğu’	70	Rusça Dublaj	Drama	TRT 1
Kalk Gidelim	160	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
Payitaht ‘Abdülhamid’	160	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
Tek Yürek	160	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
6 Mantı	60	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
Halka	160	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Drama	TRT 1
İmkânsız Olasılık	105	Türkçe	Drama	TRT TV. Dairesi
Osmanlı Subayı	100	Türkçe	Drama	TRT TV. Dairesi Ortak ve Dış Yap.
Cengiz’in Çocukları	100	Türkçe	Drama	Alım Müdürlüğü
Kırıntılar	105	Türkçe	Drama	TRT 1
Kardeşim İçin Der’a	100	Türkçe	Drama	TRT 1
Davetsiz	105	Türkçe	Drama	TRT TV. Dairesi Ortak ve Dış Yap.
Koyverdin Gittin Beni	135	Türkçe	Drama	TRT 1
Atçalı Kel Mehmet	100	Türkçe	Drama	TRT TV. Dairesi Ortak ve Dış Yap.
Canım Kardeşim	10	Türkçe	Çocuk	TRT Çocuk
Elif’in Düşleri	15	Türkçe	Çocuk	TRT Çocuk
Kuzucuk	15	Türkçe	Çocuk	TRT Çocuk
Aslan	10	Türkçe	Çocuk	TRT Çocuk
Kare	15	Türkçe	Çocuk	TRT Çocuk
Maysa ile Bulut	15	Türkçe	Çocuk	TRT Çocuk
Biz İkimiz	10	Türkçe	Çocuk	TRT Çocuk
Tozkoparan	75	Türkçe	Çocuk	TRT 1
Dünyaya Açılanlar	50	Türkçe	Ekonomi/Bilim/ Teknoloji	TRT Avaz
Hayal Kurucular	30	Türkçe	Ekonomi/Bilim/ Teknoloji	TRT Avaz

Sanayi Savaşları	60	Türkçe	Ekonomi/Bilim/ Teknoloji	TRT Belgesel
Divan-ı Hikmet Sohbetleri	30	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Dini	TRT Avaz
Rusya Müslümanları	30	Türkçe	Dini	TRT Avaz
Müslüman Gibi Yaşamak	60	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Dini	TRT Belgesel
Fihi Ma Fih	30	Türkçe	Dini	TRT Anadolu
Türkistan'ın İslam Mirası	30	Türkçe	Dini	TRT Anadolu
Vatanım Türkiye	30	Türkçe	Sosyal İçerikli	TRT Avaz
Göçle Giden, Göle Gelen	60	Türkçe	Sosyal İçerikli	TRT Türk
Afgan Kömürü	30	Türkçe	Sosyal İçerikli	TRT Belgesel
Şehirler ve Hayatlar	45	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Sosyal İçerikli	TRT Belgesel
Hastane İstanbul	60	Türkçe (Rusça Altyazılı)	Sosyal İçerikli	TRT Belgesel
Savunma Sanatları	60	Türkçe	Sosyal İçerikli	TRT Belgesel
Dr. Yerebakan ile Hayatın Ritmi	75	Türkçe	Sosyal İçerikli	TRT 1
Reçetesiz Hayat	30	Türkçe	Sosyal İçerikli	TRT Haber Dairesi
Sağlık Elçileri	20	Türkçe	Sosyal İçerikli	TRT TV. Dairesi
Benim Bir Günüm	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Avaz
Rastgele	135	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT 1
3'Te 3 Bir Zamanlar	120	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT 1
Misafirim Var	75	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT 1
Ailem, Odam ve Ben	60	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT 1
Albümlerden	60	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Müzik Mutfağı	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Yüksek Performans	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Klipark	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Yaylamın Dili	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Kerkük Türküleri	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Binbir Renk	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Melodika	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT Müzik
Aramızda Müzik Var	40	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT 2
Dünya Müzik Gelenekleri	20	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT 2
Opera Dünyası	30	Türkçe	Eğlence/Müzik	TRT 2

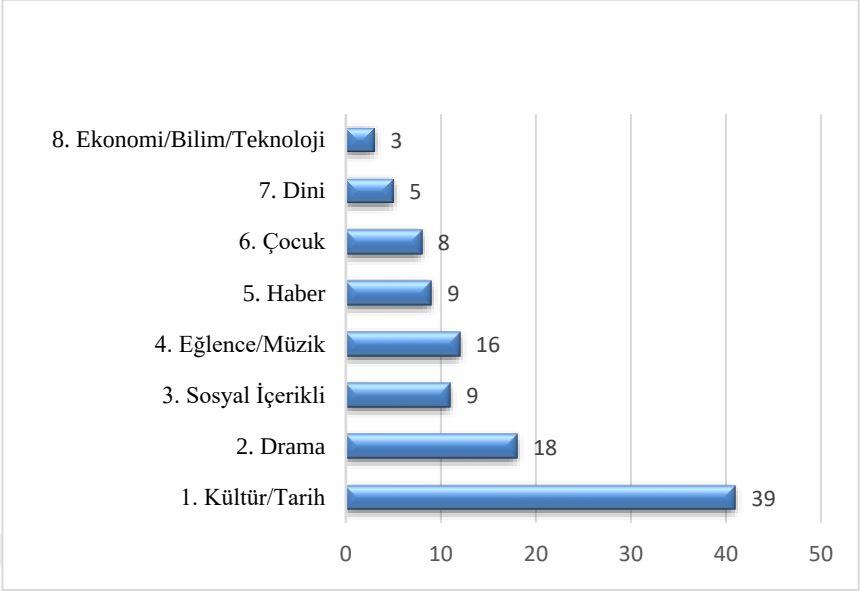
***: Dakika**

Tablo 4'te de görüldüğü üzere ele alınan 107 adet programın 32 tanesi sadece TRT Avaz için üretilmiştir. Geri kalan içerikler ise TRT'nin farklı ünitelerinde üretilmiş ve daha önce TRT'nin farklı kanallarında ekrana getirilmiştir.

Şekil 4: TRT Avaz'da Yayınlan Programların Ünitelerine Göre Dağılımı

Öte yandan yine tablo 4'ten anlaşılacağı üzere kanalda en çok kültür ve tarih içerikli program ve belgesellere yer verilmiştir. 107 adet içeriğin 39 tanesi Kültür/Tarih, 18 tanesi Drama, 9 tanesi Sosyal İçerikli, 16 tanesi Eğlence/Müzik, 9 tanesi Haber, 8 tanesi Çocuk, 5 tanesi Dini, 3 tanesi ise Ekonomi/Bilim/Teknoloji kategorisindedir. Yine TRT Avaz'ın 32 adet özel içeriğinin 17 tanesi, Kültür/Tarih kategorisinde ele alınabilecek program ve belgeselken, 9 tanesi Haber, 2 tanesi Ekonomi/Bilim/Teknoloji, 2 tanesi Dini, 1 tanesi Sosyal İçerikli, 1 tanesi de daha çok Eğlence içeriklidir.

Şekil 5: TRT Avaz'da Yayınlanan Programların Kategorilere Göre Dağılımı

8.3.3.3.1. Kültür/Tarih Program ve Belgeselleri

TRT Avaz'ın 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında yayınlanan toplam 107 adet içeriğinden 39 tanesinin, 32 adet özel içeriğinden de 17 tanesinin kültür ve tarih ağırlıklı program ve belgeseller olması, kanalın daha çok kültür ve tarihi öne çıkaran bir yayın stratejisi belirlediğini açıkça göstermektedir. Tablo 4'teki sırasıyla ele alındığında, bu çalışma sınırları içerisindeki Kültür/Tarih kategorisi altındaki program ve belgeseller şöyledir;

Türk topluluklarının tarihinde önemli yer tutan yazar, sanatçı, kültür ve fikir insanlarının hayatı anlatıldığı bir belgesel olan *Köklerin İzinde*, TRT Avaz'ın sosyal medya hesaplarında İsmail Gaspıralı'nın *'dilde, fikirde, işte birlik'* sloganı kullanılarak tanıtılmaktadır. Örneğin Youtube hesabında *"Dilde, fikirde, işte birlik düşüncesini tüm Türk dünyasına yayan ve bu düşünceyi yaşatan aydın, şair ve mücadele adamları "Köklerin İzinde"yle TRT AVAZ'da."* ifadesi yer almaktadır ("Köklerin İzinde 14.Bölüm (Mirjakıp Dulatov) - YouTube", y.y.). Instagram hesabında ise belgeselin açıklaması, *"Dilde, fikirde, işte birlik düşüncesinin öncülerine yer veren 'Köklerin İzinde' yeni bölümleriyle her perşembe 20.00'de TRT AVAZ'da"* şeklinde yapılmaktadır ("Instagram Köklerin İzinde", y.y.).

Belgesel TRT Avaz'da perşembe günleri saat 20:00'da yeni bölümleriyle ekrana gelirken, aynı günün yayın akışında kimi zaman 01:15'te kimi zaman ise 00:00'da tekrar bölümüyle izleyici karşısına çıkmaktadır. Perşembe günü ekranda olan bölümün cumartesi günleri tekrarı yine yayınlanmaktadır.

Tablo 5: Köklerin İzinde Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri

Yayın Tarihi	Yayın Saati	Bölüm	Yeni/Tekrar
9 Ocak 2020 Perşembe	20:00	11	**Yeni**
9 Ocak 2020 Perşembe	00:00	11	Tekrar
11 Ocak 2020 Cumartesi	13:00	11	Tekrar
11 Ocak 2020 Cumartesi	01:15	11	Tekrar
16 Ocak 2020 Perşembe	20:00	12	**Yeni**
16 Ocak 2020 Perşembe	00:00	12	Tekrar
18 Ocak 2020 Cumartesi	16:30	12	Tekrar
18 Ocak 2020 Cumartesi	01:15	12	Tekrar
23 Ocak 2020 Perşembe	20:00	13	**Yeni**
23 Ocak 2020 Perşembe	00:00	13	Tekrar
25 Ocak 2020 Cumartesi	16:30	13	Tekrar
30 Ocak 2020 Perşembe	20:00	14	**Yeni**
30 Ocak 2020 Perşembe	00:00	14	Tekrar
1 Şubat 2020 Cumartesi	16:30	14	Tekrar
6 Şubat 2020 Perşembe	20:00	15	**Yeni**
6 Şubat 2020 Perşembe	00:00	15	Tekrar

Öte yandan belgeselin tanıtım metinlerinde olduğu gibi içeriğinde de milliyetçi söylemler, Türklüğü ve İslam'ı öne çıkaran semboller sıkça yer almaktadır. Örneğin giriş jeneriğinde, *"Hürriyet için, nesiller için şafağı düşleyenler, umudu yeşertenler, bedel ödeyenler; milli ruhun kökleri"* sözleri kullanılırken, ekranda namaz kılan Müslümanlar, Kuran'ı öpüp başına koyan bir çocuk, sokak gösterileri düzenleyen, kurşuna dizilen, gizlice kitap, dergi, gazete vs. basan insanlar, çocuklara saz çalan bir ozan, elinde kılıçla tahtta oturan bir hükümdar gibi görseller ekrana yansımaktadır. Böylelikle belgeselde anlatılan kahramanların, her türlü baskı ve zulme rağmen etnik ve dini kimliklerini korumak için hayatları pahasına mücadele ettikleri algısı oluşturulmaktadır.

Yine 30 Ocak 2020 tarihinde ekrana gelen 14. bölümde, 1885-1935 yılları arasında yaşayan, Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesinin ve Kazak edebiyatının sembol isimlerinden olan Mirjakıp Dulatov'un hayatı anlatılmaktadır. Belgeselde bir taraftan Dulatov'un Kazak ve Türk tarihi açısından neden önemli olduğu, Kazak ve Türk bilim insanlarının ağzından ekrana yansırken diğer taraftan ise Dulatov'un yaşamı, figüranlar vasıtasıyla dramatize edilerek canlandırılmaktadır. Örneğin belgeselin girişinde, demir parmaklıkların arkasında eşinin kucağındaki çocuğu sevmeye çalışan bir adam görüntüsü izleyiciyi karşılamaktadır. Bu sırada *"Kızılorda şehir istasyonunda henüz yedi yaşlarında olan bir çocuk, demir parmaklıklı olan bir vagona doğru bağırıyordu. Küçük çocuğun 'baba' diye yükselen sesleri koca istasyonu ayağa kaldırıyordu. Mahkûm vagonuydu önünde duran… Pencerelerinde demir parmaklıklar… Evladının sesini duymakta ve tanımakta babası gecikmedi. Vagonun penceresine doğru yaklaştı. Babasını görür görmez çocuk ağlamaya başlamıştı. 'Ağlama güzelim' dedi babası 'ağlama'… 'Allah yazdıysa yine görüşürüz. Annenize yardımcı olun. Onu üzmeyin. Derslenizi iyi çalışın.' Evladını teselli etmeye çalışırken trenin acı düdük sesi duyuldu. Günlerden 24 Eylül 1929'du. Kazakların milli şairi Mrjakıp tutuklanmış ve cezaevine götürülüyordu"* sözleri duyulmaktadır. Yine bu sırada Dulatov'un zorla hapse atıldığı, Rus askerler tarafından kafasına silah dayandığı gibi temsili canlandırmalar ekranda yer almakta, böylelikle izleyici ile kahraman arasındaki duygusal bağ güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Şekil 6: Köklerin İzinde Belgeselinin 14. Bölümünden Bir Görüntü

Yine belgeselde Dulatov'un sadece Çarlık Rusya karşısında Kazak halkının uyanışının sembol isimlerinden bir tanesi olmadığı, aynı zamanda Türk dünyası için de

önemli bir şahsiyet olduğu vurgulanmaktadır. Belgeselde Dulatov'u anlatan isimlerden bir tanesi olan Doç. Dr. Güljanat Kurbangaliyeva Ercilasun, *"Mirjakıp Dulatov sadece Kazakları değil, Türk dünyasını uyandıran şairlerden bir tanesi"* ifadelerini kullanmaktadır. Prof Dr. Hülya Kasapoğlu Çengel de Dulatov'un Türk dünyası için önemli bir isim olduğunu şu sözlerle anlatmaktadır;

> *Büyük Kazak şairi Mirjakıp Dulatov, sadece Kazakistan'da değil, Türk dünyasında da etkili olmuştur. Onun 'Uyan Kazak' şiiri, Anadolu'da Akif'i etkilemiştir. Doğu Türkistan'da Abdulhaluk Uygur'a ilham kaynağı olmuştur. Batı Türkistan'da ve Özbekistan'da Abdulhamit Süleyman Çolpan'a ilham kaynağı olmuştur. Yani halkı aydınlatma, halkı uyandırma yolunda, Mirjakıp'ın 'Uyan' şiiri, başlattığı 'Uyan' motifi, bütün Türk dünyasında etkili olmuş ve kıvılcım olmuştur.*

Belgeselin dış sesinde de *"Uyan Kazak, kaldır başını' bu ses bütün Türk dünyasına dalga dalga yayılmaya başlar"* sözleriyle Dulatov'un şiirinin o dönemde bütün Türk toplulukları arasında önemli bir karşılık bulduğuna vurgu yapılmaktadır. Son olarak belgesel, *"Mirjakıp ise her zaman çok sevdiği Kazaklara ve tüm Türk dünyasına seslenmeye devam etmektedir: Uyan, uyan, uyan"* sözleriyle son bulmaktadır.

Sonuç olarak formatı ve içerdiği mesajlar göz önünde bulundurulduğunda, *Köklerin İzinde*'nin TRT Avaz'ın yayın stratejisi açısından önemli bir belgesel olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu belgesel, Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki ortak tarih görünür kılınmakta, milli uyanışa hizmet eden isimlerin tüm Türkler için önemli şahsiyetler olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu şahsiyetlerin hayatlarının hem duygusal bir atmosferde izleyiciye sunulması hem de bilim insanlarının ağızlarından anlatılması, mesajın seyirci tarafından daha fazla özümsenmesini sağlamaktadır.

Kültür Sanat Avaz

Yaklaşık 30'ar dakikalık bölümlerden oluşan *Kültür Sanat Avaz* programı, TRT Avaz'da her cumartesi saat 08:30'da yeni bölümüyle, aynı günün yayın akışında saat 00:45 veya 01:30'da ise tekrar bölümüyle yayınlanmıştır. Program yine pazar günleri de saat 14:30 ya da 16:30'da ve 02:45'te tekrar bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Programın sunuculuğunu ilk iki bölümde Avrasya Yazarlar Birliği Başkanı Yakup Ömeroğlu ile Şahnur Dedeoğlu Kudat birlikte, bu iki bölümün ardından ise Ömeroğlu tek

başına yapmıştır. Yine program 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında 36, 37, 38 ve 39. bölümleriyle ekranda yer almıştır.

Tablo 6: Kültür Sanat Avaz Programının 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri Yayın Özellikleri

Yayın Tarihi	Yayın Saati	Bölüm	Yeni/Tekrar
11 Ocak 2020 Cumartesi	08:30	36	**Yeni**
11 Ocak 2020 Cumartesi	00:45	36	Tekrar
12 Ocak 2020 Pazar	14:30	36	Tekrar
12 Ocak 2020 Pazar	02:45	36	Tekrar
18 Ocak 2020 Cumartesi	08:30	37	**Yeni**
18 Ocak 2020 Cumartesi	00:45	37	Tekrar
19 Ocak 2020 Pazar	16:30	37	Tekrar
19 Ocak 2020 Pazar	02:45	37	Tekrar
25 Ocak 2020 Cumartesi	08:30	38	**Yeni**
25 Ocak 2020 Cumartesi	01:30	38	Tekrar
26 Ocak 2020 Pazar	16:30	38	Tekrar
26 Ocak 2020 Pazar	02:45	38	Tekrar
1 Şubat 2020 Cumartesi	08:30	39	**Yeni**
1 Şubat 2020 Cumartesi	02:45	39	Tekrar
2 Şubat 2020 Pazar	16:30	39	Tekrar
2 Şubat 2020 Pazar	02:45	39	Tekrar

Kültür Sanat Avaz programının her bölümünde farklı bir özel konukla, Türk dünyasından kitaplar, edebiyatçılar, müzisyenler, şiirler, şairler, ressamlar vs. hakkında sohbetler gerçekleştirilmekte ve çeşitli kültürel, sosyal ve sanatsal etkinlikler duyurulmaktadır. TRT Avaz'ın internet sitesinde ise program, *"Kültürel kökleri, dostluk, sanat bağlarıyla güçlendirmek, geçmişin ortaklığını geleceğe taşımak için Kültür Sanat Avaz... Geçmişten geleni bugün ürettiklerimizle birleştirerek birbirimize tutunmak için… Edebiyatla, müzikle, heykelle, resimle, sohbetle selam salmak için… Düştüğümüz uzakları yakınlaştırmak, yeniden geniş bir aile olmak için... Her hafta yeni içeriklerle "Kültür Sanat Avaz" TRT AVAZ'da"* şeklinde tanıtılmaktadır ("Kültür Sanat Avaz", y.y.). Bu metnindeki 'kültürel kökleri güçlendirmek', 'geçmişten geleni bugün ürettiklerimizle

birleştirerek geleceğe taşımak', 'düştüğümüz uzakları yakınlaştırmak' ve 'yeniden geniş bir aile olmak' gibi ifadeler, aslında programın amacını net bir şekilde ortaya koymaktadır. Yani bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere program, Türkiye ile hedef coğrafyadaki Türkler arasındaki ortak tarihi, kültürü ve sanatı öne çıkararak duygusal ilişkileri güçlendirmeyi ve mensubiyet bilincini geliştirmeyi amaçlamaktadır.

Program, Oyuncu Okan Şenozan'ın seslendirdiği Türk dünyasından önemli bir şairin bir şiiriyle başlamaktadır. Ardından Sunucu Yakup Ömeroğlu, izleyiciyi selamlamakta ve konuğu ile bölümde ele alınacak konuyu aktarmaktadır. Porgramın 36. bölümde Gagauz Türkü sanatçı Dimitri Karaçoban'ın oğlu heykeltıraş sanatçısı Atanas Karaçoban konuk alınmış ve programda hem Dimitri Karaçoban hem de Atanas Karaçoban'ın faaliyetleri masaya yatırılmıştır. 37. bölümde ise İslam Kırımşavhal Ödül Komitesi Diaspora Başkanı Ufuk Tuzman konuk edilerek, Karaçay-Malkar Türklerinin aydınlanma, yenilikçi hareketlerinin öncülerinden, bilim adamı, ressam ve müzisyen İslam Kırımşavhal konuşulmuştur. Programın 38. bölümünün konuğu ise Dede Korkut'un on üçüncü hikâyesini çeviren Türkolog Prof. Dr. Yusuf Azmun'dur. Bu bölümde ise Azmun ile Dede Korkut ve eserleri üzerine sohbet edilmiştir. Son olarak 39. bölümde ise Kırgızcanın en geniş sözlüğünü kaleme alan Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu konuk edilmiştir.

Şekil 7: Kültür Sanat Avaz Programının 36. Bölümünden Bir Görüntü

Göçen Lezzetler

TRT Avaz tarafından Comedya adlı yapım şirketine hazırlatılan ve toplam 13 bölümden oluşan *Göçen Lezzetler* programı, kanalda cumartesi günleri saat 09:00'da izleyici karşısına çıkmıştır. Cem Oğuz'un hazırladığı ve sunduğu program, bir taraftan çeşitli savaşlar, baskılar ve zulümler nedeniyle Anadolu'ya göçen insanların tarihlerini anlatırken diğer taraftan ise isminden de anlaşılacağı üzere bu insanların kültürlerine has yemeklerini konu almaktadır. Yine bu programda da Türkiye ile diğer Türk toplulukların ortak kültürü ve tarihi paylaştığı yönündeki mesajlar sıkça yer almaktadır. Örneğin 18 Ocak Çarşamba günü ekrana gelen 2. bölüm, Azerbaycan'dan Türkiye'ye göçü ve göç eden insanlarla birlikte gelen lezzetleri ekrana taşımaktadır. Programda Sunucu Cem Oğuz'un Azerbaycan Milletvekili Musa Qasımov ile yemek yediği bölümde, dış ses tarafından Azerbaycan'ın Anadolu gibi Doğu ile Batı arasında bir köprü görevi üstlendiğine dikkat çekilmekte, ancak Azerbaycan'da hâkim kültürün hep Türklük olduğu, bu nedenle en yakın bağın Anadolu ile kurulduğuna vurgu yapılmaktadır.

Programın ilerleyen dakikalarında ise 20. yüzyılın başlarında Rusların ve Ermenilerin baskıları nedeniyle Azerbaycan'dan Osmanlı'ya göçler yaşandığı anlatılmaktadır. Bu sırada dramatik bir fon müziği eşliğinde o dönemi yansıtan tarihi görüntüler de ekrana yansımaktadır. Daha sonra ise konu, Azerbaycan'dan Anadolu'ya (özellikle Kars'a) yaşanan göçler sırasında, piti yemeğinin de Anadolu'ya gelmesine bağlanmaktadır. Böylelikle programın Azerbaycan ayağından Kars ayağına geçiş yapılmaktadır. Bu bölümde piti yemeği anlatılırken, Kars'ın demografik yapısına, tarihi ve kültürel özelliklerine dair bilgiler de paylaşılmaktadır. Öte yandan sadece piti yemeği değil Kars'ın meşhur kaz yemeği de bölgedeki restoran sahiplerinin ağzından anlatılmaktadır.

Şekil 8: Göçen Lezzetler Programının 2. Bölümünden Bir Görüntü

Kars çekimlerinin ardından programın son bölümünde tekrar Azerbaycan'ın sembol mekânlarından çeşitli görüntüler ekrana yansımaktadır. Bu sırada Sunucu Cem Oğuz'dan da *"Yabancı bir halka yakın olmak, hatta benim gibi o ülkeden 'ikinci vatanım' diye söz etmek için ne gerekir hiç düşündünüz mü? Din, dil, kültür… Bunların hepsi rol oynayan faktörlerdir. Ancak bence en önemlisi ortak tarih, ya da başka bir ifadeyle Bakü ile Kars arasında Dünya Savaşı'nda tavan yapan kader birliğidir"* şeklindeki sözler duyulmaktadır. Ardından Oğuz, Azerbaycan ile Türkiye'nin tarihteki birlikteliklerine vurgu yapan örnekler aktarmaktadır. Bu örneklerden bir tanesi de Kafkas İslam Ordusu'nun Ruslar ve Ermenileri Bakü'den çıkarmasıdır. Sunucu Oğuz bu tarihi olayı anlatırken, Kafkas İslam Ordusu'nu 'kahraman ordu' olarak nitelendirmekte, Azerbaycan'ın bu orduyu hiç unutmadığı ve o günden sonra Azerbaycan ile Türkiye'nin 'bir millet, iki devlet' olduğu yönünde açıklamalar yapmaktadır. Bu sırada izleyici, Kafkas İslam Ordusu'ndan, Azerbaycan'daki Türk şehitliğinden ve yan yana dalgalanan Azerbaycan ve Türkiye bayraklarından görüntülerle karşılaşmaktadır. Ve program Sunucu Oğuz'un *"İşte böylesine tarihi bir arka planda Kars, ne kadar benimse Bakü'de o kadar yakındır bana"* şeklindeki sözleriyle son bulmaktadır.

Şekil 9: Göçen Lezzetler Programının 2. Bölümünden Görüntüler

Sonuç olarak formatından ve 2. bölümündeki örneklerden de anlaşılacağı üzere *Göçen Lezzetler* programı, Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki ortak tarihi ve kültürü görünür kılmakta, böylelikle duygusal zeminin oluşmasına ve mensubiyet bilincinin gelişmesine katkı sunmaktadır. Yine bölgedeki tarihi ve doğal güzelliklerinin de sık sık ekrana getirilmesi, turizm açısından büyük bir önem taşımaktadır. Nitekim böylelikle hem ortak kimlik taşıyan hem de turizm açısından gezilip görülmeye değecek tarihi ve doğal güzellikleri içerisinde barından bir Türkiye imajı yaratılmaktadır.

Eski Topraklar

TRT Avaz tarafından RNZ adlı yapım şirketine hazırlatılan, Mehmet Levent Kaya'nın hazırlayıp sunduğu *Eski Topraklar* belgeseli, kanalda pazartesi güleri yeni ve tekrar bölümleriyle yayınlanmaktadır.

Tablo 7: Eski Topraklar Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 Tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri

Yayın Tarihi	Yayın Saati	Bölüm	Yeni/Tekrar
6 Ocak 2020 Pazartesi	06:00	21	**Yeni**
6 Ocak 2020 Pazartesi	20:00	21	Tekrar
6 Ocak 2020 Pazartesi	00:00	21	Tekrar
13 Ocak 2020 Pazartesi	06:00	22	**Yeni**
13 Ocak 2020 Pazartesi	20:00	22	Tekrar
13 Ocak 2020 Pazartesi	00:00	22	Tekrar

20 Ocak 2020 Pazartesi	20:00	23	**Yeni**
20 Ocak 2020 Pazartesi	00:00	23	Tekrar
27 Ocak 2020 Pazartesi	20:00	24	**Yeni**
27 Ocak 2020 Pazartesi	00:00	24	Tekrar
3 Şubat 2020 Pazartesi	20:00	25	**Yeni**
3 Şubat 2020 Pazartesi	00:00	25	Tekrar

Yaklaşık 20 dakikalık 26 bölümden oluşan belgeselin tanıtımında, *"tarih kitaplarının bize ata yurdu diye tanıttığı, ne kadar uzak olsak da kendimizi hep yakın hissettiğimiz diyarlar… Eski Topraklar… Bizi oraya bağlayan çok güçlü bağlar var. Biz Orta Asya bozkırlarını hâlâ ata yurdu olarak biliriz. Geçtiğimiz yüzyıl bizi oradan bir süreliğine uzak tutmuş, koparmıştı. Sınır kapıları açılalı çeyrek yüzyıl henüz geride kaldı. Ama çok daha önceleri o zorlu sınırları aşarak Türkiye'ye ulaşmış, aramızda yaşayan akrabalarımız kardeşlerimiz var. Eski Topraklar yakın geçmişimize ait sözlü bilgi ve belgelerden bir arşiv derleyecek ve bu bilgileri, dedelerimizin dilinden gelecek nesillere aktaracak"* ifadeleri kullanılmaktadır. Bu ifadelerden anlaşılacağı gibi Orta Asya ve Kafkasya'dan Türkiye'ye göç etmiş insanların hikâyelerinin anlatıldığı belgeselde, Orta Asya ve Kafkasya 'ata yurdu', orada yaşayan insanlar da 'kardeş' ve 'akraba' olarak sunulmaktadır. Bu sunum da belgeselin ortak milli kimliği öne çıkaran bir anlayışla hazırlandığını ortaya koymaktadır.

Yine belgeselin içeriğinde de sık sık ortak kimliği öne çıkaran söylemler yer almaktadır. Örneğin 20 Ocak 2020 tarihli bölümde şu anda Çin sınırları içerisinde yer alan Doğu Türkistan bölgesindeki Kaşgar şehrinden Türkiye'ye göçen Muhammet Yusuf Posma'ın hikâyesi anlatılmaktadır. Posma belgeselde, kendilerinin de Türk olduğunun altını çizmekte ve Türkiye'ye göç etmenin kendileri için iyi olduğunu anlatmaktadır. Posma, *"Türkiye, geldiğimizde bizi çok iyi karşıladı, güzel karşıladı. Memnun kaldık o zamanlarda. Konuşmada da hiç zorluk çekmedik. Kendi konuşmamız gibi hiçbir zorluk yok. Örf, adet, gelenek, göreneklerimiz de aynı. Hiçbir fark yok. Çok çabuk alıştık yani Türkiye'ye. O yüzden Türkiye'den başka hiçbir yer düşünmedik"* ifadelerini kullanarak, Türkiye ile Uygur Türklerinin kültürel benzerliklerine vurgu yapmaktadır. Yine Posma, bu benzerliği kendi düğün ve ölüm törenleriyle Türkiye'deki düğün ve ölüm törenlerindeki ritüeller üzerinden somut örneklerle de anlatmakta; Uygur Türklerinde

hayatını kaybeden birisini defnettikten sonra üçü, haftası, kırkı ve senesi için Kur'an okutup yemek dağıtma ritüelinin Türkiye'de de olduğunu vurgulamaktadır. Muhammet Yusuf Posma'ın eşi Ayşe Posma da Türkiye'ye geldikleri için memnun olduklarını, bu hiçbir yabancılık çekmediklerini ifade etmekte ve Türkiye'nin Müslüman bir devlet olmasına da vurgu yapmaktadır.

Şekil 10: Eski Topraklar Belgeselinin 23. Bölümünden Bir Görüntü

Sonuç olarak *Eski Topraklar* belgeselinde, Orta Asya ve Kafkasya 'ata yurt' olarak sunulmakta ve bu coğrafyada yaşayan insanlarla dil, kültür, tarih ve din benzerliklerine sıkça vurgu yapılmaktadır. Böylelikle ortak milli kimlik öne çıkarılarak hedef coğrafyanın Türkiye ile duygusal bağının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır. Yani Eski Topraklar belgeselinin de Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'ya yönelik politikalarıyla uyumlu bir anlayışla hazırlandığı anlaşılmaktadır.

İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler

TRT Avaz ekranında 24 Ocak 2020 Cuma günü saat 20:00'da ilk bölümüyle, 31 Ocak 2020 Cuma günü de yine saat 20:00'da 2. bölümüyle izleyici karşısına çıkan *İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler,* Orta Asya coğrafyasındaki önemli şehirlerin tarih, inanç, bilim ve kültürlerini konu edinen bir gezi-tarih programıdır. Tarihçi Prof. Dr. İlber Ortaylı, ziyaret ettiği şehirlerin sembolik mekânlarını, çarşılarını, pazarlarını, müzelerini gezerek; bu şehirlerin tarihleri, kültürleri, geleneksel yiyecek-içecekleri, yaşam biçimleri vs. hakkında bilgiler paylaşmaktadır.

Öte yandan programda Orta Asya ile Anadolu arasındaki ortak tarihe vurgu yapan söylemlere de rastlanılmaktadır. Örneğin 2. bölümde Kazakistan'ın güneyindeki Çimkent'i anlatan Prof. Dr. İlber Ortaylı, programın Tarihe Notları isimli kısmında *"...Bizim unutmayalım, gelen kabileler ile bağımız bugünkü Türkmenistan havzasını kapsar ve buradan İran'a yani Horasan'a ve Horasan'dan, İran üzerinden de Anadolu'ya gider"* ifadelerini kullanmaktadır. Böylelikle Orta Asya'nın Türkiye için bir 'ata yurt' olduğu tezini öne çıkarmaktadır.

Şekil 11: İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler Programının 2. Bölümünden Bir Görüntü

İlber Ortaylı gibi başarılı ve tanınmış bir tarihçi üzerinden Orta Asya ve Türkiye arasındaki tarihi ve kültürel ortaklığın öne çıkarılması, verilen mesajların daha fazla kitleye ulaşmasını ve izleyici üzerinde daha fazla etki bırakmasını sağlayacaktır. Bu noktadan hareketle söz konusu programın, tabiri caizse TRT Avaz'ın lokomotif içeriklerin bir tanesi olduğu açıktır.

Miras

30 dakikalık bölümlerden oluşan ve pazar günleri saat 19:00'da yeni bölümleriyle ekrana gelen *Miras* belgeseli, müzik aletlerinden el sanatlarına kadar Türklerin ortak kültürel öğeleri anlatılmaktadır. Bu belgesel de ortak kültüre ve tarihe vurgu yapması açısından önem taşımaktadır.

Sürgünün Sessiz Tanıkları Ahıska Türkleri

Yaklaşık 30 dakikalık toplam 6 bölümden oluşan *Sürgünün Sessiz Tanıkları Ahıska Türkleri* belgeseli, TRT Avaz'da 12 Ocak Pazar günü saat 21:30'da 4, 19 Ocak Pazar günü saat 21:30'da 5, 26 Ocak Pazar günü saat 21:30'da ise 6. bölümüyle izleyici karşına çıkmıştır. 26 Ocak Pazar gününün yayın akışında saat 01:00'da da programın 6. bölümünün tekrarı yayınlanmıştır.

PRD Yapım tarafından hazırlanan belgesel, isminden de anlaşılacağı üzere, 1944 yılında Josef Stalin'in emriyle Ahıska'dan sürgün edilen Türkleri konu almaktadır. Sürgünün tanıkları ve araştırmacılarla yapılan röportajlar üzerinden ilerleyen belgeselde, tarihi görüntüler, canlandırma yöntemi ve dramatik müzikler de kullanılarak duygu yüklü bir atmosfer yaratılmaktadır. Böylelikle Ahıska Türklerinin uğradığı baskı ve zulümlerin, izleyicinin zihninde daha derin bir etki oluşturması amaçlanmaktadır.

Kuşaktan Kuşağa

TRT Avaz kanalı için yapımevi adlı yapım şirketi tarafından hazırlanan *Kuşaktan Kuşağa* belgeseli, yaklaşık 10'ar dakikalık toplam 39 bölümden oluşmaktadır. 11 Ocak Cumartesi günü saat 16:50'de son bölümüyle izleyici karşısına çıkan programda, Beşik Toyu, Ak Giydi, Asker Duası, Bağ Bozumu, Semeni Göğertmek vs. gibi binlerce yıldır Türk kültüründe yaşatılan ritüeller, adetler, gelenek ve görenekler uygulamalı olarak anlatılmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu belgesel vasıtasıyla da TRT Avaz kanalı, Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki ortak kültürü öne çıkarmayı amaçlamaktadır.

3.Kılıç

Haluk Koç'un sunuculuğunu yaptığı *3. Kılıç* belgeseli, 30'ar dakikalık toplam 3 bölümden oluşmaktadır. Belgesel TRT Avaz ekranlarında 12 Ocak Pazar günü saat 10:00'da 1., 19 Ocak Pazar günü saat 10:00'da 2. ve 26 Ocak Pazar günü saat 10:00'da 3. bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Yine aynı günler saat 20:00 ve 00:00'da da belgeselin tekrar bölümleri yayınlanmıştır.

3.Kılıç belgeselinde Kurtuluş Savaşı yıllarında Buhara Halk Cumhuriyeti tarafından Mustafa Kemal'e hediye edilen üç kılıcın hikâyesi anlatılmaktadır. Aynı

zamanda bu hikâye üzerinden Birinci Dünya Savaşı yıllarında Anadolu, Orta Asya ve Kafkasya'da Türklerin verdiği bağımsızlık mücadeleleri de Türkiye, Azerbaycan ve Özbekistan'dan bilim insanlarıyla yapılan röportajlar üzerinden hem tarihi görüntüler hem de Türkiye'nin, Azerbaycan'ın ve Özbekistan'ın sembolik mekânlarından yapılan çekimlerle ekrana taşınmaktadır.

Öte yandan bu mücadeleler sırasında Türk dünyasında güçlü bir Türklük bilincinin mevcut olduğu savı ortaya atılmakta ve hediye edilen üç kılıcın da bunun en temel göstergesi olduğu algısı oluşturulmaktadır. Örneğin 1. bölümün girişinde, "*Mustafa Kemal Paşa önderliğindeki Millî Mücadele, çok kritik bir eşiği aşmış, zafer sevinci Anadolu topraklarından çok ötelerde, bütün Türk dünyasında yankılanmaktaydı"* sözleri duyulmaktadır. Yine bölümün ilerleyen dakikalarında, *"Sakarya sadece Anadolu'nun değil, bütün Türk dünyasının zaferiydi. Türkistan'dan Buhara Halk Cumhuriyeti'nden bir heyet, bu eşsiz zaferi kutlamak üzere Ankara'ya geldi. Heyete Timur döneminden kalma el yazması bir Kur'an-ı Kerim ve altın işlemeli üç değerli kılıcı Mustafa Kemal Paşa'ya sundu. Kılıçlardan biri Batı Cephesi Karargahına teslim edildi. Bu kılıç nihai zaferi işaret ediyordu. Bu kılıç Türkistan'daki kardeşlerinin Anadolu'daki bağımsızlık savaşına gönderdiği manevi kuvvetti. Bu kılıç Timur'dan beri Türk yurdu olan İzmir'in kurtuluşuna olan inançtı"* ifadeleri kullanılmaktadır. Yine o dönemde Üsküdar'daki Özbekler Tekkesinin kara yoluyla İstanbul'dan Anadolu'ya mühimmat götürülmesinden, aydınların Anadolu'ya geçirilmesine kadar Millî Mücadelede kritik görevler üstlendiği vurgulanmaktadır.

Belgeselde aynı zamanda Orta Asya ve Kafkasya Türklerinin Çarlık ve Sovyet Rusya ile mücadele üzerinde de uzun uzun durulmaktadır. Yine bu bölümde Osmanlı'nın Bakü'yü Ermeni ve Ruslardan geri almak için kurduğu Kafkas İslam Ordusu'nun önemi de anlatılmaktadır. Azerbaycan'daki Türk şehitliğinde yapılan çekimlerde; Ermenilerin Türkleri katlettiği, Enver Paşa'nın emriyle kurulan Kafkas İslam Ordusu'nun ise Azerbaycan Türklerinin çağrısına koşarak Bakü'yü Ermeni ve Rus işgalinden kurtardığı anlatılmaktadır. Öte yandan Enver Paşa, Anadolu kadar Orta Asya ve Kafkasya'da yaşayan Türklerin de bağımsızları için önemli mücadeleler veren bir komutan olarak sunulmakta, Basmacı Ayaklanması sırasında da bu yolda şehit olduğu aktarılmaktadır.

Şekil 12: 3. Kılıç Belgeselinin 1. Bölümünden Görüntüler

Anlaşılacağı üzere *3. Kılıç* belgeselinde Birinci Dünya Savaşı ve Millî Mücadele yılları, 'biz' ve 'ötekiler' karşıtlığı üzerinden milliyetçi bir bakış açısıyla anlatılmakta, 'biz'lerin yani Anadolu'da, Orta Asya'da ve Kafkasya'da yaşayan Türklerin, milli bir bilinçle 'öteki'lere yani Yunanlılara, İngilizlere, Çarlık ve Sovyet rejimlerine karşı verdikleri mücadeleler ekrana taşınmaktadır. Böylelikle Orta Asya, Kafkasya ve Anadolu'daki insanların tek bir millet olduğu ve aynı tarihe sahip oldukları vurgusu öne çıkarılmaktadır. Nitekim *3. Kılıç* belgeselinin hedef coğrafya ile Türkiye arasındaki duygusal ilişkileri, Türk kimliğine olan mensubiyet bilincini güçlendirecek bir içerik olduğu anlaşılmaktadır.

Merhaba

TRT Avaz'da cumartesi günleri saat 10:30'da ekrana gelen *Merhaba* programının her bölümünde Türk Cumhuriyetlerinden bir kişiyi ağırlanmakta ve bu kişi, sunucu Emre Yurttakalın ile birlikte Türkiye'nin bir şehrini gezmekte, bu şehrin özel yemeklerini tatmaktadır. Örneğin 11 Ocak 2020 Cumartesi günü ekrana gelen 1. bölümde, Özbekistan'dan Türkiye'ye eğitim için gelen Gulomjon Sobirov konuk alınmaktadır. Sunucu Yurttakalın bir taraftan vapurla geziye çıkardığı Sobirov'a İstanbul'un önemini, tarihi ve doğal güzelliklerini anlatmakta diğer taraftan ise Sobirov'la Türkçe ve Özbekçe üzerine ve bu iki ülkenin kültürlerinin benzerlikleri ve farklılıkları üzerine konuşmaktadır. Aynı zamanda Sobirov ile birlikte Kanlıca'nın meşhur yoğurduğunu ve Sarıyer'in de meşhur böreğini tatmaktadır. Yine programda ebru sanatının Türkiye'ye Özbekistan'dan geldiği konuşulmakta, bu nedenle ikili, İstanbul'da ebru sanatı ile

uğraşan Prof. Dr. Erhan Büyükakıncı'nın atölyesine giderek hem bu sanatın tarihçesi hem de icrası hakkında bilgiler almaktadırlar. Öte yandan izleyici de ikili arasındaki bu keyifli sohbetin yanı sıra İstanbul'dan etkileyici görüntülerle sık sık karşılaşmaktadır. Programın sonunda da konuk Gulomjon Sobirov, Türkiye'yi çok sevdiğini ve bu sevgisinin çocuklarına, çocuklarından da torunlarına miras kalacağını aktarmaktadır.

Şekil 13: Merhaba Programının 1. Bölümünden Görüntüler

Sonuç olarak *Merhaba* programının hem Türkiye'nin tarihi ve doğal güzelliklerinin hedef coğrafyaya tanıtılması hem de Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki duygusal ilişkilerin geliştirilmesi açısından kanalın önemli programlarından bir tanesi olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu programla bir taraftan Türkiye'ye Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinden turist çekilmeye çalışılırken diğer taraftan ise Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki ortak tarihe, kültüre ve dile vurgu yapılmaktadır.

Avrasya Seyir Defteri

TRT Avaz'da 6 Ocak-10 Ocak 2020 tarihleri arasında her gün 22:30'da yeni, aynı günün yayın akışında saat 02:30'da da tekrar bölümüyle ekrana gelen *Avrasya Seyir Defteri* belgeseli, yaklaşık 30 dakikalık 54 bölümden oluşmaktadır. Yapımcılığını ve yönetmenliğini Peyami Çelikcan, Şahin Karasar, Oktay Yalın ve Cenk Demirkıran'ın

üstlendiği belgeselde, bir taraftan Avrasya bölgesini saran Trans-Aral, Trans-Hazar, Trans-Sibirya ve Trans-Kafkas demir yolu hatlarının hikâyeleri ekrana taşınırken diğer taraftan ise bu demiryolları hatlarının geçtiği şehirlerin önemleri ve o bölgelerde yaşayan Türklerin tarihleri anlatılmaktadır.

Miras Coğrafyalar

TRT Avaz'da cumartesi günleri saat 21:30'da ekrana gelen *Miras Coğrafyalar* belgeseli, 30'ar dakikalık beş bölümden oluşmaktadır. 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında ilk dört bölümüyle izleyici karşısına çıkan belgeselde, isminden de anlaşılacağı üzere Türklerin ata yurdu kabul edilen coğrafya ekrana taşınmaktadır. 1. bölümün çekimlerinin Moğolistan Ötüken'de, 2. bölüm çekimlerinin Moğolistan Şatır Çuluu'da, 3. bölüm çekimlerinin Moğolistan Tonyuyuk'ta, 4. bölümün çekimlerinin de yine Moğolistan'da Bömbögör'de yapıldığı belgeselde, o bölgelerin doğası, yaban hayatı, insanların kültürleri ve yaşam biçimleri ve bölgenin tarihi hem dış ses hem de Prof. Dr. Ahmet Taşağıl'ın anlatımıyla izleyiciyle buluşmaktadır.

Dunganlar

TRT Avaz tarafından 2018 yılında Atilgraund adlı yapım şirketine hazırlatılan *Dunganlar* belgeseli, 30'ar dakikalık toplam 3 bölümden oluşmaktadır. Kanalda 21 Ocak, 25 Ocak ve 4 Şubat 2020 Salı günleri saat 20:00'da yeni bölümleriyle, aynı günler saat 00:00 ve cumartesi günleri saat 07:00'da da tekrar bölümleriyle izleyici karşısına çıkan belgeselde, Kırgızistan sınırları içerisindeki Müslüman topluluklardan bir tanesi olan Dunganların tarihi anlatılmaktadır.

Daha çok İslami bir perspektifle hazırlanan ve Dunganların Müslüman kimliğini ön plana çıkaran belgeselde, yine bu topluluğun tarihi, kültürü ve yaşam biçimi üzerinde de durulmaktadır. Belgeselin ilk bölümünde Dunganları, Kırgızistan Bilimler Akademisi'nden Ali Jon Aliyeviç, 2. bölümünde ise imam Ulukmar Acı anlatmaktadır. Son bölümde ise Kırgızistan Milletvekili Abdulmajit Usurov, çiftçi Mayan Umaraov ve ev hanımları Zuhr a Yusupova ile Zuhra Yasırova ile yapılan röportajlar ekrana yansımaktadır.

Yedi İklim Dört Bucak

Esa Prodüksiyon adlı yapım şirketi tarafından hazırlanan *Yedi İklim Dört Bucak* programı, 30'ar dakikalık toplam 13 bölümden oluşmaktadır. TRT Avaz'da 14-21-28 Ocak ve 4 Şubat 2020 Salı günlerinde saat 11:30'da ilk dört bölümüyle ekrana gelen programı, Sinem Kaptanoğlu sunmaktadır. Kaptanoğlu il il gezerek Türkiye'nin tarihi mekânlarını ve unutulmaya yüz tutmuş el sanatlarını anlatmaktadır. Programın ilk bölümünün çekimleri, Eskişehir Odunpazarı, 2. bölümünü çekimleri Karabük Safranbolu, 3. bölümünün çekimleri Ankara Beypazarı, 4. bölümün çekimleri ise Kocaeli Hereke'de yapılmıştır.

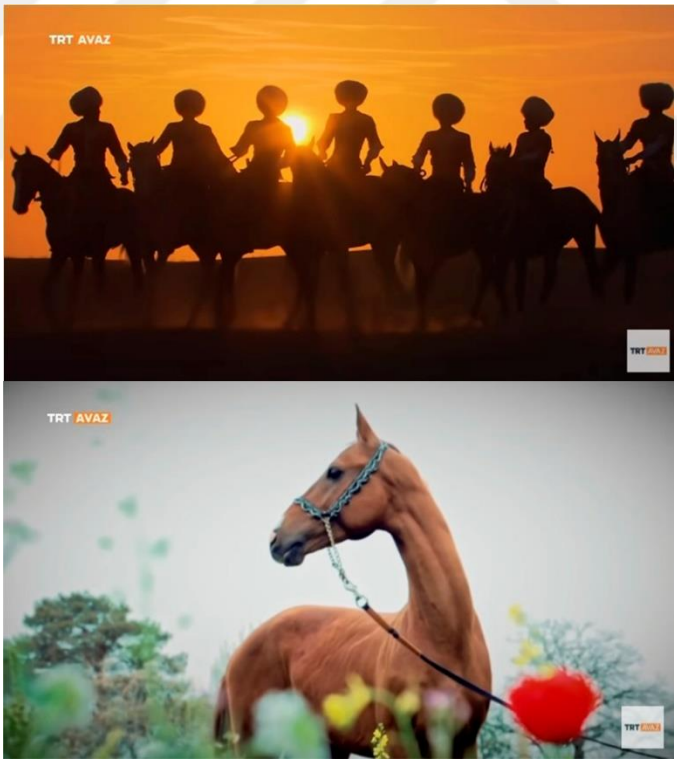
Şekil 14: Yedi İklim Dört Bucak Programının 1. Bölümünden Görüntüler

Yedi İklim Dört Bucak programı, Türkiye ile diğer Türk topluluklar arasındaki ortak kimliği öne çıkaran bir format olmasa da Türkiye'nin tarihi ve kültürel mekânlarını, yemek kültürünü ve el sanatlarını hedef coğrafyaya tanıtmak ve kültür turizmine katkı sunmak amacıyla bu programın kanalın yayın akışında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Ahal Teke

TRT Avaz kanalında 2 Şubat Pazar günü saat 10:00'da yeni bölümüyle, aynı günün yayın akışında saat 20:00 ve 00:00'da da tekrar bölümüyle izleyici karşısına çıkan *Ahal Teke* belgeseli, yaklaşık 37 dakikalık tek bölümden oluşmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere belgeselde, Manas ve Dede Korkut gibi özellikle Türkmenistan ile özdeşleşmiş Ahal Teke atı ve Türkmenistan'daki At Bayramı anlatılmaktadır.

Belgeselin girişinde Ahal Teke atı, özgürce koşan at görüntüleri eşliğinde ve coşkulu bir sesle, *"Türkün kanadı, Karakum Çölü'nün asi ruhu. Oğuz Kaan'ın Alaca'sı, Alper Tunga yiğitlerinin yoldaşı… Aparslan'ın yârinden önce saydığı, Ertuğrul Gazi'nin Ak Tolgası… Karakum çölünün aman vermez rüzgarlarından hızlı, Sibirya'nın buz dağları kadar vakur… Ayakları bozkırda olsa da bakışları hep ufukta. Yolu yoran… Fısıltıyı duyan… Çin'e ordu kurduran, cenk zamanının kara dumanı, sulh vaktinin ak dumanı… Kan terleyen at o. Cennet atı da derler ona. Yiğidin yârinden önce sıraladığı, babası kadar saydığı, nizam-ı alemin yanan ateşi, fethin keskin kılıcı… Kalkan göğüslü ince belli, uzun boyunlu, zarif, haşin ve korkusuz. O Ahal Teke; Türkmen'in kanadı"* şeklinde yüceltilerek tanıtılmaktadır. Aynı zamanda bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Türklüğe ve Türk tarihine atıflarda da bulunularak bu atın Türk için bir simge haline geldiği vurgulanmaktadır. Yine belgeselde *"Ay gök için neyse at da odur Türkmen için"* gibi benzer birçok nitelendirme kullanılmaktadır.

Şekil 15: Ahal Teke Belgeselinden Görüntüler

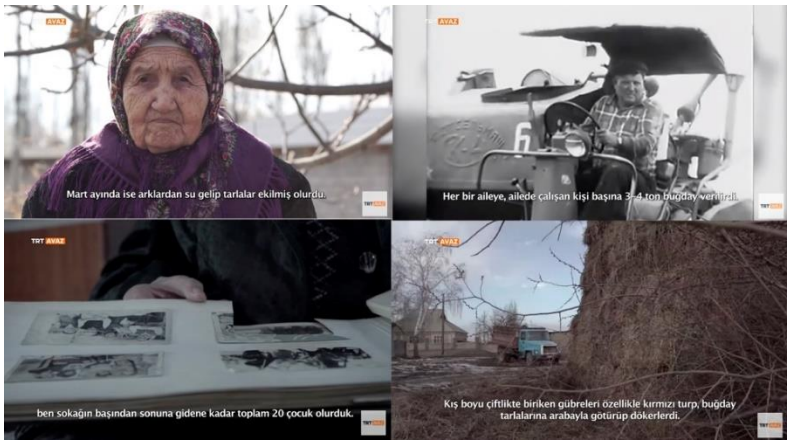
Aynı zamanda atın Türklerdeki yerinden bahsedilirken Türklüğü ve Türk tarihini yücelten milliyetçi söylemelere de başvurulmaktadır. Örneğin "*Yer değişir, köy değişir, töre değişmez. Ad değişir, dil değişir, ruh değişmez. Soy değişir, boy değişir, kök*

değişmez. An değişir, gök değişir, Türk değişmez" ya da *"Asırlardır Türk dünyayı sırtlamış, kalkan göğüslü Ahal Teke de Türkü…"* gibi ifadeler kullanılmaktadır. Ahal Teke ile Türklük o kadar çok özdeşleştirilmektedir ki bu at için kullanılan; 'hızlı', 'cesur', 'zeki', 'duygusal' ve 'savaşçı' gibi nitelendirmeler üzerinden Türklük ve Türkmenlik kimlikleri de yüceltilerek öne çıkarılmaktadır. Nitekim belgesel, *"Hür Türkmen'in hür atı… O Ahal Teke; Türkmen'in kanadı!"* sözleriyle son bulmaktadır.

Yıllar Geçse de

Barem Prodüksiyon adlı yapım şirketinin 2019'yılında TRT Avaz için hazırladığı *Yıllar geçse de* belgeseli, kanalda 14 Ocak Salı günü saat 20:00'da yeni bölümüyle izleyici karşısınca çıkmıştır. Aynı günün yanın akışında saat 00:00'da ise belgeselin tekrarı yayınlanmıştır.

Yaklaşık 30 dakika süren belgeselde, Türk dünyasında yaşları bir asra yaklaşan yaşlıların hayatları kendi ağızlarından anlatılmaktadır. Bölgeselin çalışma sınırları içerisinde yayınlanan tek bölümü olan 1. bölümünde, Kırgızistan'ın Çüy ili Miçürin köyünde yaşayan 80 yaşındaki Lira Coldoşeva'nın hikâyesi ekrana taşınmaktadır. Seyirci bir taraftan Coldoşeva'nın hikâyesini dinlerken diğer taraftan ise Coldoşeva'nın yaşadığı yerden görüntülerle, Coldoşeva'nın albümünden tarihi fotoğraflarla ve yine Coldoşeva'nın anlattığı dönemleri yansıtan birtakım görüntülerler karşılaşmaktadır.

Şekil 16: Yıllar Geçse de Belgeselinin 1. Bölümünden Görüntüler

16.Konya Mistik Müzik Festivali

Türk-İslam Mutasavvıfı Mevlana'nın 812'nci yıldönümü kapsamında, Konya Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğünün öncülüğünde, 2019 yılında 16'ıncısı düzenlenen Konya Mistik Müzik Festivali, TRT Avaz'ın özel günlerde yaptığı yayınlardan bir tanesidir ("Mistik Müzik Festivali, TRT'nin Özel Konseri İle Sona Erdi", 2019). Festival kanalda, 18-25 Ocak ve 1 Şubat 2020 Cumartesi günleri saat 22:00'da ekrana gelmiştir.

Türkler

Toplam 52 bölümden oluşan ve TRT Avaz'da 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında her gün saat 20:30'da yayınlanan *Türkler* belgeseli, Türklerin Uzak Asya'dan başlayıp Avrupa içlerine kadar uzanan serüvenini; kurdukları medeniyetleri, imparatorlukları coğrafya ve zaman bütünlüğüyle izleyici ile buluşturmaktadır.

Yaklaşık 30'dakikalık bölümlerden oluşan belgesel, Bilge Kağan'ın *"Ey Türk milleti! Üstte mavi gök çekmedikçe, altta yağız yer delinmedikçe, senin ilini töreni kim bozabilir?"* sözleriyle başlamaktadır. Yine belgeselin giriş bölümünde Türklerden bahsedilirken, *"Orta Asya, Altaylar, Tanrı Dağları, Ötüken… Bozkırlardan, başı dumanlı dağlardan, yaylalardan başlayan olağanüstü bir yolculuk... Kayalarda, kurganlarda, anıtlarda yaşayan, taşlara kazınan izler… Binlerce yıl içinde üç kıtaya destanlarla yazılan benzersiz bir hikâye… Düşmanlara karşı amansız bir yiğitlik ve cesaretin, sancakların gölgesine yerleşen merhamet ve adaletin temsilcileri; Türkler. Horasan ve Mâverâünnehir'de, Semerkant, Buhara ve Taşkent'te dünya tarihini değiştiren buluşma… Kubbelerden yansıyan seslerle Anadolu ve Avrupa'ya uzanarak kök salan seçkin birikim… Kervansaraylar, medreseler, darüşşifalar, rasathaneler, külliyeler… Bilim, düşünce ve sanatın yeni ve özgün sayfaları… İnsanlığın ortak mirasına damgasını vuran büyük bir medeniyet… Türklerin dünyası… Üç kıtaya destanlarla yayılan bu benzersiz hikâye Bilge Kağan'ın deyişiyle 'Doğuda gün doğusundan, batıda gün batısına, kuzeyde gece ortasından, güneyde gün ortasına uzanan topraklardaki' izleriyle önümüze açılıyor"* ifadeleri kullanılmaktadır. Belgeselde Saka-İskit döneminden Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen süre; dış ses, araştırmacılarla yapılan

röportajlar, tarihi görüntüler ve Türklerin tarihinde önemli yer tutan sembolik mekânlara ait görüntülerler üzerinden izleyiciye sunulmaktadır.

Şekil 17: Türkler Belgeselinin Girişinden Görüntüler

Tüm bölümlerin girişinde dış ses tarafından seslendirilen yukarıdaki ifadelerden de anlaşılacağı üzere, belgeselde Türklerin ata yurdunun Orta Asya olduğu ve buradan Anadolu'ya hatta Avrupa'ya yayıldıkları vurgulanmaktadır. Böylelikle Orta Asya ile Anadolu'nun ortak tarihi öne çıkarılmaktadır. Yine Türkler, belgeselde milliyetçi bir perspektifle; 'üç kıtada destan yazan', 'cesur', 'yiğit' 'adaletli', 'merhametli', 'bilimle, sanatla ve düşünceyle tüm insanlığa damga vuran büyük bir medeniyet inşa etmiş' bir millet olarak sunulmaktadır. Nitekim TRT Avaz kanalının bu belgesel üzerinden, milliyetçi söylemlerden de faydalanarak ortak tarihi öne çıkarmaya; böylelikle Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki duygusal zemini güçlendirmeye, Türk kimliğine olan mensubiyet bilincini geliştirmeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Yesi'den Avrupa'ya Taşınan Köz

Toplam 7 bölümlük *Yesi'den Avrupa'ya Taşınan Köz* belgeseli ise TRT Avaz'da 2 Şubat 2020 Pazar günü saat 21:30-22:00 saatleri arasında ilk bölümüyle ekranda yer almıştır. Aynı günün yayın akışında saat 01:00'da da belgeselin tekrarı yayınlanmıştır. Raşit Demirtaş'ın yazıp yönettiği belgeselde, Türklerin İslam'la tanışması ve İslam'ı Ahmet Yesevi, Muhiddin-i Arabi, Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Ahi Evran gibi mutasavvıflar yoluyla İslam'ı Asya'dan Avrupa'ya kadar yayması anlatılmaktadır. Kazakistan, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Makedonya, Kosova, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan ve Türkiye'de çekimleri yapılan belgesel, daha çok İslami bir perspektifle hazırlanmış olsa da ortak Türk-İslam mirasını görünür kılması bakımından önem taşımaktadır.

Yoldan Çık

Cümle Alem Film Prodüksiyon ve Yayıncılık tarafından daha önce TRT Haber kanalı için hazırlanan *Yoldan Çık* belgeseli, TRT Avaz'da 23 Ocak 2020 Perşembe günü ilk bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Bu tarihten sonra da hafta içi her gün aynı saatte yayınlamıştır. Öte yandan aynı günlerin yayın akışında saat 23:30'da da tekrar bölümleriyle ekrana çıkmıştır.

Yaklaşık 30 dakikalık toplam 40 bölümden oluşan *Yoldan Çık* belgeselinde, Türkiye'de kahverengi tabela statüsünde koruma altına alınan tarihi ve turistik yerler anlatılmaktadır. Dış ses tarafından gerçekleşen anlatım, özellikle havadan çekilmiş etkileyici görüntüler eşliğinde ekrana yansımaktadır. Bu program her ne kadar hedef coğrafya ile ortak tarihi, etnik ve kültürel kimliğe vuru yapan mesajlardan yoksun olsa da Türkiye'nin turizm potansiyelini öne çıkarması açısından önem taşımaktadır.

Şekil 18: Yoldan Çık Belgeselinin Datça'nın Anlatıldığı 1. Bölümünden Görüntüler

Asırlık Lezzetçiler

Yine daha önce TRT Haber kanalı için hazırlanan ve 15'er dakikalık toplam 26 bölümden oluşan *Asırlık Lezzetçiler* belgeseli ise TRT Avaz'da 1 Şubat 2020 Cumartesi günü saat 20:15'te 4. bölümüyle ekrana gelmiştir. Genel olarak Türkiye'de asırlara varan köklü geçmişe sahip lokantaların ve Anadolu'nun yemek kültürünün anlatıldığı belgeselde, bir taraftan da lokantaların bulunduğu şehirlerin öne çıkan özelliklerine değinilmektedir. Örneğin öncelikle Konya'daki Hacı Şükrü lokantasında çekimleri yapılan 4. bölümün girişinde, Konya'nın tarihi ve kültürel özelliklerine dikkat çekilmektedir. Konya, *"Bin yıllık bir başkent… Selçukludan bugüne Anadolu kültürünün, Sufizm'in ve lezzetin başkenti… Bu öyle bir tarihtir ki kökleri toprağın derinlerinde, yüzünü doğudan batıya, kuzeyden güneye çevirmiş bir medeniyet kervanıdır"* şeklinde nitelendirilmekte ve bu sırada izleyici, başta dini mabetler olmak üzere şehirdeki sembolik mekânlarının etkileyici görüntülerini seyretmektedir. Bu görüntü ve ifadeler aynı zamanda tasavvufi bir müzikle de desteklenmektedir.

Şekil 19: Asırlık Lezzetçiler Belgeselinin 4. Bölümünden Görüntüler

Belgeselde konuk olunan Hacı Şükrü lokantasının bir asırdır ayakta kalmasının ve şöhretinin nedeni ise köklerine bağlılığına ve bölgeye has gıdaları taze bir şekilde müşteriye sunmasına bağlanmaktadır. Aynı zamanda yine belgeselde de Konya'nın dergâh ve saray kültüründen kaynaklanan köklü bir yemek kültürü olduğuna da vurgu yapılmaktadır. Diğer taraftan bu bölümde geçen, *"uçsuz bucaksız bozkırın ortasında et, ekmek kadar değerlidir. Belki de bu yüzden Türkler, Asya steplerinden Diyâr-ı Rum'a uzanan yolculuklarında et pişirme yöntemlerini beraberinde getirdiler"* şeklinde ifadelerle, Türkiye'nin Orta Asya ile olan tarihsel ilişkisi üzerinden etin Türk mutfağındaki önemine de dikkat çekilmektedir.

Her ne kadar bu bölümde Türkiye ile Orta Asya arasındaki tarihsel bağa vurgu yapılsa da belgeselin formatının tamamen bu fikir üzerine inşa edildiğini söylemek yanlış olacaktır. Belgeselin daha çok Türkiye'nin kültürünü hedef coğrafyaya tanıtmak ve böylelikle turizme katkı sunmak amacıyla kanalda yayınlandığı anlaşılmaktadır.

Doğadaki İnsan

Serdar Kılıç'ın hazırlayıp sunduğu *Doğadaki İnsan* programı da daha önce TRT Haber ekranında izleyici karşısına çıkmıştır. TRT Avaz'da ise 6-22 Ocak 2020 tarihleri arasında ya 09:50'de ya da 10:00'da 58'den 70'e kadarki yeni bölümleriyle yayınlanmıştır. Program aynı günlerin yayın akışında saat 23:30'da ise tekrar bölümleriyle ekrana çıkmıştır.

Yaklaşık 30'ar dakikalık bölümlerden oluşan program, Serdar Kılıç'ın Bolu'da ilkel yöntemlerle yaptığı dağ evinden yola çıkarak Anadolu'ya doğru yol almasıyla başlamaktadır. Kılıç bir taraftan Anadolu'da doğayı gezip ilkel yöntemlerle ve el becerisiyle atalarının yaptıklarını yapmaya çalışmakta diğer taraftan da Anadolu halen doğada yaşayan insanların mücadelesini anlatmaktadır. Program boyunca Anadolu insanının binlerce yıllık geçmişine, geleneklerine ve öğretilerine sık sık atıfta bulunan Kılıç, aynı zamanda huzurlu yaşam sürmenin yolunun tekrar doğaya dönmekten, doğa ile iç içe yaşamaktan geçtiğine de vurgu yapmaktadır.

3'Te 3 Tarih

TRT Avaz'da 6-12 Ocak 2020 tarihleri arasında her gün saat 15:00'da ekrana gelen ve yaklaşık 60 dakika süren *3'Te 3 Tarih,* bir yarışma programıdır. Daha önce TRT 1 için hazırlanan programda, genellikle Türk, Osmanlı ve İslam tarihine yönelik sorular ağır basmakta ve yarışmacılar her 3'te 3 ile doğru yanıtladıkları son sorunun ödül miktarını garantileyip 500.000 liralık büyük ödüle ulaşmaya çalışmaktadırlar.

İlk 30 bölümünü Oyuncu Engin Altan Düzyatan'ın, daha sonraki bölümlerini ise Pelin Çift'in sunduğu programda bir de yorumcu bulunmaktadır. Yarışmacılar ihtiyaç halinde yorumcu Prof. Dr. Tufan Gündüz'e başvurmaktadırlar. Gündüz de gerek doğru cevap ile ilgili ipucu vererek gerek soru değiştirerek gerekse de cevap şıklarında eleme yoluna giderek yarışmacılara yardımcı olmakta ve sorulan sorular hakkında detaylı bilgiler de paylaşmaktadır.

Büyük Ustalar

Yaklaşık 15'er dakikalık toplam 39 bölümden oluşan *Büyük Ustalar* belgeseli, TRT Avaz'da 11 Ocak 2020 Cumartesi günü saat 09:45'te 26. bölümüyle yayınlanmıştır. Belgeselde, sanayileşme öncesinde Anadolu'da büyük ilgi gören ancak sanayileşme ile birlikte önemini yitiren, unutulmaya yüz tutan meslekler ele alınmaktadır. Daha önce TRT 1 kanalı için hazırlanan belgesel, tam olarak TRT Avaz'ın yayın politikasını yansıtmamaktadır. Yani söz konusu belgesel, Türkiye'nin imajına olumlu katkı sunma, hedef coğrafya ile duygusal ilişkileri geliştirme gibi bir amaç ile hazırlanmamıştır.

Evliya Çelebi

Daha önce TRT 2'de izleyici karşısına çıkan *Evliya Çelebi* belgeseli, yaklaşık 30'ar dakikalık toplam 13 bölümden oluşmaktadır. Belgeselde Sunucu Ömer Faruk Aksoy, 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış Seyyah Evliya Çelebi'nin rotasını takip ederek, gittiği şehirleri Evliya Çelebi'nin anlattığı ayrıntılarla günümüze taşımaktadır. Belgeselin tüm bölümlerinin girişinde öncelikle, *"Evliya Çelebi, Orta Avrupa'dan Orta Doğu'ya, Nil kıyılarından Hazar Denizi'ne ve ötelere kadar ömrünün kırk yılını seyahat ederek geçiren bir Osmanlı seyyahıdır. Onun dünya şehirleri üzerine gözlemleri 17. yüzyıldaki en orijinal kayıtlardır. Seyahatlerinde gördüğü her şeyi ve anılarını bizlere bıraktığı 10 ciltlik seyahatnamesinde anlatmaktadır"* şeklindeki ifadeler duyulmakta, böylelikle hem Evliya Çelebi'nin hem de bu belgeselin önemine vurgu yapılmaktadır. Ardından bölümde ele alınacak şehir anlatılmaya başlanmaktadır.

Tablo 8: Evliya Çelebi Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri Yayın Özellikleri

Yayın Tarihi	Yayın Saati	Bölüm	Çekildiği Yer
8 Ocak 2020 Çarşamba	14:00	12	Trablusşam
8 Ocak 2020 Çarşamba	23:00	12	Trablusşam
11 Ocak 2020 Cumartesi	10:00	8	Belgrad
15 Ocak 2020 Çarşamba	22:50	13	Mostar
18 Ocak 2020 Cumartesi	10:00	9	Şanlıurfa
25 Ocak 2020 Cumartesi	10:00	10	Kotor
1 Şubat 2020 Cumartesi	10:00	11	Rodos

Tablo 8'de de görüldüğü üzere TRT Avaz'da çarşamba ve cumartesi günleri yayınlanan belgesel, 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında 8, 9, 10, 11, 12 ve 13. bölümleriyle ekranda yer almıştır. Söz konusu bölümlerde sırasıyla, Belgrad, Şanlıurfa, Kotor, Rodos, Trablusşam ve Mostar anlatılmıştır. Ekrana taşınan mekânlara bakıldığında programın Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki ortaklıkları öne çıkaracak, hedef coğrafyada Türkiye'nin imajına olumlu katkı sunacak bir misyonla hazırlanmadığı anlaşılmaktadır.

Nakkaşın Fırçası

Yine daha önce TRT 2 için hazırlanan *Nakkaşın Fırçası* belgeseli, TRT Avaz kanalında ise genellikle salı günleri saat 23:00'da yeni bölümleriyle, cumartesi günleri saat 08:00'da da bir önceki salı günü yayınlanan bölümün tekrarıyla izleyici karşısına çıkmıştır. Yaklaşık 30'ar dakikalık 37 bölümden oluşan belgeselin, 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında 3, 4, 5, 6 ve 7. bölümleri yayınlanmıştır.

Nakkaşın Fırçası belgeselinde minyatür sanatı üzerinden tarih, edebiyat ve sanat anlatılmaktadır. Örneğin belgeselin 3. bölümünde minyatür sanatında hünernâmelerin yerleri ve özellikleri, 4. bölümünde; Orta çağ Anadolu'sunda hazırlanan resimli el yazmalarındaki 'aşk' teması ve 'Varka ile Gülşah' eseri, 5. bölümünde; surnâme geleneğinin minyatür sanatındaki yeri ve önemi, 6. bölümünde; minyatür sanatında padişah portreciliği, 7. bölümünde ise minyatür sanatında 'kıyamet ve 'ahiret' konuları ele alınmaktadır. Konular dış sesin yanı sıra bu alanda çalışan çeşitli akademisyenlerle de yapılan söyleşilerle anlatılmaktadır. Formatından da anlaşılacağı üzere programın, Türkiye ile hedef coğrafya arasında ortak kimliği öne çıkarmak amacıyla hazırlanmadığı anlaşılmaktadır.

Murat Boncuk'la Atölye

Yaklaşık 30'ar dakikalık toplam 13 bölümden oluşan *Murat Boncuk'la Atölye* de daha önce TRT 2 kanalında izleyici karşısınca çıkmıştır. TRT Avaz'da ise 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında programın 12. ve 13. bölümleri yayınlanmıştır. 12. bölüm; 9 Ocak 2020 Perşembe günü saat 14:00 ve 23:00, 12 Ocak 2020 Pazar günü ise 08:00, 16:00 ve 01:00'da ekrana çıkmıştır. 16 Ocak 2020 Perşembe günü saat 23:00 ve 19 Ocak 2020 Pazar günü saat 08:00'da ise programın 13. son bölümü yayınlanmıştır.

Murat Boncuk, programda Türk tarihinde ve kültüründe de önemli yerleri olan eşyaların bir taraftan tarihlerini anlatmakta diğer taraftan ise bu eşyaları atölyesinde kendi elleriyle yaparak üretim aşamalarını ekrana taşımaktadır. Yine Boncuk'un atölyesinde Altın ve Desperado isimli iki at bulunmakta, Boncuk atlarıyla olan ilişkisinden ve onları eğitme aşamalarından da bahsetmektedir. Örneğin programın 12. bölümde okçu malzemelerinden zingir (okçu yüzüğü) ve sadak yapımı anlatılmaktadır. Boncuk,

programda okçuluğun, zingirin ve sadağın Türklerdeki yeri ve önemi, bu aksesuarların nasıl yapıldıkları hakkında bilgiler paylaşmaktadır.

Her ne kadar hedef coğrafya gözetilerek hazırlanmış olmasa da anlatılan aksesuarların ya da eşyaların Orta Asya ve Kafkasya'daki Türklerin tarihinde de önemli yerleri olduğu göz önünde bulundurulduğunda, programın dolaylı da olsa ortaklıklara vurgu yapan mesajlar taşıdığı anlaşılmaktadır.

Eskici

TRT Avaz'da 20 Ocak 2020 Pazartesi günü saat 23:00'da ilk bölümüyle yayınlanan *Eskici* belgeseli, bundan sonraki diğer pazartesi günleri de aynı saatte yeni bölümleriyle izleyici karşısına çıkmıştır. Pazar günleri saat 08:00'da da tekrar bölümleriyle ekranda yer almıştır. Yine TRT 2'nin özel içeriği olan ve yaklaşık 30'ar dakikalık bölümlerden oluşan belgeselin her bölümünde, İstanbul'un tarihi semtlerinden Balat'ın eskicilik kültürünü yaşatan mezatçılık anlatılmaktadır. Belgesel her ne kadar TRT Avaz'ın yayın politikasına uygun mesajlardan yoksun olsa da Balat'ın tarihi ve kültürel güzelliklerini hedef coğrafyaya tanıtması bakımından öne çıkmaktadır.

Tiyatro Dünyası

Bir diğer TRT 2 içeriği olan *Tiyatro Dünyası* belgeseli ise TRT Avaz'da 24 ve 31 Ocak 2020 Cuma günleri saat 23:00'da 1. ve 2. yeni bölümleriyle, bir sonraki günler saat 07:30'da da tekrar bölümleriyle yayınlanmıştır. Yaklaşık 30'ar dakikalık toplam 13 bölümden oluşan belgeselde, tiyatronun ne olduğundan tiyatro oyunlarının hazırlanış sürecine, oyunculardan, yönetmen ve teknik ekibe, tiyatro terimlerinden tiyatrocuların anılarına kadar tiyatro dünyasında yaşanan her şey yer almaktadır. Belgesel hedef coğrafya ile Türkiye arasındaki duygusal ilişkileri geliştirecek, ortak kimliği öne çıkaracak mesajlar taşımamaktadır.

Sarayın Lezzetleri

Yaklaşık 30'ar dakikalık bölümlerden oluşan *Sarayın Lezzetleri* belgeseli, TRT Avaz'da 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında 12. ve 13. bölümleriyle izleyici karşısına çıkmıştır. 6 Ocak 2020 Pazartesi günü saat 14:00 ve 23:00'da 12, 13 Ocak 2020 Salı günü

saat 23:00'da da 13. bölüm yayınlanmıştır. Kültür Araştırmacısı ve Şef Yunus Emre Akkor'un sunduğu programda, Osmanlı Devleti'nde padişahların beslenme kültürü, sofra adabı ve dönemin mutfak ekonomisine dair bilgiler paylaşılmaktadır. Akkor, her bölümde Osmanlı izleri taşıyan şehirlere gidip önce bu şehirlerin doğal güzelliklerini, tarihi ve kültürel özelliklerini anlatmakta ardından da arkasına güzel bir manzara alarak Osmanlı dönemine ait bir yemek yapmaktadır. Bu yemekleri yaparken de o yörede yaşayan bir kadınla yemekler hakkında sohbetler gerçekleştirmekte, Osmanlı mutfağının yörede ne kadar yaşadığını anlamaya çalışmaktadır. Programın sonunda da pişirilen yemekler, yemek sırasında sohbet edilen kadın ve ailesiyle birlikte yenilmektedir. Nitekim bu programın, Türkiye'nin tarihi-kültürel mirasını, yemek kültürünü ve doğal güzelliklerini hedef coğrafyaya tanıtması bakımından önemli olduğu görülmektedir.

Medeniyet Kaşifleri

Toplam 13 bölümden oluşan ve TRT Avaz'da 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında 1, 2, 3, 12 ve 13. bölümleriyle izleyici karşısına çıkan *Medeniyet Kaşifleri* belgeselinde, antik kentler, dini mabetler ve inançlar üzerinden Anadolu'daki medeniyetlerin bilinmeyen yönleri ve Anadolu'nun inanç tarihi ekrana taşınmakta, medeniyetlerin şekillenmesinde inançların rolü üzerinde durulmaktadır.

Tablo 9: Medeniyet Kaşifleri Belgeselinin 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri

Yayın Tarihi ve Saati	Bölüm	Konu
12 Ocak 2020 Pazar-16:30	12	Hıristiyanlığın Anadolu'da yasal bir din olmasının ardından yaşanan gelişmeleri ve güneyden gelen İslam akınlarının Anadolu'daki izleri
12 Ocak 2020 Pazar-23:30	12	Hıristiyanlığın Anadolu'da yasal bir din olmasının ardından yaşanan gelişmeleri ve güneyden gelen İslam akınlarının Anadolu'daki izleri
19 Ocak 2020 Pazar-01:00	13	Türklerin Anadolu'yu gelişi ve devamında inşa edilen medrese ve dini mabetler
23 Ocak 2020 Perşembe-23:00	1	Avcı-toplayıcı insanların hayvanlarla ve açlıkla nasıl başa çıktıkları-Gökbeklitepe'nin önemi

30 Ocak 2020 Perşembe-23:00	2	Çatalhöyük ve Kültepe
6 Şubat 2020 Perşembe-23:00	3	Hititler ve inançları

Belgesel özellikle Anadolu'nun köklü geçmişinin, tarihi ve kültürel mirasının hedef coğrafyaya tanıtılması bakımından önem taşımaktadır. Aynı zamanda Tablo 9'da da görüldüğü üzere formatı tamamen Türk tarihini anlatmak üzerine inşa edilmemiş olsa da belgeselde Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya gelişi de anlatılmaktadır. 19 Ocak 2020 Pazar tarihli 13. bölümün girişinde, Türklerden 'Bozkırın mağrur çocukları' olarak bahsedilmekte ve ardından *"Bozkırın çelik bilekli savaşçıları Türkler, yaratıcıdan buyruk almışçasına batıya göç etmeyi amaç edindiler. Ata yurtları Ötüken'den demir dağları yırtarak çıkan bu korkusuz savaşçılar, bakir coğrafyaları yurt tuttular"* ifadeleri kullanılmaktadır. Bu sözlerle Türklerin Anadolu'ya gelişi, dini göndermelerle kutsallaştırılmakta ve 'ata yurtları Ötüken'den demir dağları eriterek çıktıkları' belirtilerek, Türk mitolojisindeki Ergenekon destanına göndermeler yapılmaktadır. İzleyici, coşkulu bir sesle anlatılan bu sözleri duyarken bir taraftan da ok ve kılıç kuşanmış ata binen ve ardından namaz kılan bir Türk savaşçı görüntüsüyle karşılaşmaktadır.

Bunun yanı sıra Türklüğü ve Türk tarihini yücelten milliyetçi söylemlere belgeselde sıkça rastlanılmaktadır. *"Önüne çıkan engelleri tek tek aşan bu akıncıların kökü Asya'da kalsa da gövdesi Anadolu'ya kadar uzandı. Türkler bir tufan gibi coşarken Anadolu yeni bin yılın eşiğinde bozkırın atlıları tarafından mayalanmayı bekliyordu. Zira 3 kıtaya hâkim bir konumda bulunan Anadolu'ya ancak Cihan-şümûl devletler egemen olabilirdi"* ifadeleri bu noktada dikkat çeken örneklerden bir tanesidir. Dış ses tarafından seslendirilen bu sözlerle, Asya ile Anadolu'nun aynı kimliğe yani Türk kimliğine sahip olduğu da vurgulanmaktadır. Yine benzer bir şekilde dış ses tarafından dile getirilen *"Göçebe bozkır medeniyeti onlar için göğü çadır, güneşi bayrak kılmıştı. Üstelik bu kavrayış, Türklerin İslam medeniyeti ile tanışmasıyla 'nizam-ı alem' adını alarak yeni bir anlam kazanmıştı. Türklerin nevi şahsına münhasır bu kavrayış biçimi, aslında farklı kimliklerin uyumlu şekilde, adaletle yönetilmesini temsil ediyordu"* şeklindeki sözler ve belgeselin sonunda duyulan *"Anadolu'yu yeni bir inancın etkisiyle adeta kilim gibi dokuyan Türkler, coğrafyayı yurt yaptılar. Ve Türklerin Anadolu'da Selçuklular ile*

birlikte başlayan muhteşem hikâyesi, üç kıtayı kanatları altına alarak büyüyen Osmanlılar ile devam etti. Sonunda tarih bu ihtişamlı medeniyet mirasından beslenen Türklerin yeniden doğuşuna tanıklık etti. Bu dirilişin adı ise Türkiye Cumhuriyeti olacak" ifadeler de belgeselde Türk tarihinin milliyetçi bir perspektifle izleyiciye yansıtıldığını açıkça ortaya koymaktadır.

Şekil 20: Medeniyet Kaşifleri Belgeselinin 13. Bölümünden Görüntüler

Yine belgeselin bu bölümünde, Türklerin Orta Asya'dan Anadolu'ya göçüşünü ve buradaki serüvenini yücelten benzer birçok ifadeye rastlanırken bir taraftan da Selçukluların Ahlat'ta, İznik'te ve Konya'da inşa ettiği dini mabetler, medreseler, türbeler, kümbetler de dış ses ve bilim insanların ağızlarından izleyiciye aktarılmaktadır. Nitekim Medeniyet Kaşifleri belgeseli, genel anlamda Anadolu'nun kültürel ve tarihi mirasını tanıtması bakımından önem taşısa da Türklerin Anadolu'ya göçünün anlatıldığı 13. bölümle de Orta Asya ve Kafkasya'daki Türkler ile Türkiye arasındaki ortak milli ve dini kimliğe, tarihe ve kültüre vurgu yaparak mensubiyet bilincinin gelişmesine katkı sunmaktadır.

İz

TRT Avaz'da 10 Ocak 2020 Cuma günü saat 14:00'da ve 23:00'da ekrana gelen tek bölümlük *İz* belgeseli, Van'ın Ulupamir köyünde yaşayan Kırgız Türklerinden Cemil'in, Türkiye'den Kırgızistan'a göçebe oyunlarını izlemeye gitme serüvenini anlatmakta ve köklerinin izini sürerken neler hissettiği ekrana taşınmaktadır. Ancak belgeselin Türkiye ile Kırgızistan arasındaki ortak kimliğe vurgu yapacak ya da 'savaştan kaçan Kırgızlara kucak açıldığı gibi' Türkiye'nin imajına olumlu katkılar sunacak

mesajlardan yoksun olduğu anlaşılmaktadır. Aksine Cemil, belgeselin başında köylerinde geçim sıkıntısı yaşadıklarını, Erciş'e gittiğinde ise ilçedeki insanlardan farklı olduğu için rahatsızlık duyduğunu anlatmakta, *"köyümüzde her şey güzel ama ilçeye, şehre gidince hemen fark ediliyoruz. Çünkü farklıyız. Bilmeyenler dönüp bakarlar. Bilenler de 'işte Afgan' der. Ama büyük şehre gidince hiç yabancılık çekmem. Orada kalabalığın içinde kayboluyorum. Öyle hissetmek güzel"* ifadelerini kullanmaktadır. Sadece Cemil'in belgeselin bitişinde sarf ettiği, "*Ata yurdum hayallerimden bile güzel. Buraya bir daha gelmek isterim. Ama gezmeye. Benim hayatım, evim her şeyim Türkiye'de. Allah kimseyi vatanından etmesin. Benim ata yurdum Kırgızistan, ana vatanım Türkiye"* şeklindeki ifadeler, Ulupamir köylülerinin Türkiye'yi artık vatanları olarak kabul ettiğine vurgu yapan bir söylem niteliği taşımaktadır.

Doğu'nun Kayıp Silüetleri

Yaklaşık 30'ar dakikalık toplam 10 bölümden oluşan *Doğu'nun Kayıp Slüetleri* belgeseli de daha önce TRT Belgesel kanalında izleyici karşısına çıkmıştır. TRT Avaz'da ise 6 Ocak Pazartesi günü saat 19:30'da belgeselin 5. bölümü, 22, 29 Ocak ve 5 Şubat 2020 Çarşamba günüleri saat 23:00'da ise 1, 2 ve 3. bölümleri yayınlanmıştır. Belgeselde Moğollar, Kırgızlar, Kaşkay Türkleri, Dukha Türkleri, Malilier vb. toplulukların yaşam biçimleri, gelenek-görenekleri, inançları, çeşitli törenleri ve yarışmaları ekrana taşınmaktadır. Anlaşılacağı üzere söz konusu belgesel, tamamen Türkleri anlatmasa da çeşitli bölümlerinde Orta Asya'da yaşayan Türk topluluklar da konu alınmaktadır. Ancak belgesel Orta Asya ve Türkiye arasındaki ortak kültürü ve tarihi öne çıkarmak ya da Orta Asya'daki Türk topluluklara Türkiye'yi anlatmak gibi bir amaç taşımaktadır. Daha çok bu coğrafyalardaki kültürleri Türkiye'deki izleyiciye tanıtmanın amaçlandığı anlaşılmaktadır.

Ailenin Yeni Üyesi

Yine bir TRT Belgesel içeriği olan *Ailenin Yeni Üyesi,* yaklaşık 1 saatlik toplam 23 bölümden oluşmaktadır. TRT Avaz'da cuma günleri saat 21:30'da izleyici karşısına çıkan ve 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında ilk 5 bölümü yayınlanan belgeselde, Sunucu Reshad Strik Hindistan, Çin, Nepal, Endonezya, Türkiye vb. dünyanın herhangi bir

ülkesine giderek orada bir ailenin yaşamına dahil olmakta ve bu ailelerin çalışma koşullarını ve kültürlerini yerinde deneyimleyerek yaşamaktadır. Nitekim bu belgeselin TRT Avaz'ın yayın stratejisini yansıtan bir içerik olduğunu söylemek olanaksızdır. Zira belgesel, Türkiye ile diğer Türk topluluklar arasındaki duygusal ilişkileri güçlendirmek ya da Türkiye'yi hedef coğrafyaya tanıtmak gibi bir amaç taşımamaktadır.

Bir Türk Filmcinin Dünya Yolculuğu

Ahmet Köksal'ın yazıp yönettiği *Bir Türk Filmcinin Dünya Yolculuğu* belgeseli de daha önce TRT Belgesel kanalı için hazırlanmıştır. TRT Avaz'da 18, 25 Ocak ve 1 Şubat 2020 Cumartesi günleri saat 09:30'da ilk üç bölümüyle ekrana gelen belgeselde, uzak ülkelerin kültürleri, inançları, tarihi ve doğal güzellikleri anlatılmaktadır. Yani bu belgeselin de Türkiye'yi TRT Avaz'ın yayın coğrafyasına tanıtmak ve bu coğrafyada yaşayan insanlarla duygusal ilişkileri geliştirmek gibi bir amacı bulunmamaktadır.

Kadim Tıbbın Sırları

Yaklaşık 30'ar dakikalık toplam 5 bölümden oluşan *Kadim Tıbbın Sırları* belgeseli, TRT Avaz'da 13, 20, 22 Ocak ve 3 Şubat 2020 Pazartesi günler saat 19:30'da ilk dört bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Belgeselde, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti'nde hayata geçirilen şifahaneler, bu devlerin sağlık sistemleri ve yine bu dönemlerden günümüze kadar gelen tedavi yöntemleri anlatılmaktadır. Daha çok Osmanlı ve Selçuklu'da sağlık sisteminin, dönemin diğer toplumlarına göre çok daha ileride olduğu vurgulanmakta ve bu başarı da İslam diniyle açıklanmaktadır. Örneğin II. Bayezid döneminde yapılan Edirne Şifahanesinin anlatıldığı 1. bölüm, *"15'inci asırda bir hasta… Onun gibilerine ne olacağına bulunduğu bölgenin kültürü belirleyecek. Dönem Avrupa'sında bir akıl hastasıysa içine şeytan girdiği düşünülecek, vahşice katledilecek. Salgın hastalığa yakalanmışsa sadece tehdit olarak görülecek. Veremse tecrit edilecek. Tıbbın gelişmediği çok sayıda bölgede, çaresizce ölümünü bekleyecek. Ancak bazı hastalar kendilerini İslam'ın aydınlattığı ilimlerle donatılmış, dönemin en bilgili hekimlerine emanet etmek üzere… Kapının arkasına geçtiklerinde onlara burada çeşitli tedaviler uygulanacak. Kendilerine özel yemekler verilecek ve güler yüz gösterilecek. Üstelik karşılığında hiçbir şey istenmeyecek"* ifadeleriyle başlamaktadır.

Ardından Edirne Şifahanesinin tarihi ve kurulduğu dönemdeki önemi, şifahanenin işleyiş biçimi, kullanılan tedavi yöntemleri vs. temsili görseller, canlandırma yöntemleri ve bilim insanlarıyla yapılan röportajlar üzerinden izleyiciye anlatılmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu belgesel doğrudan Türkiye ile diğer Türk topluluklar arasındaki ortak tarihi görünür kılmak gibi amaç taşımamaktadır. Ancak Anadolu'nun, Selçuklu ve Osmanlı'dan kalan tarihi mirasını hedef coğrafyaya tanıtması bakımından önem taşımaktadır.

Pamir Buluşması

Tam adıyla Ata Yurttan Ana Yurda *Pamir Buluşması* belgeseli de tıpkı *İz* belgeseli gibi Van'ın Erciş İlçesi'ne bağlı Ulupamir köyünde yaşayan Kırgızları konu almaktadır. Tek bölümden oluşan ve TRT Avaz'da 18 Ocak 2020 Cumartesi günü saat 07:00'da ve 29 Ocak 2020 Çarşamba günü saat 20:00 ve 00:00'da ekrana gelen belgeselde, bir taraftan Kırgızların Van'a göçüş serüvenini anlatırken diğer taraftan da Türkiye'nin Bişkek Büyükelçiliği ile Kırgızistan Kültür ve Enformasyon Bakanlığı'nın ortaklaşa gerçekleştirdiği bir proje ekrana taşınmaktadır. Proje kapsamında Kırgızistan'tan bir heyet, Ulupamir'e gelerek on gün boyunca buradaki Kırgızlara danstan, kılık kıyafete, kopuz yapımından çalımına kadar Kırgızistan'ın önemli geleneklerini anlatmaktadır.

Belgeselde Kırgızların Türkiye'yi artık ana yurtları, vatanları kabul ettikleri, Erciş halkının da Kırgızlara kucak açtığı sık sık vurgulanmakta ve Ulupamir köylülerinin Kırgızistan ile Türkiye arasında bir kardeşlik köprüsü kurduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda bu çalışmanın, Türkiye'nin Orta Asya'ya yaptığı yardımların bir örneği olduğu da aktarılmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti Bişkek Büyükelçisi Cengiz Kâmil Fırat, *"Türkiye'nin ata yurduna yaptığı yardımlar, katkılar, ata yurttan ana yurda gelen bu tip bir çalışma ile taçlandırılmıştır"* diyerek hem 'ata yurt' nitelendirmesiyle ortak kimliğe işaret etmekte hem Türkiye'nin bölgeye yardımlarda bulunan güçlü bir devlet olduğuna vurgu yapmaktadır.

Şekil 21: Pamir Buluşması Belgeselinden Bir Görüntü

Nitekim *Pamir Buluşması* belgeselinin, özelde Kırgızistan-Türkiye, genelde ise Türkiye ile diğer Türk toplulukları arasındaki duygusal ilişkilerin geliştirilmesine katkı sunacak bir içerik olduğu anlaşılmaktadır.

Semtler ve Suretler

Daha önce TRT HD kanalı için hazırlanan toplam 13 bölümlük Semtler ve Suretler belgeseli, TRT Avaz'da 7 Ocak Salı günü saat 11:30-12:00 saatleri arasında 5. bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Sunuculuğunu Ayşe Korkmaz'ın üstlendiği belgeselde Balat, Sarıyer, Üsküdar, Moda, Çengelköy, Anadolu Hisarı gibi İstanbul'un tarihi semtleri tanıtılmakta, bu semtlerde yaşayan insanlarla yapılan söyleşiler ekrana taşınmaktadır. Belgesel aynı zamanda etkileyici görüntüleriyle de öne çıkmaktadır. Anlaşılacağı üzere TRT Avaz, *Semtler ve Suretler* belgeseliyle İstanbul'un tarihi, doğal ve kültürel güzelliklerini yayın coğrafyasına tanıtmayı, böylece ülke turizmine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Mavi Yeşil

Bir TRT Türk içeriği olan *Mavi Yeşil*'in de Türkiye'nin turizm potansiyelini görünür kılmayı amaçlayan bir başka içerik olduğu anlaşılmaktadır. Toplam 13 bölümden oluşan ve TRT Avaz'da 25 Ocak Cumartesi günü ilk bölümü yayınlanan belgeselde, Türkiye'de geçmişte liman olarak kullanılan koyların tarihi su altı zenginlikleri, doğal çevresi ve varsa bölgedeki antik kentler ekrana taşınmaktadır ("Mavi Yeşil", y.y.). Yine

bu belgeselde de havadan, su altından çekilmiş etkileyici görüntülere sıkça rastlanılmaktadır.

TRT Avaz'ın Kültür/Tarih kategorisi altında ele alınan program ve belgesellerine genel olarak bakıldığında; bunların birçoğunun ortak dile, tarihe, kültüre ve sanata vurgu yapan içerikler olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle bu program ve belgesellerle Türk kimliği öne çıkarılmakta, hedef coğrafya ile Türkiye'nin aynı soydan gelen tek bir millet olduğu vurgulanmaktadır. Böylece Türk kimliğine olan mensubiyet bilinci güçlendirilerek hedef coğrafya ile Türkiye arasındaki duygusal ilişkilerin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bunun dışında her ne kadar ortak kimliği görünür kılmak hedeflenmese de *Yedi İklim Dört Bucak, Yoldan Çık, Eskici, Semtler ve Suretler* ve *Mavi Yeşil* gibi program ve belgesellerle de Türkiye'nin turizm potansiyeli öne çıkarılmaktadır. Bunların dışında az da olsa *Nakkaşın Fırçası, Ailenin Yeni Üyesi, Bir Türk Filmcinin Dünya Yolculuğu, Tiyatro Dünyası* gibi Türkiye'nin imajına katkı sunacak ya da ortak Türk kimliğini görünür kılacak mesajlardan yoksun içerikler de bulunmaktadır.

8.3.3.3.2. Haber Program ve Bültenleri

Haber kategorisi altında sınıflandırılan içerikleri incelemeden önce, haber programı ile haber bülteni arasındaki şu ayrımı hatırlatmak faydalı olacaktır; aynı olay ve konular işlense de haber bültenleri ile haber programlarının anlatı tarzları farklıdır. Bir haber programında, haber bülteninin aksine meseleler üzerinde daha uzun süre durulmakta ve bu meseleler daha kapsamlı bir şekilde izleyiciye sunulmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında; kanaldaki *Avaz Haber* ve bölge dillerindeki haberlerin haber bülteni, *Avrasya Gündemi'*nin ise haber programı formatında hazırlandığı anlaşılmaktadır.

TRT Avaz'ın yayın akışında her ne kadar farklı isimlerle haber program ve bültenleri yer alsa da bu program ve bültenlerde gün içerisinde ele alınan konular aynıdır. Zira TRT'nin ortak havuzunda yer alan haberleri, TRT'nin diğer kanalları gibi TRT Avaz da kullanmaktadır. Yani kanaldaki program ve bültenler hem ortak havuzun haberleri hem de (eğer varsa) TRT Avaz'ın gün içerisinde ürettiği özel haberler kullanarak hazırlanmaktadır. Kanalda farklı program ve bültenler hazırlanmasının sebebi ise saat

farkı nedeniyle insanlara ulaşma, yani günün farklı saatlerinde seyirciyi yakalama şansını arttırmaktır (Gökçen Oğan, kişisel görüşme; 07.02.2020).

Hafta içi her gün saat 13:00'da ekrana gelen ve yaklaşık 1 saat süren *Avrasya Gündemi'*nin, daha önce de ifade edildiği gibi haber programı olmasından dolayı TRT Avaz'daki en kapsamlı haber içeriği olduğu anlaşılmaktadır. *"Dünyada dengeler değişiyor. Kartlar yeniden dağıtılıyor. Oyunun kuralları yeniden yazılıyor. Peki, biz bu denklemin neresindeyiz?"* şeklinde bir tanıtım metni bulunan program ("Avrasya Gündemi", y.y.), Coşkun Özen tarafından sunulmaktadır. Özen programın ilk 2-3 dakikasında Türkiye'de, Türk Cumhuriyetlerinde ve dünyada öne çıkan güncel konu başlıklarını aktarmaktadır. Ardından ele alınacak gelişmelerin özetleri sayılabilecek kısa bültenler yayınlanmaktadır. Programın genellikle 6. dakikasından itibaren de gündemdeki gelişmeler, canlı yayın ve detaylı hazırlanmış haber dosyalarıyla izleyiciye sunulmaktadır.

İlk kez 6 Ocak 2020 tarihinde ekrana gelen *Avaz Haber* ise kanaldaki bir diğer haber içeriğidir. *"Hem dünyada hem de bölgemizde baş döndüren gelişmeler yaşanıyor. Gündem neredeyse dakika dakika değişiyor. Hem bugüne hem de geleceğe ışık tutmak ve yaşananları yorumlamak için TRT AVAZ ekranlarında yeni bir pencere açıyoruz"* şeklinde tanıtılan bülten, haftanın her günü saat 21:00 ve 04:00'da yayınlanmaktadır ("Avaz Haber", y.y.). 04:00'daki bülten, bir önceki gün 21:00'da ekrana gelen bültenin tekrarıdır. 30 dakikalık bu bülteni hafta içi Burak Gerçek, hafta sonu ise Selcan Doğruöz sunmaktadır. İlk 1 dakikada bültende ele alınacak konu başlıklarının kısa özetine yer verilmekte, ardından da konular daha geniş kapsamlı bir şekilde izleyiciye sunulmaktadır. Bültenin sonunda ise *Avaz Haber Hava Durumu* yayınlanmaktadır. Toplam 50 şehrin hava durumuna yer verilen bülten, önce Türkiye'den başlamakta ve bültende İstanbul, Ankara, İzmir, Antalya ve Konya şehirleri yer almaktadır. Yine bültende, Türk Cumhuriyetlerinin önemli şehirleri ve Moskova, Londra, Paris, Berlin, Kabil, Tahran, Atina, Washington gibi dünyadaki önemli şehirlerin hava tahminleri ekrana taşınmaktadır.

Şekil 22: Avaz Haber Hava Durumu Bülteninden Bir Görüntü

Kanaldaki bir diğer haber içeriği ise 16:30'dan 17:00'ye kadar süren ve bölge dillerinde hazırlanan kısa haber bültenleridir. 5'er dakikalık bu bültenler sırasıyla Kazakça, Kırgızca, Özbekçe, Türkmence, Azerbaycan Türkçesiyle ve Rusça seslendirilmektedir. 17:00'dan sonra da 20 dakikalık bir Türkçe bülten ekrana getirilmektedir. Bölge dillerindeki diğer bültenlere göre daha kapsamlı hazırlanan bu bültende, farklı konu başlıklarına da yer verilmektedir.

Şekil 23: Haber Bültenlerinin Giriş Jeneriklerinden Bir Görüntü

Türkiye'de, Türk Cumhuriyetlerinde ve dünyada önce çıkan gelişmelerin aktarıldığı haber program ve bültenleri, tamamen Türkiye'nin bakış açısıyla hazırlanarak ülkenin ideolojik amaçlarına hizmet etmektedir. Başka bir ifadeyle bu program ve bültenler aracılığıyla, Türkiye'nin uluslararası alandaki hedef ve çıkarlarının Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan vatandaşlar tarafından da desteklenmesi istenmektedir. Nitekim bu çalışmanın sınırlılığı da göz önünde bulundurup, gün içerisinde diğer haber içerikleriyle aynı konuları ele almasına rağmen daha kapsamlı hazırlanan *Avrasya Gündemi* programının, 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasından rastgele seçilen 3 Şubat

2020 tarihli bölümü incelenecek ve ortaya koyduğumuz bu savın gerçeği ne kadar yansıttığı belirlenecektir.

Avrasya gündemi programı, Türk Cumhuriyetleri liderlerinin yer aldığı, mavi tonlarının ve turuncunun yoğun olarak kullanıldığı, ardından giderek arkasında Ankara'ya ait bir görselle desteklenmiş hareketli bir dünya görüntüsüne evirilen bir giriş jeneriğiyle başlamaktadır. Jeneriğin bitişiyle birlikte programın sunucusu Coşkun Özen, seyircileri selamlamakta ve *'dünyadan, Türkiye'den, Türk dünyasından gelişmelerle karşınızdayız"* şeklinde bir anons yapmaktadır. Sonrasında ise programda ele alınacak konuları sıralamaktadır.

Coşkun Özen, 3 Şubat 2020 Pazartesi tarihli bölümde ekrana getirilecek haberleri şu sözlerle aktarmaktadır;

> *"İdlib'de rejim unsurlarınca yapılan yoğun topçu atışı neticesinde 4 askerimiz şehit oldu. Biri ağır, 9 askerimiz yaralandı. İdlib'de son durumu sınır hattından muhabir arkadaşımız Ramazan Düzgün'den alacağız.*
>
> *Türkiye saldırıya anında misliyle karşılık verdi. 46 rejim hedefi vuruldu. 30'dan fazla kişi etkisiz hale getirildi. Devam eden operasyona F-16'larda katılıyor. Türkiye'nin verdiği sert karşılığın ayrıntılarını Ankara'dan Rasim Kılıç aktaracak.*
>
> *Cumhurbaşkanı Erdoğan saldırının ardından bir kez daha Rusya'ya seslendi. 'Muhattabımız Suriye rejimidir. Önümüzü kesmeyin' dedi. Kremlin bu saldırının neresinde? TRT Moskova temsilcisi Eşref Yalınkılıçlı'ya soracağız.*
>
> *Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın Ukrayna ziyaretinin hemen öncesinde gerçekleşen bu saldırının zamanlaması da manidar. Erdoğan'ın Kiev temaslarının ayrıntılarını da bize Esra Sayın aktaracak.*
>
> *Koronavirüs yayılıyor, bilanço artıyor sevgili seyirciler. İlk kez Çin dışında bir ülkeden ölüm haberi geldi. Filipinler'de 44 yaşındaki hasta hayatını kaybetti. Çin'de ise koronavirüs nedeniyle ölenlerin sayısı 361'e yükseldi. Dünya çapında vaka sayısı 17 bini geçti. Son durumu Pekin'den Musab Eryiğit'ten alacağız.*
>
> *Çin'den getirilen ve Ankara'da gözlem altında tutulan 62 kişiden hiçbirinde hastalık belirtisine rastlanmadı. Muhabir arkadaşımız Züleyha Cebeci gözlem altında tutuldukları hastanede… Ayrıntıları ondan alacağız.*

Bu arada bugün Koronavirüs Bilim Kurulu toplanıyor Ankara'da… Çağla Gül Tuncer de bu önemli toplantıya ilişkin detayları aktaracak bize…

Avrupa ülkeleri de vatandaşlarını Wuhan'dan tahliye ediyor. Alınan önlemleri TRT Brüksel Temsilcisi Döndü Sarışık'tan alacağız.

Sevgili seyirciler; İslam İşbirliği Teşkilatı bugün Cidde'de olağanüstü toplandı. Gündem'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Filistin'i parçalama planı var. Ayrıntıları birazdan aktaracağız.

Irak Cumhurbaşkanı Behram Salih'in hükümeti kurma görevini eski İletişim Bakanı Muhammet Tevfik Allavi'ye vermesi, ülke içinde tepkilere neden oldu. Ayrıntıları birazdan Avrasya Gündemi'nde bulacaksınız.

Kazakistan hafta sonu yoğun bir diplomatik trafiğe sahne oldu. Cumartesi günü Rusya'nın yeni Başbakanı başkent Nursultan'da temaslarda bulundu. Dün de ABD Dışişleri Bakanı Michael Pompeo resmi bir ziyaret gerçekleştirdi. Ayrıntıları TRT Nursultan Muhabiri Güzel Zaitova aktaracak.

ABD Dışişleri Bakanı Pompeo Kazakistan'ın ardından Özbekistan'a geçti. Ziyaretin detaylarını da TRT Taşkent Muhabiri Mehmet Canpolat'tan alacağız. Avrasya Gündemi haftaya yoğun başlıyor. Haber turuyla başlayalım biz de…"

Anlaşılacağı üzere 3 Şubat 2020 Pazartesi tarihli bölümde ekrana getirilen haberler; Suriye'nin İdlib kentinde yaşanan gelişmeler, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın İdlib'e yönelik açıklamaları ve Kiev ziyareti, koronavirüs salgını, Filistin meselesi, Irak'taki hükümet değişikliği, ABD Dışişleri Bakanı Michael Richard Pompeo ve Rusya Başbakanı Mihail Misustin'in Kazakistan ziyaretleri ve Pompeo'nun Kazakistan ziyaretinin ardından yaptığı Özbekistan ziyaretidir. Özen'in bu sunumunun ardından ele alınacak haberlerin kısa özetleri ekrana getirilmektedir. Sonrasında ise günün gelişmeleri daha detaylı bir şekilde işlenmektedir.

Coşkun Özen, ilk haberin anonsunu, *"Sevgili seyirciler Esed rejimi Türk askerini hedef aldı. Hain saldırıda 4 askerimiz şehit oldu. 1'i ağır 9 askerimiz de yaralandı. Alçak saldırıyla Türk silahlı kuvvetlerine bağlı topçu birlikleri anında karşılık verdi. Belirlenen hedefler F-16 uçaklarınca vuruldu"* sözleriyle yapmaktadır. Perfore metni ise *"Aylardır sivilleri hedef alan rejim, bu kez Türk askerine saldırdı. İdlib'de Esed güçlerinin hain saldırısında 4 asker şehit oldu. 1'i ağır 9 asker ise yaralandı"* şeklinde başlamaktadır. Bir taraftan bu cümleler duyulurken diğer taraftan ise uçaklardan atılan bombalar, yıkık binaların arasında çaresizce kaçmaya çalışan siviller ve hastane görüntüleri ekrana

yansımaktadır. Ardından İdlib'de bir insanlık dramı yaşandığı, Türk askerinin de çatışmaların önlenmesi için oluşturulan gözlem noktalarına sevkiyat yaparken saldırıya uğradığı aktarılmakta ve Türk askerinin bu 'hain', 'alçak' saldırıya yerden ve havadan anında karşılık verdiği vurgulanmaktadır. 'Hain saldırı' vurgusu, haberin KJ kısmında da yer almaktadır.

Şekil 24: İdlib Haberinden Bir Görüntü

Ekrana getirilen ikinci haberde ise İdlib'de yaşanan olay karşısında Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın verdiği tepki ele alınmaktadır. Erdoğan açıklamasında 'ilk belirlemelere göre 30-35 Suriyelinin etkisi hale getirdiğini ve karşı taraftan 46 hedefe 122 fırtına, 100 havan atışı yapıldığını' aktarmaktadır. Yine olay 'hain saldırı' olarak sunulmakta ve Erdoğan'ın ilerleyen günlerde Suriye'ye operasyon yapılabileceği, Rusya'nın bu operasyona engel olmaması gerektiği mesajı da ekrana taşınmaktadır. Yine Ankara'dan çeşitli siyasetçilerin açıklamaları da izleyiciye sunulmakta ve yaklaşık 18 dakika süren İdlib dosyası böylelikle kapatılmaktadır.

İdlib meselesinin ele alınış biçimine bakıldığında haberin 'biz'-'onlar' karşıtlığı üzerine, milliyetçi bir söylemle kurgulandığı hemen göze çarpmaktadır. Zira İdlib'de yaşanan olayların çok trajik bir boyuta ulaştığı ve 'bizim' yani Türkiye'nin 'bölgedeki çatışmaları önlemek' gibi iyi niyetli bir amacımız olduğu vurgulanırken, 'onlar'ın yani Türkiye'nin söylemiyle Esed rejiminin ise sivil halka zulmettiği aktarılmaktadır. Yine habere göre 'bizim' askerlerimiz 'alçak' ve 'hain' saldırıda 'şehit' olurken, 'onların' 30-35 askeri ise 'misliyle verilen' cevap sayesinde 'etkisiz' kılınmaktadır. Nitekim kullanılan bu sıfatlarla yaşanan olayda güçlü ve haklı tarafın Türkiye olduğu algısı oluşturulmaya çalışılmaktadır.

İdlib'deki gelişmelerin ardından ise koronavirüs salgını dosyası açılmaktadır. Sunucu Özen, ilk olarak virüs salgınında hayatını kaybedenlerin sayısını, dünyadaki toplam vaka sayısını ve alınan tedbirleri açıklamaktadır. Ardından bir haber ekrana gelmekte ve Özen'in açıklaması daha geniş kapsamlı bir şekilde izleyiciye aktarılmaktadır. Sonrasında ise TRT Pekin Temsilcisi Musab Eryiğit ile bir canlı yayın bağlantısı yapılarak, salgınla ilgili Çin'deki son gelişmeler anlatılmaktadır.

Yine koronavirüs salgınıyla alakalı olan bir sonraki haberde ise Sağlık Bakanı Fahrettin Koca'nın açıklamaları izleyiciye sunulmaktadır. Bakan Koca Türkiye'de herhangi bir vakanın bulunmadığını, Çin'den getirilen ve Ankara'da gözlem altında tutulan 62 kişiden hiçbirinde de hastalık belirtisine rastlanmadığını açıklamaktadır. Öte yandan Sağlık Bakanlığı'nın virüse karşı alınması gereken önlemleri içeren bir rehber hazırladığı da duyurulurken Türkiye'nin salgına karşı her türlü önlemi aldığı vurgulanmaktadır.

Şekil 25: Koronavirüs Haberinden Bir Görüntü

İlerleyen dakikalarda da koronavirüs salgını ile ilgili gelişmeler detaylı bir şekilde ele alınmakta, konuyla ilgili çeşitli canlı yayın bağlantıları yapılmaktadır. Programın incelenen bölümündeki koronavirüs salgınıyla ilgili haber dosyası yaklaşık 20 dakikadır.

Koronavirüs salgınının ardından ise sunucu Coşkun Özen'in girişteki sunumunda yer almadığı halde İngiltere'nin Londra ve Belçika'nın Gent şehirlerinde yaşanan bıçaklı saldırı olayları ekrana taşınmaktadır. Bu iki olay yaklaşık 1,5 dakika süren tek bir haber içerisinde ele alınmakta ve Londra'daki saldırının 'DEAŞ' sempatizanı Sudesh Amman

tarafından, Belçika'daki olayın ise bir kadın tarafından yapıldığı ve soruşturmanın devam ettiği aktarılmaktadır.

Şekil 26: Londra'daki Bıçaklı Saldırı Haberinden Bir Görüntü

Şekil 10'da da görüldüğü üzere Londra'daki saldırgan Sudesh Amman'ın sempati duyduğu örgüt için 'IŞİD' (Irak-Şam İslam Devleti) yerine içerisinde 'İslam' kelimesi yer almayan ve Türkiye'nin söz konusu örgütü nitelemek için kullandığı 'DEAŞ' (Devlet'ül Irak ve'ş Şam) ifadesi kullanılmaktadır.

Bir sonraki haber dosyası ise ABD Başkanı Donald Trump'ın 28 Ocak 2020'de açıkladığı ve 'Yüzyılın Anlaşması' adını verdiği planla alakalıdır. Söz konusu plan haberde Türkiye'nin bakış açısını yansıtacak şekilde 'Filistin'i Parçalama Planı' olarak tanımlanmakta ve planın açıklanmasının ardından bölgede gerilimin arttığı vurgulanmaktadır. Yine planın ardından Filistin'in talebiyle Cidde'de dışişleri bakanları düzeyinde İslam İşbirliği Teşkilatı'nın toplanacağı duyurulmaktadır.

Sunucu Coşkun Özen haberi sunarken *"Amerika Birleşik Devletleri'nin Filistin'i Parçalama Planı'nı açıklamasının ardından bölgede gerilim sürüyor. İsrail askerileri Batı Şeria'a planı protesto eden Filistinlilere müdahale etti, 8 kişi yaralandı. İsrail güçleri abluka altındaki Gazze'ye de hava saldırısı düzenledi"* ifadelerini kullanmaktadır. Ardından haber ekrana getirilmekte ve perfore metninde de bunun 'Filistin'i Parçalama Planı' olduğu, bölge halkının plana sert tepki gösterdiği, Lübnan'da da planın tepkiyle karşılandığı, İsrail askerlerinin ise Filistinlilere sert müdahalelerde bulunduğu vurgulanmaktadır. Öte yandan Batı Şeria'dan bahsedilirken 'işgal altındaki Batı Şeria' ifadesi kullanılarak İsrail'in bölgedeki egemenliği tanınmamaktadır.

Şekil 27: Filistin Haberinden Bir Görüntü

Programdaki Filistin dosyası ilerleyen dakikalarda Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu'nun açıklamalarıyla devam etmektedir. Erdoğan açıklamasında Trump'ın planının 'yalan' ve 'aldatmaca olduğunu dile getirmektedir. Çavuşoğlu ise Trump'ın planının 'barış' değil 'ilhak' planı olduğunu söylemektedir. Böylelikle Filistin meselesine Türkiye'nin bakış açısı, en yetkili ağızların söylemleriyle pekiştirilmektedir.

Yaklaşık 3,5 dakika süren Filistin dosyasının ardından Irak'ta hükümeti kurma görevinin eski İletişim Bakanı Muhammed Tevfik Allavi'ye verilmesi haberine geçilmektedir. Coşkun Özen haberi sunarken, bu gelişmenin ülke içerisinde tepkilere neden olduğunu ancak Birleşmiş Milletler ve İran'ın kararı memnuniyetle karşıldıkların dile getirmektedir. Ardından habere geçilmekte ve görevin Allavi'ye verilmesinin Iraklı vatandaşları memnun etmediği söylemi protesto görüntüleriyle desteklenmektedir.

Şekil 28: Tevfik Allavi Haberinden Bir Görüntü

Yine Birleşmiş Milletler ve İran'ın karardan memnun oldukları da haber içerisinde belirtilmekte ve Allavi'nin 1 ay içerisinde hükümeti kurması gerektiği ifade edilmektedir. Allavi haberi yaklaşık 1,5 dakika sürmektedir.

Allavi haberinin ardından sunucu Coşkun Özen, İdlib'de yaralanan 2 askerin daha hayatını kaybettiği ve toplam şehit sayısının 6'ya yükseldiği yönündeki son dakika gelişmesini bildirmektedir. Ardından da Libya haberiyle yayına devam edilmektedir. Özen Libya'daki gelişmeleri, *"Libya'da Hafter milislerinin saldırıları sürüyor. Milislerin el-Kerimiye bölgesine düzenlediği saldırıda 2 sivil hayatını kaybetti. Birleşmiş Milletler Libya Destek Komisyonu ise darbeci Hafter'in Cenevre'deki 5+5 Askeri Komite toplantısına katılacağını duyurdu"* şeklinde özetlemektedir. Özen'in sözlerinden de anlaşılacağı üzere bu haber de Türkiye'nin dış politikasını destekler niteliktedir. Zira Türkiye'nin Libya'da Ulusal Mutabakat Hükümeti'ni desteklediği göz önünde bulundurulduğunda, Hafter'in 'darbeci' olarak nitelendirilmesi ve ülkedeki masum sivil halka zarar verdiği mesajının verilmesi, haberin tamamen Türkiye'nin Libya'ya yönelik bakış açısını olumlayacak şekilde hazırlandığını açıkça göstermektedir. Yine perofere metninde de Ulusal Mutabakat Hükümeti 'meşru', Hafter ise 'darbeci' olarak nitelendirilmekte ve Hafter güçlerinin defalarca ateşkes ihlali yaparak sivillerinin hatta çocukların ölümüne neden olduğu belirtilmektedir.

Şekil 29: Libya Haberinden Bir Görüntü

Yaklaşık 1 dakika 20 saniyelik Libya haberinin ardından Kazakistan'daki diplomasi trafiği haberi ekrana getirilmektedir. TRT'nin Nursultan Muhabiri Güzel Zaitova ile gerçekleştirilen canlı yayında, Zaitova ilk olarak Rusya'nın yeni Başbakanı Mihail Musistin'in Kazakistan kurucu Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ve

ardından Kazakistan yeni Cumhurbaşkanı Kasım Jomart Tokayev ile bir görüşme gerçekleştirdiğini bildirmektedir. Görüşmenin içeriğinin ise Avrasya Hükümetlerarsı Konseyi toplantısının değerlendirilmesi olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra ABD Dışişleri Bakanı Michael Pompeo'nun ziyaretine geçilmekte ve Pompeo'nun Nazarbayev ile görüşmesinde Nazarbayev'in ABD'nin Kazakistan'a yaptığı yatırımlardan bahsettiği sözlere değinilmektedir. Pompeo'nun ise görüşmede Kazakistan ile yapılan 'Açık Semalar Antlaşması'na vurgu yaptığı ve 'ABD'nin yeni Orta Asya politikası' hakkında bilgi verdiği bildirilmektedir.

Şekil 30: Kazakistan'daki Diplomasi Trafiği Haberinden Bir Görüntü

Öte yandan muhabir Zaitova Pompeo'nun resmi ziyaretlerin yanı sıra Çin'deki toplama kamplarından kaçan Kazakistanlı bir aileyle de görüştüğünü söylemekte ve sözlerine *"... Pompeo bu arada Çin'in Doğu Türkistanlı Türklere uyguladığı baskıya son verme çağrısına katılmaya davet etti. Ayrıca Çin'i terk edecek ve sığınacak bir yer arayan insanların güvenliğini sağlamaya destek olma çağrısında bulundu"* şeklinde devam etmektedir. Zaitova ardından Kazakistan'da koronavirüs salgın ile ilgili son yaşanan gelişmelere değinmekte ve yaklaşık, 4,5 dakikalık Kazakistan haber dosyası sona ermektedir.

Kazakistan haberinin ardından Özbekistan'a geçilmekte ve TRT Taşkent Temsilcisi Mehmet Canpolat ile gerçekleşen canlı yayın bağlantısıyla Michael Pompeo'nun buradaki ziyaretleri hakkında bilgi verilmektedir. Canpolat Pompeo'nun Özbekistan Dışişleri Bakanı Abdülaziz Kamilov ile görüşmesinde 'bölgesel güvenlik politikaları', 'karşılıklı iş birliğinin geliştirilmesi', 'Afganistan'da kalıcı barışın sağlanması' ve 'modern tehditlere karşı iş birliğinin geliştirilmesi' başlıklarının ele alındığını dile

getirmektedir. Yine haber içerisinde Özbekistan'ın ABD'li yatırımcılara yönelik politikalarına da yer verilmekte ve öğlen saatlerinde Orta Asya Dışişleri Bakanları toplantısına geçildiği, söz konusu toplantının devam ettiği, görüşmenin detaylarının ise bir sonuç bildirgesiyle açıklanmasının beklenildiği belirtilerek yaklaşık 3 dakikalık canlı yayın bağlantısı bitirilmektedir.

Giriş bölümündeki özet kısmı göz önünde bulundurulduğunda programa burada son verilmesi beklenirken, yine özette yer almayan iki haberle yayına devam edildiği görülmektedir. Bu haberlerden bir tanesi uzun yıllar Fransa'da yaşayan Murat Büyük ve Şerife Büyük isimli çiftin, 'Türkiye'ye siyasi bağlılıkları' nedeniyle vatandaşlık başvurularının reddedilmesi ile ilgilidir. Coşkun Özen'in anonsunun ardından okunan perfore metninde, Fransa İçişleri Bakanlığı'ndan gönderilen bir mektupla Türk çiftin 'Türkiye'ye siyasi bağlılıkları' nedeniyle vatandaşlık başvurularının reddedildiği belirtilmekte ve ardından çiftin 'ifade özgürlüklerinin kısıtlandığı' yönündeki tepkilerine dikkat çekilmektedir. Haber yaklaşık 40 saniye sürmektedir.

Programdaki son haber ise bir kültür-sanat haberidir. Sunucu Özen'in *"İngiliz Film ve Televizyon Sanatları Akademisi (BAFTA) ödüllerinin bu yılki sahipleri belli oldu. Londra'da düzenlenen törene '1917' film damga vurdu."* şeklinde özetlediği haberde; 73'üncüsü düzenlenen ödül töreninde iki İngiliz askerinin yaşadıklarının anlatıldığı '1917' adlı drama filminin 7 dalda ödül aldığı belirtilmektedir. Ardından törende dağıtılan ödüllerden bahsedilmektedir.

Sonuç olarak 3 Şubat 2020 tarihli bölüm incelendiğinde; özellikle Türkiye'nin de aktör olduğu uluslararası kamuoyunun gündemindeki meselelerin, tamamen Türkiye'nin argümanlarıyla ekrana taşındığı net bir şekilde görülmektedir. Bu yayın stratejisi Türkiye'nin çıkarlarının hedef coğrafyadaki Türk topluluklarına da benimsetilmesi anlamında önemlidir. Öte yandan incelenen bölümde, Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk topluluklarıyla ilişkilerini ele alan, aynı zamanda ortak dil, kültür, tarih vb. unsurları öne çıkaran herhangi bir haberin yer almadığı da görülmektedir.

8.3.3.3.3. Dizi ve Filmler (Drama)

Daha önce de ifade edildiği gibi bir ülkenin dilinin, kültürün, ideolojisinin, estetik anlayışının ve yaşam tarzının bir başka ülkenin vatandaşlarına aktarılmasında, diziler ve filmler kritik bir rol üstlenmektedir. Zira dizi ve filmlerde anlatılan hikâyeler ve o hikâyelerin kahramanları üzerinden izleyicilerin kalpleri ve zihinleri fethedilebilmektedir. Bu noktada TRT Avaz'da yayınlanan dizi ve filmler de Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan vatandaşların zihinlerindeki Türkiye algısının şekillenmesinde büyük bir önem arz etmektedir.

TRT Avaz'da 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında on farklı dizi, sekiz farklı da film yayınlanmıştır. Dizilerden sadece *Yunus Emre 'Aşkın Yolculuğu'* Rusça dublajlı, diğerleri ise Türkçe olarak izleyici karşısına çıkmıştır. Yine *Yalaza'*nın dışındaki Türkçe yayınlanan tüm dizilerde Rusça altyazı kullanılmıştır. Cumartesi ve pazar günleri yayın akışında yer bulan filmler ise Türkçe yayınlanmıştır. Bilindiği gibi TRT Avaz'ın yayın coğrafyasındaki en yaygın dillerden bir tanesi hâlâ Rusçadır. Yayınlanan dizilerde nadir olarak dublaj, ağırlık olarak da altyazı kullanması, kanalın Rusçanın bu gücünden faydalanmaya çalıştığını açıkça ortaya koymaktadır. Ancak her ne kadar altyazı kullanılsa da dizilerin büyük bir bölümünün, filmlerin ise tamamının Türkçe yayınlandığı göz önünde bulundurulduğunda, Türkçenin geri plana atılmadığı da anlaşılmaktadır.

Kanalda 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında yayınlanan dizi ve filmler şunlardır;

Benim Adım Melek

Büyük bölümü Gaziantep'te geçen 2019 yapımlı dizide, gençlik aşkının peşine takılarak Almanya'ya giden ve evliliği yolunda gitmeyince yıllar sonra üç çocuğuyla birlikte baba ocağına geri dönen Melek (Nehir Erdoğan) karakterinin duygusal hikâyesi anlatılmaktadır. İzleyici dizi boyunca bir taraftan Melek'in çocuklarıyla birlikte yeni bir yaşam kurma mücadelesine tanık olurken diğer taraftan ise Güneydoğu Anadolu bölgesinin mimari yapısı, yiyecek-içecek kültürü, aşiret hayatı, töre, ağalık vb. motiflerle sıkça karşılaşmaktadır.

Yapımcılığını Süreyya Yaşar Önal, yönetmenliğini Cem Akyoldaş'ın üstlendiği dizinin oyuncu kadrosunda Nehir Erdoğan'ın yanı sıra Kutsi, Kaan Çakır, Şerif Sezer, Mustafa Mert Koç, Rabia Soytürk, Mehmet Çevik, Hande Kaptan gibi isimler de yer almaktadır. Dizi kanalda 6 Şubat 2020 Perşembe günü 17:20'de ilk bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır.

Yalaza

Sakarya'nın Taraklı ilçesinde çekilen dizide; 10 yıl önce karısını kaybetmiş İbrahim Aktürk (Sinan Taymim Albayrak) karakterinin dört kızı; Aysu (Gamze Karaduman), Gökçe (Ergül Miray Şahin), Burcu (Merve Erdoğan) Tuba (Lalizer Kemaloğlu), afacan küçük oğlu Arda (Tibet Tursun), *"bir türlü ölmeyen"* babası Faik (Erol Aksoy), *"evin etrafından kasap kedileri gibi dolaşan"* damat adayları, "*babasının ve ahalinin zoru ile talip olduğu"* Nalan (İpek Tuzcuoğlu) ve uzun zaman görmediği ilk aşkı Alev (Didem Balçın) ile yaşadığı bazen eğlenceli, bazen romantik, bazen de duygusal olaylar işlenmektedir ("Yalaza", y.y.). Aynı zamanda dizide Türklüğe ve İslam dinine ilişkin simge ve söylemlere de sıklıkla yer verilmektedir. Örneğin İbrahim'in tek başörtülü kızı olan Gökçe ailenin en aklı başında üyesidir ve muhafazakâr, kaderci bir yaşam tarzını benimsemiştir ("Yalaza - GÖKÇE AKARTÜRK", y.y.). Hikâyede dikkat çeken bir diğer karakter ise Gökçe ile birbirini seven Fatih Weissmüller (Batuhan Aydar)'dir. Almanya'dan anne ve babası ile Taraklı'ya yerleşen Fatih, babasının Türk ve Müslüman olmamasını bir türlü içine sindirememektedir. Milliyetçi ve dini duyguları yüksek olan Fatih, babası Helmut'un da kendisi gibi Türk ve Müslüman olması gerektiğini düşünmektedir ("Yalaza - FATİH WEISSMULLER", y.y.).

Osman Sınav'ın yapımcılığını üstlendiği dizi, 2017 yılında çekilmiş ve daha önce TRT 1'de ekrana gelmiştir. TRT Avaz'da ise cumartesi günleri 10:45'te yayınlanmakta, aynı günün yayın akışında saat 01:45'te ise tekrar bölümü verilmektedir.

Vuslat

Yapımcılığını A23 Medya'nın üstlendiği 2019 yapımlı dram-aksiyon türü dizinin ana karakterleri Aziz Korkmazer (Kadir Doğulu) ve Feride Çağlar (Devrim Özkan)'dır. Hikâyede anne ve babasından kalan holdingin genç ve yakışıklı veliahttı olan Aziz, kendi

dünyasında tanrıcılık oyunu oynayan bir karakter olarak sunulmaktadır. Aziz'in aksine Feride'nin ise babası, üvey annesi ve kardeşleri ile birlikte geçim sıkıntısı içerisinde, sakin bir hayatı vardır ("Vuslat", y.y.). Nitekim dizide zengin ve yakışıklı Aziz karakteri ile fakir ve güzel Feride karakterinin imkânsız aşkı ve Aziz'in Feride'ye gönlünü kaptırdıktan sonra kendini ve hayatı sorgulama serüveni ele alınmaktadır. Öte yandan hikâyede özellikle Tasavvuf Alimi Muhyiddin İbn-i Arabi'nin tasavvuf yolculuğunu öğrencilerine öğretmek için geliştirdiği ve ariflerin yani bilgelerin satrancı anlamına gelen Satranc-ı Urefa oyunu öne çıkmaktadır. Mehmet Özgür'ün hayat verdiği Salih Baba karakteri, Satranc-ı Urefa oyunu üzerinden sık sık tasavvufi, dini, ahlaki ve kültürel birtakım öğretiler aktarmaktadır.

7 Ocak 2019-9 Mart 2020 tarihleri arasında TRT 1'de yayınlanan dizi, TRT Avaz'da ise cuma günleri 17:20'de izleyici karşısına çıkmaktadır. Dizinin tekrar bölümü pazartesi günleri saat 10:20'de yayınlanmaktadır.

Diriliş 'Ertuğrul'

10 Aralık 2014-29 Mayıs 2019 tarihleri arasında TRT 1'de yayınlanan dizinin yapımcılığını Tekden Film ve Mehmet Bozdağ üstlenmektedir. Dizi TRT Avaz'da pazar günleri saat 10:30'da ekrana getirilmektedir. Toplam 150 bölümden oluşan dizide, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan hemen önceki dönemde Kayı Obası'nın Haçlı Tapınak Şövalyelerine, Moğollara, Candaroğlulları'na, Bizans İmparatorluğu'na ve Emir Saadettin Köpek gibi Selçuklu'ya ihanet eden içerdeki düşmanlara karşı verdiği mücadele işlenmektedir.

Engin Altan Düzyatan'ın hayat verdiği Ertuğrul Gazi; zeki, cesur, savaşçı, ciddi, yakışıklı ve her şeyini Türklük ve İslam davasına adamış bir karakter olarak gösterilmektedir. Ertuğrul Gazi'nin yanı sıra Süleyman Şah (Serdar Gökhan) ve Alper üzerinden de sıkça 'Türklük', 'İslam' 'kahramanlık', 'adalet' ve 'Osmanlı ülküsü' gibi değerler işlenmektedir. Dizide öne çıkan diğer karakter iki ise Dursun Ali Erzincanlı'nın canlandırdığı Osman'ın hocası ve Osman Soykut'un canlandırdığı Endülüslü Muhyiddin İbn-i Arabi'dir. Sık sık ayet, hadis ve kıssalar anlatan iki karakter, bu yolla izleyicinin dini duygularına seslenmektedir.

Seyircinin milli ve dini duygularına hitap eden söylem ve simgelere dizinin hemen her bölümünde yer verildiği gözlemlenmektedir. Örneğin 19 Ocak 2020 Pazar günü ekrana getirilen 134. bölümde, Abdurrahman Alp'in göğsüne saplanmış oku çıkaran Ertuğrul Gazi, *"Ya Şafi"* demekte ve besmele çekmektedir. Yine Ertuğrul Gazi kendisine pusu kuran düşmanlardan intikam almak isteyen Beybolat Bey (Ali Ersan Duru)'i, *"Öfkeni diri tutasın. Lakin indi sakin olasın. Evvela Abdurrahman kendine gelsin gerisi kolay. Zira azgın çakalın hakkından kızgın kurt gelir"* diyerek engellemektedir. 'Kurt' göndermesi bu cümlede hemen dikkat çekmekte ve bu sözcüğün bir gösterge olduğu görülmektedir. Zira kurt, Türk milliyetçileri için özel bir anlam ifade etmekte, Türklüğün simgesi kabul edilmektedir.

İlerleyen dakikalarda Moğolların obaları bastığını duyup yarenleriyle birlikte yola düşen Hoca'nın Ertuğrul Bey ile karşılaşma anı, bu bölümdeki dini göndermenin en yoğun olduğu sahne olarak nitelendirilebilir. Ertuğrul Bey'le İslami uygulamaya göre selamlaşan Hoca, ardından *"Yüce Allah bizden zalimlere karşı şiddetli, mazlumlara karşı merhametli olmamızı ister. Böyle bir günde oturmak har gelir. Biz de yarenlerimle beraber Söğüt'e gideriz. Bize düşen bir vazife için emrindeyiz"* demektedir. Bunun üzerine Ertuğrul Bey, *"Söğüt minarelerindeki sancağımız ve semaya yükselen ezan sesimiz, bizim hürriyet nişanımızdır. Ne olursa olsun onlara halel getirmeyin. Verdiğiniz hikmet dolu öğütlerle ahalinin sinesini pek, gönül gücünü diri dutun kâfi"* şeklinde yanıt vermektedir. Hoca, daha sonra Hz. Ali'nin cengâverliğine örnek teşkil eden bir kıssa anlatarak Ertuğrul Bey ile Hz. Ali'nin aynı amaca hizmet ettiği; ikisinin de İslam dini için mücadele ettiği mesajını vermektedir. Hoca'nın anlattığı kıssa karşısında heyecanlanan Ertuğrul Bey ise şu sözleri söylemektedir; *"Kara pusatım üzerine ant olsun ki asla vazgeçmeyeceğiz. Şuna iman ederim ki bu cengi kum gibi nökeriyle dağ gibi üzerimize çullanan zalimler değil, Kuran'ı kılavuz belleyen Oğuz'un yiğitleri kazanacaktır."*

Şekil 31: Ertuğrul Bey ve Alplerinin Hoca ve Yarenleriyle Karşılaştığı Sahne

Yine bir başka sahnede Ertuğrul Bey, diğer Türk obalarını temsil eden bir Bey ile obaların sancaklarının altında Moğollarla yapılacak savaş hakkında istişare etmektedir. İstişarenin sonuna doğru gelindiğinde, Ertuğrul Bey karşısındaki Bey'e *"Türk obalarını ayağa kaldırdığımız vakit ufkumuzun da kuvvetimizin de ne kadar ulu olduğunu anlayacaklar"* demektedir. Bunun üzerine karşısındaki Bey *"Yer ve gök var oldukça ikisinin arasında Türk devleti nizam vermeli. Oğuz atadan beri devlet telakkimiz böyle tanzim edilmiştir. Bu sebeple şuurumuz yok edilmedikçe, yıktıkları sadece bir taht ve taç olur. İmdi de yıkıldı sanılan bir çınardan daha ulu bir devlet doğacaktır. Biz de bütün düzeni en başından buna göre kurduk. Bütün bu işlerin mihenk taşı Söğüt'tür. Bilirsin Ertuğrul Bey"* şeklinde yanıt vermektedir. Anlaşılacağı üzere ikili arasındaki Türk kimliğini yücelten bu diyaloglarla izleyicinin milliyetçi duyguları beslenmektedir.

Şekil 32: Ertuğrul Bey ile Türk Obalarını Temsil Eden Bey'in İstişare Ettiği Sahne

Yunus Emre 'Aşkın Yolculuğu'

Diriliş 'Ertuğrul' gibi *Yunus Emre 'Aşkın Yolculuğu'* dizisinin de yapımcıları Mehmet Bozdağ ve Tekden Film'dir. 44 bölümden oluşan 2015 yapımlı dizi, pazartesi günleri 17:20'de yeni bölümleriyle, bir sonraki gün 10:30'da ise tekrar bölümleriyle ekrana gelmektedir.

İsminden de anlaşılacağı üzere dizi, Selçuklu döneminde yaşamış mutasavvıf ve şair Yunus Emre'yi konu edinmektedir. Yine dizide İslam dininin ne olduğu, oruç, namaz, zekât gibi Müslümanlığın önemli pratiklerinin bireye ve topluma faydaları, tasavvuf öğretileri işlenmekte; hak, adalet, tevazu aşk, hoşgörü gibi değerlerin önemine vurgu yapan mesajlar sıkça verilmektedir.

Kalk Gidelim

İlk kez 18 Kasım 2017 tarihinde TRT 1'de izleyici karşısına çıkan komedi türündeki dizinin hikâyesi, 25 yıl önce ailesini karşısına alarak İstanbul'a giden ve fabrikatör olan Mustafa Ali (Erkan Sever) karakterinin, tüm mal varlığını kaybedip sosyetik eşi Nurcan (Ayça Varlıer), Playboy özentisi oğlu Canberk (Onur Seyit Yaran) ve prensesler gibi büyüttüğü kızı Duru (Ece Aydemir) ile birlikte Muğla'daki köyünün yolunu tutmasıyla başlamaktadır. Dizi boyunca bir taraftan Mustafa Ali'nin köydeki kardeşi Seyfettin (Ufuk Özkan) ve yıllar önce bırakıp gittiği ve şimdi köyün Hanım ağası olan Meryem (Aslı Omağ) ile atışmalarına diğer taraftan da Mustafa Ali'nin İstanbul'da lüks bir yaşam içerisinde büyüyen ailesinin köy yaşamına adapte olma çabasına şahit olunmaktadır ("Kalk Gidelim", y.y.). İki farklı kültürün naif çatışmasının sunulduğu dizide aynı zamanda İslam dinine ilişkin çeşitli simgeler de yer bulmaktadır. Örneğin Mustafa Ali'nin babası Hüseyin'in (Beyazıt Gülercan), hacı olduğu sık sık vurgulanmakta ve köydeki kadınların birçoğu başörtüsü takmaktadır.

Staff Film imzalı dizi, TRT Avaz'da çarşamba günleri 17:20'de yayınlanmaktadır. Tekrar bölümü ise bir sonraki gün saat 10:30'da izleyiciye sunulmaktadır.

Payitaht 'Abdülhamid'

Es Filmin yapımcılığında hazırlanan ve yönetmenliğini Serdar Akar'ın üstlendiği dizi, daha önce TRT 1'de yayınlanmış ve hâlâ daha yayınlanmaya devam etmektedir. TRT Avaz'da ise salı günleri saat 17:20'de ekrana getirilmektedir. Bir sonraki gün 10:00'da da tekrar bölümü verilmektedir. 34. Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'in 33 yıllık saltanatının son 13 yılının anlatıldığı dizide, Sultan Abdülhamid'e Bülent İnal hayat vermektedir. Zeki, çalışkan, dindar ve cesur bir karakter olarak gösterilen II. Abdülhamid, dizide yine İslam dünyasının kurtarıcısı olarak idealize edilmekte ve bu uğurda başta İngilizler olmak üzere Avrupalı devletlerle ve Siyonizm'le mücadele etmektedir. Aynı zamanda içerde ise meşrutiyet yanlısı Jön Türkler gibi kendisine muhalif olan çeşitli örgütlerle çekişme içerisindedir.

Kimi sahnelerinde Türklüğü yücelten göndermeler yapılsa da *Payitaht 'Abdülhamid'* dizisinin daha çok İslami bir perspektifle hazırlandığı görülmektedir. Örneğin dizinin odak noktalarından bir tanesi, Sultan Abdülhamid'in en büyük projelerinden olan ve İstanbul'u Müslümanların kutsal toprakları Medine'ye bağlayan Hicaz demiryolu projesidir. 7 Ocak Salı günü ekrana gelen 101. bölümde de Sultan Abdülhamid ile İsmail Hakkı Bey (Necip Karakaya) arasında bu projeyle ilgili bir diyalog geçmektedir. Sultan Abdülhamid İsmail Hakkıbey'e *"Bildiğiniz üzere Hicaz demiryolunun yapımı devam ediyor. İnşallah demiryolunun Medine-i Münevvere'ye ulaştığını Allah bize gösterir. İsmail Hakkı Bey demiryolu, Arap yarımadasına yaklaşmak üzere. İsteğim şudur ki; demiryolu durakları Peygamber Efendimiz Sallalahu Aleyhi ve Sellem'in seferleri sırasında konakladığı yerler e yapılsın"* demektedir. İsmail Hakkı Bey'in, *"Bu ne büyük bir hassasiyet hünkarım. Bir demiryolu yaptırıyorsunuz ve sünnet-i seniyyeye uygun olmasını gözetiyorsunuz"* sözleri üzerine de şunları söylemektedir.; *"Sadece o değil efendi. Emrini şimdiden verdim. Demiyorlu Medine'ye yaklaştığı vakit raylara keçe döşenecek. Tren sesinin bu mübarek beldede rahatsızlık vermesini istemiyorum."*

Bu tür İslami motiflerle zenginleştirilmiş diyaloglara hemen her bölümde yer verilmektedir.

Tek Yürek

Degas Film tarafından çekilen dizi, daha önce 7 Şubat-25 Temmuz 2019 tarihleri arasında TRT 1'de yayınlanmış ve 22 bölümün ardından final yapmıştır. TRT Avaz'da ise perşembe günleri saat 17:20'de yeni bölümleriyle, cuma günleri 10:30'da ise bir önceki bölümün tekrarıyla izleyici karşısına çıkmıştır. 30 Ocak Perşembe günü da dizinin son bölümü yayınlanmıştır.

Zeytinburnu Belediyespor'un buz hokeyi takımının gerçek hikâyesinden uyarlandığı belirtilen dizinin ana karakteri, Tayanç Ayaydın'ın canlandırdığı Halit Aslan'dır. Halit hikâyede yıllar önce beraber Kanada'ya yerleştiği eşini trafik kazasında kaybeden, buz hokeyi koçluğu yaptığı takımda oyuncusuyla kavga etmesi üzerine de burada tutunma şansı kalmayan, bunun üzerine kızı Deniz (Eslem Akar) ve oğlu Rüzgâr (Doğan Can Sarıkaya) ile birlikte İstanbul Zeytinburnu'ndaki bir kenar mahallede babasından kalan evine dönen, ancak her şeye rağmen pes etmeyen idealist bir karakter olarak sunulmaktadır.

Öte yandan Zeytinburnu'ndaki semt her ne kadar spora düşkün, girişimci Belediye Başkanına sahip olsa da her türlü suçun kol gezdiği, potansiyelleri olmasına rağmen mahalledeki karanlık tiplerin ellerinde yollarını kaybetmiş gençlerin bulunduğu bir mekân olarak kurgulanmaktadır. Nitekim Halit karakteri de Belediye Başkanıyla el ele vererek hikâye boyunca bir taraftan bu gençlere buz hokeyi öğretmeye diğer taraftan ise gençleri içine düştükleri bataklıktan kurtarmaya çabalamaktadır.

Bu arada dizide İstanbul'un sadece Zeytinburnu'ndaki gibi yoksul ve suça meyilli mahallelere sahip bir şehir olarak tasarlanmadığı da göze çarpmaktadır. Zira hikâyede yoksulluğun aksine çok zengin yaşamların var olduğu da gösterilerek sınıf ve statü farklılığına vurgu yapılmaktadır. Örneğin Halit'in kayınvalidesi Asude (Kadriye Kenter), lüks bir villada yaşayan, şoförü olan ve her istediğini bir telefonla yaptırabilen bir karakter olarak sunulmaktadır.

6 Mantı

ARC Film tarafından çekilen ve kanalda cumartesi günleri saat 06:00'da ekrana getirilen dizi, İzmirli Leyla (Didem İnselel) ile Kayserili Kadir (Burak Tamdoğan) çiftinin bir trafik kazasında hayatlarını kaybetmesi üzerine Leyla'nın kız kardeşi Ayla (Burcu Binici) ve Kadir'in erkek kardeşi Murat (İnan Ulaş Torun)'ın geride kalan yeğenlerine ebeveynlik yapma mücadelesini konu edinmektedir. Yeğenlerden en büyüğü 16 yaşındaki Selin (Ayça Yağcıoğlu)'dir. Diğer yeğenlerden Emin (Atilla Doğukan Türkyılmaz) 14, Pelin ise (İpek Nutyalı) henüz 6 yaşındadır. Ayla yıllardır hayalini kurduğu İç Mimarlık bölümünü kazandığı için, Murat ise bir bankanın müfettişlik sınavını bahane ederek Kayseri'deki dükkânın başına geçmemek için İstanbul'a ailenin yanına gelmiştir. Ayla daha çok modern tavırlarıyla dikkat çeken bir karakterdir. Murat'ın ise gerek şivesi gerekse davranışları göz önünde bulundurulduğunda Kayserili tiplemesiyle öne çıktığı görülmektedir. İki karakter her ne kadar taban tabana zıt olsalar da Kadir ve Leyla'nın ölümü nedeniyle hem çocukların hem de evin altındaki '6 Mantı' isimli dükkânın sorumluluğunu almak zorunda kalmışlardır. Öte yandan İstanbul'da geçen hikâye daha çok sit-com tarzındadır ve dizi içerisinde İstanbul'dan çeşitli manzaralara yer verilse de olaylar daha çok dükkân ve evde yaşanmaktadır.

Halka

Toplam 19 bölümden oluşan ve yine daha önce TRT 1 ekranlarında yayınlanan Es Film imzalı *Halka,* polisiye-suç ve dram kategorisinde ele alınabilecek bir dizidir. Cumartesi günleri saat 17:50'de kanalda yayınlanan dizinin ana karakterleri ise Kaan Karabulut (Kaan Yıldırım) ve Cihangir Tepeli (Serkan Çayoğlu)'dir. Hikâye 25 yıl önce Kaan'ın babasının kurban gittiği cinayeti gösteren dijital kayıtların istihbarat polisleri, Kaan ve Cihangir'in eline geçmesiyle başlamaktadır. Bir süre önce tuzağa düşürülen ve hapis cezası alan Kaan, polisle iş birliği yapıp cinayetin sır perdesinin aydınlatılması için uğraşmaktadır. Cinayetin arkasında da üç halka simgesiyle bilinen 'Halka' adlı gizemli bir suç örgütü vardır. Cihangir karakteri ise eski kabadayı İlhan Tepeli (Burak Sergen)'in oğlunu canlandırmaktadır ve Kaan gibi o da örgütün mağdurlarındandır. Nitekim dizi, Kaan; Cihangir ve istihbarat polislerinin bu suç örgütünün peşine düşmesi serüvenini konu almaktadır. Dizinin çekildiği İstanbul ise çok zengin ve mafyatik iş insanlarının

bulunduğu, çıkar, şantaj ve entrikalarla dolu ilişkilerin sıkça yaşandığı ve şiddetin olağanlaştığı bir mekân olarak sunulmaktadır.

İmkânsız Olasılık

2016 yılında çekilen ve 11 Ocak 2020 Cumartesi günü saat 22:00'da TRT Avaz'da ekrana gelen Murat Şenöy'ün yönetmen koltuğuna oturduğu filmde, yıllar sonra okuduğu liseye Matematik öğretmeni olarak dönen Tarık'ın öğrencilerini kurtarma hikâyesi işlenmektedir. Öncelikle filmde gençler arasında uyuşturucu kullanımının hızla arttığı, okul önlerinde uyuşturucu satıcılarının kol gezdiği, uyuşturucu satıcılarının yeri geldiğinde polislerle iş birliği yaptığı, bir babanın liseye giden kızını okuldan alıp evlendirmek isteyebileceği ve öğretmenlerin tüm bu olumsuzluklara göz yumduğu bir ülke profili çizilmektedir. Tarık ise karşılaştığı bu kötü manzaraya rağmen pes etmeyen, idealist bir öğretmen olarak gösterilmektedir. Filmin hikâyesi kısaca şöyledir; yıllar önce abisini uyuşturucudan kaybedince ailesiyle birlikte oturduğu mahalleden taşınan Tarık, mahallesine isteyerek öğretmen olarak döndüğünde, aslında hiçbir şeyin değişmediğini görür. Okul çıkışlarında öğrencilere uyuşturucu satılmakta, aileler ve öğretmenler ise bu durum karşısında sorumsuzca davranmaktadır. Ancak Tarık umudunu kaybetmeden öğrencilerini kurtarmak ve ailelerle öğretmenlerin kendilerinin farkına varmalarını sağlamak için kolları sıvar. Hikâyenin sonunda öğrencisi Abdullah'ı uyuşturucu satıcıları tarafından öldürülür. Ancak Tarık hem diğer öğrencileri hem de mahalleyi kurtarmayı başarır.

Osmanlı Subayı (The Ottoman Lieutenant)

2017 yılında vizyona giren Amerikan-Türk ortak yapımı film, 12 Ocak Pazar günü saat 17:20'de kanalda yayınlanmıştır. Filmde I. Dünya Savaşı sırasında 23 yaşında Amerikalı 'yardımsever' ve 'idealist' bir hemşire olan Lillie Rowe'un, Van'da 'etnik köken ya da din ayırt etmeksizin yardıma muhtaç herkese el uzatan' Amerikan Vakıf Hastanesi'ne yardım götürmek için çıktığı zorlu yolculukta, kendisine muhafızlık eden Osmanlı subayı İsmail ile yaşadığı aşkı anlatmaktadır. Filmde Van ve Doğu Anadolu bölgesi, 'fakir', 'akıl almayacak boyutta şiddete ve asi ruhlara ev sahipliği yapan' bir yer olarak tasvir edilmektedir. Yine Osmanlı toprakları, yabancı bir kadının camiye

girmesinin ve aynı vagonda kadın ve erkeğin bir arada bulunmasının tepkiyle karşılandığı, yolculuk sırasında eşkıyaların her an sizi gasp edebileceği bir yer olarak gösterilmektedir.

Öte yandan filmde özellikle Türk-Ermeni meselesinin ele alındığı bölümler dikkat çekmektedir. Hikâyede Ermeni köylülerin Türkler ile Doğu'yu işgal etmek isteyen Ruslar arasında ezildiği gösterilmekte, hatta İsmail'in tehcir sırasında Ermeni halkı kurtarmaya çalışırken Türk askerleri tarafından vurulduğu görülmektedir.

Şekil 33: Hüseyin'in Tehcir Edilen Ermeni Köylüleri Kurtarmaya Çalışırken Vurulduğu Sahne

Davetsiz

18 Ocak Cumartesi günü saat 23:00'da ekrana gelen ve Miraç Kazancı'nın yönetmen koltuğuna oturduğu 2019 yapımlı filmde, mahalleye yeni taşınan Musa'nın, kiraladığı evde Aspendos olarak da bilinen hayalet Leyla ile tanışması ve ardından mahallenin gizemli geçmişiyle yüzleşmesi ele alınmaktadır. Hikâyenin sonunda aslında Musa'nın da ölmek üzere olduğu ve tamamen hayaletlerin yaşadığı mahalleye sadece ölmek üzere olan insanların gelebildiği açığa çıkmaktadır. Film 18 Ocak Cumartesi günü saat 23:00'da yayınlanmıştır.

Cengiz'in Çocukları (Çingisiyn Huudhud)

'EFilm', 'Mongol Film Group Los Angeles', 'Mongol Film Group' ve 'Mountain Valley' prodüksiyon şirketleri tarafından 2017 yılında çekilen Amerikan-Moğol ortak yapımı film, 19 Ocak Pazar günü saat 17:20'de yayınlanmıştır. Filmde Moğolistan'ın en görkemli etkinliklerinden bir tanesi olan Naadam'da düzenlenecek at yarışında jokey olmak isteyen Byambaa'nın hikâyesi anlatılmaktadır.

Diğer taraftan çocuk hakları gönüllüsünü ve UNİCEF adına çalışan bir ekibin sorumlusunu canlandıran Sarah Jones karakteri de hikâyede öne çıkmaktadır. Sarah, yarışa katılacak olan çocuklara koruyucu kıyafet dağıtan 'idealist' ve 'yardımsever' bir Amerikalıyı temsil etmektedir. Hikâyenin ilk bölümünde dağıttığı kıyafetler Moğol gelenekleriyle uyuşmadığı için tepkiyle karşılaşan Sarah, ilerleyen bölümlerde hedefini gerçekleştirmektedir. Hatta yarış sırasında attan düşen Byambaa'nın, Sarah'ın dağıttığı koruyucu kıyafet sayesinde yara almadan kurtulduğu görülmektedir.

Kırıntılar

2015 yılında çekilen, 25 Ocak 2020 Cumartesi günü saat 23:15'te ekrana getirilen, Miraç Kazancı'nın yönetmenliğini yaptığı film; IŞİD militanlarının Türkiye'de tedavi edildiği duyumunu alıp İskenderun'a giden genç muhabir Elif ve kameraman Hüseyin'in, gittikleri hastanede hiç beklemedikleri bir hikâyeyle karşılaşmasıyla başlamaktadır. Esad ve IŞİD zulmünden kaçıp Türkiye'ye sığınan ve ölümün eşiğinde olan Noor Nine'nin tek isteği 3 gündür haber alamadığı torunu Adab'ın bulunmasıdır. Hastanede IŞİD militanlarının tedavi edilmediğine ikna olan Elif ve Hüseyin, İskenderun'dan gitmeden önce Noor ninenin isteğini yerine getirmek için harekete geçer. Küçük rehber Cemal ve savaşta yaralanan insanların tekrar hayata tutunabilmesi için gece gündür uyumadan çalışan doktor Rıza da bu süreçte Elif ve Hüseyin'e yardım eder. Hikâyenin sonunda Adap, kendisi gibi satılmak için kaçırılan kızlarla birlikte bir petrol varilinin içindeyken bulunur ve kurtarılır. ("Ev Sineması 'Kırıntılar'", y.y.).

Kardeşim İçin Der'a

26 Ocak Pazar günü saat 17:20'de yayınlanan 2018 yapımlı film, Beşar Essad rejimine muhalif fikirlere sahip olduğu için İstanbul'a gitmek zorunda kalan, ancak küçük kardeşi Ömer'e ve annesine yardımcı olabilmek ve sevdiği kadınla tekrar bir araya gelebilmek için Suriye Der'a'ya geri dönen Türkmen Ali'nin, Muhaberat tarafından tutuklanan Ömer ve arkadaşlarını kurtarmak için verdiği mücadeleyi anlatmaktadır.

Hikâyede Esad'ın teyzesinin oğlu olan muhaberat komutanı Atıf Necib; bölge halkına zulmeden otoriter bir karakter olarak karşımıza çıkmakta ve sağduyulu bir şekilde bölge halkına yardım etmeye çalışan Ali ile sürekli çatışmaktadır. Hikâyenin son bölümünde ise Necib Asım ile Ali karşılaşmakta, Ali, Necib Asım'ın bir askeri tarafından yaralananansa da Necib Asım'ı öldürmekte ve ardından hayatını kaybetmektedir.

Nitekim bu hikâye üzerinden izleyiciye bölge halkının BAAS rejimine karşı ayaklanmasının haklı olduğu mesajı verilmektedir.

Koyverdin Gittin Beni

1 Şubat 2020 Cumartesi günü saat 23:00'da ekrana getirilen filmin yönetmen koltuğunda Korhan Yurtsever, Cemile Kırmızı Karadaş ve Tülay Kocatürk oturmaktadır. 2015 yapımlı film, Alman bir anne ve Türk bir babanın oğlu olan ve Almanya'da yaşayan Axel Oğuz karakterinin hiç görmediği dedesi ve akrabalarını tanımak için Amasra'ya gelmesiyle başlamaktadır.

Oğuz'un babası 25 yıl önce gelen bir davet üzerine hasta annesi Zarife'yi, babası Cafer Reis'i ve kız kardeşini arkasında bırakarak Almanya'ya taşınmıştır. Oğlunu bu olaydan sonra silen Cafer Reis ise bir süre sonra eşi Zarife'yi de kaybetmiş ve bunun üzerine kendisini doğaya ve ibadete adamıştır.

Aradan geçen 25 yılın ardından akrabalarıyla tanışmasına karşı çıkan babasını dinlemeyen Oğuz, motoruna atlayıp soluğu Amasra'da alır ve burada bir taraftan dedesini ve diğer akrabalarını tanırken diğer taraftan da gönlünü Fidan'a kaptırır. Oğuz'un artık iki amacı vardır; babası ve dedesinin arasını bozan olayı öğrenerek yıllardır süren küslüğe son vermek ve Fidan'a daha yakın olabilmek…

Nitekim hikâyenin sonunda Cafer Reis, Amasra'ya dönen oğlunu affeder ve 25 yıllık kırgınlık son bulur. Oğuz ile Fidan da birbirlerine olan aşklarını itiraf eder. Oğuz ve ailesi bu sefer son kez Almanya'ya dönerler. Zira Oğuz Almanya'daki sınavlarını verdikten vatanı Amasra'ya taşınma kararı almıştır.

Öte yandan film boyunca Amasra'nın ve Karadeniz'in doğal güzellikleri ve kültürel özellikleri de öne çıkarılmaktadır. Karadeniz bölgesinin müzikleri ve enstrümanları, halk oyunları, yemek kültürü filmde sıkça yer bulmaktadır.

Atçalı Kel Mehmet

TRT'nin de desteğiyle Güler Film'in yapımcılığında çekilen ve 2 Şubat 2020 Pazar günü saat 17:20'de kanalda ekrana getirilen filmde, 19. yüzyılda yaşayan ve 1829-1830 yıllarında Aydın İhtilali olarak isimlendirilen harekete önderlik eden Atçalı Kel Mehmet'in hikâyesi anlatılmaktadır. Gökhan Keser'in canlandırdığı Atçalı Kel Mehmet, voyvodaların keyfi olarak vergi topladığı ve beylerin ve ağaların halka zulmettiği Osmanlı Devleti'nde, annesi ile ırgatlık yaparken giderek halk kahramanına dönüşen bir efe olarak sunulmaktadır. Zenginden alıp fakire veren ve bölgede 'Osmanlı'nın sağlayamadığı' adaleti sağlayan Atçalı Kel Mehmet, her ne kadar ezilen halk tarafından desteklense de çıkarları zedelenen ağalar, beyler ve voyvodalar tarafından hain ilan edilmekte ve hikâyenin sonunda Osmanlı Askerleri tarafından öldürülmektedir.

Tablo 10: TRT Avaz'da Yayınlanan Dizilerin Yayın Özellikleri ve Çekildikleri Mekânlar

İsmi	Yayın Günü ve Saati	Tekrarı	Mekân
Benim Adım Melek	Perşembe 17:20	Cuma 10:30	Gaziantep
Yalaza	Cumartesi 10:45	Pazar 01:45	Taraklı/Sakarya
Vuslat	Cuma 17:20	Pazartesi 10:20	İstanbul
Diriliş 'Ertuğrul'	Pazar 10:30	-	Söğüt/Bilecik
Yunus Emre	Pazartesi 17:20	Salı 10:30	Nallıhan-Karatay
Kalk Gidelim	Çarşamba 17:20	Perşembe 10:30	Muğla
Payitaht Abdülhamid	Salı 17:20	Çarşamba 10:00	İstanbul

Tek Yürek	Perşembe 17:20	Cuma 10:30	İstanbul
6 Mantı	Cumartesi 06:00	-	İstanbul
Halka	Cumartesi 17:50	-	İstanbul

Tablo 10'da da görüldüğü üzere TRT Avaz'da haftanın her günü en az bir tane dizi yayınlanmaktadır. Ancak kanalın Türkiye ile yayın yaptığı coğrafyadaki Türkler arasındaki ortak kültürü ve tarihi öne çıkarmayı amaçladığı göz önünde bulunduğunda, bu diziler içerisinde başta *Diriliş 'Ertuğrul'*un, ardından ise *Yunus Emre* ve *Payitaht Abdülhamid*'in büyük bir önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Zira daha önce de belirtildiği gibi Diriliş Ertuğrul'da Türklüğü ve İslam dinini öne çıkaran mesajlara sıkça rastlanılmaktadır. *Yunus Emre* ve *Payitaht Abdülhamid* ise daha çok İslami bakış açısıyla hazırlanmaktadır. Nitekim TRT Avaz'ın yayın coğrafyasındaki Müslüman Türkler, bu üç dizide kendi inançlarından, tarih ve kültürlerinden izler bulacaklardır. Böylelikle ortak bilincin oluşmasına katkı sağlanacaktır.

Öte yandan seyirciler, *Benim Adım Melek* dizisinde Güneydoğu Anadolu, *Kalk Gidelim* dizisinde Ege, *Yalaz*a dizisinde Marmara, *6 Mantı* dizisinde ise yine Ege ve İç Anadolu bölgesinin kültürleri hakkında fikir sahibi olacaklardır. Ancak *Halka* gibi suçun ve şiddetin yoğun olarak işlendiği ya da *Tek Yürek* gibi sınıf ve statüyü merkezine alan diziler, seyircinin zihninde Türkiye'nin sosyal ve ekonomik yapısı hakkında olumsuz bir algı oluşturacaktır.

Filmlere bakıldığında ise; her ne kadar Türk Cumhuriyetleri ile ilişkili olmasa da *Kardeşim İçin Der'a* ve *Kırıntılar'*ın Türkiye'nin dış politikasını destekler yönde yapımlar oldukları anlaşılmaktadır. Zira Suriye'deki ezilen Müslümanlara ve Türkmenlere sahip çıkıldığı yönünde mesajlar taşıyan bu filmlerle, Türkiye'nin bölgesel anlamda önemli bir güç olduğu ve aynı din ve etnik kökene mensup insanların daima yanında olduğu vurgulanmaktadır. Ancak *Cengiz'in Çocukları* ve Osmanlı Subayı filmleri, Türkiye'nin imajına hiçbir katkı sunmamakta ve TRT Avaz'ın yayın politikasıyla uyuşmamaktadır. Hatta Amerikan-Moğol ortak yapımı *Cengiz Çocukları* filminin öyküsüne ve karakterlerin temsil ettiği kimliklere bakıldığında, bu filmin Moğolistan ve Amerikan kamu diplomasisine hizmet ettiği kanısına dahi varılmaktadır. Yine *Osmanlı Subayı* filminde de tehcir sahnesinde olduğu gibi Türkiye'nin imajına zarar

verecek mesajlar yer almaktadır. Bir diğer Osmanlı dönemini ele alan yapım olan *Atçalı Kel Mehmet* filminde ise her ne kadar efelik kültürünü yücelten mesajlar ağırlıklı olsa da izleyicinin zihninde yine olumsuz bir Osmanlı algısı oluşmasına neden olacak sahneler bulunmaktadır. Diğer taraftan konusu *Tek Yürek* dizisiyle benzerlik gösteren *İmkânsız Olasılık* filmi, herhangi bir politik mesaj içermese de hikâyede çizilen ülke profilinin, seyircinin zihninde olumsuz bir algı yaratma olasılığı vardır.

Son olarak *Koyverdin Gittin Beni* filmi, Karadeniz'in doğal ve kültürel özelliklerini öne çıkarması açısından önem taşımakta, *Davetsiz* filminde ise Türkiye'nin imajına faydalı ya da zararlı olacak dolaylı ya da doğrudan herhangi bir mesaj bulunmamaktadır.

8.3.3.3.4. Çocuklara Yönelik İçerikler

TRT Avaz Türkiye saatiyle hafta içi her gün ve cumartesi günleri 04:20-06:00 saatleri arasında çocuklara yönelik içerikler yayınlamaktadır. Pazar günleri ise bu içerikler 04:20'de başlayıp 07:15'te son bulmaktadır. Kanalda 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında yayınlanan çizgi filmler; *Canım Kardeşim, Elif'in Düşleri, Kuzucuk, Kare, Maysa ve Bulut, Biz İkimiz* ve *Aslan'*dır. Öte yandan pazar günleri yayın akışında 06:00'da başlayıp 07:15'e kadar süren *Tozkoparan* isimli yine çocuklara yönelik bir dizi yer almaktadır. Aynı zamanda çocuklara yönelik bu içeriklerin tamamı Türkiye yapımlıdır.

Canım Kardeşim; Mine ve Müge isimli iki küçük kız kardeşin, *Elif'in Düşleri;* meyve ve sebzeleri çok seven ve onlarla konuştuğunu düşleyen Elif'in, *Kuzucuk;* kuzucuk ile arkadaşları İbikli, Köskös, Laklak ve Cikcik'in, *Kare*; Kuti, Aypa, Rupi ve Enda'dan oluşan Kare takımının, *Maysa ve Bulut;* Akça Obalı küçük kız çocuğu Maysa ile çoban arkadaşı Bulut'un, *Biz İkimiz;* Arda ve Ceren isimli iki kardeşin, *Aslan;* karşılaştığı sorunları çözmek için yeni araçlar icat etmeye çalışan Aslan'ın, *Tozkoparan* ise; yolu okçuluk sporuyla kesişen küçük Mete ve arkadaşlarının maceralarını anlatmaktadır.

Şekil 34: TRT Avaz'da Yayınlanan Çocuklara Yönelik İçerikler

Bu çalışma sınırları içerisindeki çizgi filmler incelendiğinde; özellikle paylaşmak, yardımlaşmak, adaletli ve dürüst davranmak, sorumluluk sahibi olmak, sevgi, saygı gibi evrensel değerler içeren mesajlara sıkça yer verildiği anlaşılmaktadır. Örneğin *Canım Kardeşim* çizgi filminin 6 Ocak 2020'de ekrana gelen *'Bu Paralar Kimin?'* adlı 71. bölümde, iki kardeşin sahibi belli olmayan bir çanta bulması üzerinden dürüstlüğün önemi anlatılmaktadır. Hikâyede Mine karakteri tam çantayı açacakken abla Müge, başkalarının eşyalarının karıştırılmasının yanlış olduğunu söyleyerek kardeşine engel olur. İki kardeş çantayı eve getirirken de yanlışlıkla çantanın içerisindeki paralar etrafa saçılır. Baba Galip çantanın yanına geldiğinde kızlarına, *"Yolda bile bulsanız, bulduğunuz ne olursa olsun sizin olmayan bir şeyi sahibine mutlaka geri vermelisiniz. Buna dürüstlük denir. Sakın unutmayın; dürüst olmak zengin olmaktan daha önemlidir"* diyerek paraları sahibine vermek gerektiğini anlatır. Nitekim bölümün sonunda paraların yaşlı bir amcaya ait olduğu ortaya çıkar. Yaşlı amca da babalarıyla birlikte karakolda kendisine paraları teslim eden kızlara teşekkür eder ve şeker alır.

Şekil 35: Canım Kardeşim Çizgi Filminin 'Bu Paralar Kimin?' Adlı 71. Bölümünden Bir Görüntü

Söz konusu çizgi filmlerde sadece evrensel değerlere değil milli değerlere de göndermeler yapılmaktadır. *Maysa ve Bulut* çizgi filmi bu bağlamda özellikle öne çıkmaktadır. TRT Çocuk tarafından Resimli Film Animasyon Stüdyosu'na hazırlatılan *Maysa ve Bulut,* 10'ar dakikalık bölümlerden oluşmaktadır. Akça Obalı küçük bir kız çocuğu Maysa ile çoban arkadaşı Bulut'un başından geçen olayların ele alındığı çizgi filmde, aynı zamanda Türklerin göçebe yaşam tarzı, gelenek-görenekleri ve kültürleri de anlatılmaktadır.

Yine çizgi filmlerde Türkiye'nin tarihi güzelliklerine dikkat çeken bölümler de yer almaktadır. Örneğin *Biz İkimiz* çizgi filminin 31 Ocak Cuma günü yayınlanan 3. bölümünde Kız Kulesi anlatılmaktadır. Hikâyede; Arda odada babasının aldığı yapbozlardan kule yapar. Ceren ise o sırada okuduğu kitapta dikkatini çeken Kız Kulesi'ni kardeşine gösterir. Arda da kendi kulesini bahçedeki havuzun içerisinde su üzerinde durdurmaya çalışır. Ancak bir türlü beceremez. Bunun üzerine anneleri iki kardeşi Kız Kulesi'ne götürür. Arda kulenin ada sayesinde suyun üzerinde durabildiğini öğrenince de evdeki havuzda bunu uygular ve babasına gösterir.

Şekil 36: Biz İkimiz Çizgi Filminin 'Kız Kulesi' Adlı 3. Bölümünden Bir Görüntü

Öte yandan daha önce de ifade edildiği gibi kanalda çizgi filmlerin yanı sıra çocuklara hitap eden bir de dizi bulunmaktadır. Fotoroman Film Yapım tarafından daha önce TRT 1 için hazırlanan *Tozkoparan* adlı dizi, Akciğer hastası olan ve doktorun doğa ile iç içe olunması tavsiyesi üzerine ailesiyle birlikte Temrenli isimli küçük bir kasabaya yerleşen Mete (Özgür Ece Nalcı) karakterinin hikâyesini anlatmaktadır. 10 yaşındaki Mete, arkadaşlarına göre daha güçsüz olmasına karşın hayalperestliğiyle, okçuluğa ve tarihe olan ilgisiyle öne çıkmaktadır. Nitekim dizinin amacının da bir yönüyle eski Türklerde ve İslam tarihinde önemli bir yer tutan okçuluğun Mete karakteri üzerinden çocuklara öğretilmesi ve sevdirilmesi olduğu anlaşılmaktadır. Hatta dizi, ismini 900'lü yıllarda yaşadığı ve gelmiş geçmiş en uzun menzilli oku attığı rivayet edilen Tozkoparan İskender adlı bir kemankeşten almakta, Mete de sık sık hayaller kurarak kendisini bu kemankeşle ile bağdaştırmaktadır.

Yine dizide Türk ve İslam tarihindeki önemli olaylara sık sık göndermeler yapılmaktadır. Örneğin 1. bölümdeki tarih dersinde 'Sultan Alparslan ve Türklerin Anadolu'ya girişi konusu anlatılır. Tarih öğretmeni Nurgül (Seda Çavdar), konuyu anlatırken Sinan (Yağız Kılınç) adlı öğrencisinin dersi dinlemediğini fark eder ve Sinan'a nedenini sorar. *"Dinliyorum hocam"* yanıtını alınca, bu sefer de en son nerede kaldıklarını sorar. Sinan soruyu yanıtlayamazken bir anda Mete ayağa kalkar ve Türklerin Anadolu'ya girişini şu sözlerle anlatmaya başlar;

Malazgirt ovasında karşı karşıya geldiler. Günlerden cumaydı. Alparslan'ın içinde bulunduğu grup düşmana karşı saldırıya geçti. Bunu

gören Diyojen, Alparslan ve içinde bulunduğu gruba yöneldi. Ancak bilmediği bir şey vardı; o da Alparslan ve askerlerinin yem olduklarıydı. Alparslan ve ordusu taktik gereği geri çekildiler. Bizans ordusu bu sahte geri çekilişi bozgun sandı ve zafer çığlıklarıyla Selçuklu ordusunu takip ederek Alparslan tarafından hazırlanan tuzağa düştüler. Tepelerde bekleyen Selçuklu ordusu, sağdan ve soldan hilal şeklinde Bizans ordusunu çembere aldı. Diyojen tuzağa düştüklerini anlamıştı. Ama artık iş işten geçmişti. Bizans ordusu büyük bir bozguna uğramıştı. Zaferden sonra Alpaslan atından indi. Okunu yayına koydu ve gerdi, gerdi, gerdi ve bıraktı. Ok uçtu, uçtu, uçtu ve düştüğü yere Türklerin Anadolu'daki ilk obası kuruldu.

Şekil 37: Tozkoparan Dizisinde Mete'nin Türklerin Anadolu'ya Girişini Anlattığı Sahneden Bir Görüntü

Dizinin 9. bölümünde ise Uhud Savaşı konusu ele alınmaktadır. Hikâyede okul müdürü Cihan (Burak Kut), Mavi Ay ve Karayel takımlarının arasındaki hırslı rekabeti yumuşatmak için öğretmenlerden takımların aynı proje ödevlerinde buluşturmasını ister. Bunun üzerine tarih öğretmeni Nurgül, öğrencilere Uhud Savaşı'yla ilgili bir ödev verir. Ancak iki takım da birlikte ödev yapma fikrinden pek memnun değildir. Mete ve Mavi Ay takımındaki arkadaşları, mutsuz bir şekilde Temrenli'nin yetiştirdiği usta bir kemankeş olan Salih'in yanına gelirler. Bir şeylerin yolunda gitmediğini fark eden Salih de çocuklara neler olduğunu sorar. Çocuklar durumu anlattığında ise *"Hz. Mevlana'nın da dediği gibi kusurları örtmekte gece gibi olun"* şeklinde bir öğüt verir. Asya (Tuana Naz Tiryaki)'nın *"bu tam olarak ne demek hocam"* şeklindeki sorusu üzerine de "*Yani gece gibi karanlıkta kalmalı kusurlar. Onları başkalarına şikâyet ederek utandırmamalısınız. O çocuklar bile tüm yanlışlarına rağmen sizin böyle davrandığınızı gördüklerinde size karşı yumuşayacaklardır"* der ve adından şu sözlerle Uhud Savaşı'nın hikâyesini anlatır;

Uhud Savaşı, Peygamber efendimiz Hz. Muhammet sallallahu aleyhi ve sellem ve ona inanan Allah dostları için sonrasında ibretlik dersler alınmış bir savaştır. Peygamber efendimizin, 'bana bir şey olsa dahi yerinizden ayrılmayacaksınız' dediği okçular yerlerinden ayrılmasalardı, yani bir ekip olabilselerdi belki de bugün o savaşı bir zafer olarak anlatacaktık. Ama maalesef öyle olmadı. Bu söylediklerimi sakın unutmayın; gerçek bir ekip olmak bunu gerektirir.

Şekil 38: Tozkoparan Dizisinde Salih'in Çocuklara Uhud Savaşı'nı Anlattığı Sahneden Bir Görüntü

Hikâyenin ilerleyen dakikalarında Mavi Ay takımının birlikte ödev yapmaya gayret ettiği ancak Karayel takımının ödevi sabote ettiği görülür. Zira Karayel takımının amacı ödevi yaptırmayıp, Nurgül hocaya Mavi Ay takımının çalışmadığını söyleyerek onlara sıfır aldırmaktır. Ancak tüm engellemelere rağmen Mavi Ay takımı Uhud Savaşı'yla ilgili güzel bir ödev hazırlar. Ödevleri sunma günü geldiğinde ise Mete elinde Salih'in hediye ettiği yayla tahtaya çıkar. Hocanın *"Bu ne Mete'cim?"* şeklindeki sorusuna *"Türk yayı… Sunumumu bununla yapmak istiyorum"* diye yanıt veren Mete, ardından yine heyecanlı bir şekilde Uhud savaşını anlatmaya başlar. Sonra da sırasıyla Mavi Ay takımındaki diğer öğrenciler ödevleri sunarlar. Öğrencilerin çalışmalarını çok beğenen Nurgül öğretmen, Mavi Ay takımına ödevleri Karayel takımıyla birlikte hazırlayıp hazırlamadıklarını sorar. Mavi Ay takımı ise 'kusurları örtmede gece gibi ol" öğündeki gibi Karayel takımının kusurunu örter ve birlikte yaptıklarını söylerler. Ancak Nurgül Hoca her şeyin farkındadır. Bu nedenle Mavi Ay takımının öğrencilerine yüz, Karayel takımının öğrencilerine ise sıfır verir.

Anlaşılacağı üzere *Tozkoparan* dizisinde hem okçuluk sporu hem de Türk-İslam tarihinin önemli kişi ve olaylarına göndermeler yapılmakta, böylelikle çocuklarda bir

mensubiyet bilinci oluşması amaçlanmaktadır. Yine *Tozkoparan* dizisinin yanı sıra çizgi filmlerde de milli ve dini değerler aşılanmaktadır. Nitekim çalışma kapsamında ele alınan çocuklara yönelik içeriklerin, kanalın yayın politikasıyla uyumlu olduğu anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda çalışmanın ikinci bölümünde 'Kitle İletişim Araçları ve Kamu Diplomasisi' başlığı altında da belirtildiği gibi ekme kuramının sahibi George Gerbner, erişkinlere göre hayat tecrübeleri daha az olan çocuk ve gençlerin, televizyonun etkilerine çok daha açık olduklarını savunmaktadır. Gerbner'ın ekme kuramından da hareketle TRT Avaz'daki çocuklara yönelik bu içerikler, zihinlerdeki Türkiye algısının şekillenmesinde büyük bir önem taşımakta; bu içerikler üzerinden Türkiye ile hedef coğrafyadaki topluluklar arasında ortak bilinç inşa etmek daha da kolaylaşmaktadır.

8.3.3.3.5. Ekonomi/Bilim/Teknoloji Program ve Belgeselleri

TRT Avaz'ın yayın akışında, Ekonomi/Bilim/Teknoloji kategorisinde ele alınabilecek üç farklı içerik yer almaktadır. Bunlar; *Dünyaya Açılanlar, Hayal Kurucular* ve *Sanayi Savaşları'*dır. İlk kez 15 Ocak Çarşamba günü ekrana gelen *Dünyaya Açılanlar* programı, 15 Ocak'tan sonraki diğer çarşamba günleri de 21:30-22:20 saatleri arasında yayınlanmıştır. YD Prodüksiyona hazırlatılan ve TRT Avaz'ın özel içeriği olan bu programı, Nazenin Tokuşoğlu sunmaktadır. Türkiye'de farklı sektörlerdeki küçük işletmelerin, büyüyüp dünyaya açılma serüvenlerinin anlatıldığı program, kendi içerisinde iki kısımdan oluşmaktadır. Yaklaşık 25 dakika süren ilk kısımda, konuk olunan firmanın 'ismine yer vermeden' büyüme serüveni, sektördeki yeri ve çalışmaları tanıtılmaktadır. Bu kısımda genellikle firma sahipleriyle ve çalışanlarıyla yapılan röportajlar ve üretimin yapıldığı mekânlardan görüntüler yer almaktadır. Çekimleri yurtdışında yapılan 2. bölümde de yine firmanın yurt dışında ürünlerini satan çeşitli işletme sahipleriyle ve müşterilerle yapılan röportajlar ağırlıktadır. Sunucu Tokuşoğlu bu kısımdaki röportajlarında genellikle firmanın yurtdışı pazarında edindiği yere ve Türk markalarına yurtdışında ilgi gösterilip gösterilmediğine yönelik sorular sormaktadır.

Öte yandan sunucu Tokuşoğlu programın giriş anonslarını konuk olunacak firmanın bulunduğu şehirdeki tarihi ve turistik mekânlardan yapmakta ve ardından yine o şehrin güzelliklerini öne çıkaran görüntülerin yer aldığı kısa bir bölüm

yayınlanmaktadır. Nitekim programın 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında yayınlanan ilk 4 bölümünde de bu formatla karşılaşılmaktadır. İlk bölümün giriş anonsu Galata Kulesi'nin önünden, 2. bölümün giriş anonsu Galata Köprüsü üzerinden, 3. bölümün giriş anonsu yine İstanbul Eminönü'nden, 4. bölümün giriş anonsu ise Ordu'da, şehrin manzarasını gösteren bir tepeden yapılmıştır.

Şekil 39: Dünyaya Açılanlar Programının Giriş Anonslarının Yapıldığı Mekânları Gösteren Bir Görsel

Programın ekrana gelen ilk bölümünde tekstil ürünleri, 2. bölümünde kozmetik-temizlik ürünleri, 3. bölümünde aydınlatma ve züccaciye ürünleri, 4. bölümde ise inşaat malzemeleri üreten bir firmaya konuk olunmuştur. Bu bölümlerde hem firma sahipleriyle ve çalışanlarıyla yapılan röportajlarla firmanın kuruluş ve büyüme hikâyesi anlatılmış hem de üretim aşamaları ekrana taşınmıştır. Ardından da Azerbaycan, Kosova ve Kuzey Makedonya gibi ülkelere gidilerek firmanın ürünlerinin ve Türkiye menşeili diğer ürünlerin bu ülkelerde rağbet görüp görmediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Söz konusu dört bölümde de yurtdışında yapılan röportajların tamamında Türkiye'den gelen ürünlerin kaliteli olduğu ve bu ürünlere ilginin yoğun olduğu vurgulanmıştır.

Tablo 11: Dünyaya Açılanlar Programının 6 Ocak-6 Şubat 2020 Tarihleri Arasında Yayınlanan Bölümleri ve Yayın Özellikleri

Bölüm	Yayın Tarihi	Sektör	Çekim Yapılan Yerler
1	15 Ocak 2020 Çarşamba	Tekstil	İstanbul – Bakü/Azerbaycan
2	22 Ocak 2020 Çarşamba	Kozmetik-Temizlik	İstanbul-Bakü/Azerbaycan

3	29 Ocak 2020 Çarşamba	Cam Sanayi (Aydınlatma-Züccaciye)	İstanbul-Ferizaj/Kosova-Üsküp/Kuzey Makedonya-Bakü/Azerbaycan
4	5 Şubat 2020 Çarşamba	İnşaat malzemeleri	İstanbul-Kosova-Azerbaycan

Aynı zamanda programın Azerbaycan bölümlerinde Türkiye ile Azerbaycan'ın tek bir millet olduğu vurgusu da sıkça yapılmıştır. Örneğin ilk bölümde sunucu Tokuşoğlu, Bakü'deki Türk Şehitliği ve Anıtı'ndan yaptığı anonsta şu ifadeleri kullanmıştır;

> *"Biz Türkler için belki de Bakü'deki en anlamlı noktadayız şu anda. 1918 yılında Bakü Muharebesi'nde hayatını kaybeden Azeri Türkü ve Türkiye Türkü askerlerin defnedildiği yer işte tam burası. Şu an içinde bulunduğumuz yer Türkiye Türklerinin defnedildiği yer. Birazdan götüreceğim yer ise Azeri Türklerinin defedildiği yer. Görüyorsunuz herhangi bir saatte geldik buraya ve arkası gayet kalabalık. Öğrencilerin ardı arkası kesilmiyor. Öğretmenler öğrencilere bir bir tarihimizi anlatıyorlar. Umarız bir gün Bakü'ye gelirseniz sizin de ilk duraklarınızdan birisi burası olur. Bir Türkün mutlaka yaşadığı süre boyunca görmesi gereken yerlerin başında geliyor burası."*

Anonsun ardından Tokuşoğlu o sırada şehitlikte bulunan Nermine isimli bir öğretmene mikrofon uzatmıştır. Azerbaycanlı kadın da *"Biz aynı milletiz. Kanımız bir, canımız bir, şehidimiz bir. Yani vatan uğrunda şehit olmuşlar. Allah hepsine rahmet eylesin. Biz de mektepten gelmişiz. Buradakiler 305 numaralı mektebin öğrencileridir. Aynı millet olduğumuzu bunlara anlatmamız lazım. Allah hepsine rahmet eylesin"* diyerek tek millet vurgusu yapmıştır.

Şekil 40: Dünyaya Açılanlar Programının 1.Bölümünde Azerbaycanlı Nermine Hanım ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü

2. bölümde ise Nazenin Tokuşoğlu, perakende ve dağıtım işleri yapan bir şirketin sorumlusu olan Elhan Alaskerov isimli vatandaşa, *"Türk Ürünlerinin Azerbaycan'da nasıl bir imajı var?"* sorusunu sormuştur. Bu soruyu Alaskerov, *"Artık Türk ürünleri*

kalite anlamına geliyor. O yüzden de Türk markaları, Türk ürünleri çok seviliyor. Hem aynı millet olduğumuz için kendi malı gibi önemsiyorlar. Ve markaya bakış anlamında insanların güveni çok. Türk markalarına güven daha çok" şeklinde yanıtlamıştır.

Şekil 41: Dünyaya Açılanlar Programının 2. Bölümünde Azerbaycanlı Elhan Alaskerov ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü

Yine 3. ve 4. bölümlerde de Türkiye ile Azerbaycan'ın tek millet olduğu yönündeki söylemlerle karşılaşılmıştır. 3. bölümde sunucu Tokuşoğlu, Azerbaycanlı işletmeci Anar İsmailov'a *"İki kültür zaten birbirine çok yakın. Hemen hemen aynıyız. Dillerimiz de öyle. Şu an aslında aynı dili, akıcı Türkçeyi konuşuyorum. Türkiye'de nasıl konuşuyorsam. Dil, aynı, kültür aynı. Peki zevkler de aynı mı? Yoksa ufak tefek farklılıklar var mı?"* şeklinde bir soru sormuş, İsmailov ise bu soru karşısında *"Zevkler de aynı. Azeriler ile Türkler zaten kardeşler. Babadan, uludan gelen zevkler aynı"* ifadelerini kullanmıştır.

Şekil 42: Dünyaya Açılanlar Programının 3. Bölümünde Azerbaycanlı Anar İsmailov ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü

İncelenen 4. bölümde ise Samir Ahmedov isimli işletmeci, *"…hem kardeş Türk halkı olduğu için hem de komşumuz olduğu için ticaretimiz daha iyi oluyor"* diyerek iki devletin vatandaşlarının ortak kökenden geldiğine ve Türkiye ile Azerbaycan'ın ekonomik ilişkilerinin güçlü olduğuna vurgu yapmıştır.

Şekil 43: Dünyaya Açılanlar Programının 3. Bölümünde Azerbaycanlı Samir Ahmedov ile Yapılan Röportajdan Bir Görüntü

İncelenen dört bölümünden de anlaşılacağı gibi TRT Avaz, Dünyaya Açılanlar programıyla hem Türkiye'nin komşu ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirmeyi hem de Türkiye'nin tarihi-doğal güzellikleri ekrana getirerek turizme katkı sunmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda programın Azerbaycan ayağında yapılan röportajlarda da görüldüğü üzere 'millet' vurgusu sıkça yapılarak, mensubiyet bilinci yaratılmaya veya bu bilinç geliştirilmeye çalışılmaktadır. Nitekim Dünyaya Açılanlar programının Türkiye'nin hedef coğrafyadaki kamu diplomasisi politikasıyla uyumlu olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır.

TRT Avaz'daki Ekonomi-Bilim/Teknoloji kategorisinde yer alan bir diğer program ise daha önce de ifade edildiği gibi *Hayal Kurucular'*dır. Program, 8 Ocak Çarşamba günü saat 20:00'da ilk bölümüyle, 15 Ocak Çarşamba günü saat 20:00'da ise 7. bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Aynı zamanda 9 Ocak Perşembe günü saat 00:00'da, 12 Ocak Pazar günü saat 13:00'da, 22 Ocak Çarşamba günü saat 20:00'da, 23 Ocak Perşembe günü saat 00'00'da ve 26 Ocak Pazar günü 13:00'da ilk bölümün tekrarı yayınlanmıştır. 7. bölümün tekrarı ise 16 Ocak Perşembe günü saat 00:00'da ve 19 Ocak Pazar saat 13:00'da yayınlanmıştır.

TRT Avaz tarafından AE Medya'ya hazırlatılan *Hayal Kurucular* programı, Türk dünyasında ileri teknolojiyle üretilen ürünlerin ortaya çıkış hikâyelerini ve üretim süreçlerini ekrana taşımaktadır. Programın bu çalışma sınırları içerisinde yayınlanan ilk bölümde, Türkiye'de yaşayan Ufuk Bekçi isimli bir tasarımcının geliştirdiği rögar kapaklarının altına takılan filtre sistemi tanıtılmaktadır. 7. bölümde ise Özbekistan'daki iki farklı girişim ele alınmaktadır. Bunlardan bir tanesi Özbekistanlı Fizikçi Faurqat Tojinazarov'un geliştirdiği inovasyonlar, diğeri ise ileri teknoloji kullanarak üretim yapan Orta Asya'nın en büyük çikolata ve bisküvi fabrikasıdır.

Yaklaşık 25 dakikalık bölümlerden oluşan *Hayal Kurucular* programı, şu ifadelerle başlamaktadır.

> *Yeryüzünde hüküm süren en güçlü canlı insan, gücünü zekasının organizasyonundan alır. Günümüz dünyasında ülkelerin rekabeti teknoloji alanında yaşanıyor. Teknolojinin birçok tanımı olsa da her teknolojik ürün, bir sorunu çözmek için geliştirilir. Bu teknolojileri üreten insanlar, ulusların en büyük hazineleri, en değerli varlıkları… Parlak zekalar… Tasarımlarıyla dünyaya değer katan parlak zekalar, yalnızca çözüm üretmekle kalmayıp gelişen ve ilerleyen insanlık için umudu da yeşertiyor.*

Teknolojinin günümüzde devletlerin en önemli rekabet alanını oluşturduğu ve teknolojik buluşlara imza atan insanların, ülkelerinin en büyük hazineleri olarak kabul edildiği vurgusu, aslında programın hazırlanma amacı hakkında da önemli ipuçları taşımaktadır. Söz konusu ifadelerden yola çıkarak TRT Avaz'ın, *Hayal Kurucular* programıyla Türk dünyasında geliştirilen teknolojik ürünleri görünür kılmayı ve böylelikle uluslararası alanda yaşanan rekabete Türklerin de dahil olmasını amaçladığı anlaşılmaktadır.

Programda aynı zamanda milli kimliğin temel öğelerinden bir tanesi görülen 'ortak coğrafya' vurgusuna da rastlanılmaktadır. 7. bölümün girişinde Özbekistan'dan bahsedilirken, *"…Orta Asya'nın, kadim coğrafyamızın bir nevi kalbi… Seyhun ve Ceyhun ırmaklarıyla Aral gölünün yıkadığı, Tanrı dağının etekleri boyunca uzanan atalar yurdu… Taşkent, Semerkant, Harezm, Ürgenç, Buhara, Fergana… Orta Çağ Türk coğrafyasının bilim, sanat, edebiyat ve mimarideki merkezleri… Türk coğrafyasının yetiştirdiği büyük dehaların yurdu…"* ifadeleri kullanılmaktadır. Görüldüğü üzere 'Atalar yurdu', 'kadim coğrafyamız', 'Türk coğrafyası' gibi nitelendirmeler, Orta Asya'ya

milliyetçi bir bakış açısıyla yaklaşıldığını açıkça ortaya koymaktadır. Yine program, *"Ata diyarı, kardeş vatan Özbekistan'daki hayal kurucularla seslendik dünyaya. Umut dolu, sımsıcak bir nefesle… Geleceğin parlak, gücün daim olsun kardeşimiz Özbekistan"* sözleriyle son bulmaktadır. Burada da 'ata diyarı', 'kardeş vatan', 'kardeşimiz Özbekistan' gibi milliyetçi ifadeler hemen göze çarpmaktadır.

Daha önce TRT Belgesel kanalı için üretilen *Sanayi Savaşları* ise TRT Avaz'da pazartesi günleri saat 18:30'da, perşembe günleri saat 21:30'da ve pazar günleri saat 07:15'te yeni bölümleriyle ekrana gelmektedir. Yaklaşık 1 saat süren bölümlerden oluşan belgeselde, Çarkçılar ve Anahtarcılar olmak üzere dörder kişilik iki takımdan oluşan ustalar, kendilerine verilen görevleri yerine getirmek için mücadele etmektedirler. Sunucu ve jüri Halit Bolkan, kısıtlı malzemelerle yeni araçlar yapmaya çalışan ustalara hem tasarımdan hem de yarıştan ayrı ayrı puanlar vermektedir. Böylelikle bölümün sonunda kazanan takım ve haftanın ustası seçilmektedir.

Sonuç olarak TRT Avaz'ın özel içeriği olan *Dünyaya Açılanlar* ve *Hayal Kurucular* programlarının, kanalın yayın stratejisini tam anlamıyla yansıttıkları ancak *Sanayi Savaşları'*nda kanalın yayın politikasını yansıtacak doğrudan ya da dolaylı herhangi bir mesaj bulunmadığı anlaşılmaktadır. *Dünyaya Açılanlar* ve *Hayal Kurucular* programları üzerinden hem Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya ile ekonomik ilişkilerini geliştirmeye çalışılmakta hem de Türkiye'nin hedef coğrafyadaki topluluklarla tek bir millet olduğu vurgusu yapılarak duygusal anlamda ikili ve çoklu ilişkilerin geliştirilmesine katkı sunulmaktadır.

8.3.3.3.6. Dini İçerikli Program ve Belgeseller

TRT Avaz'ın 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasındaki yayın akışında; *Divan-ı Hikmet Sohbetleri, Rusya Müslümanları, Müslüman Gibi Yaşamak, Fihi Ma Fih* ve *Türkistan'ın İslam Mirası* olmak üzere toplam beş adet dini içerikli program ve belgesel yer almaktadır. Bunlardan *Divan-ı Hikmet Sohbetleri* ve *Rusya Müslümanları*, TRT Avaz kanalına özel olarak hazırlanmıştır. Diğer taraftan *Fihi Ma Fih* ve *Türkistan'ın İslam Tarihi* daha önce TRT Anadolu'da, *Müslüman Gibi Yaşamak* ise daha önce TRT Belgesel'de yayınlanmıştır.

Divan-ı Hikmet Sohbetleri, kanalda cumartesi günleri 17:20-17:50 saatleri arasında izleyici karşısına çıkmaktadır. Programın tekrar bölümü ise bir sonraki gün 19:30-20:00 saatleri arasında yayınlanmaktadır. Ali Bektaş ve Prof. Dr. Musa Yıldız'ın sohbetleri üzerine kurgulanan bu programda, adından da anlaşılacağı üzere Türk-İslam düşünce tarihinin önemli mutasavvıf ve şairlerinden Ahmet Yesevi ve eseri Divan-ı Hikmet ele alınmaktadır. Ali Bektaş programın başında Divan-ı Hikmet'ten kısa bir bölüm okumakta ve ardından Prof. Dr. Mustafa Yıldız'a o bölümü yorumlatmaktadır. Aynı zamanda programda Ahmet Yesevi'nin hayatı ve Türk-İslam coğrafyasındaki önemi üzerinde de durulmaktadır.

Şekil 44: Divan-ı Hikmet Sohbetleri Programının Giriş Jeneriğinden Bir Görüntü

Toplam 13 bölümden oluşan *Rusya Müslümanları* ise TRT Avaz tarafından Yalçıner Film Yapım'a hazırlatılmıştır. Yaklaşık 30 dakikalık bölümlerden oluşan bu belgesel, 13 Ocak 2020 Pazartesi günü saat 22:30'da ilk bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Belgeselin 6 Şubat 2020 tarihine kadar da hafta içi her gün gerek yeni gerekse tekrar bölümleri yayınlanmıştır.

Rusya Müslümanları belgeselinde Rusya gibi birçok dini ve etnik grubun birlikte yaşadığı bir coğrafyada, İslam'ın geçmişi ve günümüzdeki konumu ele alınmaktadır. İslam'ın bu topraklardaki geçmişi anlatılırken de özellikle Müslümanların Çarlık Rusya ve komünizmle verdiği mücadele üzerinde durulmaktadır. Belgeselde İslam; hoşgörü, sevgi, yardımlaşma ve paylaşma dini olarak nitelendirilirken, Çarlık Rusya ve arkasından gelen Sovyet Rusya ise Müslümanlara her türlü baskı ve zulmün uygulandığı dönemler olarak sunulmaktadır. Örneğin 1. bölümde komünizm döneminden bahsedilirken 'vahşi

çağ' ve 'zor zamanlar' gibi sıfatlar kullanılmakta, komünist partinin Müslümanların ibadet etmesine nasıl engel olundukları dramatik bir müzikle desteklenmiş bir anlatımla ve bölgedeki dini liderlerle yapılan çeşitli röportajlarla izleyiciye sunulmaktadır. Aynı zamanda komünizmin sadece İslamiyet'e değil diğer dinlere de baskı uyguladığı vurgulanmakta ve Hristiyanların bölgedeki dini liderlerinden bir tanesiyle yapılan röportaj izleyiciyle paylaşılmaktadır. Ufa ve Sterlitemak Metropoliti olan Niko isimli bu dini lider, komünist parti döneminde inanan insanların hapse atıldığını, vurulduğunu ya da diri diri gömüldüğünü anlatmaktadır.

İslam'ın Rusya topraklarındaki günümüzdeki durumu anlatırken ise Müslümanlığı seçen insanların sayısının her geçen gün daha da arttığı savı ortaya atılmakta ve hayatlarının belli döneminde İslamiyet'i tanıyan ve Müslümanlığı seçen insanlarla yapılan röportajlarla da bu sav pekiştirilmektedir. Örneğin 1. bölümde Ayşe Vladlena Izumrudik adlı bir kadının, 2. bölümde ise Âdem Gumirova isimli bir erkeğin Müslümanlığa geçiş hikâyesi ekrana getirilmekte ve bu isimlerin Müslüman olmalarıyla birlikte geçmişteki anlamsız, vurdumduymaz yaşamlarının sona erdiği, hayatın gerçek anlamına İslamiyet'le birlikte ulaştıkları gibi mesajlar verilmektedir.

Son olarak her ne kadar Rusya sınırları içerisindeki Müslümanlar anlatsa da belgeselin jeneriğindeki Türkiye detayı da hemen dikkat çekmektedir. Genellikle camilerin ve ibadet eden insanların görüntülerinden oluşan jenerikte, üzerinde Türkiye bayraklı tişörtle dua eden birisi görülmektedir. Bu görüntü üzerinden de Türkiye'nin Rusya sınırları içerisindeki Müslümanlarla aynı dini inanca mensup olduğu mesajı verilerek Türkiye'nin bu coğrafyadaki insanlarla duygusal ilişkisinin geliştirilmesi hedeflenmektedir.

Şekil 45: Rusya Müslümanları Belgeselinin Giriş Jeneriğinden Bir Görüntü

TRT Avaz'daki bir diğer dini içerikli belgesel olan *Müslüman Gibi Yaşamak* ise toplam beş bölümden oluşmaktadır. 7 Ocak 2020 Salı günü saat 21:30'da 4. bölümüyle, 14 Ocak 2020 Salı saat 21:30'da ise 5. bölümüyle ekrana gelen belgesel, Mhalika Gelmutdinova, Zemira Gorinjac ve Fatma-Necat Bilezikçi çiftinin Müslümanlara yardım etmek amacıyla yürüttükleri faaliyetleri ekrana taşımaktadır. Rusya Kazan'da yaşayan Mhalika Gelmutdinova, çevresindeki görme engelli Müslümanlara Kuran öğretmeye çalışmakta ve çeşitli insani yardımlarda bulunmaktadır. Bosna Hersek Bihaçlı Zemira Gorinjac ise kurduğu dernekle hem Filistinlilerin baskı ve zulme uğradığını dünyaya göstermeye hem de yardıma muhtaç insanlara el uzatmaya çalışmaktadır. Son olarak Ankara'da ikamet eden Fatma-Necat Bilezikçi çifti de Vefa adlı derneklerinin çatısı altında bir takım insani yardımlarda bulunmaktadırlar.

Şekil 46: Müslüman Gibi Yaşamak belgeselinden Görüntüler

İsmini Mevlana'nın eserinden alan ve *"ne varsa içindedir"* anlamına gelen *Fihi Ma Fih* programı ise toplam 39 bölümden oluşmaktadır. 10 Ocak 2020 Cuma günü saat 20:00'da 38., 17 Ocak Cuma günü saat 20:00'da ise son bölümüyle izleyici karşısına çıkan programın, aynı günün yayın akışında saat 00:00'da ise tekrar bölümleri yayınlanmaktadır. Psikiyatrist Dr. Faik Özdengül'ün sunduğu programda, Özdengül hem Mevlâna ve eserlerini anlatmakta hem de tasavvuf, fıkıh, kelam vb. konularda konuşmaktadır.

Son olarak *Türkistan'ın İslam Mirası* belgeseli ise yaklaşık 30'ar dakikalık toplam 13 bölümden oluşmaktadır. 2 Şubat 2020 Pazar günü ilk bölümü yayınlanan belgeselde, İslam'ın Türkistan coğrafyasında kalıcılığını sağlayan kişilerin hikâyeleri ve bu uğurda verdikleri mücadeleler anlatılmaktadır. Yine *Rusya Müslümanları* belgeselinde olduğu gibi bu belgeselde de İslam-komünizm mücadelesi, biz-onlar karşıtlığı üzerine kurgulanmaktadır. Örneğin Kırgızistanlı Mahmanurov Abdulhair isimli dini liderin anlatıldığı 1. bölümün girişinde, *"Ekim Devrimi'nden sonra Orta Asya halkını dinden uzaklaştırmak için projeler uygulanmaya başlandı. Sovyetler Birliği döneminde Ateizm yaygınlaşmasına rağmen halkımız inancını korudu ve ibadetlerine devam ettiği"* ifadeleri yer almaktadır. Yine ilerleyen bölümlerde, 1920 yılında Militan Ateistler Birliği'nin din karşıtı bir kampanya başlattığı, Arapça kitapların yakılarak yok edildiği, Arap alfabesinin

Sovyet iktidarı döneminde kaldırıldığı, Sovyetler Birliği'ne bağlı Türk devletleri Latin alfabesini kullanmaya başladığında ise Türk dili konuşan cumhuriyetlerle Türkiye'nin iletişimi koparmak için Kiril alfabesine geçişin zorunlu kıldığı vurgulanmaktadır. Bu söylemlerle de hem ortak din görünür kılınmakta hem de Türkiye ile diğer topluluklar arasındaki ortak kimliğe vurgu yapılmaktadır.

Sonuç olarak TRT Avaz'ın yayın akışında bu tür İslami içerikli program ve belgesellere de yer verilerek Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki 'ortak din'in de görünür kılınmasının amaçladığı anlaşılmaktadır. Yine Amet Yesevi ve Mevlâna gibi Türk-İslam tarihinin önemli şahsiyetleri öne çıkararak ortak tarihe de vurgu yapılmaktadır. Nitekim bu program ve belgesellerle Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya'daki topluluklar arasındaki mensubiyet bilincinin geliştirmesine önemli katkı sunulacağı kanısına varmak mümkündür.

8.3.3.3.7. Sosyal İçerikli Program ve Belgeseller

TRT Avaz'da toplam 9 adet sosyal içerikli program ve belgesel yer almaktadır. Bunlardan sadece *Vatanım Türkiye* belgeseli TRT Avaz'ın özel içeriğiyken, diğer program ve belgesellerin ise TRT'nin farklı kanalları için üretildiği anlaşılmaktadır. *Göçle Giden, Göle Gelen* daha önce TRT Türk, *Dr. Yerebakan ile Hayatın Ritmi* daha önce TRT 1, *Reçetesiz Hayat* ise daha önce TRT Haber kanalında yayınlanmıştır. Öte yandan *Afgan Kömürü, Şehirler ve Hayatlar, Hastane İstanbul* ve *Savunma Sanatları* daha önce TRT Belgesel'de izleyici karşısına çıkmıştır. Son olarak *Sağlık Elçileri* belgeseli ise TRT TV. Dairesi başkanlığı tarafından hazırlatılmıştır.

Vatanım Türkiye

Toplam 21 bölümden oluşan *Vatanım Türkiye* belgeseli, TRT Avaz tarafından Film Gibi Yapım adlı yapım şirketine hazırlatılmıştır. Belgesel, 7 Ocak Salı günü saat 20:00'da son bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Aynı günün yayın akışında saat 00:00'da ise tekrar bölümü yayınlanmıştır. Yaklaşık 30 dakikalık bölümlerden oluşan belgeselin tanıtımında, *"komşu coğrafyalarda yaşayan Türkler, zaman zaman baskıdan, zulümden kaçarak Anadolu'ya sığındı. Türkiye Cumhuriyeti onlara kucak açtı. Onlar da var güçleriyle çalıştı ve bu sevgiyi karşılıksız bırakmadılar. Hayatın her alanında başarılı*

oldular ve Türkiye'ye hizmet ettiler" ifadeleri yer almaktadır. Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere belgeselde, baskı ve zulümlerden kaçarak Türkiye'ye sığınan insanların hikâyelerinin yanında, Türkiye'nin de 'soydaş'larına kucak açma hikâyesi anlatılmaktadır. Türkiye, kendisine sığınan insanlara ev ve işe veren, onların bilimde, sanatta, sporda büyük başarılara imza atmasına olanak tanıyan bir ülke şeklinde sunulmaktadır. Baskı ve zulüm uygulayan otorite ise kimi zaman Çin kimi zaman ise Sovyet Rusya'dır.

Belgeselin kahramanlarının ve ailelerinin Türkiye'ye göç etmek istemelerinin, Türkiye'yi 'vatan'ları olarak kabul etmelerinin nedeni, genellikle ortak etnik ve dini kimlikle açıklanmaktadır. Bu noktada belgeselde milliyetçi söylem ve simgelere de sıkça rastlanılmaktadır. Örneğin belgeselin giriş jeneriğinde hikâyeleri anlatılan kahramanların kolajlanmış görüntülerinin yanı sıra dalgalanan bir Türk bayrağı görseli kullanılmaktadır. Jeneriğin müziği ise Nogay Türkü halk müziği sanatçısı Arslanbek Sultanbekov'a ait olan ve günümüzde özellikle milliyetçiler tarafından özümsenen Dombra'dır.

Şekil 47: Vatanım Türkiye Belgeselinin Giriş Jeneriğinden Bir Görüntü

*Vatanım Türkiye'*nin 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında yayınlanan tek bölümü olan 21. bölümde, Akademisyen Doç. Dr. Meryem Hakim'in hikâyesi anlatılmaktadır. Belgeselin giriş bölümünde Hakim, kendisini kısaca tanıttıktan sonra, *"Anadolu yüzyıllardır büyük göçlere sahne oldu. Bulundukları topraklardaki savaşlardan kaçan, baskı ve zulüm gören yüz binlerce insan Anadolu'ya sığındı. Türkiye Cumhuriyeti onlara kucak açtı. Kimi zaman olarak ağırladı, kimi zaman yerleşmelerine izin verdi. Anadolu kültürü gelişti, zenginleşti"* sözleri duyulmaktadır. Bu sözler duyulurken de izleyici, dalgalanan bir Türk bayrağı ve göç eden insanların tarihi fotoğraflarıyla karşılaşmaktadır.

Ardından Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mehmet Barca'nın Anadolu'nun misafirperverliğine vurgu yapan benzer ifadeleri ekrana yansımaktadır. Barca, Anadolu'nun bir ana gibi kendisine sığınanlara kucak açtığını, kimseyi ırk ve din üzerinden kategorize etmediğini vurgulamaktadır. Barca'nın bu ifadelerinden sonra da Meryem Hakim'in ailesinin göç hikâyesine geçiş yapılmaktadır.

Doç. Dr. Meryem Hakim'in hikâyesinde Türklere baskı ve zulüm uygulayan, onları göçe zorlayan otorite, dönemin Çin lideri Mao Zedong'tur. Hikâye, *"Çin'de Mao'nun yönetimi ele geçirmesiyle birlikte başlayan süreçte Doğu Türkistan Kazakları, baskı ve zulme maruz kalınca Pakistan üzerinden büyük bir göç hareketi başlattılar ve Türkiye'ye gelmek istediler. Türkiye Cumhuriyeti onlara kucak açtı ve Manisa Salihli'ye yerleştirdi"* şeklinde anlatılmaktadır. Bu sözler duyulurken de Mao'nun, göç eden insanların ve ezilen çocukların görüntüleri, duygusal bir fon müziği eşliğinde ekrana yansımaktadır. Böylelikle olay dramatize edilmekte ve seyirci duygu yüklü bir atmosferin içerisine çekilerek mesajın daha fazla etki uyandırması amaçlanmaktadır.

Şekil 48: Vatanım Türkiye Belgeselinden Görüntüler

Daha önce de ifade edildiği gibi belgeselde göçmenlerin Türkiye'ye gelmek istemelerinin nedeni genellikle Türkiye ile ortak etnik ve dini kimliğe sahip olmalarına bağlanmaktadır. Bu bölümde de Meryem Hakim'in amcasının kızı Abatay Doğru, *"Bizim büyüklerimiz 'biz Türküz, Müslümanız. Onun için Türkiye'ye gelmek istiyoruz' dedikleri için Türkiye'ye gelmişler"* diyerek göçün nedenini ortak kimlikle açıklamaktadır. Benzer şekilde Meryem Hakim de dünya üzerinde Türklük ve Müslümanlık olmak üzere iki büyük kimliğin olduğunu ve bu kimliklerin, atalarının Türkiye'ye göç etmelerinde etkili olduğunu vurgulamaktadır. Hakim aynı zamanda, *"Ben*

bunu lise yıllarımda atama sordum. 'Ben sizin Türk ve Müslüman kalmanız için Türkiye'ye getirdim' dedi" ifadelerini kullanmaktadır.

Şekil 49: Vatanım Türkiye Belgeselinde Meryem Hakim İle Yapılan Röportajdan Bir Görüntü

Yine daha önce de belirtildiği gibi Türkiye, kendisine sığınanlara ev ve iş veren bir ülke olmanın yanı sıra bu inanların toplumsal hayatta çok önemli başarılara imza atmasına da vesile olan bir ülke olarak tanıtılmaktadır. 21. bölümde de Meryem Hakim'in Hacettepe Üniversitesi'nde okumasını, ardından Winconsin Üniversitesi'nde master, Bilkent Üniversitesi'nde doktora yapmasını, eğitim hayatından sonra da Türkiye'nin en seçkin üniversitelerinde tarih ve uluslararası ilişkiler dersleri vermesini sağlayan gücün Türkiye Cumhuriyeti devleti olduğu vurgulanmaktadır. Meryem Hakim, *"kısaca söylemek gerekirse eğitim sistemi olarak ben Türkiye Cumhuriyeti eğitim sisteminin bir ürünüyüm"* diyerek, bu başarısını Türkiye Cumhuriyeti'ne borçlu olduğunu aktarmaktadır.

Anlaşılacağı üzere belgeselde Türk kimliği sıklıkla öne çıkarılmakta hatta bazen bu Türklüğü yücelten milliyetçi söylemlere de rastlanılmaktadır. Örneğin Meryem Hakim'in başarılarından bahsedilirken, Hakim'in 'Kazak olduğunu hiç unutmadığı ve Türklüğü hep ön planda tuttuğu' vurgulanmaktadır. Yine belgeselde Türklüğü öne çıkaran ifadeler şunlardır;

Doç. Dr. Meryem Hakim: *"Türk dünyası alanında eğer bugüne kadar bizim öğrendiğimiz ve bizde olan kabiliyetlerle hizmet edebilirsek, bu sadece Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi'nin misyonu değil, misyonumuz bizim aslında bütün Türkiye*

Cumhuriyeti, bütün Türk dünyası… Ama lütfen Türk dünyası dediğimiz zaman sadece zihinlerdeki Avrasya bölgesindeki Türk dünyası değil de aslında bütün dünyadaki Türkleri de düşünmemiz lazım."

Dış Ses (Meryem Hakim için): *"Ömrünü Türk dünyasına, araştırmalarına, projelerine vakfeden, Türkiye ve Türk dünyası için kafa yoran, düşünen, çözümler getirmeye alışan, bütün bunlarla uğraşırken kökenlerinden gelen vatan sevgisinden, Türkiye sevdasından da vazgeçmeyen bir bilim insanı…"*

Abdurrahman Güzel (Öğrencisi): *"Ülkesine, Türkiye'ye çok bağlı. Bunu her fırsatta dile getirir. Türk olduğunu da aynı zamanda."*

Prof. Dr. Kıvılcım Özcan (Arkadaşı): "*Bence bir borç ödeme hissiyatıyla değil, bir normal ülkesini seven Türk vatandaşı ruhuyla hareket ediyor. Türk 2dünyasını, Kazak kültürünü yaymak ister. Onun için zaten bu enstitüde. Ama dediğimiz gibi vatanseverliği en yüksek noktada."*

Sema Çakıl (Öğrencisi): *"Ona göre Türklük, Türk olmak, Türk yaşamak çok güzel, çok özel bir şey. O yüzden de Türk sevgisini her şekilde görebilirsiniz onda."*

Abatay Doğru (Amca Kızı): *"Türkiye deyince kendi vatanımız geliyor her şeyden önce. Bir vatan olarak görüyoruz. Artık başka bir yeri düşünemiyoruz… Benliğimiz her şeyden önce. Türklük demek bizim benliğimizi ifade ediyor."*

Doç. Dr. Meryem Hakim: *"Hatırlıyorum benim ilk öğrendiğim şiirlerden bir tanesi 'Bayrak' şiiridir. Hala daha hatırlarım. Yani beş yaşında falandım ezberlediğimde. 'Ey mavi göklerin beyaz ve kızıl süsü, kız kardeşimin gelinliği, şehidimin son örtüsü! Işık ışık, dalga dalga bayrağım. Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım!'"*

Dış Ses: *"Orta Asya, Kafkaslar ve Balkanlar'dan Anadolu'ya göç eden ve burayı yurt belleyen Türk boylarında vatan sevgisi çok yüksek. Ve hayatlarında her şeyden önemli bir yer kaplıyor. Meryem Hakim'de de Türkiye vatan hissiyatı çok yüksek. Bunu derslerinde ve yapacağınız küçük sohbetlerde bile hemen anlayabilirsiniz."*

Abatay Doğru (Amca kızı): *"Ben okulda önde duruyordum. O çocukların saygı duruşunda, İstiklal Marşı söyleyişinde ben dayanamadım ağladım. Ben şimdi çocuğum İstiklal Marşı'nı öğreniyor. Ben de onunla beraber söylüyorum. Ve o söyledikçe ben de gururlanıyorum, duygulanıyorum yani."*

Doç. Dr. Meryem Hakim: *"Öyle bir halk ki bu; Türkiye Cumhuriyeti'ne sahip olan, O kurtuluş savaşının ruhuna sahip olan halk. Kesinlikle hiçbir şey olmayacak. Bir başka şey daha söylemek istiyorum: Bir kuzenimin biraz parası varmış. Avrupa'da yaşayan bir kuzenim. Soyuyor amcama diyor ki 'biz bunu hangi bankaya yatıralım. Avrupa'da mı yaptıralım?' Amcamın cevabı şu: 'Merkez Bankası'nın hisse senedini al. Türkiye Cumhuriyeti batmaz. Türkiye Cumhuriyeti batarsa biz de batalım.' Aynı duygu bende var."*

Doç. Dr. Meryem Hakim: *"Bu güç aslında Türkiye Cumhuriyeti'ndeki Türklerdeki, bu milletin vatandaşlarında çok güçlü bir şekilde var. Keşke bütün Türk dünyasında ve Türk dünyasının daha yeni bağımsızlığını kazanmış olan diğer toplumları da bunu öğrenmiş olsalar."*

Gerek genel formatına gerekse 21. son bölümüne bakıldığında; *Vatanım Türkiye* belgeselinin TRT Avaz'ın en önemli içeriklerinden bir tanesi olduğu net bir şekilde anlaşılmaktadır. Zira bu belgesel, kanalın yayın politikasını tam anlamıyla yansıtmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti, belgeselde baskı ve zulümlere uğrayan soydaşlarına sahip çıkan, güçlü bir devlet olarak tanıtılmaktadır. Aynı zamanda etnik kimliği öne çıkaran söylemlerle, Türkiye ile diğer Türk toplulukları arasındaki mensubiyet bilincinin geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim *Vatanım Türkiye* belgeselinin, Türkiye'nin hedef coğrafyadaki kamu diplomasisi politikalarına önemli katkı sunacağı, başka bir ifadeyle bu belgeseli izleyen insanların zihinlerinde olumlu bir Türkiye imajı oluşacağı kanısına varmak mümkündür.

Göçle Giden Göçle Gelen

Göçle Giden Göçle Gelen belgeselinde de *Vatanım Türkiye* gibi göç konusu işlenmektedir. Daha önce TRT Türk kanalında yayınlanan belgesel, TRT Avaz'da ise 8 Ocak 2020 Çarşamba günü 21:30-22:30 saatleri arasında 6. son bölümüyle ekrana

gelmiştir. Belgeselde geçen yüzyılın ortalarında İtalya, Türkiye, Yunanistan gibi Akdeniz ülkelerinden Almanya'ya çalışmak için giden göçmenler konu edilmektedir. Aynı zamanda göçün bireyler, toplumlar ve ülkeler üzerindeki etkileri irdelenmektedir. Göçmenlerle, göç üzerine çalışan bilim insanlarıyla ve göçmenlerle birlikte yaşayan Almanlarla yapılan röportajların ağırlıklı olduğu belgeselde, aynı zamanda göç temasını işleyen yazar ve şairlerin eserlerinden bölümler de ekrana getirilmektedir.

Afgan Kömürü

Afgan Kömürü belgeselinde ise Afganistan'ın kuzeyinde bulunan Tor kasabasındaki kömür madenlerinde çalışmak zorunda kalan ve yaşları 9 ila 16 arasında değişen çocukların mücadelesini anlatılmaktadır. Belgeselin yapımcı ve yönetmen koltuğunda Zeynep Keçeciler oturmaktadır. Belgeselin kahramanları ise 9 yaşındaki Şemsettin, arkadaşı Ali, Şemsettin'in ağabeyi Emin'dir. Şemsettin'in en büyük hayali okula gidebilmektir. Okul parasını biriktirebilmek için de kömür madenlerinde ağır şartlarda çalışması gerekmektedir. Ağabeyi Emin, Şemsettin'e gerekli para denkleşirse okula gönderme sözü vermiştir. Öte yandan Ali de Şemsettin'e parayı biriktirebilmesi için yardım etmektedir.

Belgeselde bir taraftan Şemsettin, Ali ve Emin gibi çocukların hayat mücadelesi ekrana getirilirken diğer taraftan da Afganistan'da yıllardır süregiden savaşın acı bilançosuna dikkat çekilmektedir.

Şehirler ve Hayatlar

Erbay Medya tarafından hazırlanan ve daha önce TRT Belgesel kanalında izleyici karşısına çıkan *Şehirler ve Hayatlar* belgeseli ise TRT Avaz'da pazar günleri saat 07:15'te ekrana gelmiştir. Aynı günün yayın akışında saat 03:15'te de tekrar bölümü gösterilmiştir. Yaklaşık 45 dakikalık 7 bölümden oluşan belgeselin, her bölümünde seyahat etmeyi seven farklı bir kişi, dünyanın herhangi bir köşesindeki bir şehirde kendisini ağırlayan aileyle bir hafta geçirmektedir. Kahraman, bir taraftan şehrin ve ailenin kültürünü deneyimlerken diğer taraftan ise ailenin yaşamında gözlemlediği zorlukları hafifletmek için çeşitli fikirler geliştirmektedir.

Hastane İstanbul

Bir diğer TRT Belgesel kanalı için üretilmiş içerik olan *Hastane İstanbul* ise TRT Avaz'da pazartesi günleri 21:30-22:30 saatleri arasında yeni bölümleriyle, salı günleri 12:00-13:00 arasında ve cumartesi günleri 13:30-14:30 saatleri arasında ise tekrar bölümleriyle ekrana gelmektedir. İstanbul'da, Dr. Siyami Ersek Göğüs Kalp ve Damar Cerrahisi Eğitim ve Araştırma Hastanesi'nde çekilen ve 13 bölümden oluşan belgeselde, doktorların hastaları iyileştirmek için verdikleri mücadele işlenmektedir. Belgeselde doktorların stresli bir iş yapmalarına rağmen özveriyi ve hastalara karşı hoşgörüyü elden bırakmadıklarına sıkça dikkat çekilmektedir.

Savunma Sanatları

Yine *Savunma Sanatları* belgeselinin de TRT Belgesel kanalı için üretilmiş bir içerik olduğu görülmektedir. 21 Ocak Salı günü saat 21:30'da ilk bölümüyle izleyici ile buluşan belgesel, çalışma sınırları içerisindeki 21 Ocak'tan sonraki salı günleri de yine aynı saatte ekrana gelmiştir. Yaklaşık 1 saatlik bölümlerden oluşan belgeselin kahramanı, kendisini dövüş sanatlarına adamış, profesyonel güvenlik uzmanı ve kişisel spor eğitmeni Nehar Eren'dir. Belgeselde Nehar Eren'in, dövüş sporlarının ruhunu anlamak için bu sporların ana vatanlarına gitmesi ve buralarda tanınan ustalardan eğitim alması serüveni işlemektedir.

Dr. Yerebakan İle Hayatın Ritmi

Daha önce TRT 1'de izleyici ile buluşan *Dr. Yerebakan ile Hayatın Ritmi* programı ise, TRT Avaz ekranlarında 17 Ocak 2020'ye kadar hafta içi her gün 07:30-07:35, 17 Ocak'tan sonra ise hafta içi her gün 06:00-06:10 saatlerinde başlamış ve yaklaşık 90 dakika sonra sona ermiştir. Yeni bölümlerin tekrarları da aynı günün yayın akışında saat 01:00'da ekrana gelmiştir. Doç. Dr. Halit Yerebakan'ın sunduğu programda, uzman konuklar ve hasta hikâyeleri eşliğinde hastalıklar, sağlık ve sağlıklı yaşama dair çeşitli konular işlenmektedir. Programda aynı zamanda Türkiye'nin, sağlık alanında büyük bir gelişme kaydettiği, bölgede ve dünyada önemli bir noktaya geldiği savı da işlenmektedir ("TRT'den yeni program! Sunucusu bakın kim?", 2019).

Reçetesiz Hayat

TRT Avaz'daki bir diğer sağlık programı olan *Reçetesiz Hayat* ise 6-10 Ocak 2020 tarihleri arasında saat 16:00'da ekran gelmiştir. Daha önce TRT Haber'de yayınlan ve yaklaşık 30 dakikalık bölümlerden oluşan programda; Dr. Yasemin Bradley hem Anadolu'da şehir şehir gezerek uzun ve kaliteli yaşam süren yaşlıların sağlıklı yaşamlarının sırlarını ekrana getirmekte, hem de doğal ve sağlıklı yaşam konusunda yaptığı bilimsel çalışmaları izleyici ile paylaşmaktadır.

Sağlık Elçileri

Son olarak 13 bölümden oluşan ve 15 Ocak 2020 Çarşamba günü saat 00:50'de son bölümüyle seyirci karşısına çıkan *Sağlık Elçileri* belgeselinde ise Türk doktorların, Sağlık Haftaları Projesi kapsamında Asya, Afrika ve Balkanlar'da gittikleri ülkelerdeki faaliyetleri ekrana taşınmaktadır. Belgeselde Türk doktorlar için, 'umudun elçileri' gibi nitelendirmeler kullanılmakta ve doktorların gittikleri ülkelerde on binlerce hastaya şifa dağıttıkları vurgulanmaktadır. Aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti devletinin son yıllarda bölgede ve dünyada sağlık alanında önemli bir aşama kaydettiği, hatta dünyada model ülke konumuna geldiği savı ortaya atılmaktadır. Yine Türkiye; dil, din, ırk, mezhep farklılığı gözetmeksizin yardıma muhtaç, mazlum insanlara el uzatan bir ülke olarak tanıtılmaktadır.

Belgeselin çalışma sınırları içerisinde yayınlanan tek bölümü olan 13. bölümün çekimleri, Suriye'nin kuzeyinde yer alan Cerablus şehrinde yapılmıştır. Bölümün başında dış ses tarafından Suriye hakkında bilgiler verilmekte ve 2010 yılında başlayan iç savaşının bilançosu anlatılmaktadır. Seyirci bir taraftan Suriye'nin geleceğinin hala belirsizliğini koruduğu yönündeki sözleri dinlerden diğer taraftan ise harabe binaların, yardıma muhtaç insanların ve çocukların görüntüleriyle karşılaşmaktadır. Ardından da Türkiye'nin Fırat Kalkanı operasyonuyla Cerablus'taki 'DEAŞ' kontrolüne son verdiği anlatılmaktadır. Bu operasyonun 'ulusal güvenlik' nedeniyle yapıldığı da vurgulanarak, Türkiye'nin Cerablus'taki kontrolü meşrulaştırılmaktadır. Ve operasyonla birlikte Cerablus'un normalleşmeye başladığı, savaş nedeniyle göç eden insanların topraklarına tekrar dönmeye başladıkları vurgulanmaktadır.

Türk doktorların Cerablus'taki faaliyetleri anlatılmadan önce, Türkiye'nin bölgedeki çalışmaları ekrana taşınmaktadır. Örneğin Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın emriyle Türkiye tarafından eğitilen 500 Suriyeli polisin görevlerine başladıkları, bu polislerin asayişten terörle mücadeleye kadar hayatın her alanından sorumlu olduklarına vurgu yapılmaktadır. Yine Türkiye'nin bölgeye gıda, sağlık, eğitim gibi alanlarda yardımlar yaptığı anlatılmaktadır. Örneğin bombayla yıkılan bir okulun Keçiören Belediyesi tarafından restore edildiği bilgisi, ders işleyen ve eğlenen çocukların görüntüleri kullanılarak ekrana taşınmaktadır.

Şekil 50: Sağlık Elçileri Belgeselinin 13. Bölümünden Bir Görüntü

Aynı zamanda bölge halkıyla yapılan röportajlarla da Türkiye'nin yardımları öne çıkarılmaktadır. Örneğin Tacettin Mahdun Mestan isimli Suriyeli vatandaş, Cerablus'un tekrar çok güzel olduğunu, Türkiye'nin bölgede hastaneler açtığını ve hayatı normale döndürdüğünü anlatmaktadır. Yine Muttarip Gevheri isimli bir esnaf da savaş çıkınca ailesiyle birlikte Türkiye'ye gittiğini, çocuklarının Türkiye'de üniversite okuduğunu, Türkiye'nin Cerablus'u 'güvenli bölge' haline getirmesiyle birlikte de tekrar toprağına döndüğünü aktarmaktadır.

Belgeselin ilerleyen bölümlerinde Cerablus Hastanesinde yapılan çekimler ekrana taşınmaktadır. Bu bölümde hastanenin Türkiye tarafından açıldığı ve bütün laboratuvar işlemlerini yerine getirebilecek kapasitede olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda çocuk kliniğinden ve doğumhaneden görüntüler de izleyiciye sunulmaktadır. Yine bu bölümde de çeşitli örnekler üzerinden Suriyeli vatandaşların Türkiye'ye karşı büyük bir sevgi ve minnet duydukları vurgusu yapılmaktadır. Örneğin doğumhane çekimleri sırasında Meryem Havvanur adlı Suriyeli kadının, bir kız çocuğu dünyaya getirdiği ve

ailenin çocuğun ismini Emine Erdoğan koyduğu aktarılmaktadır. Bebeğin babası *"bebeğimiz burada sağlıklı bir şekilde dünyaya geldi. Adını da Emine Erdoğan koyduk. Biz Türkiye'ye ve Türklere her zaman çok dua ediyoruz"* ifadelerini kullanmaktadır. Bu sırada izleyici, bebeğin battaniyesine asılı Türk bayraklı bir aksesuar ile karşılaşmaktadır.

Şekil 51: Sağlık Elçileri Belgeselinin 13. Bölümünden Bir Görüntü 2

Belgeselde Cerablus hastanenin yanı sıra, 112 acile servis ve Ulusal Medikal Kurtarma (UMKE) ekiplerinin sahadaki görevlerinden görüntüler de ekrana yansımaktadır. Nitekim bu örnekler üzerinden Türkiye, yıllardır süren savaş koşullarında hayatta kalma mücadelesi veren sivillere el uzatan, bu insanların bölgedeki tek dayanağı olan bir ülke şeklinde sunulmaktadır.

Sonuç olarak TRT Avaz'ın Sosyal İçerikli Program ve Belgeseller kategorisinde ele alınan içerikleri içerisinde, özellikle *Vatanım Türkiye* belgeselinin önemli mesajlar taşıdığı kanısına varılmaktadır. Zira daha önce de ifade edildiği gibi, kanalın özel içeriği olan bu belgesel, hem Türk kimliği üzerinden hedef kitle ile duygusal ilişkiyi güçlendirmeyi amaçlamakta hem de Türkiye'yi bölgede ve dünyada güçlü bir devlet olarak sunmaktadır. Bunun dışında her ne kadar diğer program ve belgeseller, hedef coğrafya gözetilerek hazırlanmamış olsa da bunlar içerisinde özellikle sağlık içerikli programları ve belgesellerin, Türkiye'nin imajına olumlu katkılar sunacakları aşikardır. Zira bu program ve belgesellerle, Türkiye'nin sağlık teknolojilerinde de gelişmiş, dünyada söz sahibi olan ve bu imkânlarını bölgedeki mazlum insanlar için kullanan bir ülke olduğu algısı oluşturulmaktadır. Diğer taraftan *Afgan Kömürü, Savunma Sanatları*

ve *Şehirler ve Hayatlar* belgesellerinin ise Türkiye'nin kamu diplomasisi politikasına hizmet edecek içerikler olmadığı da anlaşılmaktadır.

8.3.3.3.8. Eğlence/Müzik Programları

TRT Avaz'ın 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasındaki yayın akışında, Eğlence/Müzik kategorisinde sınıflandırılabilecek toplam 16 adet içerik bulunmaktadır. Bunlardan *Benim Bir Günüm,* kanala özel hazırlanmış bir programken diğer programların ise daha önce TRT 1, TRT 2 ve TRT Müzik kanallarında yayınlandığı anlaşılmaktadır. *Ailem, Odam ve Ben, Rastgele, 3'Te 3 Bir Zamanlar* ve *Misafirim Var* programları daha önce TRT 1; *Aramızda Müzik Var, Dünya Müzik Gelenekleri* ve *Opera Dünyası* programları daha önce TRT 2; *Albümlerden, Müzik Mutfağı, Yüksek Performans, Klipark, Yaylamın Dili, Kerkük Türküleri, Binbir Renk* ve *Melodika* programları ise daha önce TRT Müzik kanalında izleyici karşısına çıkmıştır.

Benim Bir Günüm

30'ar dakikalık toplam 13 bölümden oluşan *Benim Bir Günüm* programı, 24 Ocak Cuma günü saat 14:00'da 13., 31 Ocak Cuma günü saat 14:00'da ise 8. bölümüyle yayınlanmıştır. Aynı günlerin yayın akışında saat 00:30'da da programın tekrar bölümleri yer almıştır. Rusya, Türkiye ve Almanya ortaklı Nod Media şirketi tarafından hazırlanan programın her bölümünde farklı bir ünlü, konuk alınmakta ve bu ünlünün bir gününün nasıl geçtiği, iş ve sosyal hayatındaki değişimleri ve aktiviteleri ekrana taşınmaktadır ("Benim Bir Günüm", y.y.).

Rastgele

ARC Film tarafından daha önce TRT 1 kanalı için hazırlanan *Rastgele* isimli yarışma programı ise TRT Avaz'da 3 Şubat 2020 Pazartesi günü saat 14:00'da ilk bölümüyle izleyici karşısına çıkmıştır. Program 6 Şubat 2020 tarihine kadarki diğer günlerde de aynı saatte yayınlanmıştır. Sunuculuğunu Şoray Uzun'un üstlendiği programda dört yarışmacı, fiziki beceri ya da bilgi seviyesinin aksine tamamen şansa dayalı, aksiyon ve eğlence dolu oyunları tamamlayarak finale kalmaya ve ardından da 50.000 TL'lik para ödülünü almaya çalışmaktadır.

3’Te 3 Bir Zamanlar

Toplam 13 bölümden oluşan ve TRT Avaz’da 13 Ocak-2 Şubat 2020 tarihleri arasında her gün saat 14:30’da yeni ve tekrar bölümleriyle yayınlanan *3’Te 3 Bir Zamanlar* programı da daha önce TRT 1 kanalı için hazırlanmış bir yarışma programıdır. Oyuncu Emre Altuğ’un sunduğu program, *3’Te 3 Tarih* programı ile hemen hemen aynı formattadır. Ancak bu programda yorumcu yerine her bölümde sanat, siyaset veya spor dünyasından tanınmış isim konuk edilmekte, bu isimler de yarışmacılara destek olmaktadır. Seyircilerin, yarışmacıların ve konukların eski moda kıyafetlerle katıldığı yarışmada, eskiye yönelik eğlenceli sorular sorulmakta ve yarışmacılar 1.000.000 liralık büyük ödüle ulaşmaya çalışmaktadırlar.

Misafirim Var

Bir diğer TRT 1 programı olan *Misafirim Var* ise TRT Avaz’ın hafta içi her gün sabah kuşağında yayınlanmaktadır. Office Dreams Prodiction tarafından hazırlanan ve 135 bölüm yayınlanan programın her bölümünde Sunucu Nermin Gül, farklı bir eve konuk olmaktadır ve bu evlerde, misafirlerine lezzetli yemekler yapmak isteyen ev sahipleriyle mutfağa girerek çeşitli tarifler hazırlamaktadır. Programda günümüz yemeklerinin yanı sıra yöresel yemekler de çok sık yapılmakta ve Türkiye’nin örf, adet, gelenek ve göreneklerine vurgu yapılmaktadır.

Ailem, Odam, Ben

Yine daha önce TRT 1 ekranlarında izleyici karşısına çıkan SHL Prodüksiyon’un hazırladığı *Ailem, Odam ve Ben* programı, yaklaşık 1 saatlik bölümlerden oluşmakta ve TRT Avaz’da hafta içi her gün saat 09:00’da yeni bölümleriyle yayınlanmaktadır. Program, aynı günün yayın akışında saat 03:00’da da tekrar bölümüyle ekranda yer almaktadır. Sunucu Pedagog Gözde Erdoğan, programa başvuran ailelerin evlerine konuk olmakta ve bir taraftan bir mimar ve bir ressam ile birlikte çocukların hayallerindeki odalara kavuşmaları için kolları sıvamakta, diğer taraftan ise aile ile çocuk arasındaki sağlıklı iletişimin nasıl sağlanacağına dair bilgiler paylaşmaktadır.

Albümlerden

TRT Müzik kanalının içeriği olan *Albümlerden* isimli program ise TRT Avaz'da 2 Şubat 2020 Pazar günü saat 22:00'da yayınlanmıştır. Yaklaşık bir saat süren programda, eski veya yeni çeşitli Türkçe şarkılar yer almaktadır.

Klipark

Yine daha önce TRT Müzik kanalında izleyici karşısına çıkan ve her cumartesi saat 14:00 ya da 14:30'da TRT Avaz'da yayınlanan *Klipark* isimli program da Albümlerden programıyla aynı formattadır.

Müzik Mutfağı

Sunuculuğunu Türk pop müzik şarkıcısı Yusuf Güney'in yaptığı *Müzik Mutfağı* programı ise toplam 13 bölümden oluşmaktadır. TRT Avaz'da 8-15-22-29 Ocak Çarşamba günleri saat 14:00'da ekrana gelen program, aynı günlerin yayın akışında saat 00:30'da da tekrar bölümleriyle izleyici karşısına çıkmıştır. Güney, programında ağırladığı konuklarla hem yemekler yapmakta hem de şarkılar söylemektedir.

Yüksek Performans

Yüksek Performans programı ise 7 Ocak Salı günü saat 14:30'da, 14-21-28 Ocak Salı günleri ise 14:00'da yeni bölümleriyle ekrana gelmiştir. Aynı günlerin yayın akışında saat 00:00 ya da 00:30'da ise programın tekrar bölümleri verilmiştir. Programın her bölümünde Türkiye'nin tanınmış farkı bir sanatçısı canlı performansla şarkılarını seslendirmektedir.

Yaylamın Dili

Toplam 13 bölümden oluşan ve 10-17 Ocak Cuma günleri saat 14:00'da 12. ve 13. yeni bölümleriyle, aynı günlerin yayın akışında saat 00:30'da ise tekrar bölümleriyle ekrana gelen *Yaylamın Dili* programı da yine TRT Müzik kanalına ait bir içeriktir. Karadeniz yaylalarında çekilen programda, bir taraftan Karadenizli farklı sanatçılarla

röportajlar gerçekleştirilirken diğer taraftan ise yörenin şarkılarına, türkülerine, halk oyunlarına, ağıtlarına ve hikâyelerine yer verilmekte, doğal güzellikleri gösterilmektedir.

Kerkük Türküleri

Kerkük Türküleri programı ise 27 Ocak 2020 Pazartesi günü saat 14:00'da yeni bölümüyle, aynı günün yayın akışında saat 00:30'da ise tekrar bölümüyle ekrana gelmiştir. Yaklaşık 30 dakika süren programda, Kerküklü sanatçılar, Kerkük'ün tarihi mekânlarının önünde yöresel kıyafetlerle, Türküler söylemektedirler.

Binbir Renk

Trt Avaz'da 9 Ocak 2020 Perşembe günü saat 14:30'da, 16-23-30 Ocak Perşembe günleri ise saat 14:00'da yeni bölümleriyle, aynı günlerin yayın akışında saat 00:30'da ise tekrar bölümleriyle yayınlanan *Binbir Renk* programında ise kimi zaman Avrupa'dan kimi zaman ise Türk Cumhuriyetlerinden klipler ekrana gelmektedir.

Melodika

Yine bir TRT Müzik içeriği olan *Melodika* programı ise TRT Avaz'da 6 Ocak 2020 Pazartesi günü 14:30'da, 13 ve 20 Ocak 2020 Pazartesi tarihlerinde ise 14:00'da yeni bölümleriyle ekrana gelmiştir. Aynı günlerin yayın akışında saat 00:30'da da programın tekrarı verilmiştir. 30'ar dakikalık toplam 13 bölümden oluşan program, Endonezya'da çekilmiştir. Endonezyalı şarkıcı Leyla Ali ve kardeşi Ali Muhammed Ali'nin sunuculuğunu yaptığı programda hem dünya müzikleri ekrana getirilmekte hem de Endonezya'nın tarihi ve doğal güzelliklerine yer verilmektedir.

Aramızda Müzik Var

Müzisyen Fuat Güner'in hazırlayıp sunduğu *Aramızda Müzik Var* programı ise TRT Avaz'da pazar günleri saat 13:30'da yayınlanmaktadır. Yaklaşık 40 dakikalık bölümlerden oluşan programda Fuat Güner, bir taraftan dünyaca ünlü müzisyenlerin yayına giderek onlarla müzik, kültür ve sanat üzerine sohbet ederken, diğer taraftan da gittikleri ülkelerle ilgili bilgiler paylaşmaktadır.

Dünya Müzik Gelenekleri

Yaklaşık 15'er dakikalık toplam 13 bölümden oluşan *Dünya Müzik Gelenekleri* programı da bir TRT 2 içeriğidir. Programda farklı ülkelerin tarihsel derinliği olan geleneksel müzik türleri, bu gelenekleri aslına uygun yaşatan bölgenin sanatçı ve müzik grupları üzerinden ekrana getirilmektedir. Program TRT Avaz'da genellikle pazar günleri saat 14:10'da yeni bölümleriyle ekrana gelse de yayın akışında düzenli bir yere sahip değildir. Kimi zaman hafta içi 16:15'te de yeni bölümleri gösterilmiştir. 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında programın 1, 2, 3, 4, 12 ve 13. bölümleri ekrana gelmiştir.

Opera Dünyası

TRT Avaz'da pazar günleri saat 08:30'da yeni bölümleriyle, aynı günü yayın akışında saat 23:00 ya da 00:30'da da tekrar bölümleriyle yayınlanan belgesel, 30'ar dakikalık toplam 30 bölümden oluşmaktadır. Devlet Opera ve Bale Genel Müdürü, tenor Murat Karahan'ın danışmanlığında hazırlanan belgeselde, opera temsilleri, opera sanatçılarının meslek hayatlarından ayrıntılar, opera sanatına dair bilgiler ve haberler ekrana taşınmaktadır ("Opera Dünyası", y.y.).

Sonuç olarak TRT Avaz'ın Eğlence/Müzik kategorisi başlığı altında ele alınan programlarının genel formatlarına bakıldığında, sadece *Benim Bir Günüm* adlı programın hedef coğrafya gözetilerek hazırlandığı anlaşılmaktadır. Bu programda Türk Cumhuriyetleri'ndeki ünlü isimler konuk alınmakta ve bu isimlerle yapılan sohbetlerde Türkiye ile bu ülkelerin kültürel benzerlikleri de öne çıkmaktadır. Öte yandan *Binbir Renk* ve *Kerkük Türküleri* programlarının ise kısıtlı da olsa Türkiye ile dış Türkler arasındaki müzik benzerliğine vurgu yapacak içerikler oldukları anlaşılmaktadır. Son olarak *Yaylamın Dili* programı, Karadeniz kültürünü tanıtması açısından önem taşırken diğer içeriklerin ise Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki ortak kimliği öne çıkaracak ya da Türkiye'nin imajına olumlu katkılar sunacak mesajları taşımaktan yoksun oldukları kanısına varılmaktadır.

8.3.3.4. TRT Avaz ve 'Dilde, Fikirde, İşte Birlik'

Daha önce de ifade edildiği gibi; ortak dil, din, kültür, tarih, soy miti gibi öğelerden birkaçı ya da tamamını bünyesinde barındıran, özel bir toprak parçasıyla bağı bulunan ve mensubiyet bilinci taşıyan topluluklar, tek bir millet olarak kabul edilmektedir. Milliyetçilik ideolojisinin söylemleri de temelde bu argümanlar üzerine inşa edilmektedir. Örneğin Türk milliyetçiliğinin ideoloğu olarak kabul edilen Ziya Gökalp (2007, ss. 29–34), o dönemde Rusya sınırları içerisinde yaşayan Türk topluluklarından bahsederken, özellikle ortak dil, ortak tarih ve ortak kültür üzerinde durmakta ve dilde, edebiyatta, kültürde birleşmenin hedeflenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Yine İsmail Gaspıralı'nın görüşleri de bu noktada Gökalp ile benzerlik göstermektedir. Gaspıralı, Türkçenin tüm Türk toplulukları tarafından kolaylıkla anlaşılabilecek bir şekilde sadeleştirilmesi, düşünce ve iş alanlarında Türklerin birliktelik sağlayabilmesi gerektiği gibi düşüncelerini, *'dilde, fikirde, işte birlik'* sloganıyla özetlemektedir. Muharrem Ekşi (2017, s. 11) de Gaspıralı'nın, bu sloganıyla bir anlamda 100 yıl önceden günümüz Türkiye'sinin Türk dünyasına yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerinin temelini attığını ifade etmektedir. Zira Ekşi'ye göre Türklerin dilde, fikirde ve işte birlik olabilmesinin en önemli yöntemlerinden bir tanesinin kamu diplomasisi olduğu söylenebilir.

Günümüzde de yayın politikasına ve bu doğrultuda izleyici karşısına çıkardığı içeriklerine bakıldığında TRT Avaz'ın, Türk milliyetçiliği ideolojisinin söylemlerini benimsediği ve kamu diplomasisi faaliyetlerini bu söylemler çerçevesinde şekillendirdiği görülmektedir. Yayınlarında ağırlıklı olarak hedef coğrafyada yaşayan Türk topluluklar ile Türkiye'nin tek bir millet olduğuna dikkat çekilmekte ve bu topluluklar arasındaki ortak paydaların öne çıkarılması hedeflenmektedir. Hatta Gaspıralı'nın *'dilde, fikirde, işte birlik'* sloganı da kanalın yayın politikasının ana unsuru olarak karşımıza çıkmakta; yayın coğrafyasındaki Türk toplulukları arasında dil birliği, fikir birliği ve iş birliği sağlayabilmeye yönelik içerikler ekrana getirilmektedir. 2017 yılı sonu 2018 yılı başında TRT Avaz'ı yeniden yapılandırma sürecinin başladığını ve bu süreçte kanalın kimliğinin, misyonunun, vizyonunun yeniden şekillendirildiğini ifade eden Oğan (kişisel görüşme: 07.02.2020) da yapılan çalıştayda *'dilde, fikirde, işte birlik'* sloganının öne çıktığını ve böylelikle söz konusu sloganın kanalın misyonu halini aldığını söylemektedir. *"Biz şu*

anda İsmail Bey Gaspıralı'nın bundan yıllar önce ortaya koyduğu Tercüman'ın yapmaya çalıştığı şeyi yapmaya çalışıyoruz" diyen Oğan, bu amacın kendileri için bir Kızıl Elma, İsmail Gaspıralı'nın da bir idol olduğunu ifade etmektedir.

Şekil 52: 'Dilde, Fikirde, İşte Birlik' Sloganı TRT Avaz'ın Jeneriğinde de Kullanılmaktadır

Öte yandan Gökçen Oğan (Kişisel görüşme: 02.05.2019)'a göre TRT Avaz, siyasetten uzak durmak ve yayın coğrafyasındaki ülkelerin iç işlerine karışmamak koşuluyla, ortak kültürü ve ortak faaliyetleri görünür kılmayı amaçlamaktadır. Kanalın yayın politikasının Türkçülük ve Türk kimliği üzerine inşa edildiği zaman başarılı olabildiğine de dikkat çeken Oğan, şu ifadeleri kullanmaktadır;

> *Kanalın 2009 yılında kuruluş amacı ortak kültürü paylaştığımız Türk Cumhuriyetleriyle bir yayın zemini oluşturmaktı. Fakat özellikle Türkiye'de Orta Asya'ya, Türk dünyasına, Türkçülüğe ilgi duyan insanların baskı ve yönlendirmeleri, onların geri dönüşleri, bizim yayın alanında keşfettiğimiz durum bize gösterdi ki gerçekten kanal Türkçülük, Türk milliyetçiliği, Türk kimliği üzerine inşa edilmiş bir yapı olmak zorunda. Ancak o zaman başarılı oluyoruz. Burada elbette ki kültür de önemli bir faktör. Çünkü aslında bir sürü farklı tarihi olay yaşamış olabiliriz. Bir sürü farklı ideolojiye sürüklenmiş olabiliriz, Orta Asya Türk cumhuriyetleri 70 sene Sovyetler Birliği'nin çatısı altında yaşamış olabilir. Türkiye Kurtuluş Savaşı geçirmiş olabilir. Ama bunlara rağmen kültürü koruyoruz. Biz ölülerimizi aynı şekilde gömüyoruz, çocuklarımız doğduğu zaman aynı şekilde törenler yapıyoruz, düğünlerimizi aynı şekilde yapıyoruz. Yani o kültürel kodlarımız hiçbir şekilde değişmiyor. O yüzden biz hep şunu ön plana çıkardık; kanal siyasetten uzak olacak. Çünkü bu cumhuriyetler çok hassas dengeler üzerinde dış politikalarını ve iç politikalarını sürdürüyorlar. Ve sizin çok iyi niyetle yaptığını bir şey Özbekistan'da, Kazakistan'da, Kırgızistan'da,*

Azerbaycan'da başka şekilde yansıyabiliyor. Siyasetten uzak duracağız. Bu ülkelerin iç işlerine hiç karışmayacağız. Orta kültürü görünür kılacağız. "Birlikte daha güçlüyüz" diyeceğiz. Dış politikalarında attıkları güzel adımları bütün dünyaya duyuracağız. Ortak yaptığımız faaliyetleri daha görünür kılacağız. Yani Türk dünyasının görünmesini istediğimiz kısmını daha da parlatacak TRT Avaz.

8.3.3.4.1. TRT Avaz ve 'Dilde Birlik'

TRT Avaz, millet olabilmenin en önemli öğelerden bir tanesi olan dil konusu üzerinde özellikle durmakta ve yayın coğrafyasındaki Türkler arasında dil birliği sağlamayı amaçlamaktadır. TRT'nin 2009 yılındaki faaliyet raporunda da kanalın misyonu, *"…Türkiye ile diğer Türk cumhuriyetleri arasında dil ve düşünce birliği kurmaktadır"* şeklinde açıklanmaktadır (*TRT 2009 Faaliyet Raporu*, 2009, s. 39). Bir başka faaliyet raporunda da yine kanalın hedeflerinden bir tanesinin, *"Türkçenin kullanımını yaygınlaştırmak"* olduğu ifadesi yer almaktadır (*TRT 2016 Faaliyet Raporu,* 2016, s. 59). Söz konusu hedef doğrultusunda da programların, büyük ölçüde Türkiye Türkçesi ile yayınlandığı anlaşılmaktadır. 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında incelenen 107 adet içeriğin 79 tanesi Türkçe, 22 tanesi ise Rusça Altyazılı Türkçe olarak izleyici karşısına çıkmıştır. Bunun dışında sadece hafta içi her gün 16:30'dan 17:00'a kadar yayınlanan bölge dillerindeki 5'er dakikalık haber bültenlerinin ve Rusça dublajlı *Yunus Emre 'Aşkın Yolculuğu'* dizisinin bu hedefle uyuşmadığı anlaşılmıştır. Ancak kanal, her ne kadar büyük ölçüde Türkçe yayınlar yaparak dil birliğini sağlama misyonunu sürdürse de Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk toplulukların ortak iletişimin dilinin hala Rusça olduğunu göz önünde bulundurarak yeri geldiğinde Rusçanın bu gücünden de faydalanmaktadır. Gökçen Oğan (Kişisel Görüşme; 02.05.2019), *"izlenmediğiniz müddetçe siz ne yayınlarsanız yayınlayın hiçbir şey ifade etmez"* sözleriyle kanaldaki Rusça yayınların nedenini açıklamaktadır. Yine Oğan, Rusça alt yazının eleştirilebileceğini ifade etse de bu politikanın televizyonculuk açısından gerekli olduğu yönündeki tezini şöyle savunmaktadır;

Yunus Emre gibi mesaj içeren dizilerimizi Rusça seslendiriyoruz. Çünkü önemli olan en temel şey izleyiciye dokunmak. O izleyiciyi yakalamadığınız müddetçe siz neyi anlatırsanız anlatın o mesaj hanelerden içeri girmiyor. O yüzden bazı ara formüller deniyoruz. Rusça alt yazıda bu ara formüllerden bir tanesi. Çünkü şuna inanıyoruz. Kar ve zarar vardır. Dizide Rusçayı verirsin ama sonra İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler'i

yayınlarsın. Orada öyle bir mesaj verirsin ki o Rusçanın etkisini bastırır. Yani önemli olan doğru mesajı doğru zamanda her haneye ulaştırabilmek. Rusça alt yazı eleştirilebilir. Ama televizyonculuk anlamında baktığınız zaman gerekir.

Diğer taraftan Gökçen Oğan (Kişisel görüşme: 02.05.2019), Rusça yayınlarla kanalın 'dil birliği' politikasının geri plana atılmadığını savunmaktadır. Zira Oğan'a göre 24 saat yayın yapan kanalda, sadece 2 saat bu tür yayınlar yapılmaktadır. Geri kalan kısım ise Türkçe ağırlıklıdır. Ancak Oğan'ın aksine Adnan Süer (Kişisel görüşme; 05.05.2019), izlenmek amacıyla Rusça yayınlar yapılması gerektiği fikrine karşı çıkmaktadır. Kanal koordinatörlüğü görevini yürüttüğü dönemde de buna izin vermediğini söyleyen Süer, gerekirse Rusça yayın yapan ayrı bir kanal kurulmasını önermektedir[23].

8.3.3.4.2. TRT Avaz ve 'Fikirde Birlik'

TRT Avaz'ın dil birliğinin yanı sıra Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasında fikir ya da düşünce birliği sağlamayı da hedeflediği görülmektedir. Zira kanalda yayınlanan programların içeriklerinin de büyük ölçüde bu hedef çerçevesinde şekillendiği gözlemlenmektedir. Aslında TRT Avaz'ın özel içeriklerinin tümünde, Türk kimliğin öne çıkarılması da bunu net bir şekilde göstermektedir. Örneğin *Ortak Miras, Köklerin İzinde, Türkler*, *Vatanım Türkiye, Kuzey Yıldızı, Avrasya Seyir Defteri, 3. Kılıç, Merhaba, Divan-ı Hikmet Sohbetleri, Ahal Teke, İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler* gibi programlarla, Türkiye ile Türk Cumhuriyetlerinin ortak kültürün, tarihinin ve dinin görünür kılındığı görülmektedir. Böylelikle Türk kimliğine mensubiyet duygusu güçlendirilerek Türk toplulukların uluslararası meselelerde aynı hislerle hareket etmesi hedeflenmektedir. Yine haber bültenlerinde ele alınan konularla da güncel meselelerde söz konusu toplulukların aynı tavrı ortaya koyması istenmektedir. Gökçen Oğan (07.02.2020) ise kanalın 'fikir birliği' misyonunu, *"Aynı şeyleri düşünelim. Yani bir Suriye politikamız aynı olsun. Ya da bir Dağlık Karabağ meselesine, Türkiye'nin terörle mücadelesine bakışımız aynı olsun"* şeklinde özetlemektedir.

[23] *TRT*, şu sıralar *TRT Rusça* isimli bir haber kanalı kurma hazırlığı içerisindedir.

8.3.3.4.3. TRT Avaz ve 'İşte Birlik'

Nazife Güngör (2016, s. 174), kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkileri ya da toplumdaki işleyişleri incelenirken, ekonomik temelin göz ardı edilemeyeceğini söylemektedir. Zira Güngör'e göre, kitle iletişim araçları gerek ürettikleri kültür gerekse o kültür aracılığıyla aktardıkları ideoloji ile içerisinde bulundukları güç ve çıkar ilişkilerinin gelişmesine hizmet etmektedir. Bu bağlamda bakıldığında TRT Avaz'ın da Türkiye ile Orta Asya ve Kafkasya'daki Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi ve yeni iş birliği alanlarının oluşturulması noktasında (*TRT 2016 Faaliyet Raporu*, 2016, s. 59) bir misyon üstlenmeye çalıştığı görülmektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi Orta Asya ve Kafkasya, Türkiye için ekonomik anlamda da kritik bir önemdedir. Türkiye'nin zengin enerji kaynaklarına sahip olan bölge ülkeleriyle yıllık ticaret hacmi, milyar dolarlar seviyesindedir. Yine Türkiye mahreçli binlerce şirket, bu ülkelerde milyar dolarlık projeler yürütmektedir. Nitekim Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ekonomik ilişkilerin öneminin farkında olan TRT Avaz da bu doğrultuda çeşitli içerikler de üretmektedir. *Dünyaya Açılanlar* ve *Hayal Kurucular* programları, bu bakış açısıyla üretilen iki önemli örnektir. Bu iki programla hem Türkiye ile Türk Cumhuriyetleri arasındaki ortak Türk kimlik görünür kılınarak duygusal ilişkilerin, hem de iş birlikleri görünür kılınarak ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi hedeflenmektedir. Böylelikle Türkiye'nin bölgede bir cazibe merkezi haline gelebilmesine hizmet edilmektedir.

Türkiye'nin Türk Cumhuriyetleri ile ilişkilerinde duygusal bir temel olduğunu, ancak bu ülkelerle çeşitli iş birliklerinin geliştirilmediği müddetçe duygusal temelin pek bir anlam ifade etmediğini söyleyen Oğan (Kişisel Görüşme: 02.07.2020), kanalın ortak ilişkileri geliştirecek yönde içerikler ürettiğini de belirtmektedir. Oğan şunları söylemektedir;

> *Biz şuna inanıyoruz. Bizim ilişkilerimizin duygusal bir temeli var. Hepimiz Türk Dünyası ile ilgili bir sürü şey söyleyebiliriz. Oturup konuşabiliriz, konferanslar düzenleyebiliriz. Bunlar bir yere kadar. Fakat artık harekete geçme zamanı. Çünkü dünya başka bir yere eviriliyor. Siz beraber tatbikat yapamadığınız müddetçe, beraber yatırım yapamadığınız müddetçe, beraber haber-program üretemediğiniz müddetçe o duygusal*

temel çok bir şey ifade etmiyor. Artık o potansiyeli harekete geçirebilecek eylemlere ihtiyacımız var. Bu yüzden de programlarımızı buna göre belirliyoruz. Yani yatırım imkânı ne? Özbekistan'ın turizm potansiyeli ne? Kazakistan'da hangi alana yatırım yapılabilir? Dışişleri Bakanları toplandı, ne konuştu? Artık pratiğe dayalı şeyler yapmaya çalışıyoruz ve çok da ilgi görüyor. Kazakistan'da orta ölçekli işletmelerin ilgisini çekebilecek konular ne? Pamuk üretimi… Pamuk cihazlarının programını yapmamızı istediler bizden. Sağlık turizmi… Sağlık turizmine ilişkin program yapmamızı istediler. Yani asıl pratikte işe yarayabilecek, halkların faaliyette de yan yana durabileceği bir şeyler üretmek…

Öte yandan TRT Avaz'ın turizm konusunda da Türkiye'nin Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan vatandaşlar için bir cazibe merkezi haline gelebilmesi için çeşitli içerikler ürettiği görülmektedir. Zira daha önce de belirtildiği üzere kültür-tarih içerikli program ve belgesellerden dizi ve filmlere, çizgi filmlerden eğlence-müzik programlarına kadar birçok içerikte, Türkiye'nin doğal, tarihi ve kültürel güzelliklerine yer verilerek doğrudan ya da dolaylı mesajlarla ülkenin turizm potansiyeline dikkat çekilmektedir.

8.3.3.5. TRT Avaz'ın Diğer Kuruluşlarla İlişkisi ve İş Birlikleri

TRT Avaz hedef coğrafyada Türkiye adına çalışan ve kamu diplomasisi faaliyetleri yürüten; Dışişleri Bakanlığı, TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akrabalar Topluluğu Başkanlığı ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlarla ve yine Türk Cumhuriyetleri tarafından kurulan çeşitli kuruluşlarla da ilişki içerisindedir. Aslında tüm kurumların aynı amaca hizmet ettiğine işaret eden Gökçen Oğan, TRT Avaz'ın bunlarla olan iş birliğini şu sözlerle dile getirmektedir (Kişisel görüşme: 02.05.2019);

Biz ne yapıyoruz? TİKA, Yurt dışı Türkler ve Akraba Toplulukları, Yunus Emre, TÜRKSOY, Türk Akademisi, Türk Konseyi, tüm bu ülkelerde bu kurumlarla, kuruluşlarla birincisi sözleşmeler, protokoller imzalamaya çalışıyoruz. Onların her faaliyetini takip ediyoruz. Onlarla ortak projeler gerçekleştiriyoruz ve aslında kendi yaptığımız bir birimlik işin etkisini beş birime çıkarmaya çalışıyoruz. Çünkü aynı işi farklı kurumların cılız yapmasından ziyade tek bir işi iş birliği halinde çok daha etkili bir şekilde yapabileceğimizi gördük. Mesela TÜRKSOY, Türk Dünyası Kültür Başkenti törenleri yapıyor. Oturdu bu. TRT AVAZ da bunu yayınlıyor ve 250 milyona ulaştırıyor. Türk dünyasının tamamına ulaştırıyor. O yüzden bunlarla ilişki bizim en önemli işlerimizden bir tanesi. TRT AVAZ kurulduğu günden beridir

bunu yapıyor ve bence ilerleyen dönemde daha da etkili bir şekilde yapmaya devam edecek.

Yine Oğan (Kişisel Görüşme, 07:02:2020), TRT Avaz'ın iş birliği yaptığı kurumların başında Dışişleri Bakanlığı'nın geldiğini ve yaptıkları her işte Dışişleri Bakanlığı'nın şemsiyesini aradıklarını ifade ederek şunları söylemektedir;

Yaptığımız her işle ilgili Dışişleri Bakanlığı'nın Enformasyon Dairesini ve ilgili Büyükelçilikleri mutlaka bilgilendiriyoruz. Hatta yayın coğrafyamızda olan ülkelerde Türkiye Cumhuriyeti'nin büyükelçileri bizim bazen bir evrak teslimi, başvuru yapılması ya da bir programımızın lansmanının yapılması hususlarında bile bize yardımcı olabiliyorlar. Yani Dışişleri Bakanlığımıza bağlı büyükelçilikleri de kendi temsilciliğimiz gibi kullandığımız dönemler olabiliyor. Onlar da bizden gerektiğinde bazı şeyler talep ediyorlar. O yüzden Dışişleri Bakanlığı en önemli partnerimiz.

Gökçen Oğan (Kişisel Görüşme, 07:02:2020), TRT Avaz'ın son dönemlerde Türk Konseyi'yle de ilişkilerinin öne çıktığının altını çizmektedir. Türk Konseyi'nin, kanalın yayın coğrafyasındaki ülkelerin ilişkilerin kurumsallaşmasına vesile olduğunu ve TRT Avaz'ı Türk dünyasının kanalı olarak kullandığını belirten Oğan, şunları ifade etmektedir;

Bence yaptıkları en önemli işlerinden bir tanesi TRT Avaz'ı Türk dünyasının televizyonu olarak kullanmaya başlamak. Biz neredeyse Türkiye'nin Türk dünyası medya iş birliğindeki temsilcisi konumundayız. Türk Konseyi ülkelerinin liderler zirvesinin iki sonuç bildirgesinde de TRT Avaz ile ilgili karar çıktı. TRT Avaz'ın çalışmalarının desteklenmesi, TRT Avaz Formu düzenlenmesi gibi altı tane liderin imzasının bulunduğu sonuç bildirgesinde TRT Avaz'ın isminin geçtiği maddeler var. Bu çok önemli bir şey. Onlarla ortak projeler gerçekleştiriyoruz. Medya istişare toplantıları düzenliyoruz. Yani Türk Konseyi'nin medya iş birliğinde TRT Avaz öncü rol oynuyor, Türk dünyasının kanalı olarak. Biliyorsunuz Türk Konseyi daha önce ortak bir televizyon kanalı kurma konusunda karar almıştır. Fakat biz hep şuna itiraz ettik; TRT Avaz gibi bir kanal varken yeni bir ortak kanal kurmanıza gerek yok. 'TRT Avaz'ı güçlendirelim' dedik. Şu anda o yola girmiş durumdayız. En son TRT Avaz 2018'in sonunda Türk dünyasının medya temsilcilerini Ankara'da bir araya getirdi ve bir istişare kurulu kurdu. Bu istişare kurulunda 'ortak ne yapabiliriz', 'daha fazla hangi projelerde ilerleyebiliriz' konusunda görüş alışverişinde bulunuldu. Türk Konseyi de bize katıldı. Ona istinaden bir ortak FTP adresi oluşturduk. Program değişimleri yapıyoruz. Her ülkenin televizyon kanallarıyla protokoller imzalıyoruz. Yani buradan önemli bir yol açıldı. O yol üzerinden TRT Avaz ilerliyor.

Öte yandan Oğan (Kişisel Görüşme, 07:02:2020), TÜRKSOY ile de yakın iş birliği içerisinde olduklarını dile getirmekte, iki kurumun ortak Nevruz kutlamalarından belgesel çekimlerine kadar birçok konuda sürekli iletişim halinde olduğunu belirtmektedir. Bunların dışında Türk Akademisi, Türk Kültür ve Miras Vakfı gibi kuruluşların faaliyetlerine de kanalda yer verildiğini ifade eden Oğan, kanalın bu noktadaki rolünü kısaca *"Türk dünyası çalışan herkesle mutlaka bir iletişim platformumuz var"* şeklinde özetlemektedir.

SONUÇ

Bu çalışmada TRT Avaz kanalı, kamu diplomasisi ve milliyetçilik bağlamında ele alınmış; kanalın, hedef coğrafyaya yönelik yayınlarını milliyetçi söylemler üzerine nasıl inşa ettiği ve Türkiye'nin kamu diplomasisi faaliyetlerinde nasıl bir rol üstlendiği sorularına yanıt aranmıştır. Çalışmanın birinci bölümünü ideoloji, milliyetçilik ve Türk milliyetçiliği ideolojisi, ikinci bölümünü ise algı yönetimi, propaganda, kamu diplomasisi ve medya gibi konular oluşturmuştur. Son bölümde ise tezin birinci ve ikinci bölümünde üzerinde durulan yaklaşımlar çerçevesinde, kanalın yayın politikası ve 6 Ocak-6 Şubat 2020 tarihleri arasında yaptığı yayınlar incelenmiştir.

Bir aylık süre içerisinde yayınlanan toplam 107 adet içerik; Kültür/Tarih, Haber, Drama, Çocuk, Ekonomi/Bilim/Teknoloji, Dini, Sosyal İçerikli ve Eğlence/Müzik olmak üzere toplam 8 kategori altında sınıflandırılmıştır. Bu içeriklerin 39 tanesi Kültür/Tarih, 18 tanesi Drama, 9 tanesi Sosyal İçerikli, 16 tanesi Eğlence/Müzik, 9 tanesi Haber, 8 tanesi Çocuk, 5 tanesi Dini, 3 tanesin ise Ekonomi/Bilim/Teknoloji kategorisindedir. Yine 107 adet içerik içerisinde; 32 tanesi TRT Avaz'ın özel içeriği; bunların da 17 tanesi Kültür/Tarih, 9 tanesi Haber, 2 tanesi Ekonomi/Bilim/Teknoloji, 2 tanesi Dini, 1 tanesi Sosyal İçerikli ve 1 tanesi de Eğlence/Müzik kategorisinde yer alabilecek türde içeriklerdir. Kanalın Drama ve Çocuk kategorilerine yönelik herhangi bir özel içeriği bulunmazken, daha çok kültür ve tarih içerikli yayınların yapıldığı anlaşılmıştır. Bu yayınların birçoğunda da ortak dil, tarih, din, kültür vb. öğeler üzerinden Türk kimliğini öne çıkaran mesajlar yer almıştır. Aynı zamanda bu mesajlara TRT Avaz'ın özel içeriklerinin neredeyse tamamında rastlanılmıştır. Böylelikle Türk kimliğine olan mensubiyet bilincinin artması; Türkiye ile hedef coğrafya arasında bu kimlik üzerinden duygusal ilişkilerin gelişmesi amaçlanmıştır.

Yayınların çoğunlukla Kültür/Tarih program ve belgeselleri üzerine yoğunlaşması, TRT Avaz'ın kuruluş vizyon ve misyonuna uygun bir yayın politikası izlediğini açıkça ortaya koymaktadır. Bunun dışında içeriklerin yaklaşık %30'u kanalın özgün içeriği olmasına karşın, TRT'nin diğer üniteleri için hazırlanıp ortak dil, din, tarih ve kültüre işaret eden birçok program, belgesel, dizi ve çizgi filmin de ekranda yer bulduğu anlaşılmaktadır. Televizyona yönelik içerik üretmenin maliyetinin yüksek olduğu göz

önünde bulundurulduğunda %30 iyi bir rakamdır. Ancak kanalın işlevselliği açısından ilerleyen süreçte daha çok özgün içerik üretmesi de büyük bir önem taşımaktadır.

Diğer taraftan TRT Avaz, özellikle ekrana getirdiği haberlerde, Türkiye'nin bölgesel ve küresel meselelerdeki tavrını hedef coğrafyaya anlatmaya ve böylelikle bu meselelerde Türkiye adına bir kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Bunun dışında *Kırıntılar* ve *Kardeşim İçin Der'a* filmlerinin de temelde bu amaca hizmet ettiği anlaşılmıştır. *Dünyaya Açılanlar* ve *Hayal Kurucular* adlı yayınlarla ise Türkiye'nin hedef coğrafya ile ekonomik ilişkileri öne çıkarılmıştır. Yine Türkiye'nin tarihi, doğal ve kültürel güzelliklerini ele alan, Türkiye'nin turizm potansiyelini görünür kılan birçok içeriğe de rastlanılmıştır.

Tüm bu anlatılar çerçevesinde TRT Avaz'ın Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya bölgesine yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerinin medya ayağını teşkil ettiği açık bir şekilde görülmektedir. Yine kanalın Türk kimliğini bir yumuşak güç kayağı haline getirdiği ve 'ortak millet' vurgusu üzerinden hedef coğrafya ile sosyo-kültürel, politik ve ekonomik ilişkileri geliştirmeyi hedeflediği de gözlemlenmektedir. Aynı zamanda Türk milliyetçiliği ideolojisinin fikir babalarından bir tanesi kabul edilen İsmail Gaspıralı'nın idol olarak kabul edilmesi ve Gaspıralı'nın *'dilde, fikirde, işte birlik'* sloganının kanalın misyonu haline gelmesi, TRT Avaz'ın milliyetçi bir perspektifle hareket ettiğinin en açık göstergesidir. Ancak bu milliyetçiliğin daha çok kültürel düzeyde olduğunu da belirtmek gerekir.

Öte yandan her ne kadar dizi, film ya da çizgi film gibi kurgusal içeriklere yer verse de kanalda daha çok gerçek karakterlerden oluşan program ve belgesellerin ağırlık taşıdığı görülmektedir. Bu strateji ise Adorno'nun, 'örtük mesajların izleyici tarafından özümsenmesinde gerçek karakterlerin kurgusal karakterlere göre daha etkin olduğu' yönündeki söylemini akıllara getirmektedir (Kulak, 2018, s. 119). Adorno'nun bu yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda, TRT Avaz'ın stratejisinin doğru olduğu kanısına varılabilir. Ancak günümüzde dizi ya da film gibi kurgusal içeriklerin, özellikle gençler tarafından yoğun olarak tüketildiği de bir gerçektir. Aynı zamanda televizyonun, insanların eğlence ihtiyaçlarını karşıladığı da bilinmektedir. Bu noktada TRT Avaz'ın program ve belgesellerin yanı sıra özellikle gençlere daha çok hitap edebilmek ve

insanların eğlence ihtiyaçlarını karşılarken aynı zamanda belirlenen mesajları iletebilmek adına, kanala özgü dizi ve filmler üretmesi gerektiği de önerilebilir. Zira 'Drama' başlığı altında da daha detaylı bir şekilde belirtildiği gibi; *Diriliş 'Ertuğrul'*, *Payitaht Abdülhamid* ve *Yunus Emre* dizilerinin dışındaki diğer içeriklerin, Türkiye ile hedef coğrafya arasındaki ortak kimliğe işaret edecek mesajlardan yoksun oldukları gözlemlenmektedir. Söz konusu üç dizinin dışındaki dizi ve filmler, daha çok Türkçenin yaygınlaştırılması ve kanala izleyici çekilmesi açısından önemlidir.

İzleyicinin ilgi gösterdiği içeriklere, televizyon kanallarının da çok değer verdiği bilinmektedir (Çetin, 2015, s. 86). Bu noktada televizyon yayıncılığında 'pull'(çekme) ve 'push' (itme) tipi stratejiler izlenerek, kitlelerin daha çok ekrana çekilmesi hedeflenmektedir. Televizyon kanallarının vizyon ve misyonlarına uygun, aynı zamanda kitlelerin yoğun ilgisini çeken içeriklerin ekranda yer bulması 'pull' tipi stratejidir. Televizyon kanallarının kitleleri dışına da hitap edebilmek adına, her ne kadar yayın stratejisiyle uyuşmasa da belirli alıcısı olan içerikleri ekrana taşıması ise 'push' tipi stratejidir. (Ferrand, Torrigiani ve Povill'den akt. Çetin, 2015, s. 86). TRT Avaz üzerinden örneklendirmek gerekirse; *İlber Ortaylı ile Kadim Şehirler, 'Diriliş' Ertuğrul* ve *Yunus Emre 'Aşkın Yolculuğu'* gibi kanalın vizyon ve misyonunu yansıtan ve izleyicinin ilgisini çeken içeriklere yer verilmesi 'pull' tipi strateji örneğidir. Bunun dışında kanalın yayın stratejisiyle bağdaşmasa da izleyicide ilgi uyandıran diğer diziler, filmler ve eğlence programlarının ekrana gelmesi ise 'push' tipi stratejiye örnektir.

Son olarak bu çalışma, daha önce de ifade edildiği gibi kanalın yayın stratejisine ve yayınlarını inşa ettiği söylemler üzerine eğilmiştir. Kanalın ne kadar kitleye ulaştığı ve kitleler üzerinde ne kadar etkili olduğu meselesi ise çalışmanın sınırlarına dahil edilmemiştir. Bundan sonraki süreçte TRT Avaz'ın kitleler üzerindeki etkisi üzerine yapılacak bir çalışmanın çok kıymetli olacağı da belirtilmelidir.

KAYNAKÇA

2018 yılı Sınır Giriş-Çıkış İstatistikleri. (y.y.). 13 Ocak 2020 tarihinde https://yigm.ktb.gov.tr/Eklenti/63274,sinir-istatistikleri-2018xlsx.xlsx?0 adresinden erişildi.

Akarcalı, S. (2003). *Radyo ve Televizyonda Türk Dış Yayınları*. Ankara: İmaj Yayınevi.

Akçadağ, E. (2010). *Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Diplomasisi*. http://www.kamudiplomasisi.org/pdf/emineakcadag.pdf adresinden erişildi.

Akçam, T. (2017). Türk Ulusal Kimliği Üzerine Bazı Tezler. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Mlliyetçilik* içinde (ss. 53–62). İstanbul: İletişim Yayınları.

Akçura, Y. (1978). *Türkçülük-Türkçülüğün Tarihi Gelişimi*. İstanbul: Türk Kültür Yayını.

Akçura, Y. (2018a). *Türkçülüğün Tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akçura, Y. (2018b). *Üç Tarz-ı Siyaset*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akın, R. (2002). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Dağılma Devri ve Türkçülük Hareketi: 1908-1918*. İstanbul: Der Yayınevi.

Alioğlu, A. M. (2019). 10 ülkeye 5 dilde gazete. 21 Aralık 2019 tarihinde https://www.yenisafak.com/ekonomi/10-ulkeye-5-dilde-gazete-3466233 adresinden erişildi.

Althusser, L. (2017). *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları*. (Alp Tümertekin, Çev.). İstanbul: İthaki Yayınları.

Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*. (İ. Savaşır, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.

Arı, T. (2004). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Avaz Haber. (y.y.). 22 Mayıs 2020 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/program/avaz-haber/63965 adresinden erişildi.

Avrasya Gündemi. (y.y.). 22 Mayıs 2020 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/program/avrasya-gundemi/61279 adresinden erişildi.

Aydemir, E. (2016). *Dış Politikada Yumuşak Güç ve Medya*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Aydemir, E. (2018). *Kamu Diplomasisi: Ülkeler-Avrupa Birliği-Kurumlar-Uygulamalar*. İstanbul: Kalkedon Yayıncılık.

Azerbaycan'ın Ekonomisi. (y.y.). 5 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-ekonomisi.tr.mfa adresinden erişildi.

Azerbaycan Ülke Künyesi. (y.y.). 5 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/azerbaycan-kunyesi.tr.mfa adresinden erişildi.

Aziz, A. (2019). *Siyasal İletişim*. Ankara: Nobel Yayınları.

Bağce, E. (2011). Emperyalizm Kuramları ve Amerikan Kamu Diplomasisi. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (28). https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusiyasal/issue/607/6106 adresinden erişildi.

Başıbüyük, O. (2014). Algı Yönetimi ve Bilgi Savaşlarında Sosyal Medyanın Rolü. B. Karabulut (Ed.), *Algı Yönetimi* içinde (ss. 39–64). İstanbul: Alfa Yayınları.

Bektaş, A. (2000). *Kamuoyu, İletişim ve Demokrasi*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Bektaş, A. (2002). *Siyasal Propaganda: Tarihsel Evrimi ve Demokratik Toplumdaki Uygulamaları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.

Benim Bir Günüm. (y.y.). 30 Nisan 2020 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/program/benim-bir-gunum/59658 adresinden erişildi.

Berkes, N. (1976). Unutulan Adam. *Sosyoloji Konferansları*, (14), 194–203.

Berkes, N. (2018). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Bora, Tanıl. (2018). *Cereyanlar: Türkiye'de Siyasi İdeolojiler*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Bostancı, M. (2012). *Kamu Diplomasisinde Medyanın Rolü ve Önemi*. İstanbul: Anahtar Kitaplar Yayınevi.

Brown, J. A. C. (2012). *Beyin Yıkama*. (B. Tanç, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Bulut, Y. H. (2017). *Büyük Dizayn: Algı Savaşları*. İstanbul: Yeniyüzyıl Yayınları.

Buran, A. (2016). *Kurşunlanan Türkoloji*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Çaman, E. (2013). Üçüncü On Yılında Türkiye'nin Orta Asya Bölgesel Politikası: Sübjektif Algılardan Gerçeklere. T. Demirtepe ve G. Özkan (Ed.), *Uluslararası Sistemde Orta Asya: Dış Politika ve Güvenlik* içinde (ss. 175–223). Ankara: USAK Yayınları.

Çankaya, E. (2019). *Siyasal İletişim: Dünyada ve Türkiye'de*. Ankara: İmge Kitapevi.

Çelik, H. ve Ekşi, H. (2013). Söylem Analizi. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *27*(27), 99–117. https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruaebd/issue/365/2517 adresinden erişildi.

Çetin, C. (2015). *Spor İletişimi: Spor Televizyon Birlikteliği Sattırıyor*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Cull, N. (2009). *Public Diplomacy: Lessons From the Past*. Los Angeles: Figueroa Press.

Cumhurbaşkanı Gül, "TRT Avaz, Avaz Avaz Bütün Türk Dünyasına Seslenecek". (2009). 15 Aralık 2020 tarihinde https://www.tccb.gov.tr/haberler--abdullah-gul-/1726/8213/cumhurbaskani-gul-trt-avaz-avaz-avaz-butun-turk-dunyasina-seslenecek adresinden erişildi.

Demirkıran, C. (2008). *Uluslararası televizyon yayıncılığının tarihsel gelişim süreci: Fransa TV5 MONDE ile Türkiye TRT-INT ve TRT Türk karşılaştırmalı incelemesi*. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Devlet, N. (1988). *İsmail Bey (Gaspıralı)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Domenach, J. M. (1961). *Siyasi Propaganda*. (C. Perin, Çev.). İstanbul: Remzi Kitapevi.

Domenach, J. M. (1995). *Politika ve Propaganda*. (T. Yücel, Çev.). İstanbul: Varlık Yayınları.

Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. (M. Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Ekşi, M. (2017). Türkiye'nin Türk Dünyasına Yönelik Kamu Diplomasisi: Yeni Araç ve Mekanizmalar. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *17*(1), 9–19.

Erdoğan Time Dergisine Kapak Oldu. (2011). 21 Aralık 2020 tarihinde https://www.trthaber.com/haber/gundem/erdogan-time-dergisine-kapak-oldu-16725.html adresinden erişildi.

Erol, M. S. ve Ozan, E. (2014). Türk Dış Politikasında Algı Yönetimi. B. Karabulut (Ed.), *Algı Yönetimi* içinde (ss. 185–208). İstanbul: Alfa Yayınları.

Ertekin, B. A. (2012). Uluslararası Sistemde Görsel-İşitsel Medyanın Kamu Diplomasisi ve Kamuoyu Yaratmadaki Önemi: TRT'nin Türkçe Dışında Yayın Yapan Kanalları Üzerine Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *11*(42), 323–354.

Erzen Ünal, M. (2014). *Kamu Diplomasisi*. İstanbul: Derin Yayınları.

Ev Sineması "Kırıntılar". (y.y.). 26 Ocak 2020 tarihinde https://www.trt1.com.tr/ev-sinemasi/ev-sinemasi-kirintilar adresinden erişildi.

Fisk, J. (2015). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. (S. İrvan, Çev.). Ankara: Pharmakon Yayınevi.

Freeden, M. (2011), *İdeoloji.* (H. Gür, Çev.). İstanbul: Dost Yayınevi.

Gellner, E. (2018). *Uluslar ve Ulusçuluk*. (B. Ersanlı ve G. G. Özdoğan, Çev.). İstanbul: Hill Yayınları.

Georgeon, F. (2006). Bir Kimlik Arayışı: Türk Milliyetçiliği. A. Berktay (Çev.), *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)* içinde . İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Georgeon, F. (2017). Yusuf Akçura. Tanıl Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Milliyetçilik* içinde (ss. 505–514). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gilboa, E. (2008). Searching for a Theory of Public Diplomacy. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science, 616*(1), 55–77. doi:10.1177/0002716207312142

Girgin, A. (2014). *Gazeteciliğin Temel İlkeleri*. İstanbul: Der Yayınları.

Global news services - About the BBC. (y.y.). 17 Aralık 2019 tarihinde https://www.bbc.com/aboutthebbc/whatwedo/worldservice adresinden erişildi.

Göçek, F. M. (2017). Osmanlı Devleti'nde Türk Milliyetçiliğinin Oluşumu: Sosyolojik Bir Yaklaşım. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Milliyetçilik* içinde (ss. 63–76). İstanbul: İletişim Yayınları.

Gökalp, E. (2007). Milliyetçilik Kuramsal Bir Değerlendirme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 7*(1), 279–298.

Gökalp, Z. (2007). *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Toker Yayınları.

Gökalp, Z. (2012). *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: Toker Yayınları.

Gömeç, S. Y. (2018). *Türkiye Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*. Ankara: Berikan Yayınevi.

Gönlübol, M. (2014). *Uluslararası Politika: İlkeler-Kavramlar-Kurumlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gümüşoğlu, F. (2017). Türk Yurdu. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Milliyetçilik* içinde (ss. 267–274).

Güngör, E. (1995). *Tarihte Türkler*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Güngör, N. (2016). *İletişim: Kuramlar ve Yaklaşımlar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Gürsoy, Ş. ve Çarpıcıoğlu, İ. (2006). Bir Türk Düşünürü Olarak Ziya Gökalp: Hayatı, Kişiliği ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 47*(2), 89–98.

Hablemitoğlu, N. (2017). *Gaspıralı İsmail*. İstanbul: Pozitif Yayınları.

Hekimoğlu (Örs), H. B. (2018). İdeoloji: Karmaşık Dünyayı Anlaşılır Kılmak. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (ss. 3–45). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Heyd, U. (2010). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri*. (A. G. Bozkurt, Çev.). İstanbul: İlgi Kültür Sanat Yayıncılık.

Heywood, A. (2018). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*. (L. Köker, Çev.). Ankara: BB101 Yayınları.

Hobsbawm, E. j. (2014). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik*. (O. Akınhay, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Hostler, W. C. (1976). *Türkler ve Sovyetler: Türklerin, Bugünün Dünyasında Tarihsel Durumu ve Politik Önemi*. (M. San, Çev.). Ankara: Şanal Matbaası.

İnceoğlu Giritli, Y. (2010). *Uluslararası Medya: Medya Eleştirileri*. İstanbul: Der Yayınları.

İnceoğlu, M. (1985). *Güdüleme Yöntemleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu Yayınları.

İnceoğlu, M. (2011). *Tutum, Algı, İletişim*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Instagram Köklerin İzinde. (y.y.). 31 Ocak 2020 tarihinde https://www.instagram.com/p/B7553AbJ4jD/ adresinden erişildi.

Kalk Gidelim. (y.y.). 26 Ocak 2020 tarihinde https://www.trt1.com.tr/diziler/kalk-gidelim adresinden erişildi.

Kalsın, B. (2014). İsmail Gaspıralı ve Tercüman Gazetesi. *Uluslararası Hakemli İletişim ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, *2*(2), 95–115.

Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Türk Dizileri Çalıştayı düzenlendi | Türkiye Cumhuriyeti | İletişim Başkanlığı. (2019). 15 Aralık 2019 tarihinde https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/kamu-diplomasisi-araci-olarak-turk-dizileri-calistayi-duzenlendi adresinden erişildi.

Karaduman, S. ve Batu, N. M. (2011). Televizyon Haberlerinde Terörizm Olgusunun TRT'nin Haber Söylemi Bağlamında İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.*, (25), 359–374.

Karpat, K. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K. (2014). *Türkiye ve Orta Asya*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Kars, N. (2013). *Haberin Tarihi, Kuramları, Söylemi ve Radyo-Televizyon Haberciliği*. İstanbul: Derin Yayınları.

Kazakistan Ülke Künyesi. (y.y.). 11 Aralık 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/kazakistan-kunyesi.tr.mfa adresinden erişildi.

Kerestecioğlu Özkan, İ. (2018). Milliyetçilik: "Uyan Güzeli Uyandıran Prens"ten Frankeştayn'ın Canavarına. *19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler* içinde (ss. 307–350). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Kırgısiztan Ülke Künyesi. (y.y.). http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-kunyesi.tr.mfa adresinden erişildi.

Kırgızistan'ın Ekonomisi. (y.y.). 5 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/kirgizistan-cumhuriyeti-ekonomik-iliskileri.tr.mfa adresinden erişildi.

Kırımer, C. S. (1996). *Gaspıralı İsmail Bey (Dilde,Fikirde, İşte Birlik)*. İstanbul: Avrasya Bir Vakfı Yayınları.

Kışlalı, A. T. (2018). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.

Köklerin İzinde 14.Bölüm (Mirjakıp Dulatov) - YouTube. (y.y.). 31 Ocak 2020 tarihinde https://www.youtube.com/watch?v=FswmE-UIxag adresinden erişildi.

Kösoğlu, N. (2013). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Ziya Gökalp*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Kösoğlu, N. (2017). Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Milliyetçilik* içinde (ss. 208–225). İstanbul:

İletişim Yayınları.

Kulak, Ö. (2018). *Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskacında Kültür*. İstanbul: İthaki Yayınları.

Kültür Sanat Avaz. (y.y.). 3 Mayıs 2020 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/program/kultur-sanat-avaz/61347 adresinden erişildi.

Kurat, A. N. (1990). *Türkiye ve Rusya*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Kuruoğlu, H. (2006). *Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak Radyo*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu: 1876-1908*. (Z. Doğan, Çev.). İstanbul: Fener Yayınları.

Latka, J. S. (1987). *Lehistan'dan Gelen Şehit: Mustafa Celaleddin Paşa /Konstanty Borzecki*. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Mardin, Ş. (2008). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri: 1895-1908*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mardin, Ş. (2017). *İdeoloji*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mavi Yeşil. (y.y.). 13 Mayıs 2020 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/program/mavi-yesil/61259 adresinden erişildi.

McQuail, D. ve Windahl, S. (1993). *İletişim Modelleri*. (M. Küçükkurt, Çev.). Ankara: İmaj Yayınları.

Memmedli, A. (2010). *Ahmed Cevad ve Türkiye*. Bakü: Elm ve Tehsil.

Mistik Müzik Festivali, TRT'nin Özel Konseri İle Sona Erdi. (2019). 8 Mayıs 2020 tarihinde https://www.trtmuzik.net.tr/haber/mistik-muzik-festivali-trt-nin-ozel-konseri-ile-sona-erdi_672 adresinden erişildi.

Nye, J. S. (2005). *Yumuşak Güç: Dünya Siyasetinde Başarının Yolu*. (R. İ. Aydın, Çev.). Ankara: Elips Kitap.

Oba, A. E. (1995). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*. Ankara: İmge Kitabevi.

Öksüz, İ. (2018). *Türk Milliyetçiliği Fikir Sistemi*. Ankara: Panama Yayıncılık.

Ölçekçi, H. (2013). *Türkiye'deki Milliyetçi Fikir Hareketlerinin Dönüşümü (Milliyetçi Basın Üzerine Bir İnceleme)*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Opera Dünyası. (y.y.). 10 Mayıs 2020 tarihinde https://www.trt2.com.tr/sanat/opera-dunyasi adresinden erişildi.

Oran, B. (2010). *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* (2. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Orkun, H. N. (1977). *Türkçülüğün Tarihi*. Ankara: Kömen Yayınları.

Orta Asya Ülkeleri İle İlişkiler / T.C. Dışişleri Bakanlığı. (y.y.). 6 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkiye-orta-asya-ulkeleri-iliskileri.tr.mfa adresinden erişildi.

Oskay, Ü. (1995). Önsöz. J. M. Domenach (Ed.), *Politika ve Propaganda* içinde . İstanbul: Varlık Yayınları.

Oskay, Ü. (2015). *İletişimin ABC'si*. İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Öymen, O. (2017). *Silahsız Savaş*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Özbekistan'ın Ekonomisi. (y.y.). 5 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-cumhuriyeti-ekonomisi.tr.mfa adresinden erişildi.

Özbekistan Ülke Künyesi. (y.y.). 5 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/ozbekistan-kunyesi.tr.mfa adresinden erişildi.

Özdağ, Ü. (2017). Türk Milliyetçiliği ve Jeopolitik. Tanıl Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Mlliyetçilik* içinde (ss. 168–178). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özdağ, Ü. (2018). *Algı Yönetimi*. Ankara: Kripto Yayıncılık.

Özdoğan, G. G. (2017). Dünyada ve Türkiye'de Turancılık. Tanıl Bora ve M. Gültekingil

(Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Milliyetçilik* içinde (ss. 388–405). İstanbul: İletişim Yayınları.

Özer, Ö. (2011). *Haber, Söylem, İdeoloji*. Konya: Literatürk.

Özkırımlı, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğu-Batı Yayınları.

Özsoy, O. (1998). *Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Radyo Yayınlarımız - BBC News Türkçe. (2011). 12 Aralık 2019 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/kurumsal/2010/10/000001_bbcturkce_radyo.shtml adresinden erişildi.

Sancak, K. (2016). *Uluslararası İlişkilerde Güç Kavramı ve Yumuşak Güç*. İstanbul: Nobel Yayıncılık.

Sancar, G. A. (2012). *Uluslararası Halkla İlişkiler Yönetimi Olarak Kamu Diplomasisi: Türkiye İçin Bir Model Önerisi*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Sancar, S. (2014). *İdeolojinin Serüveni*. İstanbul: İmge Kitabevi.

Saraçlı, M. (2014). Güç Unsurları Çerçevesinde Bir Algı Yönetimi Unsuru Olarak (Yeni) Kamu Diplomasisi ve Türkiye. B. Karabulut (Ed.), *Algı Yönetimi* içinde (ss. 273–308). İstanbul: Alfa Yayınları.

Sarınay, Y. (1994). *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları: 1912-1931*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Saydam, A. (2005). *İletişimin Akıl ve Gönül Penceresi: Algılama Yönetimi*. İstanbul: Rota Yayınları.

Sayın Bakanımızın The New York Times gazetesinde yayımlanan "Neden Türkiye mücadeleyi Suriye'ye taşıdı?" başlıklı makalesi, 11 Ekim 2019 / T.C. Dışişleri Bakanlığı. (2019). 12 Kasım 2019 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/disisleri-bakani-sayin-mevlut-cavusoglu_nun-new-york-times-gazetesinde-yayinlanan-makalesi-

11-10-19.tr.mfa adresinden erişildi.

Sayzek, H. (2012). Türk Edebiyatının İlk Avangart Hareketi: Yeni Lisan. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 113–136. https://dergipark.org.tr/tr/pub/kosbed/issue/25695/271164 adresinden erişildi.

Smith, A. D. (2017). *Milli Kimlik*. (B. S. Şener, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Sönmez, S. S. (2012). Dünden Bugüne Milliyetçilik: Küresel Dünyada Yükselen Sesler. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, *12*(3), 117–136.

Sönmezoğlu, F. (2014). *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*. İstanbul: Der Yayınları.

Tarhan, N. (2019). *Psikolojik Savaş*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Tarihçe. (y.y.). 23 Aralık 2019 tarihinde https://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx adresinden erişildi.

Tekinalp, Ş. ve Uzun, R. (2019). *İletişim Araştırmaları ve Kuramları*. İstanbul: Beta Yayınları.

Temir, A. (1987). *Yusuf Akçura*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Tezkan, Y. (2005). *Jeopolitikten Milli Güvenliğe*. İstanbul: Ülke Kitapları.

TİKA - Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. (y.y.). 22 Mayıs 2020 tarihinde https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/tarihce-222 adresinden erişildi.

Tokgöz, O. (2015). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.

Tongut, S. ve Yavuz, C. (2014). Sovyetler Birliğinin Dağılmasından Sonra Kırgızistan ile İlişkilerde Türk Medyası: TRT-AVRASYA, TRT TÜRK ve TRT AVAZ. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, *3*(3), 133–145. https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40491/485054 adresinden erişildi.

TRT'den yeni program! Sunucusu bakın kim? (2019). 26 Nisan 2020 tarihinde https://www.gazeteciler.com/haber/trtden-yeni-program-sunucusu-bakin-

kim/326579 adresinden erişildi.

TRT - Radyo Tanıtım. (y.y.). 23 Aralık 2019 tarihinde https://www.trt.net.tr/Kurumsal/radyoTanitim.aspx adresinden erişildi.

TRT - Tanıtım Televizyon. (y.y.). 17 Aralık 2019 tarihinde https://www.trt.net.tr/Kurumsal/TelevizyonTanitim.aspx adresinden erişildi.

TRT 2008 Faaliyet Raporu. (2008). http://medya.trt.net.tr/medya/dosya/2009/06/23/2bff1dcf-ed83-4591-9c57-b8d9a970c76f.pdf adresinden erişildi.

TRT 2009 Faaliyet Raporu. (2009). http://medya.trt.net.tr/medya/dosya/2010/05/26/30ee90fd-efa8-4188-947a-94dd3397546c.pdf adresinden erişildi.

TRT 2016 Faaliyet Raporu. (2016). https://trtkurumsal.trt.net.tr/Uploads/application/pdf/2015-02-17-13.42.00/fc2378f865884f03b7e76c82fbae6064.pdf adresinden erişildi.

TRT Avaz'ın Galasında Yaptıkları Konuşma. (2009). 25 Aralık 2019 tarihinde https://www.tccb.gov.tr/konusmalari--abdullah-gul-/1724/17468/trt-avazin-galasinda-yaptiklari-konusma adresinden erişildi.

Turhan, K. (2013). *Dilde, Fikirde ve İşte Birlik (Akçura-Galiyev-Gaspıralı-Gökalp)*. İstanbul: Doğu Kitabevi.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri. (2020). 8 Ekim 2019 tarihinde https://sozluk.gov.tr/ adresinden erişildi.

Türk Konseyi Zirvesi'nde Yaptıkları Konuşma. (2019). 1 Ocak 2020 tarihinde https://www.tccb.gov.tr/konusmalar/353/111108/turk-konseyi-zirvesi-nde-yaptiklari-konusma adresinden erişildi.

Türk, M. S. (2014). Algı Yönetimi ve İletişim: Algının Ötesinde Bir Gerçeklik Var mı? B. Karabulut (Ed.), *Algı Yönetimi* içinde (ss. 13–38). İstanbul: Alfa Yayınları.

Türkiye-Kazakistan Dış Ticaret Değerleri. (2019). 27 Aralık 2019 tarihinde https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/orta-asya/kazakistan/ulke-profili/turkiye-ile-ticaret adresinden erişildi.

Türkmenistan'ın Ekonomisi. (y.y.). 5 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-ekonomisi.tr.mfa adresinden erişildi.

Türkmenistan Ülke Künyesi. (y.y.). 5 Ocak 2020 tarihinde http://www.mfa.gov.tr/turkmenistan-kunyesi.tr.mfa adresinden erişildi.

TÜRKSOY Hakkında. (y.y.). 27 Aralık 2019 tarihinde https://www.turksoy.org/tr/turksoy/about adresinden erişildi.

TV5 MONDE-SUNUM. (y.y.). 3 Haziran 2020 tarihinde http://www.tv5monde.com/cms/chaine-francophone/tv5monde/La-chaine/p-5857-Presentation.htm#:~:text=Depuis plus de 34 ans,de la francophonie (OIF). adresinden erişildi.

Ülken, H. Z. (1992). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken Yayınları.

Üstel, F. (2004). *İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Üstel, F. (2017). Türk Ocakları. T. Bora ve M. Gültekingil (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4 / Milliyetçilik* içinde (ss. 263–268). İstanbul: İletişim Yayınları.

VOA- Biz Kimiz? (y.y.). 2 Haziran 2020 tarihinde https://www.amerikaninsesi.com/p/3781.html adresinden erişildi.

Vuslat. (y.y.). 26 Ocak 2020 tarihinde https://www.trt1.com.tr/arsiv/vuslat adresinden erişildi.

Welch, D. (2019). "Pandora'nın Kutusunu Açmak": Propaganda, Güç ve İkna. W. David (Ed.), *Propaganda, Güç ve İkna* içinde (ss. 15–38). İstanbul: İnkılap Yayınları.

Yağmurlu, A. (2007). Halkla İlişkiler Yönetimi Olarak Kamu Diplomasisi. *İletişim*

Araştırmaları Dergisi, *5*(1), 9–38.

Yalaza. (y.y.). 26 Ocak 2020 tarihinde https://www.trtavaz.com.tr/program/yalaza/58939 adresinden erişildi.

Yalaza - FATİH WEISSMULLER. (y.y.). 26 Ocak 2020 tarihinde https://www.trt1.com.tr/diziler/yalaza/oyuncu/fatih-weissmuller adresinden erişildi.

Yalaza - GÖKÇE AKARTÜRK. (y.y.). 26 Ocak 2020 tarihinde https://www.trt1.com.tr/diziler/yalaza/oyuncu/gokce-akarturk adresinden erişildi.

Yaylagül, L. (2014). *Kitle İletişim Kuramları: Egemen ve Eleştirel Yaklaşımlar*. Ankara: Dipnot Yayınları.

Yıldırım, E. (2011). *Ergenekon Ötesi Türk Milliyetçiliği*. İstanbul: Hayykitap.

Yılmaz, S. (2014). Psikolojik Savaş Anlayışı ve İstihbarat Savaşları. B. Karabulut (Ed.), *Algı Yönetimi* içinde (ss. 65–95). İstanbul: Alfa Yayınları.

Yüksel, O. (2017). Küresel Gazeteciliğin Geleceği. B. Kalsın (Ed.), *Tüm Boyutlarıyla İnternet Haberciliği* içinde (ss. 243–279). Ankara: Gece Kitaplığı.